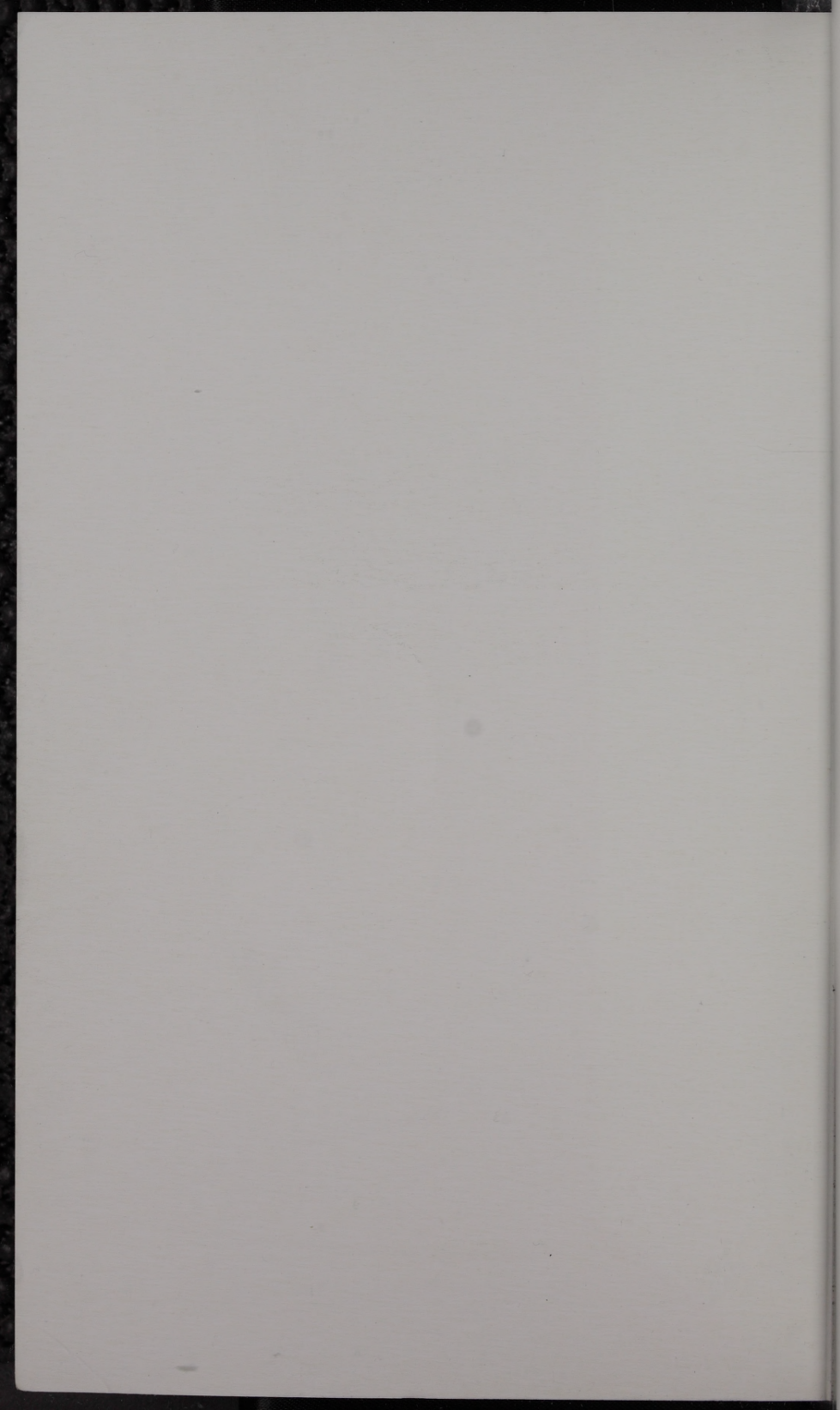

Inta Rasa

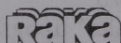
**Latviešu sabiedrības
kultūraktivitātes (1800–1991)**

Pedagoģijas
vēsture

Inta Rasa

Latviešu sabiedrības kultūraktivitātes (1800–1991)

Grāmatas pamatdoma – šodienas tautas mākslas procesa nepārtrauktības nodrošinājums iespējams tikai tāpēc, ka latviešu sabiedrība ar savu entuziasmu un pašreizējā gadsimta gaitā ir nodrošinājusi tautas kultūras un amatiermākslas tradīciju pārmantošanu.

Sabiedrības aktivitāšu rosinātājas visos laikos bijušas izcilas personības, kas īpaši padomju Latvijā par spīti režīma agresivitātei un ideoloģiskai cenzūrai pratušas saglabāt latviskumu un nodrošinājušas nacionālās kultūras vērtību tālāk nodošanu, kā arī panākušas amatiermākslas žanru paplašināšanos, tādējādi dodot iespēju tautas talantu attīstībai.

Grāmata sniedz atbildes uz vairākiem Latvijas sabiedrībai būtiskiem jautājumiem.

Kā un kāpēc latvieši nonāca līdz pirmajiem un nākamajiem dziesmu svētkiem? Kur meklējami pirmsākumi un tālākā attīstība šodien Latvijā plaši izvērstajai amatiermākslas kustībai?

Kā izdevās uzspiestās padomju ideoloģijas apstākļos sociālisma laika Latvijā saglabāt latvisko identitāti un nacionālās kultūras vērtības?

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0308135499

Recenzenti: Dr. art. *Olģerts Grāvītis*
Dr. hist. *Ilga Tālberga*

Redaktore *Rita Cimdiņa*
Datorgrafīķe *Laila Kreicere*
Vāka dizains *Baiba Lazdiņa*

© Inta Rasa, 2008

ISBN 978-9984-15-937-9

© "Izdevniecība RaKa", 2008

SIA "Izdevniecība RaKa" K. Barona ielā 130, k. 6, Rīgā, LV-1012,
tāl. 67312668

E-pasts: pasts@raka.lv, mājaslapa: <http://www.raka.lv>

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 67291875

Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā, tālr. 67846332

SATURS

Priekšvārds	4
1. nodaļa. Latviešu ceļš līdz pirmiem dziesmu svētkiem	9
1.1. Livonijas laiks – latviešu tautības veidošanās un radoša attīstība	9
1.2. Krogs kā pirmā sabiedriskā iestāde Latvijas laukos	16
1.3. Pirmā latviešu sabiedriskā darbošanās – hernhūtisms	20
1.4. Latviešu nacionālās kultūras pamatlicēji	25
1.5. Kultūras biedrību dibināšana un darbība	32
1.6. Amatiermākslas tradīciju veidošanās un attīstība	50
2. nodaļa. Ārpusskolas izglītība un amatiermāksla Latvijas valstī no 1918. līdz 1940. gadam	65
2.1. Attīstības ceļa meklējumi	65
2.2. Kultūras biedrību un sabiedrisko organizāciju darbība	71
2.3. Sabiedrības darbošanās kultūras laukā pēc K. Ulmaņa apvērsuma	79
2.4. Neatkarīga valsts un amatiermāksla	83
3. nodaļa. Okupācijas varas ideoloģiskais terors Latvijas kultūrā pēc Otrā pasaules kara	95
3.1. Sociālistiskās ideoloģijas iedibināšana kultūrizglītības darbā (1945–1953)	95
3.2. Komunistiskais režīms un kultūrizglītības darbs (1953–1962)	113
3.3. Latviešu sabiedrības aktivizēšanās kultūrizglītības laukā (1962–1991)	129
4. nodaļa. Amatiermākslas godība un postsociālistiskajā Latvijā	173
4.1. Amatiermākslas organizācija – pozitīvās un negatīvās tendences	173
4.2. Žanru daudzveidības nostiprināšanās amatiermākslā	204
5. nodaļa. Kultūras darbinieku veikums latviskās identitātes saglabāšanā	307
Pēcvārds	353
Personu rādītājs	359

PRIEKŠVārds

Kultūras mantojums, kas Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās 2006.–2015. gadam formulēts kā cilvēces vēsturiskā atmiņa, dažādu tautu un nāciju pieredzes un mērķu apliecinājums, kas tiek papildināts ar katra laikmeta jaunradītajām vērtībām un nodots tālāk nākamajām paaudzēm, izpaužas kā materiālās, tā nemateriālās formās. “Nemateriālais kultūras mantojums”, kā norādīts Latvijas ratificētajā UNESCO konvencijā, nozīmē paražas, spēles un mutvārdu izpausmes formas, zināšanas un prasmes, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpas, ko kopienas, grupas un dažos gadījumos – atsevišķi indivīdi atzīst par sava kultūras mantojuma daļu.

Šī publikācija ir aizsākums Latvijas nemateriālās kultūras mantojuma daļas izpētē un apkopojumā. Pētījums var sniegt palīdzību kultūrpolitikas “Vadlīnijās” paustā rīcības virziena realizēšanā, kas aicina plašāk izvērtēt kultūrizglītojošās aktivitātes, ko piedāvā Latvijas kultūras institūcijas: muzeji, bibliotēkas, kultūras nami, teātri utt. “Vadlīniju” nākotnes vīziju par augstu iedzīvotāju līdzdarbību amatiermākslas kustībā ir iespējams realizēt, balstoties uz amatiermākslas tradīciju aizsākumiem, to pilnveidošanās procesu un pārmantošanu Latvijā vairāku gadsimtu garumā, kas arī ir pētījuma saturs.

Latvijas nacionālā kultūra veidojusies vienlaikus ar cīņu par tautas brīvību un neatkarību. Latvijas kultūras darbinieku forumā 2005. gadā Sandra Kalniete atzinusi, ka “tauta ilgus gadus piekopusi īpašu individuālu un kolektīvu nepakļāvības formu – **kultūrpretestību**, kuras augstākais un ietekmīgākais instruments bija Dziesmu svētki, jo katra nodziedātā tautasdziesma nostiprināja apziņu, ka latvieši joprojām pastāv kā tauta. “Pateicoties tai (kultūrpretestībai), dzelzs priekš kara smacīgajā ēnā, par spīti rusifikācijai, latviešu tauta nosargāja savu valodu, savdabīgo kultūru un tradīcijas,” atzīst Sandra Kalniete.¹

“Dzelzs priekšgars”, kā padomju laikā tauta dēvēja liegumu

saskarsmei ar Rietumiem, visa veida pasākumus, kas kavēja jaunu vēsmu un kultūras sasniegumu ieplūšanu Latvijā, no vienas puses, bremzēja kultūras attīstību, taču, no otras puses – tautas apziņā kultūra kļuva par galveno brīvas domas patvērumu, sabiedrība vairāk pūļu veltīja gan profesionālās mākslas, gan amatiermākslas sasniegumu izkopšanai. Var pievienoties Rundāles pils direktora Imanta Lancmaņa teiktajam: “Tieši šajā apspiestības periodā izkristalizējās atziņa par savas kultūras mantojumu kā latviskās identitātes sastāvdaļu.”²

Grāmatā apskatīts Latvijas kultūras mantojums 19. gadsimtā un 20. gadsimtā līdz 1991. gadam, kad līdz valstiskās neatkarības atjaunošanai vairāku sarežģītu laika posmu ietekmē veidojās un attīstījās latviešu nacionālā kultūra, ietverot arī tās tapšanas priekšvēsturi.

Latvijā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā virzošais spēks kultūras attīstībā bija tautas vēlme izglītoties un darboties ne tikai skolās, bet arī piedalīties visa veida sabiedriskās aktivitātēs ārpus skolas, tāpēc arī šis process tika dēvēts par ārpusskolas izglītību, kuras ietvaros attīstījās arī amatiermāksla. Pēc Latvijas valsts nodibināšanās blakus profesionālās mākslas attīstībai pārmantoja un turpināja pilnveidot iepriekšējā laika posmā iesāktās aktīvās darba formas, kuras tad jau ieguva zināmu valstiskumu, nonākot pašvaldību aprūpē, un arī sākumā tika nosauktas par ārpusskolas izglītību. Mēģinājumi sabiedrības darbošanos nosaukt par “kultūrdarbu” vai “kulturēlo darbu”, vai par “kulturāli – sabiedrisko darbu” nevainagojās panākumiem. Dažkārt publikācijās parādījās arī nosaukums “kultūrizglītības darbs”, taču pie vienotas terminoloģijas arī mūsdienās vēl neesam nonākuši.

Šodienas izpratnē kultūrizglītība ir apzināti virzīts profesionāļu īstenots process un pasākumu sistēma, kas paredzēta plašu sabiedrības masu izglītošanai, kultūras līmeņa celšanai, personības radošo spēju un iniciatīvas attīstīšanai, atpūtas un izklaides organizēšanai šim nolūkam paredzētās kultūras institūcijās. Pamatā šo terminu mēdz attiecināt uz izglītības procesu speciālās mūzikas, mākslas un citās līdzīgās skolās. Joprojām

nav skaidrības, kā dēvēt to darbu, ko veic kultūras nami, bibliotēkas, muzeji, klubi un citas kultūras iestādes.

Sociālisma apstākļos Latvijā laikā no 1945. līdz 1991. gadam kultūrizglītības darbs tika identificēts ar pasākumu sistēmu, kuras galvenais mērķis bija veicināt "darbaļaužu komunistisko audzināšanu" un politisko izglītošanu, pie reizes veicot arī kultūras līmeņa paaugstināšanu, radošo spēju un iniciatīvas attīstību un brīvā laika organizēšanu.

Kultūrizglītības jeb ārpusskolas izglītības centri 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā bija skolas un biedrības, vēlāk neatkarīgajā Latvijas valstī – biedrības un tautas nami, arī skolas, kas līdz 1940. gadam nepaspēja noorganizēties vienotā struktūrā. Bet padomju Latvijā tika radīta strikta kultūrizglītības iestāžu centralizētas pakļautības sistēma ar Kultūras ministriju priekšgalā, lai kā galveno uzdevumu veiktu sociālistiskās ideoloģijas nostiprināšanu. Tā bija represīva sistēma, taču, no otras puses, tā netieši radīja sabiedrības radošo potenciālu, kas meklēja brīvu izeju no ideoloģijas žņaugiem.

Darbā atklāta ārpusskolas izglītības veidošanās Latvijā, apkopots biedrību un citu sabiedrisko organizāciju veikums nacionālās kultūras attīstībā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā, kā arī pētīta klubu un kultūras namu darbība Latvijā okupācijas apstākļos, neskarot citu kultūras institūciju funkcionēšanu. Pētījumā netiek apskatīta profesionālās mākslas attīstība Latvijā, jo tā lielākā vai mazākā mērā jau izpētīta. Padziļināti nav runāts par latviešu Dziesmu svētkiem, jo tos savos darbos jau analizējuši muzikologi, bet apskatīta ārpusskolas izglītības virzība un amatiermākslas attīstība vēsturiskā kontekstā.

Sabiedrības aktivitāšu rosinātājas visos laikos bijušas izcīlas personības. Latviešu tradicionālās kultūras pamatus likuši jaunlatvieši Krišjānis Barons, Krišjānis Valdemārs, Kronvaldu Atis, Juris un Ādolfs Alunāni utt., mūziķi, komponisti un diriģenti Baumaņu Kārlis, Vīgneru Ernests, Emīls Dārziņš, Jurjānu Andrejs, Jāzeps Vītols, Emīlis Melngailis utt., rakstnieki un dzejnieki, dramaturgi, laikrakstu izdevēji, biedrību organizatori utt. Tas ir bijis pašai ziedzīgs, līdz galam nenovērtēts darbs tautas

labā. Īpaši daudz spēka un veiklības personībām bija vajadzīgs padomju laikā, lai, manevrējot starp režīma atļauto un neatļauto, par spīti ideoloģiskai cenzūrai saglabātu godīgumu pret savu kultūru un tautu. Apvienojot vienā nosaukumā "kultūras darbinieki" – diriģenti, komponisti, mākslinieki, rakstnieki, skolotāji, kultūras institūciju darbinieki, amatierkolektīvu vadītāji – spēja pozitīvi ietekmēt sabiedrības attīstību virzībā uz tradīciju saglabāšanu un pārmantošanu kultūras laukā. Publikācijā parādīts šis darbības nozīmīgums, kas arī pašreiz vēl nav guvis pienācīgu novērtējumu.

Grāmata dod ieskatu un pievērš uzmanību līdz šim nepērtītai latviešu nacionālās kultūras daļai – amatiermākslai, kas šodien tiek traktēta kā cilvēku neprofesionāla aktīva piedalīšanās kultūras un mākslas mantojuma apguves un jaunrades procesā (organizētā vai citā formā), par ko nesaņem regulāru atbalgojumu. Sociālisma laikā Latvijā amatiermāksla tika dēvēta par "māksliniecisko pašdarbību". Tā tika uzskatīta par vienu no tautas daiļrades formām, kas ietver mākslas darbu radīšanu un izpildīšanu, ko veic neprofesionāli (savā brīvajā laikā), darbojoties kolektīvos (pulciņā, studijā, teātrī, ansamblī, orķestrī). Par spīti dažāda veida ierobežojumiem amatiermāksla vai toreiz "mākslinieciskā pašdarbība" sasniedza ievērojamu māksliniecisko kvalitāti. Arī šī kultūras mantojuma daļa šodienas apstākļos nav pietiekoši novērtēta, kaut gan bez sociālisma laika pieredzes nebūtu tagadnes latviešu amatiermākslas sasniegumu.

Izdevumā akcentēta pētāmā laika posma amatiermākslas attīstība sabiedriski politisko notikumu ietekmē, mazāk pievēršoties repertuāra un mākslinieciskā līmeņa jautājumiem. Mēģināts atklāt iemeslus, kā okupācijas laika smago ideoloģisko spaidu apstākļos, organizējot "māksliniecisko pašdarbību", kopjot tradīcijas un veidojot tautas svētkus, kultūras darbiniekiem ir izdevies palīdzēt latviešu sabiedrībai saglabāt savu identitāti un nacionālās kultūras vērtības.

Amatiermākslai dažādos laikmetos bijusi ļoti liela nozīme gan profesionālās mākslas attīstībā, gan sabiedrības sociālpsiholoģiskās vides veidošanā, gan atsevišķu cilvēku iniciatīvas,

kopdarbības un jaunrades organizēšanā, gan vietējās sabiedrības aktivitāšu rosināšanā, gan tautas kultūras limeņa celšanā. Tāpēc svarīga šīs nemateriālās kultūras daļas pārmantošana, tās attīstības gaitas dokumentēšana un publicēšana, kas arī ir šīs grāmatas mērķis.

Tā var noderēt jebkurai lasītājam, kas interesējas par Latvijas vēsturi, skolotājiem un skolēniem kā Latvijas vēstures programmas palīgliteratūra, kā arī šodienas kultūras darbiniekiem – menedžeriem, lai atklātu, ko mūsdienās der pārmantot, bagātinot nacionālo kultūru, tās saturu un formas, lai labāk saglabātu savu identitāti Eiropas Savienībā.

Autore

1. nodaļa

LATVIEŠU CEĻŠ LĪDZ PIRMIEM DZIESMU SVĒTKIEM

1.1. Livonijas laiks – latviešu tautības veidošanās un radoša attīstība

Latvieši nav vienīgā tauta, kas par savējiem sauc dziesmu svētkus. Un tomēr, mūsu tautai tas ir īpašs “dziesmas nebeidzamais ceļš, par kuru laikiem nav varas”, saka Rīgas Latviešu biedrības priekšsēdētājs Valdis Rūmnieks. “Dziesmu svētki radīja latviešu klasisko kormūziku, izveidoja augsti profesionālu diriģentu skolu, mūzikas kritiku, attīstīja instrumentālo mūziku un deju, tautas garamantu pētniecību. Dziesmu svētki veidoja latviešu patstāvības un sūtības garu. Dziesmu svētki radīja latviešu nāciju un beidzot – mūsu vienīgo Tēvzemi, kura ir skais-tākā visā pasaulē.”³

2008. gada XXIV Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem šobrīd gatavojas 347 kori, kuros dzied 13 000 dalībnieki, un aizvien dibinās vēl jauni kori. Tautas mākslas centra direktore Anna Jansone atgādina: “Katrs jauns kolektīvs ir vēl viens pierādījums tam, ka dziesmu un deju process ir dzīvs. Tā ir iespēja arvien vairāk cilvēkiem piedalīties tautas mākslas dzīvē, kas savā nozīmē ir daudz plašāka nekā tikai dziedāt un dejot.”⁴

Kora dziedāšana kā amatiermākslas pamatžanrs iesaista cilvēkus vienotā radošā procesā ne tikai ar dziedāšanu. Tai līdzīgi nāk citi tautas mākslas žanri – lietišķā māksla, tautas mūzika, folklorā u. c. “Tādējādi latviešu kultūrizpratnes laukā dziedāšana (gan kā fenomens, gan kā konkrēti dziesmu teksti un melodijas) ir ne tikai kultūras fakts un būtiskākā latviskas kultūras sastāvdaļa – tā ir arī simbols, kas nosaka veidu, kādā domājam par kultūru un tās robežām, izsakām savu attieksmi pret to,

simbols, kas dod iespēju radīt vērtību un nozīmju sistēmas, kā arī vērtēt, izteikt, normēt, veicināt un kritizēt, uzmanības centrā paturot kultūras etnisko savdabību," apgalvo Dace Bula grāmatā "Dziedātājtauta".⁵

Šī etniskā savdabība Latvijas teritorijā radās agrajos viduslaikos. Laika posmā no 1. gadsimta mūsu ērā līdz 10., 12. gadsimtam latviešu kultūra vērtējama kā brīvu cilšu kopienu kultūra, par ko liecina senie pilskalni, arheoloģiskajos izrakumos atklātie nacionālo apģērbu, rotaslietu, ornamenta, saimniecības inventāra veidi. Materiālā kultūra uzskatāma par bagātu.

Šajā laika posmā stingrāka valstiska organizācija nepaguva izveidoties. Tās trūkums kļuva par cēloni latviešu cilšu nespējai noturēties pret Romas bīskapa un vācu krustnešu invāziju, kuras rezultātā tapa bīskapa un ordeņa pārvaldīta teritorija – Livonija.

Bijušie bruņinieki, kas latviešu zemi ieguva kā vasaļi, pamazām pārvērtās par muižniekiem, atņemot zemniekiem aizvien lielākas zemju platības. Taču līdz 16. gadsimtam latvieši joprojām dzīvoja savu kulturālo dzīvi. No vēsturnieku publikācijām var secināt, ka 11., 12. gadsimts ir laika posms, kad veidojās latviešu nacionālās kultūras pamati. Tikai pakāpeniski zemnieki nonāca smagajā dzimtbūšanas jūgā. Līdz ar to latviešu dzīves veids Livonijas laikā faktiski būtu dalāms divos posmos – pirms un pēc dzimtbūšanas ieviešanas.

Pirmajā posmā kultūras uzkrāšana un nodošana nākamajām paaudzēm notika mutvārdu formā ģimenē, kas arī bija jaunās paaudzes galvenā audzinātāja. Patriarhālās audzināšanas centrā bija māte, kura no paaudzes paaudzē nodeva bērniem tautas gudrību. Tur bērni ieguva pārlicību par darba nozīmīgumu, pienākuma apziņu pret jaunākiem brāļiem, māsām, veciem cilvēkiem. Vēsturnieks Pēteris Zeile plašajā sacerējumā "Latgales kultūras vēsture", citējot hercoga Jēkaba superintendentu Paulu Einhornu, raksta: "Kad bērni paaug lielāki, ne tie ir spējīgi ko darīt un veikt, vecāki viņus audzina mājas kopšanai un saimniecībai, jo viņiem skolu nav bijis un gar lasīšanu un rakstīšanu viņiem nav daļas. Tā zēniem un meitenēm ir jāgana

lopi, iekams viņi ir spējīgi veikt citus darbus. Pēc tam viņi zēnus pieradina pie lauku darbiem un zemkopības, bet meitenes pie mājas darbiem: malt, vārīt, strādāt pie ratiņa un citiem darbiem, bet it sevišķi pagatavot linu audeklus un vilnas audumus.”

Spriežot pēc Einhorna tālākiem izteikumiem, latviešu vīru izstrādājumi mājturībai un saimniecībai bijuši tik skaisti un smalki, ka “.. vācieši par to brīnās un ir spiesti atzīties, ka viņi (latvieši) it īpaši traukus pagatavo tik labi kā vācu amatnieki, kas mācījušies pie saviem meistariem un ar to nodarbojas”⁶.

Arī vairāki vācu filozofi 18., 19. gadsimtā atzīmējuši latviešu zemnieku garīgās spējas, izmanību un asprātību. Piemēram, Heinrihs Johans Jannaus raksta: “Mēs bieži sastopamies ar brīvlaistiem zemniekiem, kuri, būdami audzināti tāpat kā dzimtcilvēki, kļuvuši par amatniekiem, ir izlolojuši galvā dažādus ļoti smalkus saimnieciski noderīgu lietu projektus, ko viņi meistarīgi prot īstenot.”⁷

Latviešu tautas radošā doma izpaudās arī podnieku darbos, veidojot skaistas krūzes, alus kausus. Populāri bija darinājumi no koka, īpaši kausi ar iededzinātiem rotājumiem, alus mucas un lādes ar metāla apkalumiem un citi saimniecības priekšmeti un darbarīki. Izmantotas arī klūdziņas, koka saknes, bērza tāsis, liepu un vītolu mizas. Amatniecības prasmes parādās arī apģērbu un apavu darināšanā, izrakumi liecina par rotkaļu darbnīcām. Senajiem latviešiem bija pazīstami arī mūzikas instrumenti – kokles, dūdas, bungas, stabules, pūšamie ragi un tāšu taures. Daudzmaz noteiktas ziņas no 16. līdz 19. gadsimtam norāda, ka mūsu mājās senie mūzikas instrumenti bijuši visuzticīgākie pavadoņi ganu gaitās, darbos un godos. Uz šiem instrumentiem spēlētas tās pašas melodijas, ko sievietes dzied godos un darbā, dejās vai rotaļās. Darba gaitās lietotas senās dūdas un kokle, lai vieglāk un ritmiskāk veiktos strādāšana.*

* Plašāk par senajiem mūzikas instrumentiem V. Muktupāvela pētījumā “Latviešu mūzikas instrumentu sistemātika”. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga, 1999. Klotiņš, A., Muktupāvels, V. Latviešu tautas mūzikas instrumenti un to lietošanas semantika K. Barona “Latvju dainās”. No: *Latviešu mūzika*. 17. Rīga: Liesma, 1985.

Muzicēšana senos laikos tikusi uzskatīta par maģisku, rituālu darbību. Par mūzikas instrumentu pielietojumu un veidiem liecina arī dainas. Lielāka nozīme piešķirta koklēm kā "gudrības" un "tālredzības" simboliem, jo "kokļu stīgām piemīt zināma cildena, pat sakrāla jēga un maģisks spēks. Kokles mitoloģiskajā aspektā ir saistītas ar debesu pasauli", saka Latvijas Mūzikas akadēmijas doktorante Jūlija Jonāne. Kokļu skaņām skanot, tiek attīrīta dvēsele, pacelts gars.⁸

Tautas garīgās aktivitātes izpausmes forma latviešiem bija folklorā. K. Barona pētījumi liecina, ka vairums tautasdziesmu radušās feodālisma laikā, taču atsevišķi dainu varianti parāda, ka ir arī agrākā laikmetā tapušas dziesmas, kurām izveidojušies jauni uzslāņojumi.

Tautasdziesmas kļuvušas par latviešu daudzveidīgās esības un darbības izpausmēm, tās cieši saistītas ar tautas tradīcijām, ieražām un mitoloģiju. Tās kalpoja kā morāles audzināšanas līdzeklis ģimenē.

"Tās (klasiskās četrindes) tika slīpētas, papildinātas, dažādotas. Un folkloras teksti nav atraujami no sava laika īstenības, dzīves un izpildīšanas situācijas noteiktā zemnieku kopienā, organizējot sociālo dzīvi. Darbā un ģimenes svētkos, sadzīves tradīciju funkcionālajā izpildījumā – kristībās, kāzās, Līgo un citos rituālos, ķekatu un masku gājienos, rotaļās, dejās utt." raksta Pēteris Zeile.⁹

Savukārt Janīna Kursīte atzīst, ka laika ritējums tautasdziesmās bieži izteikts ar jēdzienu "kamols": "Dziesmas, t. i., noteiktu sakrālo bagātību, meita sākumā tin kamolā. Tas ir uzkrāšanas cikls. Pēc tam dziesmas, ja tā var teikt, kādu laiku glabājas latentā veidā – kamols stāv kaut kur noslēpts (smalkā lazdu krūmā, skaidienā, ābeļu dārzā u. tml.). Precoties, t. i., nonākot jaunā laika ciklā, meita ņem kamolu līdzī un izdzied sakrātās dziesmas – laiks atkal rit... Bērni ir tie, kuri aizsāk nākamo ciklu, saritinot no jauna dziesmas kamolā."¹⁰

Tā dziedāšana it kā kļūst par latvieti raksturojošu iezīmi, ne velti latviešu tauta bieži tiek raksturota kā dziedātājtauta, bet latviešu tautasdziesmas ir ierakstītas UNESCO Mutvārdu un

nemateriālās kultūras pieminekļu šedevru sarakstā. Arī K. Barons apliecinājis latviešu ciešo saistību ar dziedāšanu: “.. tauta pate taisni vai aplinkus dod liecību, ka dziesmas un dziedāšana ir viena no viņas dārgākajām gara mantām, ka dziesmas ir viņas sargeņģelis visās vietās un lietās, kas pavada latvieti, no siltā mātes klēpja sākot, visos dzīves atgadījumos, darbos un centienos, priekos un bēdās, labās un ļaunās dienās; kas viņu māca un stiprina tikumos, rāj un šauš netikumos un kļūdās, kas labo nerātņi, žēlo un saudzē vājo, laipni rāda pareizo ceļu paklīdušam; kas viņu kā uzticams krietns vadons neatstāj cauru mūžu, līdz kamēr viņš guļas aukstā zemes klēpī.”¹¹

Ar dzimtbūšanas ieviešanu 16. gadsimtā latviešu zemnieks tika pilnībā piesaistīts muižniekam, viņš nebija vairs savas zemes īpašnieks, sekoja pilnīga latvieša personības ierobežošana. Zemniekus drīkstēja pērt, pirkt, pārdot, iekļāt vai nospēlēt kārtīs, pat precēties drīkstēja tikai ar kunga piekrišanu. Sabiedrības sadalījums kungos un zemniekos sakrita ar nacionālām pretšķībām – vācu kungi, latviešu zemnieki. Tādā kārtā latviešiem pārvācošanās nedraudēja, jo muižnieki to nesekmēja.

Ilgstošajā vācu kolonizācijas jūgā latvieši palika bez saviem profesionāliem rakstniekiem, filozofiem, psihologiem, mediķiem, astrologiem. Taču tautā ieslēptas visu šo profesiju potences, kas atklājās paražās, ticējumos, sadzīves rituālos, folklorā.

Tā kā latviešiem savas rakstu valodas vēl nebija, tad folklorā saglabājās galvenokārt mutvārdu formās, arī rokdarbos, rakstu zīmēs, simbolos, kur izpaužas arī tautas filozofija, ētika, estētika. Izglītības trūkums šajos materiālos tiek kompensēts ar iztēli, fantāziju, tautas gudrību un asprātību, par ko liecina teikas, mīti un nostāsti, kas nepārtraukti papildināti ar katra stāstītāja izdomu. Mīklas veidojās kā atjautības vingrinājumi, kuros iekļauti dabas un dzīves vērojumi. Dzīves gudrība parādījās sakāmvārdos un parunās, asprātība izpaudās tautas anekdotēs.

Arī nebrīvībā latvietis spēja uzturēt savu iekšējo cilvēcisko patstāvību, spītību, naidu un nicinājumu pret muižniekiem un

mācītājiem, kā arī saglabāja savu valodu un radošo potenciālu, kas vislabāk izpaudās folklorā. Pie tam latviešu zemnieki bija tie, kas būvēja muižniekiem pilis, muižas un baznīcas, taisīja ceļus, iekopa dārzus un parkus, izceldamies ar strādīgumu, amata prasmi un skaistuma izjūtu.

Daļa latviešu, kas 11., 12. gadsimtā mitinājās Rīgai tuvajos ciematos (nākamajās pilsētās), vēlākos gadsimtos kļuva par pilsētniekiem, taču no nacionālās kultūras kopšanas viedokļa pilsētu latviešu iedzīvotājiem nebija nekādu priekšrocību salīdzinājumā ar laukiem. Pilsētu valdībās un citos augstos amatos bija vācieši, kas rūpējās, lai pilsētās nebūtu pārāk daudz nevācu jeb latviešu. Pilsētās ienāca vācu tradīcijas, kultūra, māksla, arhitektūra, kas neveicināja latviešu nacionālo īpatnību izpausmes.

Latviešu darbība izpaudās galvenokārt amatniecībā, kas arī tika organizēta pēc vācu parauga ģildēs, cunftēs, amata brālībās, kuru būtība bija amatnieku šķirošana kārtās un līmeņos pēc tautībām, kvalifikācijas un ražotās produkcijas. Latviešu amatnieki piederēja pie zemākas kārtas apvienībām. Piemēram, ar zelta un citu smalku rotaslietu gatavošanu viņi nedrīkstēja nodarboties. Arī šo amatnieku organizāciju reglamentācija un rituāli neatbilda latviešu mentalitātei. Kā viena no negatīvāk vērtējamām tradīcijām bija tā sauktās amatu dzīres, kas bija obligātas visiem organizācijas dalībniekiem, to norise bija sīki reglamentēta, bet faktiski tās saturs vedināja uz pamatīgu iedzēršanu un dažkārt arī izkaušanu.

Radošāk latviešu amatnieki varēja izpausties pilsētnieku sadzīves īpatnībām nepieciešamās produkcijas ražošanā. Piemēram, pilsētniekiem aktuāla bija dažādu jostu gatavošana, pie kurām varēja piekārt atslēgas, zobenus, nažu un dunču makstis, tie varēja izcelties ar mākslinieciskiem rotājumiem. Līdz ar to radās amats – jostinieki. Amatu dzīru vajadzībām tika darināti krāšņi izrotāti kausi, baznīcas grāmatām veidoti ādas iesējumi ar ornamentāliem metāla apkalumiem u. c. Pilsētnieki bija iecienījuši zvērādas kažokus, līdz ar to vajadzēja ādmiņu amatu. Paplašinoties tirdzniecībai, radās transportstrādnieku amatu brālības: alus un vīna nesēji, kuģu krāvēji, ormaņi utt.

Lielākā daļa latviešu dzīvoja priekšpilsētās. Tie bija mājkaltotāji, algādži, būdinieki, arī izbēgušie dzimtzemnieki.

Nevienlīdzība pilsētu iedzīvotāju starpā izpaudās arī apgērbā. Ar 1598. gada greznības likumu ne tikai Rīgas un citās pilsētās, bet arī laukos tika noteikts, ka apgērbam jānorāda kārtu piederība. Līdz ar to latviešiem bija aizliegts valkāt zelta vai citas dārglietas, zīda, samta un citu greznu audumu drānas.

Arī dažādi svētki, kas svinēti galvenokārt Rīgas pilsētā, pārņemti no vāciešiem, no senajiem latviešu svētkiem Rīgā svinēti Līgosvētki un Zāļu diena. Domājams, ka latvieši atzīmējuši arī ziemas un vasaras saulgriežus. Tā arī bijusi vienīgā reize, kad izdziedāties, jo vāciešu muzikālā kultūra izpaudusies galvenokārt instrumentālā muzicēšanā.

Uzskata, ka 16., 17. gadsimtā likti pamati latviešu valodas izveidei un vienotas latviešu tautības apjautai (Kurzeme, Vidzeme, Latgale), ko zināmā mērā sekmēja Livonijas laiks un dzimtbūšana. Var pilnībā pievienoties Pētera Zeiles secinājumiem, ka latviešiem izdevās veidoties par vienotu tautu tāpēc, ka

1. Livonijas maztautas turpināja dzīvot savās 13. gadsimta robežās.
2. Lietuvieši kavēja vācu zemnieku ieplūšanu Latvijas teritorijā, bet vācieši norobežojās no nevāciešiem.
3. Izdevās panākt krievu nemitīgā spiediena un rusifikācijas samazināšanos.
4. Līdz dzimtbūšanai bija iespējama iekšēja migrācija "vienādas vēstures" ietvaros.
5. Vācu kungi izturējās pret zemniekiem kā pret nediferencētu ļaužu kārtu, kura līdz ar to izjuta sociālu kopību.¹²

No iepriekš teiktā var secināt, ka senie latvieši bijuši talantīgi un radoši savā būtībā un sadzīvē, kas arī ir priekšnoteikums turpmākajai tautas mākslas attīstībai. Mākslinieciskajās tradīcijās ar 16. gadsimtu lielāki impulsi ienāca no Rietumiem sakarā ar Hanzas savienību, sociālo un ekonomisko apriņķi.

1.2. Krogs kā pirmā sabiedriskā iestāde Latvijas laukos

Tā kā latviešu zemnieki Livonijas laikā dzīvoja stingri norobežoto muižu un novadu teritorijā, tad dzimtļaužu pārnovadu tikšanās bija reta parādība. Taču tikšanās nolūkiem kalpoja tāda iestāde kā krogs.

Krogs feodālajā Latvijā bija tas, kas veicināja zināma veida komunikativitāti lauku ļaužu starpā, kā arī kalpoja dažu tautas kultūras funkciju realizēšanai. Tā bija arī vienīgā vieta, kur latviešu zemnieki varēja savā starpā satikties, izrunāties, izsūdzēt bēdas, uzzināt jaunumus, uzdziedāt kopīgas dziesmas un kaut uz brīdi aizmirst sūro dzimtcilvēka likteni.

Senākā liecība par krogu Vidzemē datēta ar 1261. gadu. Pēc tam 1352. gadā minēts kāds krogs Kurzemē. 1384. gadā radies krogs pie Gaujienas pils, 1457. gadā dokumentos minēts krogs Ķeipenē pie Madlienas u. c.¹³ Savus nosaukumus krogi daudzviet ieguvuši pēc atrašanās vietas – Plosta krogi (pie upju pārceltuvēm), Baznīckrogi (pie baznīcām), Dzirnāvkrogi, Lielceļa krogi utt. Pēc pamatfunkcijas tie bija saimnieciski uzņēmumi, taču savā darbībā kļuva par daudzfunkcionālu vietu, kur risinājās arī sava veida pagasta sabiedriskā dzīve. Notika pagasta valdes sapulces, tiesas, pagasta dienas, pagasta dzīres un citi pasākumi, jo tikai ar 1866. gadu Baltijas pagastu likumi noteica, ka pagasta administrācijas vajadzībām jābūvē speciālas ēkas.

Angļu ceļotājs L. Ričijs 1836. gadā publicētajā aprakstā par ceļojumu uz Pēterpili caur Kurzemi un Vidzemi diezgan sīki aprakstījis latviešu krogu: "Ap pusdienas laiku mēs apstājāmies, lai paēstu kādā krogā meža vidū. Krogi pie šī ceļa ir līdzīga veida, un, kaut gan pavisam citādi nekā Anglijā un Francijā, bet nebūt ne nepatīkami. Kučieris še piekļāvē pie kroga lielajām durvīm, un pajūgs ar karieti iebrauc tieši ēkā iekšā. Pats ceļotājs nokļūst garenā, plašā hallē citu ceļotāju barā un burzmā. Halles pretējā galā ir vēl vairākas durvis.

Pa šo laiku kučieris novietoja, apkopa un pabaroja zirgus, atgaiņājot lielo mājputnu baru, kas ielenca iebraucējus, lai uzlasītu zirgu barotājam izbirušos labības graudus.

No visas kņadas svešajā vietā apmulsušo ceļinieku kučieris ieveda pa kādām sāņdurvīm mājas daļā, kas acimredzot paredzēta izcilākiem viesiem. Šeit atrodas vairākas istabas, kur var iebaudīt azaidu. Istabu iekārta, kaut gan vienkārša, tomēr ir visai glīta. Krēsli un galdi bij gatavoti no pulēta bērza koka, kas, būdami jauni, var atgādināt tādus, kas gatavoti no "satin wood". Sienas greznoja vienkārši iespiestas bildes, un uz palodzēm stāvēja istabas puķes podos. Sezonas laikā, kas še nozīmē apmēram astoņus mēnešus, istabās valdīja gandrīz siltumnīcas temperatūra karsto krāšņu dēļ. Logi ir iestikloti ar dubultiem logu rāmjiem, kuros atrodas mazas, atveramas logu rūtis – kaplodziņi – istabas izvēdināšanai, jo logu rāmju šķirbas ir rūpīgi aizlīmētas ar baltu papīru. Jāpiemetina, ka šajās istabās vēl ir novietotas arī trīs vai pat četras gultas, bet, tā kā tās ir ļoti šauras, tad neaizņem vairāk telpas kā kāds dīvāns. Šeit nav arī paraduma, ka vīrs ar sievu gulētu kopējā, platā gultā.

Mana maltīte sastāvēja no baltas zupas, gatavotas no piena, sviesta, saknēm un speķa, kopā ar porciju cepta tītara. Maltīte, neskatoties vēl uz melnīgsnējo un skābo maizi, bij visai pieņemama izsalkušam ceļiniekam.

Krogā, kur pārnakšņoju, es atradu tīru un labu gultu, kaut gan istabmeita to bij uzklājusi jau tā siltajā istabā vēl pie karstās krāsns. Miegā mani iežūžināja virtuvē sapulcējušos zemnieku dziesmas. Daži dziedāja solo, citi piebalsoja korī. Meldijas bij vienkāršas un skumīgas un dažas no balsīm – brīnišķi maigas."¹⁴

13., 14. gadsimtā Latvijā atļauju ierīkot krogus deva vācu ordenis vai augstākā garīdzniecība, piešķirot vai nu lēni saviem vasaļiem, vai dāvinot šīs tiesības kā atzinību par pakalpojumiem. 1757. gadā Vidzemes četros apriņķos bija 933 krogi, 1802. gadā Kurzemē un Zemgalē – 1832 krogi. Ar 1629. gadu krogus sāka iznomāt, un par nomniekiem bieži kļuva arī zemnieki. 1688. gadā zviedru muižu revīzijas dokumentos minēts,

ka 90% Vidzemes krodzinieku bijuši latvieši. 17. gadsimta beigās no 251 kroga saimniekiem 223 bijuši latvieši (153 brīvzemnieki, 70 dzimtcilvēki).

Vairākus gadsimtus krogs Latvijā bija otra nozīmīgākā celtnē pēc baznīcas, tajā pat laikā vienīgā būve, kur pulcēties latviešiem. Seno krogu var salīdzināt ar mūsdienu moteli – tur apvienota viesnīca, garāža (toreiz stadula zirgiem un pajūgiem), sanāksmju zāle (toreiz lielā istaba), bārs (krogus lete) un vēl citas telpas. Tur ceļinieki nakšņoja, tika slēgti darījumi, ļaudis sanāca uz pagasta saietiem, svētkiem, notika aktīva sabiedriskā dzīve. Taču galvenais krogos tomēr bija tirgošanās un dzeršana. Sākumā dzeršanai lietoja latviešu dzērienus – alu, medalu, miestīņu, ko brūvēja muižās un zemnieki savās mājās. 1688. gada zviedru muižu revīzijā minēts, ka vienā krogā caurmērā izdzerts līdz 135 mucām alus gadā. 16., 17. gadsimtā muižnieki gan ierobežoja zemnieku tiesības pārdot alu, taču ierobežojums diez kā netika ņemts vērā, jo alus patēriņš bija tik ievērojams, ka muiža to nespēja nodrošināt.

17. gadsimtā medalu krogos aizstāja degvīns. Muižnieki sāka būvēt spirta brūžus un ražot degvīnu gan vietējam patēriņam, gan arī eksportam uz Krieviju (19. gadsimta 50. gados Vidzemē darbojās 247, Kurzemē – 216 spirta brūži). Līdz ar to pastiprinājās zemnieku ekspluatācija gan labības audzēšanā, gan apiņu ražošanā, gan arī šķūtu veikšanā, lai degvīnu nogādātu pilsētās.

Degvīna tirgošana visādos veidos tika veicināta. Alkoholiskos dzērienus izsniedza arī uz parāda – “uz krīta”. Notika ļaužu apdzeršanās, zēla un plauka žūpība. Dzeršana kļuva par sadzīvē akceptētu nodarbi. Nodzeršanos pastiprināja arī no pilsētu augstmaņiem pārmantotās tā sauktās pagasta dzīres, pie tam par tām no zemniekiem tika ievāktas īpašas nodevas. Krogu skaits nepārtraukti vairojās, tie bija atzīmēti pat aprīņķu kartēs.

Taču, no otras puses, nevar noliegt kroga darbības pozitīvo pusi, jo tas bez komunikatīvās funkcijas sekmēja dažādu kultūras formu veidošanos. Krogu telpas vai tirgus būdas ārpus telpām bieži izmantoja tā sauktie burvju mākslinieki, kas “rija

uguni", "rija zobenus", staigāja pa virvi utt. Vēlākos gados nāca modē skroderu un "vanderzeļļu" sarīkotas "tautas izrādes" ar "trakiem jokiem". Runātāji izgērbās kā ķēmi – kaņepāju un linu matiem, ar ogli izkrāsotiem ģimjiem, ko izmantoja kā seno budēļu un ķekatu atdarinājumus. Satura un īstenu joku tur nebija, bet uz noskaņotības vienmēr pulcējās daudz ļaužu, jo tā tomēr bija zināma veida izklaide, bet jauniešiem tas patika tāpēc, ka pēc kumēdiņiem sekoja kopīga izdejošanās. Pazīstami bija arī kupleju dziedātāji, un vēlākā laikā notika arī teātra izrādes. Uztājās arī vietējie asprāši, joku taisītāji, tuvākās apkārtnes "gudrības paudēji".

Livonijas krogi vienlaikus kalpoja kā pirmie lauku veikali. Te veidojās atbilstošas latviešu sadzīves tradīcijas. Ap janvāri, februāri krogos saradās daudz ļaužu, jo tad notika kalpu līgšana vai derēšana pie jauniem saimniekiem. Tad dzēra "likopus" par jaunu darba vietu un darījumu aplacīja "magaričās".

Krogos visos laikos skanēja dziesmas, notika pat koru mēģinājumi. Tā bija arī latviešu folkloras radīšanas vieta. Ļaudīm satiekoties, no mutes mutē nodeva nostāstus, teikas, leģendas, jokus, sakāmvārdus, kuriem katrs stāstītājs pievienoja savu izdomu un fantāziju. Par krogos dzeršanas netikumumu sacerēts milzum daudz tautasdziesmu.

Tādā kārtā 16.–19. gadsimtā krogi bija vienīgā vieta, kur pulcēties latviešiem. No vienas puses, tā bija tautā ienīsta vieta, kas ievilka cilvēkus dzeršanas dūksnājā, bet, no otras puses, krogs bija kā zināma veida "tautas nams" (P. Zeile), kas veica noteiktu kultūras funkciju, sekmēja folkloras veidošanos un tuvināja tautu kultūras vērtību radīšanai.

19. gadsimtā, sākoties biedrību dibināšanai un biedrību namu celtniecībai, krogu nozīme šajā ziņā mazinājās. Attīstījās arī atturības kustība.

20. gadsimtā krogi kā tautas nodzirdināšanas iestādes savu aktualitāti zaudēja. Latvijas neatkarības laikā agrārās reformas rezultātā tie nonāca personīgā īpašumā, daudzus pārbūvēja par dzīvojamām vai saimniecības ēkām, veikaliem, biedrības un tautas namiem vai izmantoja pagasta vajadzībām.

Aktīvi pret krogiem 18. gadsimtā vērsās hernhūtieši.

1.3. Pirmā latviešu sabiedriskā darbošanās – hernhūtisms

Kaut arī Livonijas laikā arhibīskaps un ordenis centās izveidot novadu draudzes ar saviem baznīckungiem, tomēr latvieši centās saglabāt savas mitoloģiskās tradīcijas.

17. gadsimtā ar Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfā rīkojumu par valsts baznīcu Vidzemē kļuva evaņģēliski luteriskā baznīca. Latviešu zemniekiem piespiedu kārtā bija jāapmeklē baznīca, lai panāktu viņu atteikšanos no savas elkdievības.

18. gadsimtā luterāņu baznīcu mācītāji lielākā vairumā bija ieceļojušie vācieši, kas tieši vai netieši palīdzēja muižniekiem dzimtcilvēku apspiešanā, tāpēc vācieši – baznīcu kalpi – bija ienīsta ļaužu kategorija, par ko plašas liecības sniedz tautas dainas.

(Šādā situācijā Vidzemē auglīgu augsni atrada hernhūtiešu kustība jeb brāļu draudzes. Tās bija reliģiskas apvienības, kas atzina luterisko ticības apliecinājumu, bet noraidīja baznīcu un tās kultu.)

Brāļu draudžu pirmsākumi meklējami jau 15. gadsimtā Eiropā nodibinātajā evaņģēliskā kristiešu apvienībā, pret kuru asu cīņu izvērsa katoliskā baznīca. 17. gadsimtā tai izdevās pieveikt brāļu apvienību darbību, taču 18. gadsimta sākumā, pateicoties bijušajam brāļu sprediķotājam Janam Amosam Komeniskim (mūsdienu pedagogijas pamatlicējs), izdevās draudzes atjaunot Saksijā reihšgrāfa Nikolaja fon Cincendorfa īpašumos netālu no tuvumā esošā Hernhūtes kalna. Līdz ar to brāļu draudžu kustība ieguva hernhūtiešu nosaukumu.

Hernhūtiešu ceļi aizvijās uz visām pasaules malām, arī uz Baltiju. 1729. gadā Vidzemē, Krimuldas mācītāja aicināti, ieradās to sūtņi. Pirmais atbalsta punkts bija Valmieras tuvumā – Ungurmuižā, ko sekmēja Valmiermuižas ģenerāliesenes fon Halbertes personīgā pazišanās ar Cincendorfu.

Uz Vidzemi aicināja Vācijas hernhūtiešus, lai tie, būdami dievticīgi un izglītoti cilvēki, ieņemtu mācītāju palīgu, māj-

skolotāju, muižnieku mājas mācītāju vietas. Taču atbraucējus vairāk interesēja vietējie zemnieki, kuri vēl joprojām piekopa elkdievību. Zemnieki sākumā neuzticējās svešajiem brāļiem, jo tie tāpat kā nīstie muižnieki bija vācieši. Vēlāk zemniekus pārliecināja hernhūtiešu strādīgums un līdzīgais dzīvesveids – zemes kopšana, amatniecība.)

Ar Hallertes atbalstu 1737. gadā Valmiermuižā uzcēla saiešanas telpas un semināru. Nedēļas nogalēs tur pulcējās vairāk nekā 200 latviešu no visas apkārtnes. Arī daļa muižnieku sākumā atbalstīja jauno kustību, jo cerēja, ka dzimtļaudis kļūs godīgāki, strādīgāki un mazāk apmeklēs krogus.

Hernhūtisms izplatījās arī citos pagastos, organizējās pulciņi ar vecāko priekšgalā. 1743. gadā Vidzemes brāļu draudzēs jau bija uzņemti ap 3000 zemnieku.¹⁵ Sapulces notika īpašos saiešanas namos, kur "lielā zāle, kas ir telpa dievkalpojumiem, nav kulta telpa kā katoļu sakramenta baznīcā, nedz arī sprediķu telpa, kā tas ir evaņģēliskā baznīcā, bet gan sanāksmju zāle, kur brāļi un māsas sapulcējas kopējai lūgšanai un dziesmām. Cilvēki atrodas tiešā kontaktā ar Dievu caur lūgšanu. Priesteris, kas atrodas starp Dievu un cilvēku kā starpnieks, izpaliek", sacīts Brāļu Unitāšu statūtos.¹⁶ Līdz ar to sanāksmju zālei ir sabiedriskas ēkas raksturs bez liekiem izskaistinājumiem un greznības, brāļi savās lūgšanās atradās tiešā kontaktā ar Dievu.

Te zemnieki guva mierinājumu no dzimtbūšanas apspiestības, saiešanas stiprināja viņu garīgo spēku, pašapziņu, veidojās iekšēja solidaritāte. Te apsprieda jaunākās ziņas, izskaidroja likumus un ieguva cita veida informāciju, mācījās lasīt un rakstīt, nodarbojās ar kopīgu dziedāšanu. Tā latvieši pievērsās pašizglītībai un laicīgās dzīves jautājumiem.)

Hernhūtiešu sanāksšanās lielu uzmanību veltīja bērniem, kas izpaudās speciālās "bērnu stundās", kur apguva ābece pamatus, dievvārdus un dziedātprasmi. Vecākiem bija jāmācās bērnu audzināšanas noteikumi, kas bija ierakstīti Brāļu Unitātes statūtos:

- ◆ Vecākiem pašiem jāaudzina savi bērni, lai tie kopš mazotnes iepazītu dzīves grūtības un iemācītos strādāt.

- ◆ Bērniem jāizaug kopā ar vecākiem, no tiem un vecākiem brāļiem un māsām jāuzņem garīgas idejas.
- ◆ Mēs nedrīkstam bērnus komandēt. Mēs nedrīkstam valdīt pār viņu sirdsapziņu, bet mēs drīkstam ar savu uzvedību būt viņiem par piemēru u. c.

Uz stundām smelties zināšanas nereti bērniem līdz ieradās arī vecāki. Reizēm to bija daudz vairāk nekā bērnu.

Hernhūtiešu pārziņā atradās arī daudzas zemnieku skolas, kurām skolotājus sagatavoja Valmiermuižas seminārs. Tajā mācījās arī zemnieku bērni, kas vēlāk kļuva par skolotājiem daudzās Vidzemes un tās apkārtnes, pat Kurzemes skolās. Seminārs darbojās no 1738. gada gan tikai sešus gadus. Tur mācīja katķismu, lasīšanu, arī rakstīšanu, bet dziedāšanas apmācība notikusi pēc notīm. Semināristi guva labas zināšanas, jo stundās tika izmantoti tolaik moderni pedagoģijas atzinumi.

Brāļu draudzēs zemnieku uzmanību pievērsa arī tikumiskai audzināšanai. Statūtos ierakstīts, ka "darbs ir svēts un nepieciešams", ka "strādā, nevis lai dzīvotu, bet dzīvo, lai strādātu". Tāpat augsti vērtēta tīrība un kārtība hernhūtiešu mājokļos.

Uzmanības lokā tādēļ nonāca cīņa pret alkoholismu un žūpību. Zemnieku stāvoklis jau tā bija pārāk smags, un alkohols to vieglāku nepadarīja. Parastie krogu apmeklējumi notika svētdienās, bet arī draudžu pulcēšanās dienas bija svētdienas. Zemniekus vairāk sāka ieinteresēt piedalīšanās saietos, kur itin bieži tika runāts par to, kādu postu cilvēka veselībai un garam nodara alkohols. Un tā noraidoša attieksme pret alkoholu kļuva par parastu parādību. Var teikt, ka hernhūtiešu kustība bija pirmā organizētā atturības kustība Latvijā.

Brāļu draudzēs piekopa arī savdabīgas tradīcijas – kārtu svētkus, kas atsevišķi organizēti latviešu puīšu brāļiem un latviešu meitu māsām. 18. gadsimta 60. gados plašu svinību raksturu ieguva laulātu ļaužu svētki, kas liecina par stabilas ģimenes veidošanas pasākumiem.

Hernhūtiešu savstarpējās attiecībās krasi uzlabojās morāli ētiskais klimats, jo šī reliģiskā kustība uzsvēra, ka morālie ideāli sakņojas paša cilvēka sirdsapziņā, ka kārtu piederība vai sociā-

lais stāvoklis nenosaka indivīda patieso vērtību. Ļoti svarīga bija hernhūtisma iedibinātā virzība uz personības izveidi un individualitātes attīstīšanu, uz personības vērtības apzināšanos, ko noliedza muižnieki, uzskatīdami dzimtcilvēkus par neizglītotu, kalpošanai radītu masu.

Krodzinieki sāka sūdzēties par zemo alus un degvīna patēriņu, jo zemnieki gāja krogiem garām. Hernhūtisms zināmā mērā kļuva arī par materiālās labklājības sekmētāju. Mācītāji bija spiesti atzīt, ka vidzemnieki labāk prata lasīt, mācēja izskaidrot dievvārdus un dziedot prata noturēt meldījumus. Arī muižnieki konstatēja, ka "brāļu atturīgā, godīgā, pieklājīgā, klusā, čaklā, paklausīgā un nezagliģā uzvedība atšķirot viņus pilnīgi no citiem tautas brāļiem un zemes iedzīvotājiem. Dzīvokļi brāļiem esot labāki un tīrāki, tur valdot kārtības mīlestība, klusums un laipnība... Brāļu draudzes locekļu starpā bij atrodami gandrīz visi spējīgākie un krietnākie savas apkārtnes ļaudis. Skolotājus un pērminderus brāļu draudzes apvidos parasti nācās izraudzīties no brāļu vidus, un, kad ar 1804. gada zemnieku likumiem un vēlākos gados radās iespēja un vajadzība iecelt dažādus zemnieku pārstāvjus, tad ir pagasta vecāko, ir tiesnešu godā nāca brāļu draudzes darbinieki jeb mazpulciņu locekļi".¹⁷

Brāļu draudzes izslidēja no vācu kungu aizbildniecības. Hernhūtiešu reliģiskā kustība arvien vairāk ieguva nacionālu raksturu, un faktiski tā atradās opozīcijā valdošai luteriskajai mācībai, jo neatzina baznīcu kā nepieciešamu starpnieci starp Dievu un cilvēku.

Šādā notikumumu attīstībā nebija ieinteresēti ne muižnieki, ne Vidzemes evaņģēliski luteriskā koncesija. Uz Krieviju tika sūtītas sūdzības un vēstules. Piemēram, sakarā ar Kauguru nemierniekiem Krievijas iekšlietu ministram rakstītajā sūdzībā lasām: "Šai sektē (brāļu draudzē – I. R.) daudz vairāk laicīga, nekā no viņas varētu gaidīt. Viņa zina senās līvu paaudzes teikas un bez draudzes baznīcām uztur sevišķus lūgšanas namus, pēdējos sapulcēdamies, pārrunā politiskas lietas."¹⁸ Sākās kustības apkaurošana. Ar dažādu paņēmieni, pat intrigu palīdzību panāca, ka

Pēterburgā izdeva pavēli par hernhūtiešu darbības aizliegšanu Krievijas impērijas robežās.

Vācu vecbrāļiem bija jāaizbrauc no Vidzemes, slēdza saiešanas vietas, aizliedza sanāksmes. Taču liegumi nepārtrauca brāļu draudžu darbību, gluži otrādi – paplašinājās ietekmes teritorija, un latvieši, darbodamies paslepus, paši sāka kustību vadīt: gatavoja runas, sprediķus, organizēja svētkus. Tādā kārtā veidojās pirmā latviešu nacionālā intelīģence. 19. gadsimta sākumā draudžu locekļu skaits trīskāršojās – Vidzemē pastāvēja 69 saiešanas nami ar aptuveni 10 000 dalībniekiem.¹⁹

Kaut arī Krievijas cars Aleksandrs I izdeva “Žēlastības vēstuli hernhūtiešiem” un brāļu draudžu skaits strauji pieauga, tās radās arī Kurzemē, tomēr tas neapmierināja ne Vidzemes luterisko baznīcu, ne Krievijas valdošās aprindas, ko sevišķi uztrauca kustības nacionālais raksturs. Tāpēc valdība radīja hernhūtiešiem visādus šķēršļus, nelabvēlīgus apstākļus, kas noveda pie krīzes viņu darbībā. Kopas nonāca sektantismā un zaudēja sociālo ievirzi. Līdz ar to kustība zemniekiem vairs nebija interesanta. Bez tam radās jauni spēki ar jauniem mērķiem latviešu sabiedrībai – jaunlatvieši, kuriem pievienojās arī daļa hernhūtiešu.

Lai gan brāļu draudžu organizācijai nebija politiskas ievirzes, tā tomēr bija ļoti nozīmīga kā pirmais organizētais spēks, kas veicināja nacionālo vienotību un savas tautības apzināšanos, tā bija tautas garīgās atmodas rosinātāja. No brāļu kopām nāca latviešu pagasta valžu pārstāvji, skolotāji, arī literāti. Kā pirmais zināmais latviešu dzejnieks atklājās Ķikuļa Jēkabs, pirmais vēsturnieks bija J. Pulans, kurš 19. gadsimta sākumā savā stāstā tēloja dzimtbūtnieciskās iekārtas šausmas. No hernhūtiešu vidus nāca arī pirmais lugas tulkotājs un režisors no Dikļiem – Jānis Peitāns. Hernhūtiešu dzimtas pārstāvis bija arī rakstnieks Jānis Ruģēns, arī brāļi Kaudzītes sākumā mācījušies brāļu draudzes Cepļu saiešanas namā.

Par dziedāšanai ierādīto nozīmīgo vietu liecina vairāki apjomīgi draudžu dziesmu krājumi. Kaudzītes Matīss atceras: “Visas malas trīcēja vien sestdienās un arī darba dienās aiz sa-

iešanas dziesmām.”²⁰ Hernhūtiešu saiešanu kopīgo dziedāšanu un dziedātmācīšanu bērniem, pat pēc notīm, var arī uzskatīt par nopietnu posmu latviešu tautas ceļā uz pirmiem dziesmu svētkiem.

1.4. Latviešu nacionālās kultūras pamatlicēji

Jūtamāka Rietumu ietekme Latvijā aizsākās ar zviedru valdības veiktajiem redukcijas pasākumiem. Ziemeļnieku valdīšana izcēlās ar labi funkcionējošu birokrātijas aparātu, kurš zināmā mērā deva iespēju latviešu zemniekam aizstāvēt savas tiesības pret muižniekiem, un Vidzeme palika par provinci ar saviem likumiem, kur 2/3 visu zemju bija zviedru īpašumā, bet muižnieki bija tās nomnieki.

Taču reformācijas rezultātā ieviestā luteriskā baznīca nostiprināja latviešu tautas sociālo un nacionālo apspiestību. Tajā pat laikā luteriskā baznīca deva iespēju latviešiem izglīties, jo 16. gadsimta reformācijas aizsākumi Rīgā sekmēja latviešu rakstu valodas rašanos, bet zviedru valdība 17. gadsimtā atbalstīja Bībeles tulkošanu latviešu valodā. Jauno Derību pārtulkoja 1685. gadā, bet visu Biblii – 1698. gadā, kuru izdeva 1500 eksemplāros, un pusi no tiem karalis Kārlis XII lika izdalīt latviešu skolām. Līdz ar to Bībele kļuva par pirmo latviešu mācību grāmatu.²¹

1673. gadā uz Rīgu pārcēlās vācu mācītāji – Bībeles tulkotājs Ernsts Gliks un Johans Fišers. Zviedru pārvalde teologa Fišera vadībā intensīvi strādāja latviešu tautas izglītības jomā. Rīgā nodibināja skolas latviešu bērniem, laukos draudžu ķesteriem vajadzēja mācīt bērniem dziedāt, lasīt, rakstīt. Tā kā muižnieki atteicās algot ķesterus, tad karalis izdeva rīkojumu, ka muižniekiem katrā draudzē jāpalīdz celt skolas, jāpiešķir ķesteriem zemes gabali atalgojumam. Ar īpašu dekrētu karalis katrai draudzei dāvināja 1/4 arkla aramzemes skolas uzturēšanai. Ap 1683. gadu skolēnu vajadzībām tika iespiesta ābece. Taču zviedru rīkojumi tika slikti pildīti. Kaut arī muižniekiem draudēja sods

par skolu neierīkošanu, tas bija pārāk niecīgs, lai piespiestu muižniekus rūpēties par zemnieku izglītošanu. Arī skolotāju šajās skolās nebija, jo likums neparedzēja latviešu skolotāju izglītošanu. Bet bija likums par mājmacību, kas atļāva bērņus apmācīt mājās, tāpēc lielākais vairums zemnieku bērņus nesūtīja skolās pie sliktiem vācu skolotājiem, bet apmācīja mājās, par lasāmvielu izmantojot Bībeli un ābeci.

Kurzemē šajā laikā Anglijas un Francijas diplomātiskā spiediena rezultātā izdevās noturēt hercogistes patstāvību ar centru Jelgavā. 1642. gadā par hercogu kļuva Jēkabs, kas bija pietiekoši izglītots, daudz redzējis ārzemēs, tāpēc panāca zināmu uzplaukumu hercogistē. Kaut arī Kurzemē zemnieki tāpat bija pilnīgā kungu pakļautībā, taču bija arī laba tiesa brīvo zemnieku ģimeņnes, kuras baudīja dažas priekšrocības. Bez tam Krievijas pilnīgā pakļautībā Kurzeme nonāca tikai 1795. gadā, daudz vēlāk par Vidzemi. Tā arī Kurzemes zemniekiem šis laiks deva iespēju kaut nedaudz izglītoties.

Zināma nozīme latviešu stāvokļa izpratnē bija vācu apgaismības darbiniekiem. 1793. gadā Rīgā darbojās neliels šādu darboņu pulciņš (Johans Gotfrīds Herders, Frīdrihs fon Meks u. c.), kuri lasīja Voltēru, Ruso, Šilleru un domāja, kas darāms, lai latviešu zemniekiem atdotu viņu tiesības. Tur piedalījās arī Garlībs Merķelis, kurš 1794. gadā sāka rakstīt grāmatu "Latvieši". Tā iznāca 1796. gadā Leipcīgā un nonāca arī Vidzemē, kur izraisīja bumbai līdzīgu sprādzienu vācu muižniecībā. 1800. gadā grāmata iznāca otrā izdevumā, bet Merķelis par grāmatā paustajām domām tika izraidīts no Latvijas uz 10 gadiem. Kaut gan "Latvieši" latviskā tulkojumā parādījās tikai 1905. gadā, tās saturs latviešu zemniekiem bija pazīstams tūlīt pēc grāmatas iznākšanas. Ar latviešu tautas nežēlīgās ekspluatācijas un apspiestības atklāšanu Merķeļa darbs bija spēcīgs stimuls zemniekiem ceļā uz apgaismību.

19. gadsimtā Latvijā joprojām bija raksturīga situācija, ka latviešu likteņus viņu pašu zemē noteica tas, kā veidojās attiecības starp Krievijas cara politiku un vācu baronu interesēm. No vienas puses, Vidzeme un Kurzeme bija Krievijas pakļautībā un

carisms bija ieinteresēts šeit realizēt savus likumus. Taču jau no Livonijas laikiem tiešā valdītāja Latvijā bija vācu muižniecība, kurai piederēja Krievijas nodrošinātas pārvaldes tiesības, muižas, zeme un paši zemnieki. Līdz ar to latviešu zemnieks atradās dubultā jūgā. Muižnieki joprojām dzīvoja pārliecībā, ka latvietim jāpaliek "savā kārtā", ka nekāda latviešu nācija nav iedomājama un tai nevar būt sava kultūra.

Eiropa tajā laikā bija uzsākusi virzību uz liberālāku un demokrātiskāku sabiedrību. Priekšplānā izvirzījās jauna cilvēku kopības forma – nācija, kas pakāpeniski veidoja jaunas sabiedrības struktūras.

Rietumeiropas idejas atbalsojās arī Baltijā. Latvieši 19. gadsimtu sagaidīja ar visumā augstu izglītības līmeni. 1/3 Kurzemes un 2/3 Vidzemes latviešu prata lasīt. Vidzemē bija 15 draudzes skolas ar 314 skolēniem un 83 pagasta vai muižas skolas ar 1900 skolēniem, kā arī 39 000 bija mājmacības bērnu.²²

Taču latviešiem vēl trūka ievērojamas intelektuālas elites un izglītota vidusslāņa, kas nestu Rietumeiropas idejas tautā. Tomēr daļa latviešu sabiedrības pauda protestu pret Baltijas sabiedriski ekonomisko iekārtu, un pakāpeniski dažādu faktoru ietekmē brieda noteikta sabiedrības kustība.

Aktīvākie latviešu jaunekļi devās studēt uz Tērbatas universitāti. 19. gadsimta sākumā gan vairums no viņiem centās pārvācoties, jo vāciešu propagandētā doma, ka latvietis vispār nevar būt izglītots un tam nav nākotnes, bija dziļi iespiedusies jauniešu apziņā.

Taču 50. gados, kad Tērbatā studēja ap 30 latviešu, daļa nostājās pret pārvācošanos un sāka meklēt savas tautas nacionālās attīstības ceļus. Viens no tādiem bija Krišjānis Valdemārs, kurš pie savas istabas durvīm piesprauda vizītkarti ar piebildi – latvietis. 10–15 studenti, kas domāja līdzīgi Valdemāram, sāka pulcēties kopā un pārspriest latviešu problēmas. Šeit tika likti pamati latviešu izglītojamam vidusslānim un atmodas ideoloģijas pirmsākumiem, kas priekšplānā izvirzīja tādus uzdevumus kā latviešu nacionālās kultūras veidošanu, latviešu valodas kopšanu, nacionālās skolas un latviešu sabiedrības nostiprināšanu u. c.

Tā kā tautas apspiedēji bija gan vācu baroni, gan cara valdība, bet latviešiem netika dota iespēja iesaistīties vadības vai pārvaldes iestāžu darbā, tas pamudināja latviešus vienoties kā nāciju. Līdz ar to 19. gadsimtā aizsāktā nacionālās kultūras veidošana bija dziļi demokrātiska.

1803. gadā, realizējot izglītības reformas, Krievija tika sadalīta sešos mācību apgabalos ar vienu universitāti centrā. Latvija ietilpa Tērbatas universitātes apgabalā, līdz ar to Tērbata kļuva par latviešu izglītošanās centru. Reformas rezultātā katrā guberņas pilsētā bija jāatver ģimnāzija, katrā apriņķa pilsētā – apriņķa skola, katrā draudzē – draudzes skola.

Kurzemes 1817. gada un Vidzemes 1819. gada likumos norādīts, ka pagastiem ir pienākums ierīkot un uzturēt skolu ik uz 1000 iedzīvotājiem. Skolās bija jāśūta bērni no 10 gadu vecuma. Pagasta skolās mācīja lasīt, dziedāt un skaitīt no galvas katehisma gabalus. Bet pagasti bija nabadzīgi, muižnieki nebija ieinteresēti skolas atbalstīt, tāpēc tās daudzviet nīkuļoja.

Lai arī vācu muižniecība visādi centās kavēt skolu attīstību, latviešu tieksmi pēc izglītības nevarēja apslāpēt. Radās nepieciešamība pēc latviešu skolotājiem. Bija arī atsevišķi progresīvāk noskaņoti muižnieki un mācītāji, kas sekmēja talantīgāko latviešu jauniešu izglītošanos, jo arī muižās vajadzēja izglītotākus strādniekus un kalpotājus. Tā Kurzemē Cīravas mācītājs Valters 1831. gadā nosūtīja uz Vācijas mācīties saimnieka dēlu Andreju Bergmani, kurš 1833. gadā sāka darboties par skolotāju Dzērvēs – Cīravas skolā, kas pārtapa par sava veida semināru. Dažos gados to pabeidza 24 nākamie skolotāji (arī Andrejs Spāģis un Ernests Dinsberģis).²³

Lai turpmākā skolotāju sagatavošana notiktu pēc iespējas vāciskā garā, Kurzemes landtāgs 1836. gadā pieņēma lēmumu par skolotāju semināra celšanu Irlavā, kuru nodibināja 1840. gadā. Mācības notika galvenokārt vācu valodā, taču pozitīvi vērtējams tas, ka šajā seminārā audzēkņi ieguva labu muzikālo izglītību, par ko parūpējās semināra absolvents un skolotājs Jānis Bētiņš. Līdz 1856. gadam to pabeidza 146 audzēkņi.²⁴

1839. gadā tika panākta piekrišana dibināt skolotāju semi-

nāru Valmierā. Par direktoru iecēla Valmieras mācītāju Ferdinandu Valteru, kurš bija fanātisks pārvācošanās sludinātājs. Viņš sūtīja draudzes skolotāju Jāni Cimzi uz Prūsiju mācīties un pieņēma Valmieras seminārā par skolotāju. Mācību valoda bija noteikta vācu, taču vietējie latvieši pieprasīja latviešu mācību valodu. Cīņa par to, kādā valodā mācīties seminārā, noveda pie tā, ka Iekšlietu ministrija pavēlēja semināru slēgt. Kādu laiku tas turpināja darboties kā draudzes skolas augstākā klase (iesaukta par "ķesteru skolu"), līdz 1849. gadā semināru atkal legalizēja, pārceļot uz Valku.

Jānis Cimze, kas tagad jau bija semināra vadītājs, bija ieguvis Vācijā pietiekoši labu izglītību, arī muzikālo, tāpēc seminārs kļuva par nozīmīgu mūzikas izplatītāju Latvijā, jo sagatavoja labus ērģelniekus un korus diriģentus. Lai gan seminārā valdīja vāciskais gars, audzēkņi saņēma visumā labu pedagoģisko un metodisko izglītību, kļūstot par skolotājiem, mācītāju palīgiem, ērģelniekiem un korus vadītājiem. Tie tad arī bija pirmie latviešu nacionālās kultūras attīstības ceļa cirtēji.

Semināru absolventi darbojās par skolotājiem latviešu skolās. Vidzemes apriņķos 1857. gadā bija 188 skolas ar 193 skolotājiem, Kurzemē 1862. gadā – 243 skolas ar 247 skolotājiem.²⁵ Savās darba vietās draudzēs un skolās skolotāji dibināja korus, organizēja daudz balsīgu dziedāšanu un citus pasākumus pagastu sabiedrībai. Muižniekiem ļoti nepatika jauno skolotāju darbošanās un sabiedrības aktivizēšanās. Lai iespējami paze motu latviešu skolotājus un mazinātu viņu aktivitātes, muižnieki centās visādi tos ierobežot, pat tīri ārišķīgi, pieprasot nevalkāt "viksētus zābakus", bet uzvalkus drīkstēja šūt tikai no tādas pat rupjas vadmalas kā zemnieki. Mācītājkungu satiekot, vajadzēja bučot tam roku.

Rezultatīvākā semināristu darbošanās bija Vidzemē, jo tur bija visvairāk lasītpratēju zemnieku, zināmas apgaismības vēsmas ienesa hernhūtieši, bez ievēribas nepalika arī zemnieku nemieru atbalsis, bez tam Valmieras – Valkas semināra absolventi galvenokārt koncentrējās Vidzemē. Tautas atmodas kustība pastiprinājās arī Kurzemē, kur izcēlās Irlavas semināra

beidzēji. Lai gan vācieši brīdināja latviešus, lai tie nesapņojot ne par kādu "jauno Latviju" (nosaukums no vācu liberāli noskaņotās literāru kustības "*Junges Deutschland*"), tomēr kustību apturēt nespēja.

Un tā tautas atmodas darbiniekus sāka saukt par jaunlatviešiem. Tie bija latviešu inteligences pārstāvji – skolotāji, ierēdņi, muižas kalpotāji, tirgotāji, izglītotākie zemnieki u. c., kas darbojās pulciņos, grupās, individuāli. Tā nebija vienota kustība ar radikālu programmu, bet bija cīņa par dzimtbūšanas palieku likvidēšanu, par tautas nacionālo atbrīvošanos. Aktīvāki bija tie novadi, kur bija vairāk jaunlatviešu. Kaut gan jaunlatviešu kustībai bija tikai reformisks raksturs un tā bija raksturīga tikai 19. gadsimta 50.–60. gados, tai bija ļoti liela nozīme latviešu nacionālās kultūras radīšanā.

Piemēram, izcils jaunlatvietis bija Juris Alunāns, kura galvenais ieguldījums nacionālās kultūras jomā ir literatūrā un valodniecībā. Dzejas darbu tulkojums "Dziesmiņas" (1856) parādīja vācu nopulgotās latviešu valodas skaistumu. Alunāna darinātie jaunvārdi ļoti ātri ieviesās ikdienas valodā. Viņš uzskatīja, ka svarīgi ir latviešus izglītot arī tautsaimniecības jomā, kā arī iepazīstināt ar dabas zinībām un ģeogrāfiju. Šim nolūkam kalpoja viņa izdots rakstu krājums "Sēta. Daba. Pasaule".

Jaunlatvietis Atis Kronvalds, būdams labs orators, publiski sludināja tautas atmodas idejas skolās, biedrībās un citos sarīkojumos. Kronvalda nopelns ir rakstniecības pulciņa dibināšana un darbība Tērbatas universitātē, kas pulcināja ap 20 studentu ar vienotu domu – modināt nacionālo apziņu latviešu tautā, kopt un turēt cieņā latviešu valodu.

Jaunlatviešu nopelns ir arī folkloras apzināšanas pirmsākumi. Latviešu tautasdziesmu skaistumu savā laikā atklāja vācu apgaismības darbinieks Rīgā J. G. Herders, bet ar 1868. gadu dziesmu vākšanu un krāšanu uzņēmās Fricis Brīvzemnieks. Dainu kārtošanā un sistematizēšanā vislielāko darbu veica jaunlatvietis Krišjānis Barons, kurš šim darbam veltīja 37 sava mūža gadus.

Jaunlatvieši savas idejas propagandēja ar preses starpnie-

cību. 1856. gadā nodibinājās laikraksts "Mājas Viesis", kura līdzstrādnieki sākuma periodā bija jaunlatvieši. Krišjāņa Valdemāra Pēterburgā izdotās "Pēterburgas Avīzes" ap sevi pulcināja tā laika izcilākos jaunlatviešu publicistus – Andreju Spāgi, Kasparu Biezbārdi, Ernestu Dinsbergi u. c. Savā īsajā darbības laikā (1862–1865) "Pēterburgas Avīzes" bija tautā ļoti iecienītas, laikraksta abonenti to nodeva tālākai lasīšanai no rokas rokā un informēja tos, kas paši pie lasīšanas netika, tā kā ar tajā izteiktajām domām iepazinās plaša sabiedrība.

Lielākie jaunlatviešu nopelni bija latviešu rosināšana uz izglītošanos un nacionālās kultūras attīstību. Tā kā vācieši uzskatīja sevi par augstāku kārtu, tas viņiem ļāva distancēties no latviešiem, līdz ar to latvietis varēja saglabāt savu etnogrāfisko identitāti. Krievu uzspiestā rusifikācija savukārt radīja naidu un pretnostatījumu asimilācijai, un tā latviešu nacionālā kultūra veidojās kā neatkarīga apspiestas tautas kultūra.

Jaunlatvieši iedibināja latviešu rakstniecības, arī dramaturģijas pamatus. Nozīmīga bija viņu darbošanās pagātnes mantojuma apzināšanā, kas izpaudās dažādu senu sadzīves un kultūras priekšmetu uzkrāšanā nākamajiem muzejiem. Jaunlatviešu darbības rezultāts bija arī zinātņu pamatu propaganda, no kuras vēlākā laikā izveidojās Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija un pēc valsts izveidošanās – Zinātņu akadēmija.

Jaunlatviešu izvērstā darbošanās biedrībās deva iespēju tautai atklāties tādās mākslinieciskās izpausmēs, kas iepriekšējos gadsimtos bija uzkrājušās latviešu apziņā, tādā veidā akceptējot amatiermākslas rašanos.

Šā laika atmodas process zināmā mērā neskāra Latgali. Tā bija atrauta no pārējās Latvijas, ekonomiskā, arī izglītības ziņā nedaudz atpalikusi, jo 1772. gadā Latgali pievienoja Krievijai, un turpmāko gadu laikā administratīvā ziņā tā tika piesaistīta gan Pleskavas guberņai, gan Polockas vietniecībai, gan Baltkrievijas guberņai. Beidzot 1802. gadā Latgale tika iekļauta Baltkrievijas Vitebskas guberņā, ko vēlāk sāka saukt tikai par Vitebskas guberņu. Latgalē nacionālā kultūra īsti attīstīties sāka tikai 20. gadsimtā.

1.5. Kultūras biedrību dibināšana un darbība

19. gadsimtā latviešu ļaužu biedrošanās vairs nebija jaunums, tā bija pārbaudīta, pulcējoties talkās, krogos, brāļu draudzēs, zemnieku nemieros. Vajadzēja tikai kādu zinošu rosinātāju, kas palīdzētu sakārtoties noteiktā apvienībā. Par tādām apvienībām kļuva biedrības, un to organizētāji bija skolotāji un citi aktīvākie sabiedrības pārstāvji – lielākā vairumā tie bija jaunlatvieši.

Biedrības ir brīvprātīgas cilvēku apvienības ar noteiktiem sabiedriskiem mērķiem. Rietumeiropā biedrības bija pazīstamas jau no 17. gadsimta beigām.

Rīgā senākās biedrības radušās jau feodālisma laikā. Tās dibināja galvenokārt vācieši ar mērķi organizēt pilsētas iedzīvotāju savstarpējas palīdzības sniegšanai nelaimes vai slimību gadījumos (amatu brālības, ģildes, cunftes). Plašāk biedrību dibināšana izvērās 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā ar praktiskiem vai zinātniskiem mērķiem (Rīgas praktizējošo ārstu biedrība, Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrība u. c.). Vienas no ievērojamākām vāciešu dibinātām biedrībām bija Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība (1815), Rīgas Dabas pētnieku biedrība (1845), Latviešu literārā biedrība jeb Latviešu draugu biedrība (1824) u. c.²⁶

Latviešu draugu biedrība it kā būtu domāta latviešiem, bet biedri galvenokārt bija vācieši, vācu mācītāji, kas gribēja apgūt latviešu valodu un sludināja iespējamo draudzību starp vāciešiem un latviešiem. Biedrības mērķis bija ļoti cēls – izkopt latviešu valodu, rūpēties par latviešu grāmatu izdošanu. Sākumā tas arī daļēji tika realizēts – 1828. gadā sāka izdot rakstu krājumu "Magazīna", kurā publicēja rakstus, stāstus, dzeju, izdeva arī latviešu valodas mācību, gramatiku. Kaut gan ar 1845. gadu biedrībā darboties atļāva arī latviešiem, tas tomēr nevarēja noslēpt galveno domu, t. i., nepieļaut citu latviešu biedrību dibināšanu. Īpašu atsaucību latviešu sabiedrībā biedrība neguva, kaut gan darbojās arī vēl 20. gadsimta sākumā.²⁷

Jaunlatvieši saskatīja, ka biedrības var būt kā organizācijas, kur pulcēties varētu visi sabiedrības locekļi, galvenokārt kultūras vajadzību apmierināšanai. Latviešu biedrību dibināšanai, it īpaši Rīgā, šķēršļus lika valdošās aprindas – gan vācu, gan krievu –, tomēr ierosme nebija apturama. Biedrību dibināšanās sākās vairāk gan laukos, jo tur bija mazāka valdības pretestība. Tā kā biedrības galvenokārt bija ar kultūras ievirzi, muižnieki izlēma, ka tik nevainīga izklaidēšanās kā dziedāšana dos vairāk labuma: ļaudis mazāk apmeklēs krogus un vairāk pievērsīsies baznīcai. Taču izrādījās, ka tika sasniegts pavisam cits rezultāts. Biedrības veicināja latviešu sabiedrisko, jo tās bija vienīgā vieta, kur tauta varēja pēc saviem ieskatiem kārtot sabiedrisko dzīvi, tā izkopjot pašapziņu un izglītojoties.

Vienu no pirmajām latviešu biedrībām Ēdolē 1848. gadā nodibināja jaunlatvieši Krišjānis Valdemārs un Andrejs Spāģis. Tā bija "Baltijas jūras izsmelšanas biedrība" ar īstajiem mērķiem – cīnīties pret muižnieku pārestībām, par latviešu tautas stāvokļa uzlabošanu, par "gara gaismas izplatīšanu tautā". Par jaunlatviešu attieksmi pret vāciešiem liecina biedrības oficiālo protokolu saturs. Protokols Nr. 1 – Sapulce nolēma izrakt jūras malā kādu bedrīti un jūru tajā ielaist. Protokols Nr. 2 – Kad jūra tur nav sagājusi, tad rakt otru bedrīti, Nr. 3 – dzert pudeli alus, varbūt, ka tad jūra bedrītēs saietu, Nr. 4 – dzert divas pudeles alus utt.²⁸

Vislielākais biedrību skaits bija Vidzemē, un no tām vispopulārākās – dziedāšanas biedrības, jo gandrīz katrā pagastā bija dziedāšanas skolotājs, kurš varēja uzņemties biedrības un kora vadību. Vienas no vecākajām dziedāšanas biedrībām dibinātas 1864. gadā Dikļos, 1865. gadā – Lielvārdē, 1869. gadā – Trikātā, Koknesē u. c. Kurzemes pusē dziedāšanas biedrība "Līgo" dibināta 1865. gadā, 1868. gadā – Irlavā u. c., taču tur tādu aktivitāti kā Vidzemē tomēr nemanīja.²⁹

Otra grupa biedrību, kas arī ieņēma noteiktu vietu sabiedrībā, bija labdarības un palīdzības biedrības. Piemēram, Vecpiebalgas labdarības biedrībā (dibināta 1874. gadā) aktīvi darbojās rakstnieki Matīss un Reinis Kaudzītes. Cēsu labdarības biedrība

dibināta 1875. gadā, 1877. gadā – Liezērē, 1879. gadā – Straupē, Mālpilī utt.³⁰

Ja dziedāšanas biedrību galvenais uzdevums bija kopt daudz balsīgu dziedāšanu, tad labdarības un palīdzības biedrības nodarbojās ar līdzekļu vākšanu no dažādiem sarīkojumiem, koncertiem, teātra izrādēm, saviesīgiem vakariem. Arī šīs biedrības organizēja korus, bez tam rūpējās par savu biedru labklājību, sniedza tiem atbalstu slimības un citu likstu gadījumos. Bet faktiski visu biedrību mērķi bija visumā vienoti: rūpēties par izglītības izplatīšanu tautā un kalpot latviešu sabiedrības attīstībai. Biedrību pozitīvā iezīme bija tā, ka tajās darbojās latvieši, neatkarīgi no šķiras vai kārtas piederības tās apvienoja gan mācītus, gan mazākmācītus sabiedrības locekļus. Tie bija skolotāji, muižas kalpotāji, ierēdņi, zemnieki. Un tā biedrības, pretēji vācu muižniecības pieņēmumam, kļuva par latviešu sabiedrības dzīves centriem, un pamatoti tās varam uzskatīt par mūsu šodienas kultūras un tautas namu priekštečiem.

Lai biedrību nodibinātu, bija jāizstrādā statūti, tie valdībā jāapstiprina, un tad tika dota atļauja reģistrācijai. Biedrība sastāvēja no oficiāli uzņemtajiem un reģistrētajiem biedriem, kuri maksāja statūtos paredzēto iestāšanās un regulāru biedru naudu. Pārējās biedrību finanses sastādījās no labprātīgiem ziedojumiem, mantīgo biedru naudas ieguldījumiem, ienākumiem no dažāda veida sarīkojumiem. Noteicošais vārds piederēja pilnsapulcei, kura savukārt ievēlēja priekšnieku, valdi, kasieri, grāmatvedi, arī revīzijas komisiju un citas amatpersonas, kas darbojās statūtos noteiktajā kārtībā. Dažkārt pie biedrībām pastāvēja Biedreņu vai Dāmu komitejas, kas rīkoja bazārus, loterijas un citus pasākumus ar labdarīgiem mērķiem.

Kaut arī biedrību nosaukumi bija dažādi, to darbības virzieni bija līdzīgi. Gandrīz pie visām biedrībām darbojās kori, citur arī dramatiskās kopas, sabiedrība tika pulcināta uz koncertiem, teātra izrādēm, saviesīgiem vakariem, zaļumballēm un citiem sarīkojumiem. Ļaužu izglītības veicināšanai organizēja bibliotēkas un lasāmgaldus, kā arī rīkoja jautājumu izskaidrošanas vakarus.

Rīgā, kā jau iepriekš minēts, jaunlatviešu darbība bija mazāk izvērsta un biedrības dibinājās vēlāk, jo vācieši izvirzīja visādas pretenzijas, lai iespējami aizkavētu latviskas gaisotnes ieviešanos Rīgā. Pirmo biedrību rašanās Rīgā saistījās ar pilsētas ārpuscentra rajoniem, jo tie bija tālāk no vāciešu acīm, bez tam ne jau centrā dzīvoja un strādāja latviešu strādnieki.

Jaunlatvietis Juris Caunīte, Cimzes semināra absolvents, bija pirmais, kurš Rīgā 1853. gadā Pārdaugavas tekstilrūpnieka Tilo fabrikā atklāja skolu pieaugušajiem jeb tā dēvēto tautibnieku pulciņu, kura galvenais mērķis – latviešu nacionālās pašapziņas modināšana, cīņa par latviešu tautas tiesībām. Viņš fabrikā iekārtoja arī strādnieku bibliotēku, kas bija otrā pēc K. Valdemāra dibinātās Ēdoles bibliotēkas.³¹

Vienai no lielākajām Rīgas biedrībām – Jonatāna biedrībai – pirmsākumi meklējami 1870. gadā, kad centīgākie fabrikas strādnieki uz palīdzības kases pamatiem noformēja biedrību. Šī biedrība 1876. gadā uzbūvētajā namā Slokas ielā iekārtoja dārzu un nodibināja elementārskolu (1879. gadā). Ja pirmo gadu biedrība sāka ar 50 biedriem, tad 1887. gada beigās tajā darbojās jau 1915 biedru, kas liecināja par to, cik fabrikas strādniekiem bija liela nepieciešamība pēc personības apzināšanās un izglītošanās. Tā kā jaunajā namā bija skatītāju zāle ar skatuvi, tad Jonatāna biedrība varēja lepoties ar pastāvīgu "teātra izrīkotāju pulciņu", kurš, sākot no 1885. gada, divas reizes mēnesī parādīja savus iestudējumus. Kopš 1886. gada par režisoru šajā teātrī strādāja Rīgas latviešu teātra aktieris J. Steglavs; šajā kolektīvā savas skatuves gaitas iesāka vēlāk Latvijā pazīstami aktieri A. Mierlauks un A. Freimanis.

Otrā pilsētas pusē – Sarkandaugavā – 1872. gadā nodibināja Pavasara biedrību, kas 1881. gadā uzcēla arī savu namu. Diemžēl 1886. gadā tas nodega, bet biedrības turpmākā darbība saistījās ar jauna nama celtniecību. Savdabīgs pasākums te bija biedru izbraukumi zaļumos kopā ar savu orķestri un kori, bija arī savs teātris.

Vecākā Rīgas latviešu palīdzības biedrība – Cerības biedrība – dibināta 1867. gadā kā Holma fabrikas strādnieku savstarpējās

palīdzības biedrība Torņakalnā. Sākumā tā atradās fabrikas pārvaldījumā, un saziņas valoda bija vācu, jo neatradās neviens, kas prata dokumentus noformēt latviešu valodā. Bet drīz vien biedrība no fabrikas pārvaldījuma atbrīvojās, un 1887. gadā tajā jau bija 2332 biedri. Statūti mainījās vairākkārt, līdz savu nosaukumu – Cerības biedrība – tā ieguva 1877. gadā. Jau 1873. gadā biedrība nodibināja grāmatu krātuvi un dziedātāju kori, vēlāk arī “teātra izrādītāju pulciņu”.³²

1878. gadā Rīgā nodibināja Latviešu amatniecības palīdzības biedrību, kura arī centās izplatīt izglītību savu biedru vidū, izveidoja bibliotēku, avižu galdu, kādu laiku piekopa arī dziedāšanu.

No dziedāšanas biedrībām Rīgā ievērojamākās bija mūzikas un dziedāšanas biedrība “Rota” (dib. 1882. g.), Pēterburgas Ārriņas dziedāšanas biedrība (dib. 1883. g.), Rīgas latviešu dziedāšanas biedrība (dib. 1879. g.) u. c.³³

Sakarā ar straujo zemes iepirkšanas procesu pēc kļaušu atcelšanas latviešu zemniekam bija nepieciešams izglītoties, lai celtu zemes ražību, lopu produktivitāti un varētu bankām nomaksāt aizdevuma procentus. Tāpēc zemnieki sāka apvienoties Zemkopības biedrībās. Šo kustību ievadīja un virzīja pirmā latviešu agronoma Riharda Tomsona sasauktie zemkopju kongresi (1871. un 1873. g.), kuros piedalījās vairāk nekā 500 dalībnieku.

Viena no pirmajām zemkopības biedrībām Plāņos atzīmējama ar 1866. gadu, pēc tam 1870. gadā – Dobelē, 1872. gadā – Saldū, 1873. gadā – Straupē, 1875. gadā – Tukumā, 1877. gadā – Rūjienā, 1878. gadā – Talsos utt.

Tā kā zemniekiem zemes iepirkšanai naudu vajadzēja aizņemties, bet bankas prasīja augstus procentus, tad Latvijā veidojās krājaizdevu sabiedrības, kas atviegloja zemniekiem naudas aizņemšanos. Pirmās šādas sabiedrības darbību uzsāka Kurzemē 1874. gadā (Tukumā, Piltenē, Talsos, Aizputē, Dundagā u. c.).³⁴

Kaut arī šīs sabiedrības mazāk nodarbojās ar tiešiem kultūras pasākumiem, taču tām bija liela nozīme latviešu izglītošanā un ļaužu sabiedriskošanā. Izglītošanos amatos sekmēja

arī 1852. gadā Veczvērdē un 1867. gadā Vecsātos u. c. nodibinātās zemkopības skolas, kā arī K. Valdemāra darbība latviešu jūrskolu dibināšanā. 19. gadsimta 60.–70. gados bez Ainažu un Rīgas jūrskolām Latvijā izveidojās 11 jauna tipa jūrskolas.³⁵

Par zināma veida centru visām Latvijas biedrībām kļuva Rīgas Latviešu biedrība, kuru nodibināja 1868. gadā. Jaunlatvieši – privātskolotājs Kaspars Biezbārdis, Vidzemes kamerālpalātas grāmatvedis Bernhards Dīriķis un Rīgas Tilo fabrikas skolotājs Juris Caunīte – bija statūtus izstrādājuši jau 1861. gadā un iesnieguši prasību biedrības dibināšanai. Ģenerālgubernators prasību noraidīja, par formālu iemeslu minot faktu, ka Rīgā jau viena latviešu biedrība esot (1824. gadā dibinātā Latviešu literārā biedrība vāciešiem). Īstais iemesls bija valdības viedoklis, ka latviešus pašus pie patstāvības nedrīkst laist, tiem jāpaliek virzāmiem, vadāmiem, rīkojamiem stingrā vāciešu vadībā.

1867. gadā Somijā un Igaunijas ziemeļos izcēlās bads un valdība uzaicināja vākt ziedojumus cietušo apgabalu atbalstam. Līdz ar to latvieši ieguva iemeslu dibināt biedrību ziedojumu vākšanai. Un tā 1868. gada februārī tiek nodibināta "Latviska palīdzības biedrība priekš trūkumu ciezdamiem igauņiem", kur sanāca arī Dāmu komiteja. Kaut arī biedrības galvenais uzdevums bija ziedojumu vākšana, tā jau no paša sākuma ieņēma latviešu kultūras veicināšanas virzienu, jo nodarbojās ar koncertu un teātra izrāžu rīkošanu (Vingrotāju zālē), kā arī organizēja priekšlasījumus (par dabu un dabas zināšanu, par veselības kopšanu, par jūru un tās iemītņiem, par bērnu audzināšanu utt.).

Kad gada otrajā pusē biedrība savu ziedojumu vākšanas funkciju bija realizējusi, nobrieda doma, ka darbību vajadzētu turpināt. Iepriekš izstrādātos statūtus iesniedza apstiprināšanai, un 1868. gada oktobrī no Pēterburgas tika saņemta pozitīva atbilde. Pirmā Rīgas Latviešu biedrības sapulce notika novembrī Vingrotāju zālē. Par biedrības priekšnieku ievēlēja Bernhardu Dīriķi, par vietniekiem – Rihardu Tomsonu un Jāni Baumanī. Jau šajā sapulcē par biedriem pieteicās 103 dalībnieki un vēlāk vēl 58. Sākumā jaunā biedrība irēja telpas Kaļķu ielā 9, bet

1869. gada aprīlī jau lika pamatakmeni biedrības namam tagadējā Merķeļa ielā.

Rīgas Latviešu biedrības likumi paredzēja tās galvenos uzdevumus: "Derīgas zināšanas, tāpat arī godīgu kārtību un visādu gara apgaismošanu starp šejienes latviešiem izplatīt", ko panāks "… ar zinātnības darbiem, runām, derīgu rakstu apgādāšanu, kā arī caur lasāmu grāmatu krājumu, dziedāšanu un viesīgu saiešanos". Biedrības valoda bija latviešu, darba organizācija – komisijās: priekšlasījumu, teātra, dziedāšanas, zinību.

Dziedāšanas komisijai pirmajos gados neveicās ar sava biedrības kora dibināšanu. Taču šajā laikā atklājās iespēja aicināt uz Rīgu koncertēt lauku korus uz kopīgiem mūzikas koncertiem. Tā ap Rīgas Latviešu biedrību kā apgaismības kustības centru pulcējās lauku un citas Rīgas pilsētas Latviešu biedrības. Šo tradīciju turpināt cenšas arī šodienas atjaunotā biedrība.

Biedrība līdz 1878. gadam bija ieguvusi lielu autoritāti. Biedru skaits palielinājies līdz 1050, teātra izrādes notika 13–14 reizes gadā ar caurmērā 355 skatītājiem uz izrādi, nodibināti divi kori, regulāri notika jautājumu izskaidrošanas vakari (20–24 gadā, izskatot 80–100 jautājumu).

Rīgas Latviešu biedrība regulāri rīkoja arī saviesīgus vakarus, dančus un izbraukumus zaļumos. Ievēribu guva lieli sabiedriski nozīmīgi sarīkojumi. Pirmais tāds pasākums bija 1869. gada oktobrī kapakmens atklāšana Garlībam Merķelim Katlakalna kapos. 1871. gadā bija plaša Maskavas politehnikas izstāde, 1872. gadā latviešu lauksaimniecības un rūpniecības sasniegumus demonstrēja Maskavas politehnikajā izstādē, bet 1873. gada lielākais notikums bija I Vispārīgie latviešu Dziedāšanas svētki un pirmā latviešu skolotāju sanāksme.

1888. gadā radās jautājums par latviešu etnogrāfiskā muzeja dibināšanu, jo Zinību komisijas savāktos etnogrāfiskos materiālus (seni priekšmeti, darbarīki, monētas utt.) vajadzēja izkārtot apskatīšanai, organizēt to saglabāšanu. Biedrības namā tādu telpu nebija, tādēļ bija nepieciešams atrisināt telpu jautājumu.

1870. gada februārī atklāja jaunuzcelto namu, kas tika būvēts pēc pirmā akadēmiski izglītotā latviešu arhitekta Jāņa Frid-

riha Baumaņa projekta.³⁶ Tur arī atradās vajadzīgās telpas, un Rīgas Latviešu biedrība varēja kļūt par vienotāju citām biedrībām. Taču 1908. gadā nams nodega. Īsā laikā pēc arhitektu Eižena Laubes un Ernesta Poles projekta namu atjaunoja un 1910. gadā nodeva ekspluatācijā. Ēka uzskatāma par pirmo klasicisma celtni Rīgā. Tādā pat izskatā mēs to varam skatīt arī šodien.

Arī citās Latvijas lielākās pilsētās dibinājās latviešu biedrības, radīdamas savdabīgus novadu centrus. Viena no ievērojamākām bija Jelgavas Latviešu biedrība Kurzemes guberņas galvaspilsētā (dib. 1880. g.). Tās darbība kļuva redzamāka ap 1888. gadu, kad pārbūvēja un paplašināja veco namu. Šis laika posms sakrita ar jaunā biedrības priekšsēdētāja Jāņa Čakstes (pirmais Latvijas valsts prezidents) stāšanos biedrības priekšnieka amatā.

Nemot par paraugu Rīgas Latviešu biedrības statūtus, Jelgavas biedrība arī strādāja komisijās. Sākumā tā bija Rakstniecības komisija, kuras uzdevums bija "rūpēties par biedrības garīgo uzplaukšanu, gādāt par priekšlasījumu un jautājumu vakariem, pārspriest un izdot derīgus rakstus, pārzināt bibliotēku un lasāmo galdu".³⁷

Nākamajos gados klāt nāca folkloras vākšana un kārtošana, kas konkretizējās latviešu tautas rotaļu un deju pierakstīšanā. Tajā pašā gadā nodibināja arī Teātra komisiju. Tā kā Jelgava bija Ādolfa Alunāna apmešanās vieta, tad viņš arī aktīvi darbojās Teātra komisijā, pats vadīja savu lugu uzvedumus. Jelgavas Latviešu biedrībā darbojās arī koris, bet lielākais nopelns bija latviešu instrumentālās mūzikas attīstīšana un kopšana. 1889. gadā jaunais latviešu mūziķis un komponists Jurjānu Andrejs Jelgavas svētkos noorganizēja instrumentālās mūzikas koncertu, kurā piedalījās septiņi orķestri. Iesāktā tradīcija turpinājās arī nākamajos gados.³⁸

Otrs līdzīgs centrs Kurzemē bija Liepājas Latviešu biedrība (dib. 1880. g.), kura jau tūlīt pēc nodibināšanas sāka organizēt "mākslas izrīkojumus", "lai izdaiļotu latviešus caur gara baudījumu".³⁹

1881. gadā nodibināja kori, izrīkoja 10 teātra izrādes. Biedrība īsā laikā ieguva autoritāti un ieņēma ievērojamu vietu pilsētas dzīvē, uzturēja reālskolu, sniedza palīdzību latviešu studentiem.⁴⁰

Bauskas biedrības statūti apstiprināti 1888. gada sākumā. Ierosmi guva no Ā. Alunāna teātra trupas viesizrādes Bauskā. Tajā pašā gadā biedrībā pieteicās 160 biedru un notika pilsētas iedzīvotāju sarosīšanās uz kopīgu sadzīves kopšanu. 1889. gadā notika pašu teātra izrāde. Īsta teātra rosība sākās ar 1890. gadu, kad ierīkoja un atklāja skatuvi.⁴¹

Vidzemes pusē izveidojās divi centri – Cēsis un Valmierā. Cēsu Labdarības biedrība radās daudz agrāk par iepriekšminētajām – 1875. gadā. Arī šeit lielu uzmanību veltīja teātra izrādēm, ar kurām biedrība bija populāra tālā apkārtnē. 1885. gadā uzcēla biedrības namu, rīkoja plašus laicīgās un garīgās mūzikas koncertus.

Līdzīgi darbojās 1882. gadā dibinātā Valmieras Latviešu biedrība – organizēja teātra izrādes, mūzikas un citus "jautrības vakarus". Vismaz vienu reizi mēnesī notika jautājumu izskaidrošanas vakari un priekšlasījumi, kuros izskaidroja vispārīgus, ļaudis interesējošus jautājumus, it īpaši par zemkopību. Biedrība ierīkoja bibliotēku, lasāmgaldu, un aizsāka sava muzeja veidošanu, izsludinot eksponātu vākšanu.⁴²

Tā biedrību darbība aptvēra visu Latviju. Latviešu sabiedrība aktivizējās, izglītojās, un darbošanās rezultātā radās latviešu amatiermākslas pamati, pie tam vācu muižniecības un cara valdības spaidu apstākļos.

19. gadsimta beigās, attīstoties kapitālismam, Eiropā un arī Krievijā notika strauja latviešu sabiedrības pārveidošanās. Laukos izpirka mājas, radās saimnieki, kas norobežojās no nomniekiem, rentniekiem un gājējiem. No pēdējiem daudzi pārceļoja uz pilsētām, kur strauji sāka attīstīties rūpniecība, un sabiedrība diferencējās amatniekos, siktirgotājos, kalpotājos, strādniekos, inteliģencē utt. Līdz ar to radās vēl lielāka nepieciešamība pēc izglītošanās un sabiedriskās dzīves dažādošanās, kas sekmēja biedrību aktivizēšanos. Otrs iemesls biedrību uzplaukumam

bija Krievijas 1885.–1887. gadā pakāpeniski realizētā rusifikācija Latvijā, jo biedrības kļuva par vienīgo vietu, kur latviešiem sarunāties savā valodā.

Otrā vieta, kur saglabājās latviešu valodas lietošana, bija preses izdevumi. Folkloras un valodniecības jautājumiem pievērsās "Baltijas Vēstnesis". Ilgāku laiku (1885–1906) darbojās populārzinātniskais mēnešraksts "Austrums", kas sekmēja progresīvo tendenču attīstību latviešu literatūrā. Latviešu rakstnieku R. Blaumaņa, Raiņa, Aspazijas u. c. autoru darbus kādu laiku publicēja populārzinātniskais žurnāls "Mājas Viesa Mēnešraksts" (1895–1905).⁴³

Izcilākie šā perioda dzejnieki romantiķi bija Auseklis (Krogzemju Mikus) un Andrejs Pumpurs, pirmos lielākos panākumus prozas laukā guva brāļi Kaudzītes – Reinis un Matīss, dramaturģijā – Ādolfs Alunāns.

Latvijas mantīgā pilsonība, kas pulcējās ap Rīgas Latviešu biedrību, 19. gadsimta 80.–90. gados veica vēl diezgan svarīgu nacionālās kultūras veidošanas darbu. Izdeva vairākus Konversācijas vārdnīcas sējumus, lika pamatus Milēnbaha latviešu valodas vārdnīcai, izdeva Dainu 1. burtnīcu, Maskavā 1881. gadā "Etnogrāfijas nodaļas rakstos" publicēja pirmo nozīmīgo latviešu sakāmvārdu, parunu un mīklu kopojumu.⁴⁴

Latvijā izveidojās jauna kustība, kuras aizsācēji un virzītāji nāca no izglītoto latviešu vidus, – "Jaunā strāva". Tā bija inteligences jaunās paaudzes (jaunlatviešu – skolotāju, kalpotāju, saimnieku u. c. dēļi) sacelšanās pret veco paaudzi, pārvērtējot visas vērtības – dzīvē un sadzīvē, mājā un ģimenē, literatūrā un mākslā, zinātnē un kultūrā. Jaunstrāvnīeki iepludināja sabiedrībā jaunās vēsmas no rietumiem, sludināja cilvēku tiesības uz brīvību, sievietes vienlīdzību un emancipāciju, kā arī ietekmēja latviešu darbošanos nacionālās kultūras veidošanā 19. gadsimta beigās, sabiedrības aktivizēšanos kā pilsētās, tā laukos, kas īpaši izpaudās dažādu biedrību darbībā.

Notika izmaiņas visās Latvijas biedrībās, bet īpaši darbs aktivizējās pilsētās sakarā ar strādnieku iesaistīšanos darbībā. "Biedrības – mūsu laika svarīgākās sadzīves un attīstības

veicinātājas," rakstīja "Dienas Lapa" un piebilda, ka ".. biedrības pacēlušās augstākā attīstībā un saprašanā par saviem uzdevumiem".⁴⁵

Pieauga biedrību skaits, īpaši Vidzemē. 1890. gadā Rīgā un tās patrimoniālajā apgabalā bija 250 biedrības, Limbažos – 6, Valmierā – 9, Valkā – 8, Cēsis – 6. Laukos visvairāk biedrību radās Cēsu apriņķī – 85, Rīgas apriņķī – 81, Valmieras apriņķī – 42 biedrības. Visā Vidzemē – 710 dažādu biedrību.⁴⁶

Pieauga arī biedru skaits biedrībās. Piemēram, Vecpiebalgas Labdarības biedrībā 1890. gadā bija 380 biedri, Slokas biedrībā, kura dibinājās tikai 1886. gadā, pēc trīs gadu darbības bija jau 80 biedri, Siguldas biedrībā – 100, Carnikavas – 530 utt.⁴⁷

Visvairāk jaunu biedrību radās lielākās pilsētās. Biedru sastāvā izmaiņas notika par labu strādniecībai. Piemēram, 1887. gadā Rīgā darbojās 22 latviešu biedrības ar 13 680 biedriem, Jonatāna biedrībā 1889. gada beigās bija 2593 biedri, galvenokārt strādnieki.⁴⁸

Biedrībās bija jūtama tendence arī materiāli nostiprināties, būvēt savus namus un dažādot darbības virzienus. Jonatāna un Sarkandaugavas Pavasara biedrībās jaunums bija teātra vasaras izrādes brīvā dabā, Torņakalna Cerības biedrība atklāja jaunuzcelto namu, atsāka jauktā un vīru kora darbību, organizēja teātra izrādes. 1882. gadā dibinātajā Rīgas Ziedoņa palīdzības biedrībā darbojās vīru koris ar 52 dziedātājiem, kas guva lielus panākumus dziesmu svētkos. No dziedāšanas biedrībām Rīgā visaktīvākā bija Pēterburgas Ārrīgas biedrība, kuras priekšnieks no 1890. gada bija P. Stučka, kas padarīja biedrību jaunstrāvnieciskāku. Biedrība ievērojama arī ar to, ka rūpējās, lai latviešu vidū būtu vairāk mācītu dziedātāju, jo rīkoja latviešu komponista un diriģenta E. Vignera vadībā dziedāšanas kursus.⁴⁹

Jelgavas Latviešu biedrībai 19. gadsimta 80. gadu beigās un 90. gadu sākums bija īsta uzplaukuma laiks. Salīdzinājumā ar Rīgas Latviešu biedrību tur valdīja novatorisms un darbīgums. Ļoti populāri bija Kurzemes brīvlaišanas svētki Jelgavā, kurus svinēja katru gadu 30. augustā, sākot ar 1867. gadu, kas bija veltīti dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē piemiņai. Ar katru

nākamo gadu šie svētki vērsās plašumā. Saturā bija svinīgais akts, koncerts, teātra izrāde, svētku mielasts un balle. 1890. gadā Brīvlaišanas svētki Jelgavā jau tuvojās vispārīgo dziesmu svētku apjomam. To rīkošanā iesaistījās izcili tā laika kultūras darbinieki – Ādolfs Alunāns, Jurjānu Andrejs, Vigneru Ernests u. c. Šeit arī notika pirmais lielais instrumentālās mūzikas koncerts, kurā piedalījās tikai latviešu mūziķi, bet 1890. gadā koncertā uzstājās jau astoņi lauku mūzikas orķestri ar aptuveni 60 mūziķiem, kurus diriģēja Jurjānu Andrejs.

Arī koru koncerti ar katru gadu kļuva kuplāki: 1887. gada svētkos piedalījās četri lauku un divi Jelgavas pilsētas kori, 1888. gadā – 10 kori no Kurzemes un Rīgas Vigneru Ernesta vadībā, 1889. gadā – 15 jauktie, 10 vīru kori ar aptuveni 700 dziedātājiem, bet 1890. gadā – 28 jauktie un 15 vīru kori ar aptuveni 1100 dziedātājiem.

Šie Brīvlaišanas svētki deva arī savu ieguldījumu teātra attīstībā. 1888. gada svētkiem Ā. Alunāns uzrakstīja un pats iestudēja lugu "Kas tie tādi, kas dziedāja jeb klausības laikos", bet 1889. gadā – "Seši mazi bundzinieki", kas tika uzskatīta par Alunāna labāko darbu.

Speciāli svētkiem 1889. gadā izbūvēja vasaras ēku 800 dziedātājiem un 4000 skatītājiem, taču nākamajā gadā tā bija jāpaplašina 2000 dziedātājiem un 6000 apmeklētājiem.⁵⁰

Brīvlaišanas svētkus svinēja Liepājā, Ventspilī, Tukumā, arī Rīgā, taču grandiozuma un plašuma ziņā Jelgavas svētki palika nepārspēti.

Ne visas biedrības Latvijā darbojās ar vienādiem panākumiem. Daudzām nebija piemērotu telpu, tikai nedaudzām bija savi biedrības nami, tāpēc lielākā daļa sarīkojumu notika skolās, pagasta namos vai krogos, tika izmantots vasaras laiks, kad sarīkojumi varēja notikt zaļumos.

Biedrību nīkuļošana vai uzplaukums bija stipri atkarīga no tās vadītāja, jo ne vienmēr atradās šim amatam piemēroti, spējīgi cilvēki, kas prata un gribēja īstenot biedrību darbības pamatprincipus – demokrātijas ievērošanu. Statūtos bija paredzēts, ka galvenā lemsana piedien biedru pilnsapulcei, taču dažiem

“vadoņiem” patika patvaļīgi uzņemties pārāk plašas pilnvaras, īpaši, ja tie bija lielākie naudas ziedotāji, citkārt ievēlētais vadītājs gan gribēja godu, bet darītājs nebija. Vairākos gadījumos biedrību darbību traucēja runas vīru bailes no kritikas, kā arī biedru iekšējās nesaskaņas un savstarpējie strīdi. Biedrībām nebija arī pietiekoši izglītotu un zinošu koru diriģentu un teātru vadītāju, kas mazināja ļaužu interesi par amatiermākslu.

Nebija arī vienotības dažādu biedrību mērķos un uzdevumos, kaut gan pamatā biedrību darbību virzieni bija vienādi un galvenie uzdevumi saistījās ar kulturālas sadzīves organizēšanu. “Dienas Lapa” rosināja biedrības uz vienotu statūtu vai “kārtības ruļļa” izstrādāšanu, līdz ar to veidotos vienotība mērķos, uzdevumos un darbībā. Izskanēja arī ierosinājums sarīkot biedrību vadītāju kopīgas sapulces, kur pārspriest dažādus jautājumus, taču dzīvē šie ierosinājumi nerealizējās. Bet jau toreiz izkristalizējās vajadzība pēc vienotas kultūrpolitikas nepieciešamības. Svarīgākais bija tas, ka darbošanās biedrībās radīja latviešu sabiedriski aktīvāko daļu, kas savukārt aktivizēja visu latviešu tieksmi pēc sabiedrisko un izglītības. Biedrības bija arī latviešu nacionālās kultūras pamatu veidotājas.

Ja iepriekš varējām secināt, ka biedrības 19. gadsimta vidū bija šodienas kultūras un tautas namu priekšteces, tad 19. gadsimta beigu posms liecina, ka arī šodienas kultūrizglītības iestāžu darba satura un formu pamati radušies šā laika biedrību darbībā: amatiermākslas organizēšana, koncerti, teātri, atpūtas sarīkojumi, balles, karnevāli, pasākumi brīvā dabā, gatavošanās dziesmu svētkiem un plašs iedzīvotāju izglītošanas darbs. Varam uzskatīt, ka biedrības lika pamatus arī latviešu profesionālajai mākslai, jo tur pieredzi apguva diriģenti, komponisti, arī aktieri un mākslinieki, radot savus jaundarbus.

20. gadsimta sākumā latvieši joprojām asi izjuta cara patvaldības nedemokrātisko, policejiski represīvo režīmu, pārkrievošanās politiku. Tikpat neciešama bija vācbaltiešu uzkundzēšanās, kuri visai veiksmīgi atrada kopīgu valodu ar cara administrāciju latviešu apspiešanai.

Taču latvieši jau bija pietiekoši izglītojušies dažādās biedri-

bās, arī darbošanās pašvaldībās deva noteiktu pieredzi. Liela loma bija zemnieku kooperācijas kustībai. Zemkopības un lauksaimniecības biedrības jau bija sasniegušas zināmu diferenciācijas pakāpi – darbojās pienotavas, lopu pārraudzības biedrības, lauksaimniecības izglītības u. c. biedrības. Ļoti plaši izplatītas bija krājaizdevu sabiedrības, kas bija unikāla parādība visā Krievijas impērijā. Šīs sabiedrības ziedoja skolu uzturēšanai, stipendijām, kursiem, dažādiem kultūras pasākumiem Latvijas pilsētās un laukos. Biedrības veica ne tikai izglītojošu darbību, bet sekmēja arī zemnieku sociālo mērķu noskaidrošanu un nacionālās pašapziņas celšanu.

Latvieši bija sasnieguši augstāku kultūras un izglītības līmeni nekā citas Krievijas provinces, tāpēc apspiestību, beztiesiskumu izjuta daudz spēcīgāk.

Tādēļ arī viņi 1905. gada revolūcijā cīnījās par tiesībām uz nacionālu skolu, par demokrātisku pašpārvaldi, pret vācbaltu muižnieku privilēģijām, par dzimtās valodas un nacionālas kultūras tiesībām. Latvijā aktīvākā daļa revolūcijā bija zemnieki, ko nevar teikt par Krieviju kopumā. Revolūcija Latvijā ieguva arī nacionālās atbrīvošanās kustības iezīmes.⁵¹

Aktīva tautas daļa revolūcijā bija skolotāji. 1905. gada aprīlī sanāca pirmā skolotāju konference, kurā piedalījās tikai 125 skolotāji, bet novembrī Vidzemes un Kurzemes Tautskolotāju kongresā jau piedalījās pāri par 600 skolotājiem. Kongress izvirzīja prasības par mācībām latviešu valodā, par skolas šķiršanu no baznīcas, par izglītības sistēmas demokratizāciju, ieviešot sešgadīgu pamatskolu un pašvaldības kontroli pār skolām.⁵²

Otrs lielākais forums 1905. gada novembrī bija Pagastu pārstāvju kongress, kurā piedalījās ap 1000 delegātu no Latvijas pagastiem. Forums konstatēja, ka no valdības nav gaidāmas politiskas brīvības un latviešu zemniekiem jāveido pašiem sava pašvaldība, prasības bija – Satversmes sapulces sasaukšana, demokrātiska valdība Krievijā.

1905. gada rudenī bruņotā cīņa Latvijas laukos guva pilsoņu kara iezīmes starp muižniecību un latviešu zemniekiem. Taču, trūkstot ieročiem un militārai pieredzei, cīņa ar regulāro armiju

beidzās ar revolucionāru sakāvi, kam sekoja soda ekspedīcijas, kuru rezultātā Latvija zaudēja 18 000 cilvēku.⁵³

Par spīti zaudējumiem 1905. gada revolūcija atnesa latviešu tautai zināmus ieguvumus. Valdība bija spiesta ieviest ticības brīvību, atvieglot pulcēšanās un publicēšanās noteikumus. Latvijā turpinājās legālo partiju veidošanās. Pamazām sāka uzplaukt saimnieciskā dzīve, palielinājās latviešu namsaimnieku skaits, strauji attīstījās mazās pilsētas, pieauga iedzīvotāju turība, cēlās izglītības līmenis. Vairojās audzēkņu skaits vidusskolās – 1910. gadā 98 vidusskolās mācījās 22 600 skolēnu, 1913. gadā Krievijas augstskolās studēja 1850 latviešu, 1914. gadā latviešiem bija ap 3000 akadēmiski izglītotu pilsoņu.⁵⁴

Latviešu sabiedrības kulturālās aktivitātes, par spīti stingrajai policijas uzraudzībai, koncentrējās biedrībās. Mainījies bija biedrību sociālais sastāvs – lielāku vietu ieņēma strādnieki, inteliģence, arī sievietes. Piemēram, Ērgļu Izglītības biedrības sastāvā bija 1 mācītājs, 16 skolotāji, 1 skrīveris, 2 rakstnieki, 34 saimnieki, 3 tirgotāji, 23 amatnieki, 82 rokpeļņi, Kauguru biedrībā – 59 strādnieki, 10 saimnieki, 7 tirgotāji, 6 inteliģenti.⁵⁵

Pilsētās dibinājās Strādnieku kultūras biedrības, kas augstāko aktivitātes pakāpi sasniedza 1912. gadā.⁵⁶

Otra veida populārākās bija Izglītības biedrības, kuru aizsākumi bija jau 19. gadsimta beigās, taču ar īpašu aktivitāti tās izcēlās 20. gadsimta sākumā pēc 1905. gada revolūcijas. Biedrības neveidojās kā politiskas organizācijas, bet ar nolūku "spēkus vākt un gara ieročus nākotnei kaldināt"⁵⁷. Izglītības biedrību mērķi bija daudz plašāki nekā iepriekšējām biedrībām, darbība aktīvāka, mērķtiecīgāka, bija izstrādāti kopīgi statūti. Piemēram, Rīgas Izglītības biedrība (dib. 1908. g.) darbojās vairākos virzienos – dibināja, uzturēja un pabalstīja dažādas mācību iestādes un bērnudārzus, atvēra muzejus, sarīkoja izstādes, kursus, priekšlasījumus, jautājumu – atbilžu vakarus, ekskursijas, ierīkoja vietas bērnu rotaļām, vingrošanai, peldēšanai, sniedza skolēniem un skolotājiem materiālus pabalstus, palīdzēja skolotājiem tālāk izglītoties. Dāmu komiteja rīkoja svētkus skolu atbalstam utt. Alūksnes Izglītības biedrība (dib. 1908. g.) rīkoja lekcijas, teātra

izrādes, rekrūšu atvadišanās vakarus, zaļumu svētkus, organizēja Līgosvētku svinēšanu utt. Liepas Izglītības biedrība darbojās pagastmājā, rīkoja teātra izrādes, priekšlasījumus, organizēja bibliotēku, nodibināja kori utt.⁵⁸

Izglītības biedrības lepojās arī ar savdabīgiem, saturu izsakošiem nosaukumiem – “Prometejs”, “Jaunā sēkla”, “Atvase”, “Ausma”, “Stars”, “Zieds”, “Darbs” utt. 1909. gadā jau bija 50 biedrību.⁵⁹

Ar 20. gadsimta sākumu darbību turpināja un paplašināja arī 19. gadsimtā dibinātās biedrības. Torņakalna palīdzības biedrība 1903. gadā sāka celt namu Altonovas ielā. Turpināja darboties bibliotēka, bija zāle teātra izrādēm, sarīkojumiem, notika priekšlasījumi, darbojās teātris Teodora Amtmaņa vadībā. Jonatāna biedrība uzcēla savu namu un arī skolu, bija viena no aktīvākajām revolūcijas laikā, jo tur bija ļoti saturīgi un plaši apmeklēti jautājumu izskaidrošanas vakari un priekšlasījumi, pagrīdē pulcējās strādnieku organizācijas uz savām slepenajām sapulcēm. Arī Sarkandaugavas Pavasara biedrība uzcēla savu namu, taču darbība 20. gadsimta sākumā nebija tik aktīva un strādnieciska. Pārdaugavā 19. gadsimta beigās bija vairākas igauņu biedrības, no kurām ievērojamākā bija dziedāšanas biedrība “Imanta”, kura dibināta 1880. gadā. 1907. gadā visas Rīgas igauņu biedrības apvienojās Igaunu izglītības un pašpalīdzības biedrībā, bet 1013. gadā uzcēla savu namu Nometņu ielā 62.⁶⁰

Arī laukos daudzas biedrības būvēja savus biedrības namus – Jaunjelgavā, Zaļeniekos, Bauskā, Ventspilī, Lieljumpravā u. c.⁶¹

Noteiktu vietu biedrību klāstā ieņēma sātības jeb atturības biedrības. Pirmā šāda biedrība tika nodibināta Rīgā 1891. gadā ar nosaukumu “Auseklis”. Biedrība rīkoja jautājumu–atbilžu vakarus, izveidoja kori, bija arī savs teātris. Te darbojās Latvijā populāri cilvēki – dzejnieks Kārlis Krūza, K. Barona dēls Kārlis Barons, psihiatrs Ādams Butuls, publicists Jānis Asars. Rainis bija biedrības godabiedrs. Sevišķi rosīga darbība bija laikā no 1900. gada līdz 1906. gadam. No 1902. līdz 1914. gadam “Auseklis” izdeva savu kalendāru.

1908. gadā biedrība sašķēlās, jo "labējos" neapmierināja "kreiso" jaukšanās politikā. Rezultātā nostabilizējās vienota Vidzemes antialkoholiskā biedrība, kura pastāvēja arī pēc Latvijas valsts nodibināšanās.

Pēc 1908. gada vairākas sātības biedrības izveidojās arī provincē: "Blāzma" – Kurzemē, "Ausma" – Stāmerienā, "Austra" – Alūksnē, Alojas atturības biedrība, Kusas pretdzēršanas biedrība u. c. Dzelzavā pretalkohola biedrību "Liesma" nodibināja rakstnieka Doku Ata brālis Pēteris, līdzīga biedrība ar nosaukumu "Zvaigzne" bija arī Tukumā.

1902. gadā Vecmīlgrāvī uzņēmējs Augusts Dombrovskis nodibināja slavenāko no atturības biedrībām "Ziemeļblāzma", bet 1904. gadā jau tika atklāts biedrības nams ar 2000 vietām un bibliotēku. 1906. gadā soda ekspedīcija biedrības namu nodedzināja, taču jau 1910. gadā varēja lepoties ar jaunu namu, šoreiz tā bija akmens būve un pastāv vēl līdz šai dienai.

Pazīstama A. Dombrovska mecenāta darbība, kas sekmēja Rīgas pilsētas nomales – Vecmīlgrāvja – strādnieku kultūras un izglītības līmeņa celšanu. Dombrovskis nodibināja skolu strādnieku bērniem un bērnudārzu, uzceldams arī atbilstošas ēkas. 1908. gadā blakus biedrības namam uzceltajā "Burtnieku namiņā" dzīvoja un strādāja Krišjānis Barons, Jānis Jaunsudrabiņš, Jānis Poruks, Kārlis Skalbe, Leons Paegle, Gustavs Šķilters, Teodors Zaļkalns, kuri aktīvi piedalījās arī "Ziemeļblāzmas" darbībā sabiedrības labā. Ievērojamākais sarīkojums bija katru gadu organizētie bērnu svētki, kuros aktīvi darbojās līdz 4000 bērnu.⁶²

Nozīmīga bija apvienību rašanās pēc profesijām, piemēram, "Latviešu skolotāju biedrība", "Žurnālistu un literātu biedrība "Ideja" u. c.

Latviešu sabiedrībā jau no seniem laikiem goda vietā bija mājamatniecība. No paaudzes paaudzē tika nodotas rokdarbu prasmes (īpaši aušana un kokgrebšana), kuras 20. gadsimta sākumā jau kļuva par noteiktu amatiermākslas žanru.⁶³ To sekmēja arī rūpes par izglītošanos šajā virzienā, jo pēc 1905. gada revolūcijas Latvijā bija 13 amatniecības skolu ar 2757 audzēk-

niem. 1914. gadā Rīgā notika pirmā mākslas amatniecības izstāde ar eksponētiem rokdarbiem, kalēju un lējēju darbiem, koka un akmeņapstrādes izstrādājumiem.⁶⁴

20. gadsimta sākumā, īpaši pēc 1905. gada revolūcijas, biedrībās paplašinājās amatiermākslas žanru klāsts, kopu darbība kļuva intensīvāka, mākslinieciski augstvērtīgāka, izmantojot jauno latviešu mūziķu, literātu jaunradīto repertuāru. Svarīgi tas, ka biedrības darbojās ciešā kontaktā ar skolām, bet ap skolotājiem, īpaši laukos, koncentrējās visa sabiedrības garīgā dzīve. Bija izveidojies īpašs latviešu tautskolotāju tips, kas vadīja amatiermākslas kolektīvus, krāja folkloras materiālus, apsaimniekoja muzejus, rakstīja avīzēs, centās attīstīt skolas bērnu talantus un ieaudzināt patriotismu.

Šajā laika posmā varam runāt arī par Latgales atmodu, kaut gan pirmie kori tur bija jau 19. gadsimta beigās – pirmais koris dibināts Bērzpils pagasta "Beņislavā" 1875. gadā, 1880. gadā Tilžā kori dibināja Cimzes skolotāju semināra audzēknis Andrejs Lesnieks. 1858. gadā Daugavpilī izveidots pirmais krievu teātris.

Galvenie Latgales atmodas rosinātāji bija mācītāji. Latgaliešu mācītājs Francis Trasūns mācīja Pēterburgā latviešu valodu nākamajiem Latgales baznīckungiem, arī poļiem un lietuviešiem. Viņš arī aicināja nākamos darboņus vākt tautas gara mantas, sludināja domu, ka latviešiem jālieto vienota latviešu valoda. 1901. gadā Francis Trasūns piedalījās arī Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas vasaras sapulcēs.

Nikodems Rancāns iepriecināja Latgali ar preses izdevumu "Sēkla" un mudināja tautu uz izglītību, bija arī tautas stāstu žanra dibinātājs.

Inženieris Francis Kemps propagandēja latgaliešu dialektu, izdeva arī pirmo Latgales laikrakstu "Gaisma" (1905–1906), kuru iespieda latgaliešu dialektā, aicināja tautu sevī izkopt pašapziņu un cīnīties pret pārpoļošanu.

Baznīckungs Kazimirs Skrinda iesniedza projektu Krievijas Valsts Domei par Latgales pievienošanu Baltijai.

Latgalē sāka dibināties arī zemkopības biedrības, krājaizdevu sabiedrības, arī kultūras biedrības. Piemēram, Rēzeknes

Latviešu saviesīgā biedrība skolotāja O. Rūnika vadībā organizēja pastāvīgas teātra izrādes, iestudējot R. Blaumaņa "Zaļus", Ā. Alunāna "Paša audzināts" u. c. 1907. gadā notika arī pirmie pašu kora koncerti. Kori un teātri bija arī Krāslavā un Daugavpilī.⁶⁵

Tātad varam secināt, ka Latvijā pirms Pirmā pasaules kara nebrīvas tautas apstākļos bija izveidojusies noteikta ārpuskolas izglītības iestāžu sistēma, kuras pamatā bija biedrības ar aktīvas amatiermākslas un tautas izglītošanas funkcijām, ciešu sadarbību ar skolām un izvērstu daudzveidīgu formu klāstu latviešu sabiedrības aktivizēšanai.

Līdz ar latviešu ceļu uz pirmajiem dziesmu svētkiem bija sasniegti daudz plašāki mērķi, un no kultūras viedokļa Latvija bija nobriedusi savai valstiskai neatkarībai.

1.6. Amatiermākslas tradīciju veidošanās un attīstība

Kora dziedāšana

Par to, ka latviešu tauta ir milējusi dziesmas, liecina ne tikai uzkrātās un paaudzēs pārmantotās latviešu tautasdziesmas. "Simboliskā grupas kopapziņas izpausme – kolektīvā dziedāšana, kopdziedāšana – latviešu kultūrā uzlūkojama par noturīgu tradīciju jau kopš 19. gadsimta," raksta Dace Bula grāmatā "Dziedātājtauta".⁶⁶ Raksturīgi tas, ka dziedāšanas tradīcijas veidojušās laukos, jo latviešu kora kustības sākuma avots ir lauku dziedāšanas biedrības. Arī pirmajās zviedru valdības organizētajās skolās bez lasīt mācīšanas obligāta bija dziedāšana. Vēlāk, it īpaši Vidzemē, dziedāšana kļuva par brāļu draudžu saietu neatņemamu sastāvdaļu. 19. gadsimtā muižu un pagastskolu mācību saturā nozīmīgu vietu ieņēma arī dziedāšana. Tā gan vairāk izpaudās kā baznīcas dziesmu mācīšanās, lai vairāk piesaistītu latviešus pie baznīcām, kuras pārvaldīja vācu mācītāji. Lai gan to mērķis bija audzināt bērnos pazemību un pakļau-

šanos muižniekiem, taču garīgo dziesmu dziedāšana bagātināja dvēseli. Piemēram, 1822. gadā Raunas baznīcas Bībeles svētkos dziedāja bērnu koris, 1824. gadā Rubenes draudzes koris piedalījās Straupes baznīcas Bībeles svētkos. 1831. gadā Jaunpiebalgas draudzes skolā skolotājs Ulpe vadīja kori, kas daudz balsīgi dziedāja dievkalpojums.⁶⁷

Vislielāko stimulu dziedāšanai deva skolotāju semināru absolventu darbošanās pagastos. Sākumā bērnu dziedāšanai skolās pievienojās arī pieaugušie, dziedot baznīcas dziesmas. Pirmais laicīgais koru repertuārs bija latviešu tautasdziesmu apdares. Ar to aranžēšanu sākumā nodarbojās Jānis Cimze. Viņš sāka vākt un pierakstīt tautas melodijas, veidoja tās vairākbalsīgi koru vajadzībām.

Arī bijušie Cimzes semināra absolventi piedalījās tautas melodiju pierakstīšanā, sūtīja tās J. Cimzem vai arī paši sāka tās apdarināt. Semināra vadītājs kopumā aranžējis aptuveni 350 latviešu tautasdziesmu melodiju.⁶⁸

Viens no aktīvākajiem bijušajiem semināristiem bija Juris Caunīte, kurš arī deva savu ieguldījumu laicīgā koru repertuāra radīšanā. 1858. gadā iznāca viņa dziesmu krājums – 100 dziesmas un ziņģes ar notīm jaunekljiem – par latu. Piecus izdevumus laikā no 1861. līdz 1884. gadam piedzīvoja izdevums "Dziesmu kronis" – 100 dziesmiņas uz vienu un vairāk balsīm, dziedamas skolas bērniem.⁶⁹

Nākamais posms jau bija laicīgo koru dibināšana un koncertēšana. Piemēram, Talsu apriņķa Kubeles koris sāka darbu 1869. gadā, to vadīja Irlavas Skolotāju semināra absolvents G. Traubergs. K. Valdemārs Ēdoles kori nodibināja 1848. gadā, skolotājs Johans Meijers Ārlavas kori izveidoja 1857. gadā. Vietalvā Odzienes muižā un Saikavā korus noorganizēja 1871. gadā, Aizkrauklē – 1870. gadā⁷⁰ u. c. Sākumā kori bija visumā mazskaitlīgi, bez tam nebija telpu, kur koncertus organizēt. Dziedāšana bieži notika vasarās brīvā dabā, bet maziem koriem bija grūti laukumus piedziedāt, tādēļ kaimiņu pagasti sāka rīkot kopkoncertus, jo lielākā daļa koru vadītāju bija bijušie skolas biedri un labi paziņas. Pirmie lielākie koru kopkoncerti notika Dikļos – 1864. gadā, Bauņu muižā – 1866. gadā, Rūjienā – 1866.

gadā, Valkā – 1868. gadā, Cesvainē – 1869. gadā, Cēsis – 1870. gadā, Dobelē – 1870. gadā u. c.

Tādā kārtā latvieši nonāca pie dziesmu svētku idejas. Kad igauņi savus dziesmu svētkus jau bija noorganizējuši 1869. gadā Tērbatā, Irlavas skolotāju semināra skolotājs Jānis Bētiņš 1870. gada vasarā Dobelē sarīkoja vairāku koru kopdziedāšanu (400 dziedātāju un orķestris), ko varētu uzskatīt par dziesmu svētku ģenerālmēģinājumu.⁷¹

Tālāko idejas realizēšanu uzņēmās Rīgas Latviešu biedrība, un I Vispārīgie latviešu Dziedāšanas svētki notika Rīgā 1873. gadā. Tas arī ir latviešu dziesmu svētku tradīcijas aizsākums, kuras turpinājumu nav varējušas iznīcināt nekādas varas vai politikas. Kopdziedāšana kļuva par spēcīgu nacionālās pašapziņas kaldinātāju, tas bija kopdarbs, kura autors bija latviešu nācija. Par latviešu attieksmi pret I Vispārīgiem latviešu Dziedāšanas svētkiem liecina Kaudzītes Matīsa atmiņas: "Iejūsmīgums uz piedalīšanos bij tik liels, ka daži dziedātāji, kam pašu draudzēs kori nevarēja sastādīties, uzņēmās staigāt ceļus uz kaimiņu draudzēm un piedalīties tur pie viņu koriem, kas bij pieteikušies. Atsaucās pat tādi dziedātāji, kas nespēja sasniegt neviena kora, bet izmācījās mājās katrs savu balsi visām svētku dziesmām un pieteicās līdzā uz pievienošanas savu balsu pulkiem."⁷²

Dziesmu svētku kopkorī piedalījās 45 kori ar 103 dziedātājiem un Irlavas skolotāju semināra orķestris 30 dalībnieku sastāvā.

Pēc pirmajiem svētkiem sekoja rūpīgs darbs, lai jau savlaicīgi sagatavotos nākamajiem svētkiem un celtos koru mākslinieciskais līmenis. Jaunie latviešu komponisti un diriģenti Ernests Vīgners, Andrejs Jurjāns, Ādams Ore, Jāzeps Vītols, Emīlis Melngailis u. c. mācījās Maskavas, Pēterburgas, Štutgartes konservatorijās, rūpējās par jauna repertuāra radīšanu, dziedātāju labāku sagatavošanu, rīkoja koncertus. Piemēram, E. Vīgners savā korī strādāja ar bals nostādīšanu, rīkoja paraugkoncertus Rīgā, Jelgavā, arī dziedāšanas kursus. Pirms IV Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem tika publicēts materiāls ar paskaidrojumiem, kā mācāms svētku repertuārs. 1888. gadā iznāca

E. Vignera sastādīta burtnīca ar 10 lekcijām "Sagatavošanas kurss kora dziedāšanā".⁷³

Visaktīvākā bija Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisija. Tās pirmsākumi datējami ar 1888. gadu pēc III Vispārīgiem latviešu Dziedāšanas svētkiem, kad 1/3 no ienākumiem tika piešķirta mūzikas biedrības dibināšanai. Taču dziedāšanas svētku diriģenti uzskatīja, ka latviešu tauta vēl nav tik muzikāli izglītotā, lai dibinātu patstāvīgu mūzikas biedrību, un nolēma mūzikas komisiju atstāt Rīgas Latviešu biedrības sastāvā. Statūtu pieņemšana ieilga un komisiju apstiprināja tikai 1889. gadā. Par priekšnieku ievēlēja Jāni Baumanī, par vietnieku – Ādamu Ārgalu, par nošu kuratoru – Jurjānu Andreju. Mūzikas komisijas uzdevums – rūpēties par turpmākiem dziedāšanas svētkiem, izdot nošu materiālu un organizēt diriģentu kursus.

Viens no pirmajiem komisijas pasākumiem bija aicinājums iesūtīt vēl neapstrādātas tautasdziesmu melodijas, rotaļas, dejas, lai varētu apkopot un izdot. Tika izsludināti dziesmu kompozīciju konkursi, kuru rezultātā iesniegtas 14 dziesmas. Godalgas saņēma Oskars Šepskis un Jurjānu Andrejs, bet komisija iepirka arī neapbalvotās dziesmas, ko uzrakstījis Oskars Šepskis un Jāzeps Vītols.

Galvenais darbs tomēr bija nošu krājumu izdošana. Jurjānu Andrejs organizēja ekspedīcijas pa Latviju, lai pierakstītu melodijas, domāja arī par mūzikas elementārteorijas izdošanu. Mūzikas komisijas labo darbu sarakstā ierakstāma arī lielo koncertu rīkošana Rīgā: 1891. gadā koncerts ar deviņu Rīgas latviešu koru piedalīšanos, 1892. gadā – vokāli instrumentāls koncerts, 1893. gadā liels koncerts ar instrumentālistu piedalīšanos utt.⁷⁴

Turpmākajos dziesmu svētkos vairākkārt mainījies nosaukums, bet formas pamatmodelis un simbolika saglabājušies tādi, kādus tos realizēja pirmajos svētkos. Neatņemamas sastāvdaļas bija svētku gājiens, kopkora garīgais koncerts, kopkora laicīgais koncerts, dziesmu kari, goda mielasti un balles. No simbolikas svarīgākais bija Dziesmu svētku karogs, kurš saglabājies vēl līdz šodienai, kas visos laikos ir bijis nacionālās pašapziņas un patriotisma simbols. Līdzīga nozīme bija katra atsevišķa kora karogam, arī karoga kāta uzgalim, kurus sākuma

perioda dziesmu svētku koru uzvarētājiem piešķīra kā balvas.

Ar katriem nākamajiem dziesmu svētkiem koru un dziedātāju skaits palielinājās. Otrajos svētkos (1880. gadā) piedalījās 69 kori ar 1624 dziedātājiem, trešajos – 117 kori ar 2624 dziedātājiem, bet ceturtajos – jau 203 kori ar 5208 dziedātājiem. Uzlabojās arī izpildījuma kvalitāte, un noteiktu vietu svētkos sāka ieņemt instrumentālā mūzika. Pirms IV Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem pirmo reizi tika organizēti aprīņu kopmēģinājumi, bet paši svētki notika Jelgavā, kur plaši pārstāvēta bija instrumentālā mūzika, jo piedalījās 23 orķestri ar 300 dalībniekiem.⁷⁵

Koru darbība pēc IV Dziesmu svētkiem it kā nedaudz apsīka, jo valdības represiju dēļ daudzi kori bija spiesti pārtraukt darbību, bez tam noteiktu vietu sāka ieņemt citi mūzikas žanri – instrumentālā mūzika, solo dziedāšana. Biedrības gribēja dziesmu svētkus sarīkot 1901. gadā, tad 1904. gadā. Abas reizes valdība nedeva atļauju, jo acīmredzot baidījās no revolucionārām izpausmēm.

Aktīvāka koru darbošanās sākās ar 1905. gada revolūcijas laiku, jo neviens mītiņš un demonstrācija nenotika bez kopīgas dziedāšanas. Kori un pārējie mītiņu dalībnieki dziedāja revolucionāras dziesmas – “Internacionāli”, “Ienaida negaisi”, “Biedri, nu celieties kājās”, E. Dārziņa “Lauztās priedes”, E. Melngaiļa “Senatni”, J. Vītola “Karaļmeitu” u. c.

Taču pēc revolūcijas koru kustība apsīka arī tādēļ, ka lielākais vairums diriģentu bija skolotāji, bet tie bija aktīvi revolūcijas dalībnieki, un soda ekspedīcijas pēc revolūcijas nošāva aptuveni 700 skolotāju.

Tomēr 1910. gadā tika sarīkoti V Vispārējie latviešu Dziesmu svētki. Koru skaits kopkorī nebija liels – 89 kori ar 2300 dziedātājiem, taču notika gan dziesmu kari, gan garīgais un laicīgais koncerts, gan gājiens. Jaunums svētkos bija instrumentāli vokālais koncerts. Repertuārā aizliegtas bija visas dziesmas ar Raiņa tekstiem, valdība centās novērst jebkuru brīvdomības izpausmi.⁷⁶

Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisija turpināja rīkot vasaras koncertus – Pēterburgas Ārriņas dziedāšanas biedri-

bas koris kopā ar Reinholda kori 1911. gadā piedalījās divos koncertos, strādnieku koris ar E. Melngaili priekšgalā sarīkoja četrus labi apmeklētus koncertus.⁷⁷

Par E. Melngaili 1902. gadā E. Dārziņš rakstīja: "Pirmo reizi stājās publikas priekšā jauns komponists Emīlis Melngailis. Ne mazākās atskaņas vairs no visa melanholiskā, spēcīga, oriģināla, latviska – tāda ir Melngaiļa mūzika, tādas ir šās jauna gadusimtena pirmās skaņas! Kas tā iesāk, tam pieder nākotne!"⁷⁸

Atturības biedrība "Apziņa" 1912. gadā sarīkoja simfoniskā orķestra koncertu, kurā atskaņoja P. Čaikovska simfonijas.

1913. gadā labi kori bija Ventspilī, Valkā u. c., bet Liepājā, Jelgavā u. c., kur aktīvāks bija teātris, mazāk uzmanības veltīja dziedāšanai.⁷⁹

Un tā latviešu muzikālā kultūra 20. gadsimta sākumā bija nonākusi līdz profesionālas mūzikas aizsākumiem, bet kori kā amatiermākslas žanrs, kas tautā veidojies vairāku gadsimtu garumā, sasniedzis visumā augstu māksliniecisko līmeni, ko sekmēja profesionālu komponistu un vienlaikus arī koru vadītāju darbība dziedātāju un kora mūzikas izaugsmē.

Uz V Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem varam attiecināt vārdus, ko UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas ģenerālsekretāre Dace Neiburga teikusi 21. gadsimta sākumā: "Atskats uz Baltijas tautu likteņgaitām liek mums apzināties Dziesmu un deju svētkus kā mūsu tautas kopīgu lūgšanas aktu – svētbrīdi, kā mūsu nācijas simbolu un identitātes stūrakmeni."⁸⁰

Teātra spēlēšana

Līdzīgu attīstības ceļu kā kori izgājusi arī teātra spēlēšana. Latviešu teātra aizsākumi arī saistās ar laukiem, kad 1818. gadā Dikļu apkārtnē muižas šķūnī uzvesta Šillera luga "Laupītāji", kuras tulkotājs un iestudētājs bija kāds latviešu dzimtzemnieks Jānis Peitāns, bet aktieri – latviešu zemnieki.⁸¹

Aktīvāka rosišanās teātra laukā sākās ar jaunlatviešu darbības sākumu. Tā 1865. gadā "mērnieks un zemes rentnieks Pēteris Jēkabsons kopā ar tā laika gaišākajiem latviešiem uzveda Kuldīgas pilsētas teātra namā pirmo lugu "Mīdzenis tiesas priekšā", par lielu drošības naudu nopērkot no vācu rātes atļauju.⁸²

1869. gadā pirmās izrādes notika Ventspilī, 1870. gadā – Talosos, Saukā, Alojā, 1871. gadā – Rūjienā, 1872. gadā – Zaļeniekos, Madlienā, Dzērbenē, Cēsīs, 1874. gadā – Gramzdā, Dobelē, Limbažos utt. Mainījās tautas priekšstats no krogu burvju māksliniekiem un kumēdiņu taisītājiem, kupleju dziedātājiem līdz sapratnei par istu teātri.⁸³

Plašāku izplatību teātra spēlēšana ieguva ar režisora un dramaturga Ādolfa Alunāna darbības sākumu Rīgas Latviešu biedrībā. Ar to brīdi tad arī uzplauka Rīgas Latviešu biedrības teātris, kurš 15 gadu garumā priecēja ar savām izrādēm ne tikai Rīgas skatītājus, bet viesojās ar izrādēm visā Latvijā. 1868. gadā Rīgā tika parādīts Ludviga Holberga lugas “Jēpe” Vecā Stendera lokalizējuma “Žūpu Bērtulis” iestudējums, 1869. gadā – R. Tomsona uzrakstītās lugas “Mika” un “Vecais Jurka”, Ā. Alunāna “Paša audzināts”.

Tā kā biedrības statūtos nebija paredzēta teātra spēlēšana, tad to kādu brīdi aizliedza. Oficiāla atļauja tika dota 1872. gadā. Tad arī aizsākās aktīvākais periods Rīgas Latviešu biedrības teātra darbībā, kuras vadītājs jau no 1870. gada bija Ādolfs Alunāns.⁸⁴

Latviešu “teātra tēvs”, kā dēvēja Ā. Alunānu, bija aktīvs teātra propagandētājs. “Baltijas Vēstnesī” 1869. gadā publicēts apcerējums “Kāds vārds par teātri”, kur režisors raksta, ka teātra apmeklēšana cilvēku apgaismo, ka “ikkatrai tautai, kura ātri uz priekšu un pie gaismas grib tikt, vajag teātra”⁸⁵. Alunāns labprāt palīdzēja citām biedrībām lugu iestudēšanā, sniedza padomus, dažkārt pats piedalījās kādā lomā kā viesaktieris. Bieži pirms lugu izrādēm autors teica ievadvārdus, lai ļaudis saprastu, kā skatīties un vērtēt izrādi. Nenovērtējams ir Ā. Alunāna devums dramaturģijā, jo viņa sarakstīto lugu klāsts deva biedrību teātriem repertuāru latviešu valodā. Viņa lugas “Paša audzināts” (1869), “Priekos un bēdās” (1871), “Mucinieks un Muciniece” (1872), “Icigs Mozess” (1874), “Džons Neilands” (1881), “Lielpils pagasta vecākie” (1888), “Seši mazi bundzinieki” (1889) u. c. bija teātru repertuāros Liepājā, Jelgavā, Kuldīgā, Cēsīs, Piebalgā, Valmierā, Saldū, Limbažos utt.

Kaudzītes Matīss, vērtējot "teātra tēva" lomu, savās atmiņās raksta: "Ā. Alunāns ar savu sarakstīto lugu skaitu ieaudzināja latviešiem prieku un mīlestību uz teātra lietu vispār, kā arī mācīja saprast pareizi teātra svarīgo nozīmi un deldēja to veco, nepareizo sajēgumu, ka teātra jēdziens būtu tas pats, ko senāk nozīmēja ar kumēdiņu nosaukumu."⁸⁶

Zinību komisija izsludināja lugu konkursus, taču bez Ā. Alunāna vienīgā godalgošanas cienīga luga vairāku konkursu rezultātā bija M. Pēkšēnas "Ģertrūde", kaut gan, sākot ar 1886. gadu, konkursi tika izsludināti regulāri.

Aktivizējoties teātra spēlei, biedrības vairāk domāja par piemērotu telpu atrašanu teātra vajadzībām. Vecpiebalgā 1887. gadā iesvētīja jauno biedrības namu, Vietalvas teātris 1872. gadā iestudēja Ā. Alunāna "Paša audzināts", bet izrādīja Odzienes jaunuzceltajā pagasta namā, jo paši savu biedrības namu uzcēla tikai 1885. gadā. Jaunpiebalgā 1894. gadā pagasta mājas otrajā stāvā izbūvēja telpas un sarīkoja teātra izrādi "Kas tie tādi, kas dziedāja", Valmierā 1885. gadā atklāja zāli ar izrādi "Mucinieks un Muciniece", Saldū 1893. gadā atklāja biedrības namu ar skatu lugu "Draugs" utt.⁸⁷

Teātru repertuāros parādījās arī citu autoru lugu iestudējumi. Vecpiebalgā teātra iedvesmotāji un organizētāji bija brāļi Kaudzītes, Andrejs Pumpurs, Atis Kronvalds, Stērstu Andrejs u. c. Iestudēja arī pašu sacerētas ludziņas – Matīsa Kaudzītes "Rekrūšu atvadīšanās", abu brāļu sacerēto "Divi vasaras" u. c. "Baltijas Vēstnesim" regulāri pienāca korespondences par notikušajām teātra izrādēm Latvijā.

Lielu vietu teātru repertuāros ieņēma mazvērtīgu vācu komēdiju tulkojumi, bet parādījās arī vērtīgāku darbu tulkojumi. Piemēram, vairākos teātros 1870. gadā iestudēts N. Gogoļa "Revidents". Vecpiebalgā bez "Revidenta" 1875. gadā notika arī A. Ostrovska lugas "Pašu ļaudis – gan iztiksim" izrāde. Cēsīs 1885. gadā iestudēja dramatiskā teātra izrādei iekārtoto M. Ģļinkas operu "Ivans Susaņins" (toreiz "Dzīvību priekš cara").⁸⁸

Progresīvākas vēsmas teātra spēlēšanā ienesa Jaunā strāva. Galvenokārt tas izpaudās repertuārā. Klajā nāca Aspazijas

lugas "Vaidelote" (1894), "Zaudētās tiesības" (1894), "Neaizsniegts mērķis" (1895), kas vērsās pret sievietes apspiestību un mietpilsoniskām tradīcijām. Latviešu literatūrā ienāca Rūdolfs Blaumanis, kura lugas spēlēja visos biedrību teātros. Populārākās bija "Ļaunais gars" (1892), "Pazudušais dēls" (1893), "Zagli" (1891), "Trīnes grēki" (1896). Blaumanis kā dramaturgs bija iecienīts arī tāpēc, ka pats bija cieši saistīts ar teātri – vadīja režiju, pats piedalījās kā aktieris, kā arī viņa lugu saturs bija par laukiem, lauku problēmām, kas skatītājiem un aktieriem bija tuvas un saprotamas.

Teātri izrādīja arī krievu un cittautu klasiku darbu tulkojumus – N. Gogoļa "Revidentu", A. Ostrovska "Ienesīgu vietu", V. Šekspīra "Hamletu" un "Makbetu", H. Ibsena "Noru", V. Gētes "Faustu" u. c. lugas.⁸⁹

Bet vispār teātra spēlēšana saistījās ar lielām grūtībām, jo pašu aktieru un režisoru spēkiem vajadzēja gādāt dekorācijas, kostīmus, domāt par grimēšanos un pārējiem organizācijas darbiem. Bez tam valdībai šādas aktivitātes nemaz nebija pa prātam. Lugas izskatīja cenzūra, daudz ko lika svītrot, dažkārt policija vispār aizliedza teātri spēlēt, nemaz neiedziļinoties lugu saturā. Piemēram, Irlavā policija iepazinusies ar aktieru sastāvu, un tas vien jau bijis par iemeslu, lai izrādi aizliegtu spēlēt.⁹⁰

Taču salīdzinājumā ar 70. gadiem, kad risinājās jautājums, vai latviešiem ir vajadzīgs savs teātris, Jaunā strāva veica teorētiskas domas attīstīšanu kopā ar dramaturģijas praksi. Teātris ieņēma noteiktu vietu sabiedrībā. 1899. gadā notikušas 543 latviešu teātra izrādes: 74 – Rīgas latviešu teātri, uz amatieru skatuvēm Rīgā un Jelgavā – 112, uz visām pārējām skatuvēm Latvijā – 357.⁹¹ Aizsākās teātra kritika. Tika sasniegts zināms briedums, un teātra attīstība turpinājās. Izveidojās pirmais profesionālais latviešu teātris, un uz pašdarbības bāzes izauga pirmie profesionālie aktieri.

20. gadsimta sākumā populārākais no amatiermākslas žanriem bija teātris. Jau 1900. gadā notika liels skaits amatiereteātra izrāžu: Rīgā – 124, Jelgavā – 23, Liepājā – 13, pavisam Latvijā – 421 izrāde. Spēlētas pavisam 148 lugas (42 – latviešu autoru,

7 – krievu autoru, 78 – vācu autoru, 4 – franču). No latviešu autoriem pirmajā vietā Rūdolfs Blaumanis (44 izrādes), seko Ādolfs Alunāns (36 izrādes), tad Zeiboltu Jēkabs (15 izrādes). No citiem autoriem minamas Aspazijas "Neaizsniegts mērķis", F. Šillera "Mīla un viltus", A. Ostrovska "Ienesīga vieta", "Talanti un pielūdzēji" u. c.⁹²

1905. gada revolūcijas posmā aktuālas teātru repertuāros bija M. Gorkija lugas "Sīkpilsoņi" un "Dibenā", "Saules bērni", "Barbari" u. c.

Jau 20. gadsimta sākumā radušos domu par vienotas Teātra biedrības dibināšanu līdz 1905. gadam neizdevās realizēt. Teātru darbība pēc revolūcijas atjaunojās tikai ar 1908. gadu. Tad arī nodibināja iepriekš plānoto Latviešu skatuves biedrību, kura jau no pašas darbības sākumiem uzņēmās rūpes par Latvijas amatiereteātriem. Galvenais uzdevums bija celt skatuves kultūru. Jaunā biedrība izveidoja speciālu komisiju, kuras uzdevums bija sasaukt īpašu sapulci ar pilsētu un lauku teātru darbinieku piedalīšanos, lai panāktu, ka teātra izrādes nekalpotu vienīgi tukšai izpriecai, bet kļūtu par sabiedrības audzināšanas līdzekli.

Sapulce notika 1913. gada 17. aprīlī, piedalījās 102 dalībnieki (48 no laukiem). Debatēs noskaidrojās, ka laukos bieži vien izrādes ir diletantiskas, trūkst labu režisoru, bez tam policija un valdība bieži vien izrādes aizliedz un citas problēmas. Sapulces nobeigumā tika pieņemta rezolūcija, kurā ieplānota virkne pasākumu teātru darba uzlabošanai. Tika nolemts sarīkot kursus teātru režisoriem, palīdzēt repertuāra izvēlē, organizēt ceļojošu lugu bibliotēku, nepieļaut sliktu izrāžu realizēšanu. Tā kā Rīgā jau bija izveidots profesionāls teātris, tad šā teātra uzdevumos ietilpa arī palīdzības sniegšana amatieriem – organizēt provinces režisoriem praktiskas nodarbības, apspriest kopīgi jaunākos darbus, presi, kritikas, dot biedrībām savus labākos spēkus par režisoriem.⁹³

Nekavējoties arī aizsākās darbs pie rezolūcijas realizēšanas. Priekšlasījumi par teātra vēsturi, par teātra nozīmi, par izrādāmo lugu pirms teātra izrādēm notikuši Koknesē, Lazdonā,

Ceraukstē u. c. Sāka uzaicināt uz iestudēšanu arī profesionālus režisorus, bet tas bija ļoti neizdevīgi, jo maksāja dārgi, bet ar pašu iestudēto lugu noslīpēšanu viesrežisori nenodarbojās. Rīgā Arveda Bergmaņa vadībā sarīkoja dramatiskos kursus. 1909. gadā Jēkabs Duburs kopā ar Ernestu Zeltmati nodibināja speciālo skatuves mākslas skolu Latvijā – Latvju dramatiskos kursus.⁹⁴

1912. gadā notikušas 1039 latviešu autoru izrādes Latvijā (R. Blaumaņa – 134, A. Upīša – 88, Raiņa – 75, Aspazijas – 65, J. Jaunsudrabiņa – 52, A. Brigaderes – 38). 1913. gadā visvairāk izrādītās lugas: Raiņa “Uguns un nakts” – 88 reizes, “Indulis un Ārija” – 45, “Zelta zirgs” – 26, Aspazijas “Guna” – 30, “Vaidelote” – 28, Kaudzišu “Mērnieku laiki” – 11 utt. No citu tautu autoriem visvairāk izrāžu piedzīvoja F. Šillera “Vilhelms Tells” – 33 reizes, Ļ. Tolstoja “Dzīvais mironis” – 23 reizes u. c.⁹⁵ Pēc 1908. gada daudzās pilsētās izveidojās patstāvīgi teātri – Liepājā, Kuldīgā, Saldū, Limbažos u. c.

No amatiermākslas žanriem teātris bija populārs arī tāpēc, ka tas ar precīzi izvēlētu repertuāru, radot noteiktu pārdzīvojumu un līdzīgu jušanu, visvairāk rosināja uz aktivitātēm. Bez tam teātris zināmā mērā apvieno visas pārējās mākslas, radot noteiktu estētisku baudījumu. “Mūsu lauku teātris ir sevišķs teātra veids, kāda nav nevienai lielai kultūras tautai,” raksta A. Bērziņš, “lauku teātris ir bijis viens no visspēcīgākajiem latviskās apziņas atmodinātājiem, izveidotājiem un nostiprinātājiem.”⁹⁶

Aktīva biedrību funkcionēšana un darbošanās amatiermākslas laukā gandrīz pilnīgi tika pārtraukta, sākoties Pirmajam pasaules karam. Taču aizsāktās tradīcijas bija tik spēcīgas, ka bez amatiermākslas neiztika arī latviešu strēlnieki gan pasaules, gan Krievijas pilsoņu kara laikā. Daudzi latviešu mūziķi Pirmā pasaules kara laikā darbojās latviešu strēlnieku pulku orķestros. Piemēram, 6. Tukuma pulka orķestri vadīja Pāvuls Jurjāns, vēlāk Teodors Reiters. Orķestris koncertēja Petrogradā, Maskavā, Pleskavā, Novgorodā. 1918. gada pavasarī Petrogradā nodibinājās 6. Tukuma latviešu strēlnieku teātris, kura izrādēs pieda-

lījās strēlnieku simfoniskais orķestris T. Reitera vadībā. Teātris savu darbību atklāja 7. maijā ar Raiņa lugu "Uguns un nakts" un F. Šillera lugu fragmentiem. Režiju vadīja A. Mierlauks.

1918. gada vasarā strēlnieku teātri noorganizēja arī 7. Bauskas latviešu strēlnieku pulks, kas atradās Petrogradas tuvumā. Režiju vadīja A. Amtmanis-Briedītis, izrādes notika brīvā dabā un kazarmās. Protams, gan mūziķi, gan aktieri piedalījās arī aktīvā kara darbībā.⁹⁷

No iepriekš teiktā varam secināt, ka par amatiermākslas pirmsākumiem Latvijā varam runāt, sākot ar 19. gadsimtu, taču tas bija iespējams tikai tāpēc, ka latviešu tauta iepriekšējos gadsimtos bija uzkrājusi zināmu pieredzi savā garīgajā attīstībā, arī dziedāšanā un tautas lietišķās mākslas jomā. Amatiermākslas rašanos sekmēja jaunlatviešu un Jaunās strāvas veikums sabiedrības aktivitāšu un biedrību darba organizēšanā, kuru saturs bija kopīga iekļaušanās kultūras procesos.

Pie tam latviešu amatiermāksla balstījās uz tautiskiem un demokrātiskiem pamatiem, jo divkāršais apspiestības slogs lika dažādiem tautas slāņiem vienoties kopīgai rīcībai nacionālās kultūras radišanā, bet vāciešu norobežošanās savā kārtas apziņā ļāva latviešiem saglabāt savas etniskās saknes.

Raksturīgi tas, ka no pašiem pirmsākumiem latviešu amatiermākslas kopas vadījuši profesionāli izglītoti cilvēki, līdz ar to nodrošinot visumā augstu māksliniecisko līmeni.

Nobeidzot jāuzsver, ka visu kulturālo aktivitāšu pamatā gan pirmsākumos, gan vēlākos gados ir no tautas nākušu radošu personību pašizliedzīgas pūles, kas palīdzējušas latviešiem garā attīstības ceļā nonākt līdz pirmajiem un arī vēlāko laiku dziesmu svētkiem.

Atsauces

- ¹ *Diena*, 2005. g. 30. sept.
- ² Turpat.
- ³ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Muzica Baltica, 2004, 13. lpp.
- ⁴ **Kārklīšs, Kristaps**. Arī uzņēmēji gatavojas dziesmu svētkiem. *Neatkarīgā*, 2007. g. 18. janv.
- ⁵ **Bula, D.** *Dziedātājtauta*. Rīga: Zinātne, 2000, 72. lpp.
- ⁶ **Zeile, P.** *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2006, 109. lpp.
- ⁷ *Ideju vēsture Latvijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995, 281. lpp.
- ⁸ *Latviešu tautas instrumentālā mūzika: process, mijiedarbība, problēmas*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 2006, 14.–15. lpp.
- ⁹ **Zeile, P.** *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2006, 135. lpp.
- ¹⁰ **Kursīte, J.** *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. Rīga: Zinātne, 1999, 15. lpp.
- ¹¹ *Ideju vēsture Latvijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995, 443. lpp.
- ¹² **Zeile, P.** *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2006, 129. lpp.
- ¹³ **Teivens, A.** *Latvijas lauku krogi un ceļi*. Rīga: Māksla, 1995, 71.–72. lpp.
- ¹⁴ Turpat un turpmāk izmantoti materiāli no A. Teivena grāmatas.
- ¹⁵ **Balodis, A.** *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra "Kabata" grāmatu apgāds, 1991.
- ¹⁶ Izvilkumi no Brāļu Unitātes statūtiem. *Kultūras fonda Avīze*, 1989. g. nov.
- ¹⁷ **Adamovičs, A.** *Latviešu brāļu draudze dzimtbūšanas laikos*. Rīga, 1932, 78. lpp.
- ¹⁸ **Dreimanis, P.** *Latvju tautiskās atmodas pirmsākums XVIII gs. otrā pusē*. Rīga: Latvju Kultūras spiestuve, 1928.
- ¹⁹ **Straube, G.** Brāļu draudzes Latvijā. *Kultūras fonda Avīze*, 1989. g. nov.
- ²⁰ **Apinis, A.** Brāļu draudzes un latviešu rakstniecība. *Kultūras fonda Avīze*, 1989. g. nov.
- ²¹ **Balodis, A.** *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra "Kabata" grāmatu apgāds, 1991.
- ²² **Švābe, A.** *Latvijas vēsture 1800–1914*. Rīga: Avots, 1991.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ *Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
- ²⁵ Turpat.
- ²⁶ *Latvijas enciklopēdija*. 1. sējums. Rīga: SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2002.
- ²⁷ **Āronu Matīss**. *Latviešu Literāriskā (Latviešu Draugu) biedrība savā simts gadu darbā*. Rīga, 1924.
- ²⁸ **Deglavs, A.** *Latviešu attīstības solis no 1848.–1875. gadam*. Rīga, 1893.

- ²⁹ L M E I. Rīga: Zinātne, 1967.
- ³⁰ *Latvijas enciklopēdija. 1. sējums.* Rīga: SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2002.
- ³¹ *Latviešu literatūras vēsture II.* Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1963.
- ³² *Rīga kā Latvijas galvaspilsēta 2.* Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932.
- ³³ L M E I. Rīga: Zinātne, 1986.
- ³⁴ Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914.* Rīga: Avots, 1991.
- ³⁵ *Latvijas PSR vēsture 1.* Rīga: Zinātne, 1986.
- ³⁶ *Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits.* Rīga, 1878.
- ³⁷ *Dienas Lapa*, Nr. 288, 1888.
- ³⁸ *Dienas Lapa*, Nr. 145, 1889.
- ³⁹ *Dienas Lapa*, Nr. 69, 1890.
- ⁴⁰ *Dienas Lapa*, Nr. 145, 1889.
- ⁴¹ *Dienas Lapa*, Nr. 105, 1887.
- ⁴² *Dienas Lapa*, Nr. 1, 1886.
- ⁴³ *Dienas Lapa*, Nr. 1, 1886.
- ⁴⁴ Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914.* Stokholma: Daugava, 1958.
- ⁴⁵ *Dienas Lapa*, Nr. 1, 1889.
- ⁴⁶ *Dienas Lapa*, Nr. 195, 1890.
- ⁴⁷ Novadu vietējo muzeju materiāli.
- ⁴⁸ *Dienas Lapa*, Nr. 97, 1887; Nr. 69, 1890.
- ⁴⁹ *Dziedāšanas biedrības "Beverinas dziedonis" 50 gadu darbības atcerei (1883–1933).* Rīga, 1933.
- ⁵⁰ *Dienas Lapa*, Nr. 196, 1888.
- ⁵¹ Jansons-Brauns, J. *Baltijas revolūcija.* Brisele, 1912.
- ⁵² Bērziņš, J. *Latviešu tautskolotāji un 1905. gada revolūcija.* Rīga, 1926.
- ⁵³ *Latvijas vēsture. 20. gadsimts.* Rīga: Jumava, 2005.
- ⁵⁴ Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914.* Stokholma: Daugava, 1958.
- ⁵⁵ *Latviešu Izglītības biedrības gadagrāmata IV.* Rīga, 1912.
- ⁵⁶ Brokāns, V. *LSD darba pieredze strādnieku kultūras biedrībās.* Rīga, 1970.
- ⁵⁷ *Domas*, 1913.
- ⁵⁸ *Latviešu Izglītības biedrības gadagrāmata IV.* Rīga, 1912.
- ⁵⁹ *Domas*, 1912.
- ⁶⁰ *Rīga kā Latvijas galvaspilsēta 2.* Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932.
- ⁶¹ *Domas*, 1913.
- ⁶² Brokāns, Ž., Auseklis, Ē. "Ziemeļblāzma" un citas. *Zvaigzne*, Nr. 12, 1986.
- ⁶³ Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914.* Stokholma: Daugava, 1958.
- ⁶⁴ *Latviešu Izglītības biedrības gadagrāmata IV.* Rīga, 1912.
- ⁶⁵ Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800–1914.* Stokholma: Daugava, 1958.
- ⁶⁶ Bula, D. *Dziedātājtauta.* Rīga: Zinātne, 2000, 75. lpp.
- ⁶⁷ Bērziņš, A. *Latvijas lauku teātra sākumi.* Rīga, 1948.
- ⁶⁸ L M E I. Rīga: Zinātne, 1967.

- ⁶⁹ *Latviešu literatūras vēsture II*. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1963.
- ⁷⁰ Novadu vietējo muzeju materiāli.
- ⁷¹ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Muzica Baltica, 2004.
- ⁷² **Kaudzītes Matīss**. *Atmiņas no "tautiskā laikmeta"*. Rīga, 1933.
- ⁷³ *Dziedāšanas biedrības "Beverīnas dziedonis" 50 gadu darbības atcerei (1883–1933)*. Rīga, 1933.
- ⁷⁴ *Rīgas Latviešu biedrība sešos gadu desmitos, 1868–1928*. Rīga, 1928.
- ⁷⁵ **Mediņš, Kl.** *Latviešu dziesmu svētki*. Rīga, 1955.
- ⁷⁶ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Muzica Baltica, 2004.
- ⁷⁷ *Domas*, 1912.
- ⁷⁸ *Pēterburgas Avīzes*, 1902.
- ⁷⁹ *Domas*, 1912.
- ⁸⁰ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Muzica Baltica, 2004.
- ⁸¹ *Literatūra un Māksla*, 1974. g. 20. apr.
- ⁸² *Kuldīgas sadraudzības biedrības 50 gadu jubileja*. Kuldīga, 1932.
- ⁸³ **Bērziņš, A.** *Latvijas lauku teātra sākumi*. Rīga, 1948.
- ⁸⁴ *Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits*. Rīga, 1878.
- ⁸⁵ *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 32, 1869.
- ⁸⁶ **Kaudzītes Matīss**. *Atmiņas no "tautiskā laikmeta"*. Rīga, 1924.
- ⁸⁷ **Bērziņš, A.** *Latvijas lauku teātra sākumi*. Rīga, 1948.
- ⁸⁸ **Kundziņš, K.** *Latviešu teātra repertuārs*. Rīga, 1955.
- ⁸⁹ *Latviešu Izglītības biedrības gadagrāmata I, II*. Rīga, 1909.
- ⁹⁰ *Dienas Lapa*, Nr. 20, 1900.
- ⁹¹ L M E I. Rīga: Zinātne, 1967.
- ⁹² *Vārds*, 1901.
- ⁹³ *Domas*, 1913.
- ⁹⁴ *Latviešu Izglītības biedrības gadagrāmata IV*. Rīga, 1912.
- ⁹⁵ *Domas*, 1913.
- ⁹⁶ **Bērziņš, A.** *Latvijas lauku teātra sākumi*. Rīga, 1948, 41. lpp.
- ⁹⁷ *20. gs. Latvijas vēsture I*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000.

2. nodaļa

ĀRPUSSKOLAS IZGLĪTĪBA UN AMATIERMĀKSLA LATVIJAS VALSTĪ NO 1918. LĪDZ 1940. GADAM

2.1. Attīstības ceļa meklējumi

Pirmā pasaules kara laikā visas kultūrdarba aktivitātes tika pārtrauktas. Arī pēc patstāvīgas valsts pasludināšanas 1918. gadā Latvijas stāvoklis joprojām bija smags, jo zeme bija izpostīta, ļaudis kara nomocīti. Bez tam karš vēl joprojām turpinājās. Dzīves līmenis bija zems, vairāk nekā 60% iedzīvotāju dzīvoja laukos. Bibliotēkas un skolas bija izpostītas, biedrību nami bieži sagrauti, tāpēc par aktīvu kultūras darbu var sākt runāt tikai ar 1920. gadu.

Ekonomiskā ziņā celtniecība bija jāsāk no jauna, jo viss rūpnieciskais potenciāls pirms pasaules kara tika evakuēts uz Krieviju, laukos 50% muižu bija pamestas. Tomēr par spīti grūtībām 20. gados Latvijā sākās strauja ekonomiska atdzimšana. Tika realizēta agrārā reforma, ieviests Latvijas lats, attīstīta rūpniecība.

Kultūras laukā jaunās valsts pirmie pasākumi bija rūpes par latviešu profesionālās mākslas attīstību. Laikā no 1919. līdz 1920. gadam atklāja Latvijas Konservatoriju, Mākslas akadēmiju, Nacionālo bibliotēku, Nacionālo teātri. Lielu uzmanību veltīja muzeju iekārtošanai. Jau 1920. gadā atvēra Valsts Mākslas muzeju, Valsts Vēstures muzeju Rīgas pili, sāka veidot Kara muzeju Pulvertornī, vēlākā laikā tapa Kurzemes provinces muzejs Jelgavā, Brīvdabas muzejs u. c.

Valsts uzmanības lokā bija arī bibliotēkas. 1918. gadā darbojās 192 bibliotēkas, 1923. gadā – 601, 1926. gadā – 802. 1924. gadā nodibināja Latviešu folkloras krātuvi.

Paplašinājās profesionālo teātru klāsts. 1920. gadā izveidojās Dailes teātris, teātri bija visās lielākajās pilsētās. 1921. gadā sāka darboties Krievu drāmas teātris, pastāvēja arī nacionālo minoritāšu teātri – Vācu drāma, Lietuvju teātris, Poļu teātris u. c.

1919. gadā dibināja Nacionālo operu, 1922. gadā jau bija patstāvīga baleta trupa. Attīstījās arī profesionālā mūzika. 1922. gadā jaunā profesionālā kora priekšā stājās diriģents Teodors Reiters, 1928. gadā Jānis Mediņš noorganizēja un vadīja Latvijas radio Simfonisko orķestri. Populārajā mūzikā noteiktu vietu ieņēma brāļi Laivenieki, Alfrēds Vinters, Oskars Stroks u. c. Radio darbojās komponisti Jāzeps Vītols, Emilis Melngailis, Jānis Mediņš, Ādolfs Ābele, Jānis Kalniņš, Volfgangs Dārziņš u. c.

Valsts atbalstu guva tēlotājas mākslas pārstāvji, arī dažādu novirzienu literāti. 20. gadu beigās Latvijā bija ap 300 profesionālu mākslinieku.¹

Taču nebija tādas institūcijas kā šodien – Kultūras ministrijas, tāpēc arī tika meklēti ceļi, kā organizēt un vadīt neatkarīgas valsts kultūras attīstību.

Pirmais valstiskais pasākums kultūras jomā, kas attiecās arī uz ārpusskolas izglītību, bija Kultūras fonda nodibināšana 1920. gadā. Tā bija valsts uzturēta institūcija zinātnes, mākslas un izglītības veicināšanai, kas materiāli atbalstīja teātrus, operu, bibliotēkas, kursus, palīdzēja muzejiem mākslas darbu iegādē, piešķīra augstskolu studentiem stipendijas, realizēja zinātnes, mākslas, rakstniecības, arī pretalkohola propagandu, piešķīra līdzekļus tautas namu celtniecībai utt., retāk atbalstīja amatiermākslu un biedrību darbu. Līdzekļus guva no akcīzes nodokļiem (3% no alkohola tirdzniecības un dzelzceļa pārvaldījumiem).²

Nākamais solis bija 1922. gadā pieņemtais likums par pašvaldībām, kas noteica, ka pašvaldības ir atbildīgas par skolu, bibliotēku, lasītavu, muzeju ierīkošanu, tām jā rūpējas par kursu un priekšlasījumu sarīkošanu, jāatbild par dabas un vēstures pieminekļu aizsardzību un saglabāšanu, jāveido ciešas saiknes skolai ar ārpusskolas izglītību.

Otrs svarīgākais notikums bija Likums par biedrībām, sa-

vienībām un politiskām organizācijām, kas reglamentēja turpmāko biedrību darbību.³

Līdz ar to ārpusskolas izglītības darbs likumdošanas ceļā tika atzīts par valstiski patstāvīgu nozari. Pirmajos Latvijas patstāvības gados pie Izglītības ministrijas tika izveidots īpašs mākslas un kultūras departaments, bet materiālu apstākļu dēļ tas ilgi nespēja pastāvēt. Pie tam Izglītības ministrija sākumā ārpusskolas izglītību reducēja tikai uz skolēnu nodarbībām brīvajā laikā. Vēlāk, 20. gadu beigās, Izglītības ministrija nopietnāk pievērsās arī pārējo iedzīvotāju kulturālajām aktivitātēm. Darbīgākā un ieinteresētākā kultūras procesos bija pati sabiedrība, kas iepriekšējos laika periodos bija uzkrājusi lielu pieredzi ārpusskolas darba organizēšanā.

Jau sākot ar 1918. gadu, noritēja it kā spēkošanās starp sabiedriskām organizācijām un Izglītības ministriju par ietekmi ārpusskolas izglītības darba virzības noteikšanā. Tā kā Latvijas valstī bija spēcīga, gadsimta sākuma revolūcijās rūdīta sociāldemokrātiska partija, tad tā arī izrādīja lielāko aktivitāti, jo uzskatīja, ka ļaužu aktīva pašdarbība ir spēcīgs līdzeklis strādnieku šķiras aktivizēšanā.

Tās mērķis jau bija pareizs – veidot ārpusskolas izglītības centru, kas būtu kā vienota institūcija visām kultūras biedrībām un organizācijām, dibināt jaunatnes klubus, apmācīt cilvēkus, kas prasmīgi vadītu šīs iestādes, taču akcents tika likts pamatā tikai uz strādnieku iesaistīšanos darbībā. Šo mērķu sasniegšanai 1922. gadā sasauca ārpusskolas izglītības darbinieku kongresu. Valsts institūcijas līdzdarbībai pasākuma organizēšanā netika aicinātas. Bet Izglītības ministrija arī 1922. gadā sasauca līdzīgu kongresu, nemeklējot saikni ar sabiedriskām organizācijām. Kopīga valoda tika atrasta tikai 1925. gadā trešajā ārpusskolas izglītības darbinieku kongresā. Tad arī Izglītības ministrija sāka domāt par kultūras centru veidošanu provincē, par jaunu tautas namu celtniecību, par līdzekļu piešķiršanu arī amatiermākslai, par kursu rīkošanu tās vadītāju izglītošanai u. c. pasākumiem.

1927. gada kongresā atklājās asas domstarpības starp "kreisajiem arodniekiem" un pārējiem ārpusskolas izglītības darbi-

niekiem, kad "kreisajiem" tika pārņemta tukša plātīšanās un propaganda. Rezultātā pēdējie tika atstumti no kopīgas darbošanās, un sabiedrisko organizāciju 1922. gadā dibinātā un aktīvu darbību uzsākusi "Centrālā Izglītības savienība" tika pieņemta kā visai lojāla vienojoša kultūras institūcija. Pie tam tā atradās Izglītības ministrijas protekcijā un izdeva arī žurnālu "Ārpuskolas Izglītība".

Tajā par biedriem varēja iestāties dažādas izglītības veicināšanas biedrības. Savienības mērķi – sniegt padomus izglītības darbiniekiem, organizēt kursus, priekšlasījumus, tautas namus, muzejus, dibināt fondus, izdot periodiskus izdevumus, aizstāvēt garīgās kultūras lietu valsts vadībā un pašvaldībās – visumā arī realizējās.

Paralēli 1920. gadā nodibinājās "Kultūras veicināšanas biedrība", pie kuras pastāvēja literatūras un tulkošanas sekcija, plastikas, baleta un mākslas studija. Darbojās koris, orķestri, teātra trupa ar savu skatuvi, bibliotēka un lasāmgalds. Biedrībā sastāvēja 150–200 lauku nodaļu, kuras organizatoriski vienoja žurnāls "Kultūras Vēstnesis". Kopā biedrības uzskaitē bija 25 kori un 35 dramatiskie kolektīvi.

Aptuveni 500 Izglītības biedrību rīcību koordinēja 1922. gadā dibinātā "Latvijas ārpuskolas izglītības padome". 1926. gadā radās vēl viena – "Latvijas kultūras biedrība" teātra, mūzikas un izglītības veicināšanai. Biedrības paspārnē atradās Rīgas simfoniskais orķestris un tautas konsultāciju birojs. Tā uzturēja mākslas salonu, mūzikas un dziedāšanas studiju. Darbojās arī koris un nošu izdevniecība.⁴

Minētās biedrības faktiski pārstāvēja visu Latviju, taču darbojās nesaskaņoti katra par sevi. Ja visas tās apvienotu vienā valstiskā struktūrā, tad varētu runāt par tagadējā Tautas mākslas centra priekšteci.

Un tā ārpuskolas izglītības darbs Latvijas valsts pirmajā desmitgadē bija sadrumstalots, darbojās dažādas biedrības, lauku kooperatīvi, politisko partiju nodaļas, arodbiedrības utt. Darbības veidi galvenokārt visām organizācijām bija vieni un tie paši – sarīkojumi, kursi, disputi, rakstnieku vakari, karogu

svētki, bazāri, lauksaimniecības izstādes, gada svētki, zaļumu svētki un balles, arī koku un teātru darbība.

Arī trūkumi visām kulturālām organizācijām bija vieni un tie paši – līdzekļu un telpu nepietiekamība, iedzīvotāju nabadzība un pasivitāte, skolotāju neaktivitāte, savstarpējās ķildas biedrībās un politikā, sabiedrības netikums – žūpība, lielais kultūras organizāciju daudzums un savstarpējā nesaskaņotība. Nepārtraukti tika runāts par to, ka visā ārpusskolas darbā vajadzīgs valsts materiāls atbalsts, taču Izglītības ministrija aicināja biedrības vispirms parādīt savu darbu un tad prasīt līdzekļus. Ļoti liela vajadzība bija pēc profesionāliem ārpusskolas izglītības darbiniekiem, kuri saprastu, kas nepieciešams sabiedrībai, lai tā garīgi pilnveidotos, kas pārzinātu aktuālo politiku, būtu izglītoti psiholoģijā un pedagoģijā. Šajā sakarībā tika organizēti kursi. Pirmie šādi darbinieki tikuši apmācīti Kuldīgā, Liepājā, Vecaucē, Ventspilī, Talsos, Rembatē u. c. Piemēram, kursus Kuldīgā piedalījušies 34 vīrieši un 6 sievietes vecumā no 18 līdz 45 gadiem. Kopā tikusi realizēta 67 stundu programma, kurā iekļautas nodarbības tautsaimniecībā, zinātnes sasniegumos, darba zinātnē, darbvedībā, grāmatvedībā, žurnālistikā, runas mākslā. Kursi notikuši arī deklamatoru un režisoru apmācībā.⁵ Te varam saskatīt pamatus vēlāko laiku kultūras darbinieku izglītībai.

Centrālā Izglītības savienība 1929. gadā mēģināja veidot statūtus vietēja rakstura institūcijai: sabiedriskā kultūrdarba veikšanai atsevišķie cilvēki apvienojās dažādos pulciņos (resp. sekcijās), no pēdējiem veidojās juridiskas vienības – biedrības, kas savukārt apvienojās vietējās savienībās. Visbeidzot būtu centrāla kulturālo organizāciju apvienība visas Latvijas mērogā. Šādā sistēmā ietvertu kultūras darbu piedāvāja Savienība, nosaucot par Vietējo ārpusskolas izglītības un kulturāli sabiedriskās dzīves izveidošanas komiteju, kura primitīvā veidā būtu pielīdzināma šodienas rajonu kultūras nodaļai. Diemžēl tādas izveidot neizdevās.⁶

Pati Izglītības savienība bija ieguvusi pietiekamu autoritāti, jo kolektīvo biedru skaits ar katru gadu pieauga: 1923. gadā – 23 biedri, 1928. gadā – jau 202 biedri.⁷

Laikā no 1923. līdz 1925. gadam sāka parādīties ārpusskolas darbu vērtējošas publikācijas presē. Plaša šā darba analīze veikta A. Zariņa grāmatā "Kulturēlais darbs Latvijā". Ievērojamas arī Līgotņu Jēkaba publikācijas, kurās par būtisku uzskatīts tas, ka kultūra nav greznība vai luksusa parādība, tā tautai nepieciešama kā dienišķā maize un ka kultūrai jāizaug no tautas pašdarbības.⁸ Izskanējuši arī viedokļi, ka biedrībām nepieciešams apvienoties un neaizrauties ar tautas namu dibināšanu.

Vairākkārt publicēts aicinājums dibināt tautas namus. Pirmo reizi doma parādījies jau 1910., 1912. gadā. Nosaukums, domājams, radies no demokrātiskās kustības Krievijā 19. gadsimta beigās, kad lielajās pilsētās Pēterburgā un Maskavā daži grāfi un augstmaņi savus namus atvēlēja tautas pašdarbībai un tos nosauca par tautas namiem ("народные дома"). Latvijā 20. gadsimta 20. gados ar tautas namu dibināšanu bija domāta ēka, kurā var notikt dažādi sarīkojumi, it īpaši laukos, kur nebija biedrības namu vai citu telpu, kur pulcēties daudzskaitlīgām biedrībām. Uzdevums rūpēties par tautas namu celtniecību bija uzticēts Lauksaimniecības ministrijai. Tika sastādīta komisija, kas izstrādāja priekšlikumus par vairāku tipu tautas namu struktūru, darbības saturu un iespējām tos izveidot. Tika plānoti augstākā un zemākā tipa tautas nami, pie tam ne vienmēr bija paredzēta jaunu ēku celtniecība, bet piedāvāja iespējas pielāgot tautas namu vajadzībām jau esošās neizmantotās muižas, krogus un citas ēkas⁹.

1924. gadā nodibinājās Tautas namu biedrība ar nolūku līdzekļu vākšanai tautas namu celtniecībai. Daudzviet biedrības no sarīkojumu un izrāžu ieņēmumiem krāja naudu tautas namu celtniecībai.

Par tautas namiem varēja lasīt dažādus viedokļus Latvijas presē (žurnālos "Kultūras Vēstnesis", "Ārpusskolas Izglītība", laikrakstos "Lauku Dzīve", "Arodnieks", "Darba Balss", "Sociāldemokrāts" u. c.). Galvenā doma visos izdevumos – par tautas namiem jā rūpējas valstij un pašvaldībām, tiem jākalpo visām šķirām, partijām un biedrībām, jāklūst par visas vietējās kulturālās darbības centriem. Šaubas radīja vienīgi tas, ka ideja par

tautas namiem nāk it kā no augšas, un vai tai būs pietiekošs atbalsts darbā uz vietām.

Prese informēja arī par tautas namu ierīkošanas panākumiem. Tā 1924. gadā Tautas namu biedrība nopirka telpas Liepājā, kur iekārtot tautas namu. Līdzīgā kārtā radušies tautas nami arī Valkā, Ventspilī, Jelgavā, Vecgulbenē u. c. Bijušie krogi par tautas namiem pārtaisīti Skrundā, Ļaudonā, Nītaurē, Daudzevā, Vaiņodē u. c., bijušās pagasta magazīnas klētis izmantotas Pampāļos, Ezerē, Stelpē, Saikavā u. c., muižu labības šķūņi – Bikstos, Stāmerienē u. c., bijušās muižas kūtis – Briņķos, Plāņos, Mālpupē u. c.¹⁰

Domājams, ka tautas namu kustība bijusi visumā īslaicīga un ne sevišķi iecienīta, jo publikācijās neatklājās kādi īpaši tautas namu sasniegumi, bet pēc 1934. gada pat nosaukumi reti pieminēti.

Pēc šo gadu parauga vairākas kultūras institūcijas laukos nosauktas par tautas namiem arī atjaunotajā Latvijas valstī.

2.2. Kultūras biedrību un sabiedrisko organizāciju darbība

No iepriekšējā gadsimtā dibinātajām biedrībām daļa savu darbību atsāka jau 1918., 1919. gadā, bet lielākā daļa aktivitātes uzsāka ar 1920. gadu. Latvijas Kultūras veicināšanas biedrības žurnāls "Kultūras Vēstnesis" 1922. gadā vēstīja par biedrības namu darbības atsākšanu Jūrmalā, Dikļos, Rūjienā, Jaunpiebalgā, Vīgantē, Jaunjelgavā, Kalnciemā, Lapmežciemā utt. To darbības pamatā biedru sistēma, līdzekļus gūstot no sarīkojumu ienākumiem, bazāriem, loterijām atsevišķu personu un mecenātu ziedojumiem. Atsevišķos gadījumos biedrības saņēmušas arī Kultūras fonda palīdzību, īpaši teātri. Stabilitāti biedrību darbā nodrošināja 1923. gada likums par biedrībām un partijām.

Lielās un stabilās biedrības turpināja darboties Latvijas lie-

lākajās pilsētās un zināmā mērā kļuva par kulturālās darbības centriem savā pilsētā un arī apkārtnes pagastos. Rīgas Latviešu biedrības aizsāktie darbības virzieni – muzejs, teātris u. c. – pārgāja valsts pārziņā, tāpēc biedrības darbība sašaurinājās. Biedrības namā pulcējās Rīgas augstākā sabiedrība, notika greznas balles un pieņemšanas, turpināja strādāt arī tradicionālās komisijas. 1929. gadā Rīgas Latviešu biedrība nodibināja Nacionālās un politiskās audzināšanas nodaļu, kuru pēc 1934. gada pārdēvēja par Kultūras nodaļu. Tā sadarbojās vairāk ar Rīgas perifērijas iedzīvotājiem – vienu reizi nedēļā notika priekšlasījumi Bolderājā, Mīlgrāvī, Ilģuciemā, organizēja arī lekciju ciklus, 18. novembra svētkus un citus sarīkojumus.¹¹

Galvenie darbības virzieni biedrībās bija teātra spēlēšana un kora dziedāšana, kuriem pievienojās arī orķestri. Amatiermākslas žanru paplašināšanās notika tautas mākslas virzienā – dibinājās rokdarbu pulciņi, uzplaukumu piedzīvoja mājturības nozare, regulāri biedrības rīkoja tautas mākslas izstādes.

Biedrībās iedzīvotāju interesēs tika organizēti dažāda satura un formas sarīkojumi – literatūras studijas, rakstnieku vakari, literārās tiesas, priekšlasījumi, ekskursijas. Populāras bija balles – gan pēc koncertiem un teātra izrādēm, gan zaļumballes, gan dārza svētku balles u. c. Modē nāca karnevāli. Šajā sakarībā īpašu popularitāti ieguva Valmiera, kur regulāri notika Ziemeļvidzemes karnevāli februārī un Mārtiņos.¹² Citās biedrībās notika arī Vecgada pavadīšanas vakari, atzīmēja Lieldienas un Līgo svētkus. Vairākas biedrības rīkoja eglīšu vakarus trūcīgiem bērniem, pirms tam vācot ziedojumus, pie biedrībām dažkārt darbojās Dāmu komitejas, kuras organizēja tējas vakarus, biedreņu vakarus, tirdziņus ziedojumu vākšanai, varoņu kapu apkopšanu utt.

Plašu izplatību ieguva liela apjoma vasaras brīvdabas svētki. Populārākie no tiem – Dziesmu dienas vai Dziesmu svētki, arī teātru brīvdabas izrādes. Pēc 1934. gada īpaši kupli bija Pļaujas svētki. Sāka ieviesties arī cita veida svētki, piemēram, Humora un satīras vakars pilsētas dārzā Kuldīgā, Liepu dienas Siguldā, kad vāca ziedojumus un stādīja liepas, un citi sarīkojumi. Pie

vairākām biedrībām veidojās Jaunatnes sekcijas, kuras dibināja savus korus, bet vairāk uzmanības veltīja sporta nodarbībām. Vairākas biedrības iekopa arī parkus un dārzus (Valmierā, Koknesē u. c.), organizēja to uzturēšanu, rīkoja dārzu svētkus u. c. pasākumus. Svētki un sarīkojumi dažkārt gan prasījās pēc rūpīgākas sagatavošanas, kā arī publiski jau izskanēja viedoklis, ka biedrību Latvijā par daudz, vajadzētu domāt par apvienošanu.¹³

Vienai daļai biedrību jau bija uzcelti savi nami, tie, kuriem to vēl nebija, centās pie tādiem tikt, piemēram, Liepas Izglītības biedrība (Cēsu raj.), dibināta 1909. gadā, 1920. gadā darbību atjaunoja, bet 1925. gada Ziemassvētkos atklāja jaunu namu, kuram pamatos izmantots Kalnakroga zirgu stallis, Koknesē 1921. gadā Kultūras biedrība ieguva savā īpašumā krogu un izbūvēja biedrības namu, Ventspils Latviešu biedrība atklāja savu namu jau 1912. gadā, bet 1936. gadā ieguva blakus vēl vienu zemes gabalu paplašināšanai, Jaunpili 1931. gadā uzcelts jauns biedrības nams, kuram par pamatu izmantots 1905. gadā nodegušais barona spirta brūzis un bulļu uzbarošanas kūts, bet namu līdz pilnībai pabeidza 1934. gadā, Daugavpili Latviešu biedrība dibināta 1917. gadā, darbu atjaunoja 1920. gadā, bet 1934. gadā dabūja atļauju biedrības nama celtniecībai un namu atklāja 1937. gadā, utt.¹⁴

Atsevišķu biedrību lielāku mērķtiecību zināmā mērā nodrošināja iepriekš minēto valsts centrālo biedrību darbs. Vēl var pieminēt Latvijas Lauksaimniecības biedrībā 422 atsevišķās nodaļas, Latvju Nacionālā jaunatnes savienība (dibināta 1920. gadā) apvienoja 165 nodaļas ar vairākiem tūkstošiem biedru 1934. gadā. Lielākais jaunatnes Savienības realizētais pasākums notika Rīgā – 1922. gadā sarīkotie Jaunatnes svētki, kurus varēja pielīdzināt dziesmu svētkiem jauniešu izpildījumā, jo piedalījās 126 kori ar aptuveni 3000 dziedātājiem.¹⁵

Īpaša grupa bija pretalkohola biedrības. "Ausekļa" biedrība, kas dibināta gadsimta sākumā, 1922. gadā pārreģistrējās par Latvijas pretalkohola biedrību. Atturības biedrība "Apziņa" 1925. gadā aptvēra pāri par 50 nodaļu un pulciņu arī skolās visā

Latvijā. Biedrības rīkoja lekcijas, koncertus, organizēja lasām-galdus ar atbilstošu literatūru, dibināja arī pašdarbības sekcijas, uzturēja vairākas tējnīcas un bezalkoholiskas bufetes.

Sevišķas rūpes tika izrādītas skolēnu audzināšanā pretalkohola garā. 1923. gadā nodibināja pirmo skolēnu atturības pulciņu Krona Susējas pagastskolā. 1925. gadā Jēkabpilī radās pirmā "sausā" skola.

Latvijas Universitātes studējošo atturības biedrība, dibināta 1926. gadā, apvienoja studentus un pedagogus, gatavoja lektorus pretalkohola biedrībām. Atsevišķi 1927. gadā nodibinājās slēgtas studentu – vīriešu un studentu – sievietes biedrības, kuras kopā nosauca par "Juventus".

Latvijā darbojās arī starptautiska sieviešu atturības organizācija "Baltā Lenta".

1927. gadā Latvijā uzskaitītas 5 atturības organizācijas ar 168 nodaļām un 135 Cerību pulciņiem. 1935. gadā visas atsevišķās biedrības bija spiestas apvienoties "Latvijas pretalkohola biedrībā".¹⁶

Jau 20. gadsimta 20.–30. gados attīstījās tendence biedrībām diferencēties pēc profesijām vai specifiskām interesēm. Pirmās tādas bija Skolotāju biedrības Rīgā, Valmierā, Ventspilī un citur. Piemēram, Cēsu Skolotāju biedrība, dibināta jau 1917. gadā, rūpējās par skolotāju izglītošanu, organizēja ekskursijas, lekcijas, Ventspils skolotāju biedrība rīkoja priekšlasījumus, skolēnu svētkus ar skolēnu darbu izstādēm, uzturēja muzeju un bibliotēku, 1937. gadā apvienoja aprīņa skolotājus kopīgai darbībai.¹⁷

1938. gadā nodibinājās Lauksaimniecības skolu skolotāju biedrība, Vēstures skolotāju biedrība, 1923. gadā – Ģeogrāfijas biedrība, kuras biedri rīkoja konferences, gatavoja referātus, rīkoja zinātniskas ekspedīcijas, uzturēja bibliotēku un izdeva rakstu krājumus. Biedrībās apvienojās arī ķīmiķi, ārsti, grāmatu izdevēji un tirgotāji, dzelzceļnieki utt.

Pastāvēja arī Mākslinieku biedrības, kas iekārtoja izstādes, darbojās arī Latvijas Preses, Arhitektu u. c. biedrības. Šis zināmā mērā varam uzskatīt par nākamo radošo savienību priekšvēstnešiem. Atsevišķā grupā iedalāmas minoritāšu biedrības: gan

Rīgas, gan perifērijas – krievu, baltvācu, ebreju, igauņu, poļu, baltkrievu utt.

Pavisam Latvijā bija ļoti liels biedrību skaits. Piemēram, jau 1923. gadā nelielā miestīnā Jaunjelgavā bija 37 biedrības: 5 – izglītības, 3 – dziedāšanas, 4 – saviesīgās, 1 – bibliotēku, 7 – latviešu kultūras veicināšanas, 3 – latviešu jaunatnes savienības, 14 – lauksaimniecības.¹⁸ 1930. gadā Valmierā vien pastāvēja 60 biedrības.¹⁹

1928. gadā Latvijā bija pāri par 8000 apvienībām, uz katriem 230 iedzīvotājiem viena biedrība.²⁰

“Latviešus ar pilnām tiesībām var nosaukt par biedrību tautu, jo grūti atrast citur zemi ar tik daudzām un daudzpusīgām biedrībām. Kurzemē un Vidzemē pirms kara bija grūti atrast pagastu, kurā nebūtu vairākas biedrības, bet bija tādi pagasti, kuros darbojās 10 un vairākas biedrības,” rakstīja Margērs Skujenieks.²¹ Taču 30. gados jau varēja aplēst, ka pagastos caurmērā ir pat pa 20 biedrībām katrā.

Liela uzmanība tika pievērsta bērniem. Pastāvēja Latvijas bērnu draugu biedrība, kas katru svētdienu Rīgā un arī laukos rīkoja bērnu rītus, arī Bērnu svētkus. Biedrība uzturēja bērnodārzus, bērnu bibliotēku un lasītavu, izdeva bērnu žurnālu “Cīrulītis”. Latvijas bērnu palīdzības biedrības nopelns bija sarīkotās Bērnu dienas Rīgā 1930. gada 17. un 18. maijā. Aktivizējās arī darbs ar jaunatni, dibinājās dažādas jaunatnes organizācijas, kuru uzdevumi bija iesaistīt jauniešus ārpusskolas izglītības darbā, veidojot atsevišķus pulciņus pie biedrībām, sevišķi rūpēties par lauku jauniešu audzināšanu, lai celtu godā māju un sētu, iemācītos darba mīlestību. Lielu uzmanību veltīja patriotisma audzināšanai, valstiskuma un pienākuma jūtu attīstīšanai, kā arī sportiskā rūdiņuma nodrošināšanai.²²

Vecākā – Latviešu jaunatnes savienība – dibināta 1917. gadā, Latvju nacionālo jaunatnes savienību atklāja 1920. gadā. 1925. gadā tapusi Centrālā Latvijas jaunatnes savienība, 1928. gadā – organizācija Latvju jaunatne. 1929. gadā Lauksaimniecības centrālbiedrība sāka organizēt pirmos skolēnu pulciņus, kas kļuva par pamatu Mazpulku organizācijai.²³

No citām sabiedriskām organizācijām Latvijas valsts nodibināšanas sākuma posmā īpaši aktīva bija sociāldemokrātija. Tā kā LSDSP bija viena no lielākajām partijām Latvijā, kas Saeimā pārstāvēja gandrīz 40%, tad arī citās sfērās tā centās ieņemt atbilstošu vietu. Partijas izveidotās kreisās arodbiedrības aktīvi nodarbojās ar kultūras darbu kā pilsētās, tā laukos, galvenokārt strādnieku vidū.

Sociāldemokrāti dibināja savas biedrības. Viena no tādām bija Latviešu strādnieku jaunatnes kultūras biedrība. Otru biedrošanās formu – klubus – organizēja arodbiedrības. Kā vienojošā organizācija visām strādnieku biedrībām bija izveidojusies Rīgas arodu biedrību centrālā biedrība (RABCB), kura savu darbību sāka 1921., 1922. gadā. Klubi veidojās arī citās pilsētās – Ventspils arodu organizācija un Raiņa klubs, Kuldīgas strādnieku organizācija, Jelgavas fabriku un darbnīcu arodbiedrība, Jelgavas Raiņa klubs un strādnieku jaunatnes kultūras biedrība, Saldus un apkārtnes strādnieku arodbiedrība, Bauskas kopējās arodbiedrības daļa utt. Lauku rajonos minētas Priekules, Alšvangas, Skrundas, Sēlpils u. c. laukstrādnieku arodbiedrības. Pie šiem klubiem vai arodbiedrībām pastāvēja amatiermākslas sekcijas, lektoriji, bibliotēkas. Populārākās darba formas: strādnieku izrīkojumi, lekcijas, dramatisko studiju izrādes, rakstnieku vakari, kulturāli sabiedrisko darbinieku kursi, literārās tiesas, zīmēšanas studijas u. c. Piemēram, RABCB 1926. gadā notika 92 izrīkojumi, nolasīja lekcijas par tēmām – Likums un taisnība; 1905. gads; 1. maijs un strādniecība; Sievietes kustības vēsture; Skaistā Itālija; Vakareiropas teātris utt. Dramatisko sekciju darbošanās no citiem teātriem atšķīrās ar repertuāru. Iestudēja L. Paegles lugu “Nākotnes kalēji”, A. Upīša “Mirabo”, J. Akuratera “Taisnības meklētāji” u. c.²⁴

Iespējams, ka, pārmantojot šo pieredzi, pēc Otrā pasaules kara sociālisma apstākļos arī radās tā sauktā arodbiedrību kultūrizglītības darba sistēma, kas sadrumstaloja kultūras attīstības procesus.

LSDSP nebija viengabalaina, tās “kreisais spārns” darbojās ciešā saistībā ar padomju Krieviju un centās paust tās so-

ciālistiskās idejas. Viena no aktīvākām dramatiskām sekcijām, kuras garīgie iedvesmotāji bija rakstnieki Linards Laicens un Leons Paegle, kas piederēja pie šī "kreisā spārna", darbojās Rīgā. Tās vadišanai L. Paegle ataicināja no Vācijas režisori Annu Lācis. Kopīgiem spēkiem tika izveidots tā sauktais politiskais teātris, kas pamatā ar savdabīgiem līdzekļiem nodarbojās ar masu aģitāciju par strādnieku atbrīvošanos un pret buržuāzijas kundzību. Bez L. Paegles lūgām "Par un pret", "Ugunsputns", A. Upīša "Balss un atbalss" iestudēja tā sauktās šarādes. Spēlēja atsevišķas ainiņas, kuras noskatoties skatītājiem vajadzēja atminēt vairākzilbju vārdu vai veselu teikumu, ko vairākkārt atkārtoja aktieri. Tā kā vārds vai teikums bija ar revolucionāru saturu, tad šarādu uzvedumus bieži kontrolēja un dažkārt aizliedza policija. Tāpēc režisore savu teātri nosauca par "vajāto". Neraugoties uz tā saukto vajāšanu, teātris braukāja ar viesizrādēm pa visu Latviju, līdz beidzot 30. gados tas bija spiests savu darbību pārtraukt.²⁵

Strādnieku arodbiedrības par vienu no uzdevumiem uzskatīja strādnieku izglītošanu. Šajā sakarībā tika dibinātas Tautas augstskolas. Ideja 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā nāca no Anglijas, Dānijas, Zviedrijas un Norvēģijas. Latvijā Izglītības biedrības šo ideju gribēja realizēt jau 1910. gadā, taču tas neizdevās. Tautas augstskola bija domāta kā izglītības iestāde pieaugušajiem. Rīgā to nodibināja 1920. gadā kā sabiedrisku augstāko mācību iestādi ar vairākām fakultātēm: sabiedriski ekonomisko, vēstures un filozofijas, dabaszinību, humanitāro. Nodarbības plānoja vienu reizi nedēļā pa 5 stundām uz 10 nedēļu ilgu laiku ar noteiktu dalības maksu. Tautas augstskolas darbojās arī citur Latvijā. 1938./39. gadā bija 15 augstskolas ar 3374 klausītājiem galvenokārt humanitārajā izglītībā (literatūra un māksla, estētika, kultūras vēsture, tautas daiļamatu un mājas kultūras kopšana).

Rīgas Tautas augstskolā darbojās arī mākslinieciskās sekcijas: dramatiskā, zīmēšanas – gleznošanas, koris, izdeva arī žurnālu "Nākošie". Pēc 1934. gada Rīgas Tautas augstskolu slēdza. Līdzīgi Tautas augstskolām 1920. gadā izveidoja arī Tautas

konservatorijas Daugavpili, Cēsīs, Jelgavā, Rīgā, Liepājā, Rēzeknē, Ventspilī. Tās bija vidējās mūzikas mācību iestādes, kuras vēlākā laikā tapa par pamatu tagadējām mūzikas skolām.²⁶

Tautas augstskolas kopā ar kreisajām arod biedrībām rīkoja plašus vairākdienu svētkus, parasti brīvā dabā ar lielu dalībnieku skaita piedalīšanos. Šos sarīkojumus nosauca par Kultūras svētkiem, vēlāk – par Darba svētkiem, un tie vairāk gan izpaudās kā aģitācijas un propagandas pasākumi, kurus bija spiesta uzraudzīt policija, un dažkārt arī dažus svētku priekšnesumus aizliegt.

L. Paegle uzrakstīja lugu speciāli strādnieku svētku brīvdabas izrādēm – “Gadsimtu sejas”, kurā motivēja revolūcijas nepieciešamību, nobeidza ar sociālistiskās revolūcijas uzvaru un Internacionāles dziedāšanu. L. Laicens uzrakstīja lugas “Alfa un Auto”, “Kompromiss”, “Mitiņš ballē”, kuras pats autors uzskatīja par “konstruktīvām” spēlēm, jo tajās darbojas konstruēti simboliski tēli, kas vairāk izsaka strādnieku šķiras lozungus, runā tukšas frāzes, darbojas bez dekorācijām. Būtība tāda, ka no lugas var iestudēt atsevišķas ainas, izrādīt uz lielām vai mazām skatuvēm. Ja policija pārtrauca izrādi, tad doma bija saprotama arī no atsevišķiem fragmentiem, tāpēc šīs lugas bieži bija kultūras svētku programmās.

Pirmie Kultūras svētki notika Rīgā un Valmierā 1920. gadā, 1921. gadā – Rīgā un Liepājā, 1922. un 1923. gadā – Rīgā, 1927. gadā – Rīgā un Kuldīgā, 1928. gadā – Kuldīgā, Jelgavā, Smiltēnē, Tukumā, Valmierā, Valkā, 1931. gadā – Liepājā.

Svētku pirmajā dienā parasti notika lekcijas, priekšlasījumi, disputi, otrajā dienā – koru vai citādas mūzikas koncerti ar deklamācijām un dzejnieku uzstāšanos, trešajā dienā – gājiens uz svētku vietu, teātra izrāde vai citi priekšnesumi, kas parasti nobeidzās ar revolucionāru lozungu saukšanu un kopīgu dziedāšanu.²⁷

Piemēram, IV Kultūras svētkos Rīgā 1923. gada jūnijā pirmajā dienā lekcijas dažādās pilsētas vietās (L. Laicens – Strādnieku kultūra, F. Galenieks – Kultūru masām, K. Dziļleja – Māksla un zinātne strādnieku kustībā, A. Rudēvics – Kulturālā pašdarbība un biedrošanās brīvība u. c.).

2. dienā notika koncerti – lekcijas: Raiņa lekcija “Mākslas nozīme sabiedrībā” un jauktā kora koncerts, A. Kažoka lekcija “Izglītība un sociālisms” un vīru kora koncerts. 3. dienā svētki Zoologiskajā dārzā: kora dziesmas, sporta priekšnesumi, gleznu un grāmatu izstāde, mākslas tirdziņš, L. Laicena laikmetīga spēle “Mītiņš ballē”. Spēlēja orķestris un darbojās bufete bez reibinošiem dzērieniem.²⁸

1923. gadā Kultūras svētki notika arī Daugavpilī, taču tie iztika bez aģitācijas un propagandas elementiem. Svētki rīkoti sakarā ar Latgales atdzimšanu, notika kultūras darbinieku kongress, piedalījās arī Saeimas deputāts, izskanēja garīgais koncerts un dievkalpojums, uzstājās Daugavpils koris un vietējā aktieru trupa ar izrādi. Otrā dienā – sportistu un skautu gājiens pa pilsētu, kā arī Melngaiļa kora koncerts.²⁹

Kaut arī Kultūras svētki bija visai revolucionāri satura ziņā, taču tomēr tie ir un paliek mūsu šodienas pilsētu, profesiju u. c. svētku priekšvēsture, un nebūtu par ļaunu veikt pamatīgus bijušo svētku pētījumus, jo labi aizmirsts vecais var kalpot par jaunumu šodienā.

Sociāldemokrātu darbošanās turpinājās visai aktīvi līdz 1928. gadam, kad no partijas atšķēlās tās “labējais” spārns. Pēc tam kreisās arodbiedrības stingri uzraudzīja policija, tāpēc 30. gadu sākumā aktivitāte mazinājās, bet pēc 1934. gada apvērsuma izbeidzās pavisam.

2.3. Sabiedrības darbošanās kultūras laukā pēc K. Ulmaņa apvērsuma

1934. gada 15. maijā notikušais K. Ulmaņa apvērsums Latvijā likvidēja Saeimu, tika aizliegtas politiskās partijas, demokrātiskā prese, pilsētās likvidēja vēlētās domes, nelikumīgi tika pārtrauktas prezidenta A. Kvieša pilnvaras u. c., kas nodrošināja nacionāli konservatīvu diktatūru, taču ierindas pilsoņa dzīvē nekas īpaši nemainījās. K. Ulmaņa personības kults izpaudās

viņa deklarētajos saukļos: "Vadonība. Vienība. Nacionālisms", ko papildināja goda vārti, glaimi, ziedu vītnes. Ulmaņa personība bija visu pasākumu centrs, viņa uzskati – režīma ideoloģijas kodols. Pārspilētais nacionālisms izpaudās zemnieku fetišēšanā, saimniecības latviskošanā. Sabiedriski politiskajā sfērā tika prasīta uzticība un paklausība Vadonim, nebija pieļaujama tāda iniciatīva, kas nebija akceptēta valdībā. Tas bija dižrunāšanas laiks, tukšu nacionālistisku frāžu lietošanas laiks.

Taču tajā pat laikā Latvijas ekonomiskā augšupeja, dzīves līmeņa pieaugums, kultūras līmeņa celšanās padarīja režīmu pievilcīgu. Lai gan Ulmaņa valdības prioritātes skaitījās izglītība un kultūra, visa inteliģences dzīve un kultūra bija stingras vadības grožos. Tika uzsvērtā darba mīlestība, neatlaidība, gribspēks, aicinājums uz ticību visai tautai un tēvzemes mīlestības izkopšanu. Latvietis tika virzīts uz pārāk plašu kultūras izpratni, kā viens no režīma ideologiem Arturs Kroders sludināja: "Kultūra ir arī auglīgi tūrumi, labi ganāmpulki, skaistas mājas, labi iekārtoti dzīvokļi, latviskas sētas, kupli dārzi, kopti, bagāti meži, atziņām bagāti cilvēki, jaunas idejas, saimnieciskās un sociālās dzīves laba organizācija."³⁰

Kultūrā šaurākā nozīmē it kā prioritāte bija lauku un pilsētu kultūras līmeņa atšķirību likvidēšana, taču nekāda valsts atbalsta šā mērķa realizēšanai gan nebija, bet darbs īpaši traucēts arī netika.

Kā jau iepriekš minēts, līdz 1934. gadam Latvijā bija milzīgs daudzums dažādu biedrību, kuru starpā dažkārt notika strīdi un ķīviņi, katrai partijai bija savas uzticīgas biedrības, kas bieži vien savā starpā konkurēja, dažas biedrības bija uzņēmušās pārlieku lielu varu un bija arī citi trūkumi, kas tika norādīti pēc apvērsuma presē. Tika uzsvērts, ka biedrībās svarīgs ir īstais gars, latviešu gars, ka biedrībām var būt tikai tādi mērķi, kādus norāda valsts, ka jārealizē valsts kontrole biedrībās, ka biedrībām jāapvienojas, lai kopīgi celtu kulturālo līmeni.

Pirmais valstiskais pasākums pēc 1934. gada apvērsuma bija papildinājumi likumā par biedrībām, kas noteica, ka biedrību apvienošanās process ir nepieciešams, bet atvieglots, jo var

apvienoties, iepriekš neveicot likvidēšanās procedūru, bet nepvienošanās gadījumā biedrības tika pakļautas likvidēšanas draudiem.

1938. gadā pieņēma jaunu likumu par bezpeļņas biedrībām un to savienībām, kas paredzēja, ka biedrībām jāpārreģistrējas sešu mēnešu laikā, ka pagastā drīkstēja būt ne vairāk kā viena biedrība un citas izmaiņas. Likums būtībā stindzināja demokrātiju un laupīja sabiedrībai izpausmes iespējas. Daudzas biedrības likvidējās, daudzas apvienojās, daļa biedrību vienkārši pārtapa par aizsargu biedrībām. No jaunatnes organizācijām ar kultūras virzienu galvenā vietā bija mazpulki ar mērķi audzināt valstiski domājošu jaunatni, ieaudzināt jauniešos tēvzemes mīlestību, stingru, nelokāmu raksturu, darba prieku.

Valstī izveidoja kameru sistēmu, kas radītu ilūziju par demokrātiju, bet kameras neaizstāja pašvaldības, tās nepārstāvēja iedzīvotāju vairākumu, kā arī nespēja ietekmēt valsts politiku, tām bija pieticīgas padomdevēja tiesības. Katrai kamerai tika pakļauts attiecīgo biedrību tīkls. Biedrību pastāvēšana ārpus kamerām nebija atļauta.

1937. gadā pieņēma un izsludināja likumu "Sabiedrisko lietu ministrijas iekārta", kas noteica, ka šī ministrija pārziņā preses, biedrību, poligrāfisko iekārta, privāto teātru, kino, tūrisma un citas nozares. Arī šajā dokumentā diemžēl atklājās ministrijas diktāta politika, jo lietotās frāzes uzdevumu noteikšanā – "pārbauda skatuves darbus un skatuvju repertuāru", "revidē tautas namu un citu kulturālo biedrību un amatpersonu darbību" u. c. biedrību darbībā stipri ierobežoja sabiedrības interešu daudzveidību.

1938. gada maijā pieņēma un izsludināja Likumu par Valsts kultūras padomi, kuras uzdevums bija piedalīties valsts likumdošanā, dot atsauksmes par likumiem, kas attiecas uz kultūras dzīvi. Taču dokumenta saturs liecināja, ka šī padome sastāv no Latvijas profesiju kameras un Latvijas mākslas kameras komisiju locekļiem, tātad joprojām noteicošā loma piederēja jau tā maztiesiskajām kamerām. Tomēr tas bija nopietns valstisks akts, kas mēģināja ieviest zināmu kārtību sadrumstalotajās ārpuskolas izglītības izpausmēs.

Jaunais Sabiedrisko lietu ministrs uzskatīja, ka ir jāieceļ kultūras lietu referenti visos novados, kuru vadībā izveidotos apgabala kultūras komitejas. Tās varētu izstrādāt savu pasākumu plānu un būt par centru kultūras iestādēm. Tā kā tas notika 1939. gadā, var saprast, ka tālāk par ideju arī netika, jo 1940. gads Latvijai jau nāca ar okupāciju. Bet materiāli liecina, ka pagastos un pilsētās kultūras biedrību darbinieki ir paši sapratuši kopējas rīcības un darbības nozīmi, jo populāras ir bijušas novadu kultūras dienas. Piemēram, Ērgļos notikušas Ērgļu novadu dienas, Piebalgas novadu kultūras dienās lasīti referāti par vēsturi, par novadu rakstniecību. Novada dzejniece lasījusi savas dzejas, dziedājis vietējais koris, piedalījušies arī operdziedātāji un komponiste Lūcija Garūta.³¹

Pēc 1938. gada biedrību skaits stipri saruka. Vietējās darbošanās vietā tauta tika aicināta uz lieliem, plašiem valstiskiem pasākumiem. Viens no tādiem bija K. Ulmaņa atbalstītā grāmatu dāvināšana skolām – “Draudzīgais aicinājums”, kura aizsākumi datējami ar 1935. gadu. Īpaši uzsvērts šajā laikā bija jau 1930. gadā aizsāktais pasākums “Meža dienas”. Lielus valsts līdzekļus piešķīra plašiem tautas svētkiem ar brīvdabas uzvedumiem, kuros piedalījās profesionāli teātri, opera, balets, kori, aizsargi, kareivji, kā arī masveidīgiem sporta priekšnesumiem, lai tie propagandētu valsts izaugsmi un valdošo ideoloģiju. Piemēram, 1934. gadā tādi bija Atdzimšanas svētki Rīgā, kas turpinājās no 2. līdz 24. jūlijam, 1936. gadā – svētki “Tev mūžam dzīvot, Latvija”, kas realizējās ar plašu profesionālu mākslinieku uzvedumu uz liellaivām Daugavā.

Citās vietās Latvijā populāri bija Pļaujas svētki. Tie gan nebija tik pompozi, tajos valdīja daudz sirsniņas, piedalījās amatiermākslinieki, bija plaši izklaides pasākumi ar lielu skaitu dalībnieku un skatītāju piedalīšanos. Tādi bija Pļaujas svētki Koknesē 1935. gadā, 1936. gadā – Rēzeknē u. c. Līdzīgi plašuma ziņā Jelgavā 1937. gadā svinēja Zemgales atmodas svētkus. Latgalē ar plašu manifestāciju par godu K. Ulmanim noorganizēja Latgales atbrīvošanas 15. gadadienu 1935. gadā. 1938. gadā Rīgā Pretalkohola biedrība rīkoja Pretalkohola dienas utt.

Visumā pozitīva loma bija 1934. gadā K. Ulmaņa ieteikumam Kultūras fondam nodibināt Tēvzemes balvu par izciliem sasniegumiem kultūrā un mākslā (balva naudā līdz 3000 latu, diploms un krūšu nozīme). Balvu saņēma daudzi izcili mākslinieki, valodnieki un sportisti – J. Vītols, K. Zāle, J. Endzelīns, Aspazija, V. Purvītis, L. Brehmane-Štengele, A. Mierlauks, J. Daļiņš un daudzi citi.³²

Sikāk par Latgales kulturālām izpausmēm un izaugsmi informāciju sniedz Pētera Zeiles plašais pētījums “Latgales kultūras vēsture”.

Vērtējot šo periodu, nonākam pie secinājuma, ka – no vienas puses – K. Ulmaņa valdība panāca zināmu vienotību iepriekš sadrumstalotajā ārpusskolas izglītības sistēmā, bet, no otras puses, sabiedrības aktivitātes tika stipri bremsētas, un valsts atbalstu galvenokārt izjuta profesionālā māksla. Visādā ziņā pozitīvi vērtējama valdības izveidotā Sabiedrisko lietu ministrija, kuru varam uzskatīt par šodienas Kultūras ministrijas priekšteci.

2.4. Neatkarīga valsts un amatiermāksla

Amatiermākslā zināmas izaugsmes iespējas nodrošināja profesionālās mākslas uzplaukums, jo paplašinājās iespējas ar zinošiem kadriem nodrošināt amatiermākslas kolektīvus. Taču materiālā ziņā radošā darbošanās joprojām bija atkarīga no privātas iniciatīvas, pašu cilvēku vēlmes izpausties.

Mūzikas amatierismā, protams, galvenais bija dziesmu svētki. Ietekmīgākās biedrības uzskatīja par pienākumu rūpēties par dziesmu svētku gatavošanu. Latvju Komponistu biedrības, vīru koru biedrības “Dziedonis”, Latvijas Universitātes studentu “Dziesmuvaras”, Latvju dziedātāju koru diriģentu biedrības un citu starpā noritēja nepārtraukti strīdi, ķīviņi un konkurence par dziesmu svētku sarīkošanu.

Noteicošā loma tomēr bija Latvijas Konservatorijas rektoram Jāzepam Vitolam. Viņš kopā ar domubiedriem Alfrēdu Kalniņu, Jāni Mediņu, Emili Melngaili un Jāni Zālīti 1923. gadā

nodibināja Latvijas Skaņražu kopu, kura tad arī nodarbojās ar dziesmu svētku organizēšanu. Aktuālos kora dziedāšanas jaūtājumus apsprieda diriģentu kongresos 1925., 1927. gadā, bet 1930. gada janvārī kongresā nolēma dibināt Dziesmu svētku biedrību. Tā tika radīta tā paša gada marta mēnesī, un J. Vitolu ievēlēja par Latviešu Dziesmu svētku biedrības priekšsēdētāju. Šī biedrība turpmāk organizēja Latvijas Dziesmu svētkus.

Ar 1920. gadu liela daļa koru Latvijā atjaunoja darbību, bet daudzviet kara postažas nomāktajos ļaudīs neradās vajadzība pēc kora dziedāšanas, jaunieši no laukiem devās uz pilsētām, trūka arī koru diriģentu. Iepriekš minētās biedrības, komponisti un ievērojamākie diriģenti centās koru kustību aktivizēt, piedaloties ārpusskolas izglītības darbinieku kongresos, rakstot publikācijas žurnālos "Latvju Mūzika", "Mūzikas Nedēļa", "Mūzika", vēlākā laikā Latviešu Dziesmu svētku biedrības mēnešrakstā "Mūzikas Apskats" u. c.

Lai gan 1921. gadā tika sarīkoti dziedāšanas skolotāju kursi, dziedāšana skolās bija visai zemā līmenī, jo dziedāšanas skolotāji atradās pazemojošā situācijā tāpēc, ka viņu alga bija noteikta par 1/4 zemāka nekā citiem skolotājiem, bez tam skolās ļoti uzsvēra sporta nodarbības, kas konkurēja ar dziedāšanu. Labs koris bija tikai tur, kur dziedāšanas skolotājs bija liels entuziasts. Bez tam skolotāji pretēji kā iepriekšējā laika posmā – 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā – vairs nebija tik dedzīgi ārpusskolas izglītības atbalstītāji. Arī valdība un Kultūras fonds nesniedza materiālu atbalstu korim. Tāpēc presē bieži parādījās raksti par zemo koru māksliniecisko līmeni un grūtībām, ar kādām sastopas kori, gatavojoties paredzamajiem dziesmu svētkiem.

Atzīstama jaunatnes organizāciju darbība, kas 1922. gada Jaunatnes svētkos Rīgā pierādīja, ka var pastāvēt lieli un spēcīgi jauniešu kori.

Nākamo kopīgo dziesmoto pasākumu Rīgā noorganizēja I Dziedāšanas svētku atcerei 1923. gadā. Koncertā Esplanādē piedalījās 36 kori ar 1500 dziedātājiem. Tajā pat gadā notika arī pirmā Ziemeļlatvijas dziesmu diena Valmierā. Ar 1924. gadu

koru dziedāšana jau atdzīvojās, notika vietējie Dziesmu svētki Staburagā ar 120 dziedātājiem un pūtēju orķestra piedalīšanos, Ventspilī izskanēja pilsētas un apkārtnes Dziesmu svētki ar septiņu koru piedalīšanos, arī Valmierā realizējās apvienotā Dziesmu diena u. c. Taču kori joprojām bija mazskaitlīgi, tie netika uzskaitīti, nebija kopīgas visas valsts rīcības koru organizēšanā. Viss bija atkarīgs no pagastu, pilsētu un mazpilsētu vietējo biedrību iniciatīvas, no savstarpējiem kontaktiem tuvāko novadu starpā.

Sākotnējā doma par Dziesmu svētku organizēšanu 1925. gadā koru nesagatavotības dēļ tika atlikta uz 1926. gadu. Dirģentu un komponistu starpā nebija vienprātības repertuāra izvēlē – daļas koru dirģentu viedoklis, ka izvēlētas par daudz grūtas dziesmas, nav ņemts vērā, līdz ar to vairāku koru mākslinieciskais līmenis bija zems, jo nav varējuši dziesmas apgūt. Lai uzlabotu situāciju, nolēma organizēt kopmēģinājumus. Līdz ar to dziesmu svētku kustība paplašinājās ar vēl vienu jaunu sastāvdaļu. Lai uzlabotu koru ārējo izskatu, publicēja tautas tērpu skices un izplatīja koriem, vēlākos gados izsludināja konkursus par skaistāko un pareizāko tautas tērpu. Tas rosināja sievietes – kora dziedātājas un rokdarbnieces – cītīgi nodarboties ar tautas tērpu darināšanu.

Atsaucoties aicinājumam rīkot vietējas nozīmes kopdziedāšanas pasākumus, 1925. gadā notika plaša Dziesmu dienu un Dziesmu svētku organizēšana rajonos un pilsētās. Rīgā Ziemeļblāzmas dārzā notika koru koncerts ar 7 koru un 200 dziedātāju piedalīšanos, Zemgales novada Dziesmu svētkos piedalījās 7 kori, Krustpilī – 18 kori ar 450 dalībniekiem, Limbažos – 6 kori ar 280 dziedātājiem, Rūjienā svētki notika decembrī ar 5 koru 260 dziedātāju piedalīšanos. Dziesmu svētkus sarīkoja arī Ventspilī, Talsos, Smiltēnē, Cēsīs, Ogrē, Skrīveros, Liepājā u. c. Īpaši plaša bija Ziemeļvidzemes Dziesmu diena Valmierā, kur piedalījās 25 jauktie kori ar 986 dziedātājiem, 10 vīru kori ar 206 dziedātājiem, 4. Valmieras kājnieku pulka orķestris ar 25 mūziķiem. Svētkus noklausījās 10 000 apmeklētāju. Bet Rēzeknē notika Latgales skolu jaunatnes dziesmu svētki, kuros piedalījās ap 2000 dziedātāju.

Līdz ar šiem pasākumiem VI Vispārējie latviešu Dziesmu un Mūzikas svētki jau bija sagatavoti, un tie notika 1926. gadā. Tādā veidā izveidojās jau zināma organizatoriska sistēma svētku rīkošanā, un nākamo Dziesmu svētku 1931., 1933. gadā rīkošana jau nesastapās ar iepriekšējām grūtībām. Regulāri notika vietējie novadu Dziesmu svētki, Dziesmu dienas, kopkoncerti un kopmēģinājumi.

Atsevišķi būtu pieminami 1938. gada Latvju Dziesmas IX svētki, jo tie atšķirās ar Vadoņa K. Ulmaņa personisku ieinteresētību un piedalīšanos, kā arī ar naudas līdzekļu piešķiršanu. Šie svētki notika Uzvaras laukumā, kuru turpmākā laikā bija iecerēts izveidot par stabilu dziesmu svētku norises vietu. Vēl atšķirīgi un pieminami būtu Latgales IV Dziesmu svētki Daugavpilī 1940. gada 15., 16. jūnijā, kad gaisā jau virmoja nepatīkami politiski notikumi. Kaut arī tie bija Latgales svētki, tomēr drūmās nojautās uz Daugavpili devās kori gandrīz no visas Latvijas, lai ar dziesmu apliecinātu savas tautas identitāti un lielo kopības apziņu, kas vislabāk izpaudās kopīgā dziedāšanā.

Lēnākā tempā attīstījās amatierorķestru darbība, jo tā bija saistīta ar instrumentu iegādi, un arī spēlētāji bija jāapmāca. Bez tam metāla pūšamie instrumenti sadzīves mūzikā ienāca tikai ap 20. gadiem, un pūtēju muzicēšanu pārstāvēja nelieli sastāvi, kurus vadīja profesionāli diriģenti.

Latvijas kultūras statistika 1918.–1937. gadā liecina, ka pastāvējušas mūzikas studijas, kurās 1926. gadā mācījušies 1218 dalībnieki, 1927. gadā – 1665, bet nākamajos gados līdz 1931. gadam caurmērā saglabājies dalībnieku skaits – 1500. Līdz ar to radās arī simfoniskie orķestri, kaut gan tie pastāvēja tikai pie Latvijas Kultūras veicināšanas biedrības Rīgā un pēc biedrības nama atklāšanas – arī Daugavpilī.³³

Parastākie laukos bija pūtēju orķestri, dažviet stīgu orķestri. Kokļu spēles tradīciju attīstīja senas Alsungas koklētāju dzimtas pārstāvis Matīss Korāts, bet 30. gados Rīgā koklētāju ansambli izveidoja komponists Jānis Norvilis. Viņa iespaidā koklētāju ansambli radās skolās un mazpulku organizācijās.³⁴

Iepriekš teiktais liecina, ka galvenais kora dziedāšanas virzītājspēks arī neatkarīgā Latvijā bija Dziesmu svētki. Ja 19. gad-

simtā un 20. gadsimta sākumā kora dziedāšana saistījās ar sabiedrības izpausmēm, pretojoties apspiestībai un cīņā par nacionālās kultūras veidošanu, kas ar biedrību starpniecību izpaudās masveidīgās izpausmēs – Dziesmu svētkos, tad pēc Latvijas valsts nodibināšanās koru kustības virzītājspēks bija latviešu komponisti un diriģenti, ar kuru neizsīkstošas enerģijas palīdzību atjaunoja un pilnveidoja latviešu Dziesmu svētku tradīciju. Tradīcija bija tik spēcīga, ka tā turpinājās arī nākamajos valsts okupācijas gados, palīdzot latviešiem izdzīvot, saglabāt savu nacionālo identitāti.

Teātra spēlēšana ar maziem izņēmumiem atjaunojās 1921. gadā. Tā kā lielākajās Latvijas pilsētās jau bija pietiekoši stabilas teātra spēlēšanas tradīcijas, tad amatiereteātri centās profesionalizēt.

Liepājā jau 1918. gadā nodibinājās profesionālais teātris – Jaunais teātris, kas darbojās bijušajā vācu teātra ēkā. Blakus Jaunajam teātrim Liepājā 1929. gadā radās Liepājas Tautas teātris, kas zināmā mērā bija līdzīgs Rīgas Strādnieku teātrim. Pēc K. Ulmaņa apvērsuma šo teātri likvidēja.

Jelgavas Latviešu biedrības teātris savu darbību atjaunoja tūlīt pēc bermontiešu padzīšanas 1919. gadā. Sākumā tas bija amatiereteātris ar profesionālu režisoru piedalīšanos, bet no 1921. gada tajā piedalījās jau vairāki algoti aktieri. 1924. gadā nodibinājās Jelgavas teātra biedrība, kas, apvienojot spēkus ar citām organizācijām, mēģināja nodrošināt profesionāla teātra pastāvēšanu Jelgavā. Un tā Jelgavas Latviešu biedrības telpās 1924. gadā atklāja pusprofesionālu Jelgavas Latviešu teātri, kurš pastāvēja līdz 1940. gadam.

Paralēlu darbību 1930. gadā uzsāka Jelgavas Strādnieku teātris, taču pēc 1934. gada apvērsuma tas bija spiests pārtraukt savu darbību.

Arī citās lielākajās Latvijas pilsētās atsāka darbību teātri, mēģinot sākumā iztikt tikai ar profesionāliem režisoriem, vēlāk pievienojot arī vairākus apmaksātus aktierus, taču agrāk vai vēlāk līdzekļu trūkuma dēļ no tā bija jāatsakās, kaut gan vairāki teātri saņēma arī Kultūras fonda materiālu atbalstu.

Daugavpilī 1921. gadā darbu sāka amatiereteātris, bet no 1922. gada tur bija jau vairāki algoti aktieri. Turpmākajos gados uz Daugavpili pārnāca profesionālie aktieri no citiem Latvijas teātriem, un jau 1925. gadā izdevās nokomplektēt stabilu trupu. Pēc jaunā Daugavpils biedrības nama atklāšanas teātris ieguva ērtas un plašas telpas un turpmāk iestudēja lielus, nopietnus uzvedumus (piemēram, Raiņa "Krauklītis", R. Blaumaņa "Indrāni", "Pazudušais dēls" u. c.).

Valmierā teātris nodibinājās jau 1919. gadā, tad kādu laiku darbību pārtrauca, bet 1923. gadā sāka darbu kā profesionālais Valmieras Dramatiskais teātris. Teātris darbojās Latviešu biedrības namā, un to uzturēja kopīgi vietējās sabiedriskās organizācijas. Taču līdzekļu trūkuma dēļ teātra darbība sašaurinājās, un 1926. gadā tas atkal kļuva par Valmieras Latviešu biedrības teātri, kur algoja tikai profesionālu režisoru.

Ventspilī 1921. gadā izveidojās Teātra sabiedrība, kurā apvienojās 20 organizācijas, kas atbalstīja Ventspils teātri. Tas darbojās Ventspils Latviešu biedrības telpās un sezonu atklāja 1921. gadā. Turpmākajos gados arī šajā teātrī algoja režisoru un dažus aktierus. Par spīti finansiālām grūtībām teātris iestudēja lielus uzvedumus, caurmērā realizējot 40 izrādes gadā. 1926. gadā Teātra sabiedrība likvidējās, bet teātris ar grūtībām turpināja strādāt līdz 1937. gadam, kad bija spiests savu darbību pārtraukt. Amatieru kopa turpināja darboties, gūstot palīdzību no strādnieku arodbiedrības un ziedojumiem.

Lai panāktu plašāku teātra kustību Latgalē, Rīgā 1920. gadā nodibināja aktieru sagatavošanas studiju, lai būtu aktieri Latgalei. 1921. gadā studija pārcēlās uz Rēzekni, kur darbojās kā amatieru trupa saviesīgās biedrības paspārnē ar algotu profesionālu režisoru. No 1926. gada trupa pārveidojās par Latgales teātri ar vairākiem profesionāliem aktieriem un režisoru. Un tikai pēc 1935. gada teātri var nosaukt par profesionālu. Latgales teātris spēja izdzīvot tādēļ, ka caurmērā realizēja līdz 100 izrāžu gadā, pie tam aptuveni 2/3 izrāžu notika izbraukumos citās Latgales vietās.

Tā kā Kuldīgā jau pirms Pirmā pasaules kara bija aktīva dra-

matiskā kopa, tad tā varēja atjaunot savu darbību kā patstāvīgs teātris pie Viesīgās biedrības 1922. gadā ar nosaukumu Kuldīgas Latviešu teātris. Arī šis teātris turpmākajos gados lepojās ar ļoti labu režisoru un dažiem profesionāliem aktieriem.

No lielākajām pilsētām Vidzemē aktīva amatiereteātru kustība bija Cēsīs, Rūjienā, Limbažos.

Cēsīs Viesīgā biedrība kara laikā nodedzināto namu atjaunoja un izbūvēja pietiekami plašu zāli ar ērtu skatuvi. Tur tad arī 1923. gadā atklāja Viesīgās biedrības teātri. Sākumā algoja tikai režisoru, nākamajos gados mēģināja profesionalizēt arī dažus aktierus, taču materiālu apstākļu dēļ ar 1927. gadu bija spiesti samierināties tikai ar režisoru, bet 30. gados teātra darbība bija pat jāpārtrauc. Cēsu teātris savu darbošanos varēja atjaunot tikai 30. gadu beigās, kad uz dzīvi Cēsīs pārcēlās pieredzējis aktieris un režisors Alfrēds Zommers,³⁵ kurš pašreiz dzīvi strādāja amatiereteātra meistarības kaldināšanā.

Rūjienā dramatiskā kopa savu aktīvo darbošanos atsāka 1921. gadā, bet 1924. gadā ar Kultūras fonda atbalstu nodibinājās patstāvīgs teātris. Lai celtu amatieru aktieru profesionalitāti, rīkoja vasaras kursus, kuros mācīja daiļrunas teoriju, mīmiku, grimēšanas mākslu. Iestudēja liela apjoma lugas: Raiņa "Indulis un Ārija", Šekspīra "Divpadsmitā nakts", R. Blaumaņa "Uguni" u. c.³⁶

Līdzīgā kārtā darbojās arī Matīšu dramatiskā kopa, kura jau 20. gadsimta sākumā iestudēja populāru autoru lugas, piemēram, R. Blaumaņa "Indrāni", Aspazijas "Zaudētās tiesības", A. Upīša "Balss un atbalss" u. c. Pēc Latvijas valsts nodibināšanas teātra darbība aktivizējās ap 30. gadiem, kad materiālu atbalstu sniedza Bibliotēku biedrība un dažādas aizsargu organizācijas. Ja 1930. gadā iestudēta Raiņa "Mīla stiprāka par nāvi" u. c., tad 1934., 1935. gadā teātris izvēlējās jautrākas – R. Blaumaņa "No saldenās pudeles" un "Skroderdienas Silmačos".³⁷

Limbaži jau no 19. gadsimta ievērojami ar dramatiskās kopas darbību. Tā kā Saviesīgā biedrība darbu atsāka 1920. gadā, tad atjaunojās arī dramatiskā sekcija. 1927. gadā sekciju pārdēvēja par Limbažu teātri, kurš ar Kultūras fonda atbalstu turpināja

darboties kā III šķiras teātris ar latviešu autoru lugu iestudējumiem: Raiņa "Mīla stiprāka par nāvi" un "Zelta zirgs", A. Briģaderes "Princese Gundega un karalis Brusubārda", E. Zālītes "Maldu Mildas sapņojums" un gandrīz visām R. Blaumaņa lugām. Teātris viesojās arī tuvākā un tālākā apkārtnē.³⁸

Tā kā atsevišķās pilsētās bija lielas grūtības materiāli uzturēt patstāvīgus teātrus, 1930. gadā vairākas Vidzemes pilsētu sabiedriskās organizācijas nolēma spēkus apvienot un veidot teātri, kas apkalpotu visas apkārtnes pilsētas un pagastus. Tā ar Rūjienas, Limbažu, Cēsu, Valmieras u. c. pagastu dramatisko kopu piedalīšanos tika radīts Ziemeļlatvijas teātris, kas stājās Valmieras teātra vietā. 1932. gadā nodibinājās Ziemeļlatvijas teātra biedrība, kas rūpējās par šā teātra darbību. Teātris sniedza izrādes Cēsīs, Smiltēnē, Ainažos, Gulbenē, Mazsalacā un citās vietās, algoja profesionālus režisorus, kas gan pastāvīgi mainījās, un vairākus aktierus. Aktieri amatieri, kuri bija ilgus gadus

Raiņa lugas "Mīla stiprāka par nāvi" izrādes dalībnieki Kokneses kultūras biedrībā. 1934. gads

darbojušies teātros, kļuva par profesionāļiem, jo pie teātra pastāvēja dramatiskā studija, kurā varēja papildināt praksē iegūtās zināšanas un prasmes. Lielāko iestudējumu klāstā var minēt A. Brigaderes "Karaliene Jāna", H. Ibsena "Tautas naidnieks", Raiņa "Jāzepe un viņa brāļi".³⁹

Arī Talsos ar pārtraukumiem gan pie Talsu latviešu jaunatnes savienības, gan Talsu sadraudzīgās biedrības pastāvēja amatieru teātris. Tāpat daudzās citās pilsētās un pagastos darbojās dramatiskās kopas, kuras centās kopt iepriekšējo paaudžu iedibinātās tradīcijas. Laukos nebija tik daudz līdzekļu, lai algotu profesionālus režisorus un aktierus, tur liela loma bija vietējiem skolotājiem, kuri dažkārt organizēja arī dramatiskos pulciņus savās skolās. Piemēram, 1927. gadā tikai Latviešu kultūras veicināšanas biedrības sastāvā esošajās biedrībās pastāvēja 35 dramatiskie pulciņi, kuru repertuāros bija R. Blaumaņa, Ā. Alunāna, A. Brigaderes un citas lugas.⁴⁰

Arī Centrālā Izglītības Savienība ziņoja par Kulturālo biedrību dramatiskajiem pulciņiem, uzsverot, ka visām biedrībām jāpaļaujas uz savu finansējumu. Lai izrādes būtu augstākā līmenī, Savienība rīkoja kursus un lekcijas aktieriem un režisoriem. Piemēram, 1930. gadā notika 9 teātru kursi ar 5387 dalībniekiem.⁴¹

Rīgā organizēja pastāvīgi darbojošos kursus. Stabilākie un labi apmeklēti bija skatuves darbinieku kursi, kuri caurmērā notikuši 3–4 reizes gadā ar vidējo apmeklētāju skaitu 150 gadā (1926. gadā – 4 kursi ar 170 apmeklētājiem, 1927. gadā – 4 kursi ar 146 apmeklētājiem, 1930. gadā – 3 kursi ar 174 apmeklētājiem, 1931. gadā – 3 kursi ar 150 apmeklētājiem utt.). Mazāku ievēribu guva daiļrunas kursi, tie notika tikai līdz 1928. gadam, jo apmeklētāju skaits saruka līdz 32 visa gada laikā.⁴²

Teātru repertuāra ziņā it kā izdalās divi posmi. Līdz 1928., 1930. gadam, iespējams, aktīvas strādnieku pašdarbības ietekmē, repertuārā dominēja L. Paegles, L. Laicena, A. Upīša, Aspazijas, Raiņa lugu iestudējumi, kā arī izmantoja krievu autoru M. Gorkija, N. Ostrovska, N. Gogoļa lugas. Vēlāk, pēc 1930. gada, lielu vietu ierādīja R. Blaumaņa lugām, dažviet ar

popularitāti izcēlās Ā. Alunāna lugu iestudējumi, Raiņa lugām "Krauklītis", "Mīla stiprāka par nāvi", "Zelta zirgs", "Uguns un nakts", "Pūt, vējiņi" u. c., kuras nebija izrādītas iepriekšējos gados, klāt nāca A. Brigaderes un E. Zālītes lugas. No ārzemju autoriem gan aktieriem, gan skatītājiem patika F. Šillera "Mīla un viltus", V. Šekspīra "Spītnieces savaldīšana", G. Hauptmaņa "Nogrimušais zvans", M. Ziverta "Āksts", H. Ibsena "Spoki", N. Gogoļa "Revidents" u. c. lugas.⁴³

Izvērtējot sabiedrības attieksmi pret teātra spēlēšanu neatkarīgā Latvijā, liekas, ka izpaudās liela pašpārliecība par amatiereteātru māksliniecisko līmeni, kas realizējās vēlmē pāriet profesionālā statusā. No otras puses, tas liecināja arī par to, cik liela vajadzība pēc teātra valdīja tautā. Lai arī daudzviet bija iegūts Kultūras fonda materiālais atbalsts, tomēr profesionālai teātra darbībai līdzekļu nepietika, un tikai nedaudzi teātri varēja algot gan režisorus, gan aktierus. Lielākais vairums dramatisko kopu strādāja labākajā gadījumā ar algotu profesionālu režisoru un dažiem algotiem aktieriem vai iestudēja izrādes ar vietējo entuziastu piedalīšanos. Un atkal jāuzsver radošu personību loma, kas vadīja šo amatierisma kustību bez atalgojuma.

Amatiermākslas žanru klāstam šajā laika posmā pievienojās arī folkloras kopas, lietišķā māksla un tautas dejas. Par šo žanru rašanās sākumiem nākamajās nodaļās.

Lai gan ārpuskolas izglītībā virzītājspēks joprojām bija sabiedriskās organizācijas, tomēr mēs varam būt pateicīgi Latvijas valstij par laiku no 1918. līdz 1940. gadam radītām iespējām latviešu profesionālās mākslas attīstībai, kas savukārt sekmēja amatiermākslas māksliniecisko izaugsmi. Tās bija laika posms, kad sekmējās iepriekšējo gadsimtu tradīciju turpināšana, to atbalstīšana valstiskā līmenī, iedibinot arī nākamo gadu kultūras institūciju pamatus. Bez šīs pieredzes pēc Otrā pasaules kara Padomju Savienība nebūtu varējusi lepoties ar latviešu amatiermākslas kvalitāti.

Atsauces

- ¹ Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
- ² 20. gs. Latvijas vēsture. II. Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 788. lpp.
- ³ Valdības Vēstnesis, Nr. 152, 1923.
- ⁴ 20. gs. Latvijas vēsture II. Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003.
- ⁵ Ārpusskolas izglītības Kongresu padomes Biļetens, Nr. 1, 1926.
- ⁶ Ārpusskolas Izglītība, Nr. 5, 1929.
- ⁷ Galenieks, F. *Rokasgrāmata*. Rīga, 1929.
- ⁸ Kultūras Vēstnesis, Nr. 1, 1925.
- ⁹ Zemkopis, Nr. 3, 1922.
- ¹⁰ Arodnieks, Nr. 22, 1924.
- ¹¹ Kurzemes Vārds, Nr. 192, 1935.
- ¹² Liesma, 1996. g. 6. febr.
- ¹³ Kultūras Vēstnesis, Nr. 2, 1925.
- ¹⁴ Arodnieks, Nr. 22, 1924.
- ¹⁵ Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
- ¹⁶ Zvaigzne, Nr. 12, 1986.
- ¹⁷ I M M, 1936, I pusg., 1937, II pusg.
- ¹⁸ I M M, 1923.
- ¹⁹ Liesma, 1996. g. 3. febr.
- ²⁰ 20. gs. Latvijas vēsture II. Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 268. lpp.
- ²¹ Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
- ²² Ārpusskolas Izglītība, Nr. 1, 1926.
- ²³ Šilde, A. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
- ²⁴ Strādnieku jaunatne. Raksti. Rīga, 1926.
- ²⁵ Domas, Nr. 6, 1931.
- ²⁶ L M E III. Rīga: Zinātne, 1970.
- ²⁷ Izmantoti materiāli no grāmatām: Bērziņa, L. *Tukuma kreisā arodbiedrība*; Mende, J. *Rīgas arodbiedrību centrālbirojs – revolūcijas kadru kalve*; Rozenberga, O. *Ventspils kreisie arodnieki*; Kapenieks, P. *Strādnieku šķiras skola Kuldīgā*; Kultūras Svētku Avīze, 1931. g. Liepājā.
- ²⁸ Tautas augstskolas IV kultūras svētki. Rīga, 1923.
- ²⁹ Jaunākās Ziņas, Nr. 140, 1923.
- ³⁰ Diena, 1999. g. 17. jūl.
- ³¹ I M M, 1923.
- ³² Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
- ³³ Izmantoti materiāli no žurnāliem un grāmatām: *Latvju Mūzika*, 1921; *Mūzikas Nedēļa*, 1923, 1924, 1925, 1926; *Mūzika*, 1925; *Mūzikas Apskats*, 1933; *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Muzica Baltica, 2004; *Graudziņa, I., Poruks, A. Dziesmu svētku gara gaita*. Rīga, 1990.

- ³⁴ **Pumpurs, I.** Latviešu tradicionālā sadzīves muzicēšana: vēsturiskā attīstība un tās iespējamie virzieni nākotnē. No: *Latviešu tautas instrumentālā mūzika: process, mijiedarbe, problēmas*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes apgāds "Saule", 2006.
- ³⁵ **Kundziņš, K.** *Latviešu teātra vēsture II*. Rīga: Liesma, 1972.
- ³⁶ **Alberings, L., Līcis, E.** *Rūjiena*. 1932.
- ³⁷ **Kalniņa, A.** *Matīši*. Valmiera: SIA "Laipa", 1999.
- ³⁸ **Melnalksnis, A.** *Limbažu saviesīgā biedrība*. Limbažu saviesīgās biedrības izdevums, 1934.
- ³⁹ **Kundziņš, K.** *Latviešu teātra vēsture II*. Rīga: Liesma, 1972.
- ⁴⁰ *Latvijas Kultūras veicināšanas biedrības pārskats par 1927. gadu*. Rīga, 1928.
- ⁴¹ *I M M*, Nr. 10, 1930.
- ⁴² *Latvijas kultūras statistika 1918–1937*. Rīga, 1938.
- ⁴³ **Kundziņš, K.** *Latviešu teātra vēsture II*. Rīga: Liesma, 1972.

3. nodaļa

OKUPĀCIJAS VARAS IDEOLOĢISKAIS TERORS LATVIJAS KULTŪRĀ PĒC OTRĀ PASAULES KARA

3.1. Sociālistiskās ideoloģijas iedibināšana kultūrizglītības darbā (1945–1953)

Sākot ar 1940. gadu, Latvijas vēsturē ienāca jēdziens "oku-pācija". 1941. gada 5. augustā ar it kā lūgumu uzņemt Latviju "brālīgo republiku saimē" beidzās neatkarīgās Latvijas patstāvība, valsts bija okupēta un anektēta. Līdz ar Otrā pasaules kara sākumu 1941. gadā sekoja nākamā – fašistiskās Vācijas – oku-pācija Latvijā. Pēc Otrā pasaules kara Padomju Savienība bija ieguvusi kontroli pār Austrumeiropu. PSRS vadonim Staļinam bija izdevies panākt un nostiprināt starptautiski Baltijas inkorporāciju. Līdz ar to turpinājās kārtējā Latvijas okupācija, nu jau uz 50 gadu ilgu laika periodu atrodoties PSRS ekonomiskajā un politiskajā sistēmā, kur visās dzīves izpausmēs noteicošā loma bija PSRS Komunistiskajai partijai un tās Centrālajai komitejai (PSKP CK).

Latviešiem nācās izjust staļiniskā režīma uzspiesto centralizāciju un pierast pie jaunas terminoloģijas – "marksisms–ļeņinisms", "sociālistiskā ideoloģija", "komunistiskā audzināšana", "staļiniskā piegāde", "uzskatāmā aģitācija", "stahanoviešu kustība" utt. Sabiedrība tika aicināta uz nepārtrauktu cīņu – "cīņu par komunisma uzvaru", "cīņu pret buržuāziskām paliekām", "cīņu par jaunām darba uzvarām, par piegādes plāna pārsniegšanu" utt.

PSRS Komunistiskās partijas pakļautībā darbojās Latvijas PSR Komunistiskā partija un tās Centrālā komiteja (LKP CK), kas savā darbībā realizēja Maskavas diktēto politiku – sociālis-

tiskās ideoloģijas nostiprināšanu. Galvenais šo institūciju ierocis bija lēmumi, kuri bija jāpilda bez ierunām. Ja kāds gribēja tiem pretoties, sekoja represijas. LKP CK vairāku sekretāru vadībā centīgi rūpējās par PSKP CK uzdevumu pildīšanu ar rajonu un pilsētu partijas komiteju, uzņēmumu, pagastu vai kolhozu partijas sekretāru piedalīšanos. LKP CK visā savā pastāvēšanas laikā bija Latvijas neatkarīgam valstiskumam naidīga organizācija.

Saimniecisko vadību nodrošināja valsts un pašvaldību sistēma, kuras galvenās institūcijas – PSRS Ministru Padomes (PSRS MP) – tiešā pakļautībā strādāja LPSR Ministru Padome (LPSR MP) un tās Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejas (DDP IK) pilsētās un pagastos. Minētās institūcijas bija “darbaļaužu ievēlētas”, taču tās realizēja Kompartijas rīkojumus, kas tika publicēti kā “darbaļaužu ierosinājumi un vēlmes”.

“Jaunajai paaudzei komunistiskā režīma periods jau ir kas tāls un aizmirsts, līdz ar to tiek aizmirstas arī represijas un rodas iespaids, ka nekas tāds nekad pie mums nevar atkārtoties. Par šīm lietām jāinformē, nevis lai kādu baidītu vai lai izceltu kādus sensacionālus momentus, bet lai atgādinātu par to, ka ir bijuši totalitāri režīmi un ka tie nes ļaunumu ikvienam cilvēkam – no tā nav pasargāts neviens. Pat tad, ja nepiedalījās politiskajā darbībā, cilvēks nebija pasargāts no tā, ka viņu represēs, ka pret viņu nesafabricēs apsūdzību,” skaidro Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra speciālists Ritvars Jansons.¹

Partijas politikas propagandas nodrošināšanai tika izmantots kultūrizglītības darbs, kura organizācijas pamatā atkal bija centralizācija, kas izpaudās visā republikas kultūras dzīvē. Tā kā sistēma bija pilnībā nostabilizējusies līdz 1950. gadam, tad periods nō šāda viedokļa būtu izdalāms atsevišķi. Bet, tā kā relatīvas pārmaiņas sabiedrībā varēja notikt tikai pēc Staļina nāves, tad sociālisma laika periodizācijā pirmajā posmā būtu izdalāms laiks no 1945. līdz 1953. gadam.

Bijušo biedrību un tautas namu demokrātiskās darba organizācijas vietā pēc Padomju Savienības parauga radīja totālu

pakļautības struktūru, kur katras kultūras institūcijas priekšgalā bija vadītājs vai direktors, no tā prasīja pilnīgu pakļaušanos vietējo un augstāko kompartijas funkcionāru rīkojumiem.

Latviešu kultūras attīstībā tas bija smags posms. Ja materiālajā ziņā sovjetizāciju piespiedu kārtā varēja realizēt ar rīkojumiem un pavēlēm, tad garīgajā un ideoloģiskajā jomā tas nebija viegli panākams arī ar tā saucamajām "pāraudzināšanas" metodēm, jo Latvijā jau pirms kara bija visumā augsts izglītības līmenis, lai bez domāšanas pieņemtu uzspiestu ideoloģiju. Bez tam sabiedrība bija piedzīvojusi valsts neatkarības laikus un saprata, kas ir demokrātija. Tā bija radošu personību un kultūras cilvēku konfrontācija ar varu, kura centās padarīt viņus par komunistiskās ideoloģijas paklausīgiem kalpiem. Tika dibinātas radošās inteliģences savienības, lai realizētu pilnīgu ideoloģisku kontroli. Jebkura radoša darbība ārpus savienības tika kvalificēta kā nelegāla.

Sabiedrības "ideoloģiskajā audzināšanā" režīms centās izmantot amatiermākslu, it īpaši kora dziedāšanu un teātri, kas bija pārāk spēcīgas latviešu tautas tradīcijas, lai ar tām nerēķinātos. Tā bija labi izmantojams līdzeklis, lai ar sociālisma propagandu piekļūtu katram cilvēkam pat visattālākajās apdzīvotajās vietās. Un vēl vērā ņemams iemesls amatiermākslas atbalstam bija iespēja demonstrēt ārzemniekiem, kā plaukst latviešu tauta "padomju saimē". Būtisks bija arī tas fakts, ka Latvijas brīvvalsts laikā jau bija izveidojušās stabilas biedrību organizācijas formas un darba saturs, kā arī visumā labi iekopta materiālā bāze: biedrību un tautas nami, parki, brīvdabas skatuves u. c.

Taču pēckara aina bija visai prozaiska: liela daļa tautas namu bija nopostīta, citur bija steidzīgi vajadzīgs kapitālais remonts, trūka kurināmā, apgaismojuma, minimālā inventāra. Bieži bijušās telpas tika izmantotas citām vajadzībām. Tā Daugavpils apriņķa Vārkavas pagastā kluba telpās bija iekārtots zirgu pieņemšanas punkts, Jaunpiebalgas pagastā – labības pieņemšanas punkts, Jelgavas Tautas nams izmantots ēdnīcas vajadzībām, Cēsu apriņķa Liepas Tautas namā darbojās pienotava, Līvānu pilsētas klubā – banka, Vārmes Tautas namā – pasts utt.

1949. gadā Jelgavas, Dobeles, Limbažu u. c. apriņķos tautas nami joprojām tika izmantoti kā labības pieņemšanas punkti.²

Bet komunisma ideologi saprata, ka sabiedrības uzskati jāmaina nekavējoties. Tāpēc kultūrizglītības darbam pievērsās jau pirms kara beigām tā sauktajās "atbrīvotajās teritorijās". Latvijas komunistiskā partija, atrazdamās Daugavpilī, 1944. gadā pieņēma lēmumu, ka katrā atbrīvotās teritorijas daļā 15 dienu laikā jāatjauno tautas namu darbs ar politisko un kultūrizglītojošo pasākumu organizēšanu.³

Sākot ar augstāko pārvaldes līmeni, kultūras darbs centralizēti tika pakļauts Izglītības Tautas komisariātam (Izglītības ministrijai), bet konkrētai darba veikšanai izveidoja Mākslas lietu pārvaldi, kura vienlaikus atbildēja gan par profesionālo, gan amatiermākslu. Pirmie darbi, ko organizēja pārvalde, bija uzskaitīt kultūras iestādēs atrodamo inventāru un tūlīt sākt domāt par visu mākslas žanru repertuāru, ar kura palīdzību veikt iedzīvotāju ietekmēšanu. Šajā nolūkā 1945. gadā pie Mākslas lietu pārvaldes nodibināja Tautas mākslas namu.⁴

Tā kā Izglītības Tautas komisariātam bija daudz darba ar izglītības jautājumiem un kultūrai laika nepietika, tad 1945. gada augustā LKP CK birojs pieņēma lēmumu par Kultūrizglītības iestāžu komitejas organizēšanu pie Tautas Komisāru padomes (vēlāk Ministru Padome).⁵ Šī institūcija vēlāk pārtapa par Kultūras ministriju, un to varētu vērtēt kā pozitīvu faktoru, kas dotu iespēju kultūras darbiniekiem koordinēt savu darbību, virzoties uz tālāku attīstību. Taču iestādes nolikums liecināja par ciešu pakļautības un kontroles realizēšanu. Komitejas galvenais uzdevums bija – "kompartijas lēmumu skaidrošana un realizācija dzīvē", "politiskās propagandas organizēšana", atbilstošu kadru sagatavošana, un tikai pašās beigās pieminētas rūpes par māksliniecisko pašdarbību, kā toreiz dēvēja amatiermākslu. Iestādes pienākumos ietilpa klubu, tautas namu, muzeju un kursu darba izpildes kontrole un regulāra atskaitīšanās augstākstāvošajām organizācijām.⁶ Lidz ar komitejas nodibināšanu Tautas mākslas namu (TMN) nodeva Kultūrizglītības iestāžu komitejas pakļautībā. No tā brīža tad arī TMN galvenais uzde-

*Republikāniskā TMC vadība. LKP Ogres rajona komitejas pārstāve
un Ogres rajona kultūras darbinieki apspriedē par jautājumu
"Ceļā uz Dziesmu svētkiem"*

vums bija organizēt un vadīt amatiermākslas darbu republikā. Šī institūcija, saglabājot pamatfunkciju, darbojas vēl šodien kā Valsts aģentūra "Tautas mākslas centrs", tādā kārtā apstiprinot tās lietderību.

Lai varētu labāk vadīt un kontrolēt visas republikas kultūrizglītības iestādes, 1946. gadā LPSR MP apstiprināja jaunas institūcijas nolikumu – tā bija Kultūrizglītības iestāžu nodaļa pie pilsētu un apriņķu Izpildu komitejām, kas vēlākā laika posmā pārtapa par pilsētu un rajonu Kultūras nodaļām. Iestādes uzdevumi liecina par smago ideoloģijas slogu: audzināt sabiedrību "komunisma garā", celt kultūrizglītības līmeni, "izskaust buržuāziskā nacionālisma paliekas", "mobilizēt iedzīvotājus partijas un valdības politikas realizēšanai", realizēt "nacionālu pēc formas un sociālistisku pēc satura māksliniecisko pašdarbību". Komitejas darbā jāiesaista partijas, komjaunatnes un citu sabiedrisku organizāciju pārstāvji.⁷

1951. gada 4. septembra LPSR MP lēmums paredzēja pie republikas TMN organizēt metodisko kabinetu⁸, kas rūpētos par kultūrizglītības iestāžu metodisko nodrošinājumu, kā arī palīdzētu kultūras darbiniekiem organizēt darbu, jo to vispārējais

izglītības līmenis bija visai zems, piemēram, 1950. gadā 178 kultūras namu un klubu direktoriem bija pamatskolas izglītība, 270 – septiņgadīga izglītība, vidusskolu bija beiguši 113 klubu direktori, bet tikai sešiem bija augstākā izglītība.⁹

Metodiskos kabinetus rekomendēja organizēt arī pie rajonu kultūras namiem, un 1953. gadā tādi jau bija Cēsu, Bauskas, Talsu un Alūksnes rajonos.¹⁰

Arī zemākā līmeņa kultūras institūcijas – kultūras un tautas nami tika sagrupēti noteiktā pakļautības kārtībā: rajona kultūras namam, kurš atradās rajona centrā, tika pakļauti rajona pilsētu kultūras nami un lauku klubi. Kopējais kultūras un tautas namu skaits pēc Kultūrizglītības iestāžu komitejas ikgadējām atskaitēm palielinājies no 436 klubu iestādēm 1945. gadā līdz 611 iestādēm 1950. gadā, bet 1952. gadā darbojās 673 klubu iestādes, no kurām 58 bija rajonu kultūras nami, 21 – pilsētu kultūras nams, kas tika finansēti no valsts budžeta.¹¹

Pēckara periodā arī arodbiedrības kā “komunisma skola” aktīvi iekļāvās “darbaļaužu idejiski – politiskā kultūras līmeņa celšanā”, un šo uzdevumu veikšanai lieti noderēja kultūras institūcijas. Izveidojās tā sauktie arodbiedrību klubi, kuru lielākais vairums bija pilsētās, un tos finansēja arodbiedrības. Kopējais arodbiedrību klubu skaits līdz 1950. gadam bija neliels – 25.¹² Bet 1952. gadā jau bija 39 arodbiedrību klubi, pārējos rajonos kopā – 61.¹³ Arodbiedrību klubi bija labi finansiāli nodrošināti.

Pēc kolektivizācijas Latvijas laukos tika izvirzīta prasība, lai kolhozos un arī atsevišķās brigādēs būtu klubi vai – kā toreiz dēvēja – “sarkanie stūrīši”, kur kolhozniekiem pulcēties, palasīt laikrakstus, iepazīties ar jaunākajiem sasniegumiem lauksaimniecībā. Tam visam pamatā atkal mērķis – nepārtraukti turēt redzeslokā lauku cilvēkus un pakļaut viņus ideoloģiskai ietekmei. 1947. gadā Centrālās statistikas pārvaldes datus fiksēti 3 kolhozu klubi, 1950. gadā – 201, taču 1951. gadā palikuši vairs tikai 87 kolhozu klubi. Tik krasu atšķirību klubu skaita ziņā viena gada laikā izskaidroja ar to, ka iepriekšējā gadā kolhozu klubu skaitā iekļauti arī “sarkanie stūrīši”. Lai sekmētu kolhozu klubu rašanos, tika pieņemta rinda LPSR MP lēmumu, bet Kultūriz-

glītības iestāžu komiteja 1949. gadā izvirzīja lozungu – “Katram kolhozam – kultūras centru”. Tā realizēšanai noorganizēja aģitautobusu, kas izbrauca uz kolhoziem, līdzīgi ņemot lektorus, inspektoros, bibliotēku speciālistus, arī kādu amatiermākslas speciālistu, kas sniegtu padomus kolhozu klubu darbībā. Rezultātā jau 1952. gadā atskaitēs parādās 201 kolhoza klubs,¹⁴ kurus finansēja paši kolhozi.

1949. gadā LKP CK Birojs paredzēja arī zvejnieku kultūras namu veidošanu. Tā radās liela sadrumstalotība dažādas pakļautības un finansējuma kultūras iestāžu klāstā – valsts, arod biedrību, kolhozu, zvejnieku kultūras nami. Vēlākajos gados, kad kolhozi, īpaši zvejnieku kolhozi, bija kļuvuši bagātāki, katrs centās uzcelt iespējami labāku kultūras namu, un tā izveidojās situācija, ka vienā pagastā vai vienā pilsētā bija vairāki jauni kultūras nami, bet iedzīvotāji pagastā vai mazpilsētā bija vieni un tie paši. Saskaldījās arī amatiermāksla: valsts kultūras nams nevarēja savākt labu kori, jo turpat blakus pastāvēja divi vai trīs kolhozu koriši, tas pats notika ar dejojāšu un citiem kolektīviem. Šīs nepārdomātās rīcības sekas dažviet izjūtamas vēl šodien, kad nelielā teritorijā ir vairākas telpas kultūras pasākumiem, kuras nav iespējams piepildīt ar apmeklētājiem, bet citur nav nevienas kaut cik atbilstošas vietas sabiedrības kulturālo vajadzību apmierināšanai.

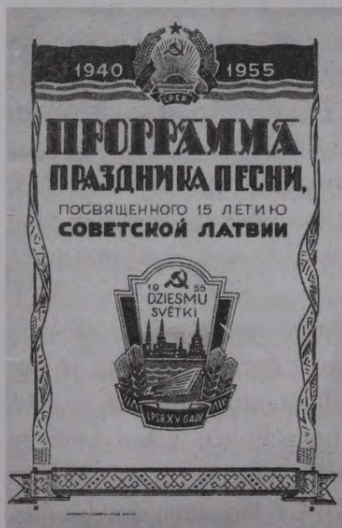
Kopējā kultūrizglītības sistēmā iekļāva arī kultūras un atpūtas parkus. 1949. gadā tādu atklāja Rīgā Mežaparkā, pēc tam sāka dibināt līdzīgas institūcijas pie Kultūras namiem rajonos un pilsētās. Parku uzdevums bija organizēt politinformācijas, partijas lēmumu apspriešanu, veikt tehnikas un mākslas propagandu, sekmēt amatiermākslas, fiziskās kultūras un sporta attīstību.¹⁵

Pēc zināmas kārtības kultūras darbā tiecās arī neatkarīgā Latvijas valsts, un šāda sistēma visumā nebūtu peļama, ja nebūtu tik sadrumstalota, pārāk centralizēta un politizēta.

Sociālisma pirmā posma laikā Latvijas kultūras darba veicēji tika nepārtraukti bīdīti un mudināti ar regulāriem partijas un valdības rīkojumiem. 1947. gada LKP CK lēmums “Par ideolo-

ģiskā darba stāvokli republikā un pasākumiem tā uzlabošanai” kultūras iestādēm uzlika par pienākumu organizēt speciālas aģitbrigādes, kas propagandētu partijas lēmumus un realizētu dažādu kampaņu (vēlēšanu, sējas, ražas novākšanas, pirmrindas pieredzes propagandas) veikšanu ar amatiermākslas palīdzību. Kultūrizglītības iestādēm LKP CK 1948. gada februāra lēmums uzlika par pienākumu aģitbrigādēs iekļaut lekcijas, referātus, noformēt atbilstošu uzskatāmo aģitāciju, kas liktu visiem strādāt tā, lai piecgadi izpildītu četros gados.¹⁶

Jau tā paša gada martā nākamais lēmums par 1. Maija sviņību organizēšanu pilsētās un laukos uzdeva par pienākumu bērnu rītos un skolēnu sarīkojumos organizēt tikšanos ar stahanoviešiem un darba pirmrindniekiem.¹⁷ 1948. gada oktobrī LPSR AP sesija bija veltīta speciāli kultūrizglītības darba jautājumiem, kur kārtējo reizi tika uzsvērts tautas masu “politiskās izglītošanas darbs”,¹⁸ kam sekoja LPSR MP 1948. gada novembra lēmums “Par republikas kultūrizglītības iestāžu darba uzlabošanas pasākumiem”, kas uzlika par pienākumu Tautas mākslas namam rūpēties par atbilstoša repertuāra veidošanu un repertuāra krājumu sastādīšanu, kā arī organizēt māksliniecisko padomi, kur sabiedriskā kārtā piesaistīt mākslas speciālistus, kas konsultētu pašdarbības pulciņu vadītājus, rūpētos par gatavošanos dziesmu svētkiem.¹⁹

Padomju ideoloģijai bija jāatklājas visa veida sarīkojumu un svētku noformējumā...

Īpašu uzmanību veltīja jaunatnes iesaistīšanai "komunistiskās audzināšanas procesā". Šajā sakarībā LKP CK 1950. gada septembra lēmums uzdeva kultūrizglītības iestādēm rūpēties par jaunatnes brīvā laika aizpildīšanu ar atbilstošām lekcijām un referātiem, kā arī par iesaistīšanu pašdarbībā, kurā dominē jaunatnes audzināšanai paredzēta repertuāra iestudēšana.²⁰ Īsā laikā pēc lēmumu publicēšanas bija rakstiski jāatskaitās par paveikto, nepieļaujot domu, ka kāds varētu no uzdevumu izpildīšanas izvairīties.

Lai nerastos nekādi pārpratumi un nebūtu nekādu brīvdomības izpausmju, uz laukiem sūtīja speciāli sagatavotus lektorus vai lekciju tekstus, kuri bija jāpapildina ar vietējiem faktiem materiāliem un jānolasa sabiedrībai. Piemēram, 1952. gada aprīlī lēmums par 1. Maija svinību organizēšanu paredzēja uz laukiem nosūtīt 120 lektorus, tur sarīkot svinīgas sapulces un rajonu centros – demonstrācijas. 2. Maijā vajadzēja rīkot tikšanās ar Staļina prēmijas laureātiem, Padomju Savienības Varoņiem, darba pirmrindniekiem, kas papildināmi ar amatiermākslas koncertiem, bet tikai ar apstiprinātu repertuāru. Norādītas arī referātu tēmas, piemēram, "PSRS – vadošais spēks cīņā par mieru un tautu draudzību", "PSRS tautu draudzība – mūsu Dzimtenes spēka un varenības avots", "Cenu pazeminājums uz plaša patēriņa precēm – jauns staļiniskās gādības izpaudums par padomju tautas labklājību".²¹

Īpašu pasākumu kompleksu organizēt tika uzdots sakarā ar J. V. Staļina 70. dzimšanas dienas svinībām (LKP CK 1949. gada decembra lēmums). Bija jāizvērs sociālistiskā sacensība par godu šai dzimšanas dienai, jāorganizē koncerti un izrādes, jādemostrē kinofilmas, laukumos jāorganizē tautas svētki ar koncertiem, rotaļām un dejām. Norādītas arī lasāmo lekciju tēmas, piemēram, "Staļins – Ļeņina lietas lielais turpinātājs", "Staļins – visas pasaules darbaļaužu vadonis un skolotājs", "Staļins – mūsdienu lielākais karavadonis" u. c.²²

Līdzīgu kampaņu realizēšana tika uzdots sakarā ar V. I. Ļeņina nāves un dzimšanas dienām, kad kultūrizglītības darbinieki tika aicināti izskaidrot, ka "angļu un amerikāņu impe-

riālisti tiko pēc pasaules kundzības, vērš plašumā koloniālu asiņainu karu" pretstatā Padomju Savienībai, kur valda "īsta sociālistiska demokrātija".²³

Ar atsevišķiem lēmumiem tika noteikts, kā jāsvin Padomju armijas un Jūras kara flotes diena, Sieviešu diena – 8. marts, kā jāpiedalās koku pludināšanas darbu organizēšanā, kā jāriko "Boļševistiskās preses" diena. Kultūras darbinieki centās pildīt partijas diktātu, un cilvēki bija spiesti apmeklēt šos sarīkojumus, jo baidījās no deportācijām un citām represijām.

Kā līdzekli kultūras darba uzlabošanai izmantoja tā saukto "šefības darbu". Profesionālās mākslas institūcijas aicināja palīdzēt lauku kultūras un tautas namiem amatiermākslas darba sekmēšanā un arī lauku saimnieciskā darba veikšanā. Piemēram, Liepājas teātris aprūpēja Aizputes, Liepājas, Kuldīgas rajonus un Ventspils pilsētu, sniedzot teātra izrādes, Jelgavas drāmas teātris uzņēmās noformēt un izremontēt sarkano stūrīti kolhozā "Drosme", sniegt bezmaksas šefības koncertus, noorganizēt pašadarbības pulciņus, bet teātra direktors kopā ar aktieriem piedalījās kolhoza talkā un nokūla 10 tonnu auzu.²⁴

Minētie pasākumi attiecās galvenokārt uz republikas laukiem, mazāka uzmanība tika veltīta Rīgas pilsētas kultūrizglītības iestādēm, jo tur funkcionēja profesionālā māksla, bez tam "politiskā izglītošana" tika veikta uzņēmumos un iestādēs. Lielākais vairums klubu bija arodbiedrību pārziņā, kur aizrāvās ar ballīšu rīkošanu, mazu uzmanību veltot amatiermākslai.

Pēc LKP CK izteiktās kritikas regulāri tika rīkoti reidi pa Rīgas klubiem. Pēc vienas no šādām pārbaudēm 1950. gadā LKP CK sekretāram A. Pelšem nosūtīts ziņojums, ka deju kursus tiek atskaņota angļu, amerikāņu un itāļu mūzika, pie tam dejots tiek tango un fokstrots, kas radot tieksmi pēc Rietumu mūzikas. Ziņojumam sekoja rīkojums, ka deju kursus drīkst rīkot tikai pēc apstiprinātas programmas un ar TMN atļauju, bet tango un fokstrotu dejot ir aizliegts.²⁵

Pārbaudīja arī citus Rīgas klubu pasākumus, līdz 50. gadu sākumam darbs arodbiedrību klubos tika ievirzīts "vajadzīgā" gultnē.²⁶

Citāda situācija bija Latgales rajonos, jo tur kā vairāk atpalikušajos rajonos kultūrizglītības attīstības tempi bija lēnāki. Tāpēc šiem rajoniem tika pievērsta lielāka uzmanība. Pēc vairākiem speciāli Latgalei domātiem partijas un valdības lēmumiem 1948. un 1949. gadā, kur norādīja pasākumus, kas jāveic darba uzlabošanai, atskaites liecināja, ka Rēzeknes apriņķī nodibinātas 27 aģitbrigādes, noorganizēta komisija, kas pieņem un apstiprina amatiermākslas repertuāru, tiek realizēta antirelīģiskā propaganda, notiek kultūras darbinieku semināri. Pavisam Latgalē 1949. gadā darbojušies 3 apriņķu, 8 pilsētas kultūras nami un 58 pagastu tautas nami.²⁷

Attīstoties kultūrizglītības iestāžu sistēmai, radās jauna profesija – kultūras un tautas nama vadītājs, kuru finansēja valsts, arodbiedrības vai kolhozi. Arī šā procesa iedīgļi bija saskatāmi jau Latvijas brīvvalsts laikā, tikai pietrūka laika visu līdz galam paveikt. Tikai Padomju Latvijā šo kadru izvēlē galvenais bija to uzticība Komunistiskās partijas ideoloģijai, tādēļ daudzos kultūras un tautas namos par direktoriem tika iecelti cilvēki, kas no Latvijas bija emigrējuši uz Krieviju pirms kara un tur jau savlaicīgi gatavoti ideoloģiskam darbam pēckara Latvijā. Šie cilvēki bija valdībai uzticami, taču pilnīgi neorientējās vietējos apstākļos. Daļu vadītāju iecēla no vietējo aktīvistu vidus, taču tiem savukārt nebija elementāru zināšanu kultūras un amatiermākslas jomās. Ar 1947. gadu kultūrizglītības darbinieku saimi papildināja arī demobilizētie Padomju Armijas karavīri. No vecās inteligences izmantošanas valdība vairījās, pie tam daudzi latviešu kultūras un mākslas darbinieki kara beigās bija emigrējuši uz Rietumiem, bēgot no komunistu represijām pret latviešu inteligenci. Vēl viens paņēmieni lauku nodrošināšanai ar kadriem bija pilsētas komunistu nosūtīšana darbā uz laukiem. Laikā no 1946. līdz 1947. gadam uz laukiem nosūtīti darbā 1500 pilsētas strādnieki – komunisti.²⁸

Arī algas kultūras darbiniekiem bija niecīgas, bet dažkārt arī tās netika izmaksātas, bieži kultūras darbiniekus izmantoja citos darbos – apkārtrakstu iznēsāšanā, lopu uzskaitē u. c., tāpēc sākumā kultūras un tautas namu vadītāju kadri bieži mainījās.

Tikai vienā 1950. gadā nomainījušies 33 rajonu Kultūras nodaļu vadītāji, 592 – zemākās kategorijas kultūras darbinieki.²⁹ Kadru mainību sekmēja arī tas, ka kultūras darbiniekiem nebija atbilstošas pamatizglītības.

Lai situāciju uzlabotu, 1946. gadā atvēra Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikumu, kurā jau 1948. gadā mācījās 168 audzēkņi, bet 1950. gadā tehnikumu absolvēja 50 jaunie speciālisti.³⁰ Arī šī mācību iestāde pierādījusi savu nepieciešamību, jo, nepārtraukti mainoties, jaunā kvalitātē pastāv vēl šodien kā pirmās pakāpes augstākās izglītības institūcija – Latvijas Kultūras koledža.

No amatiermākslas vadītājiem sevišķa uzmanība tika pievērsta koru diriģentiem, jo vajadzēja sagatavoties dziesmu svētkiem. Šajā nolūkā Izglītības ministrija 1948. gadā izdeva pavēli par dziedāšanas skolotāju profesijas apguvi kā otro specialitāti Skolotāju institūtos.³¹ Arī šo pasākumu var novērtēt pozitīvi, jo Skolotāju institūti papildināja labi sagatavotu koru diriģentu skaitu, piemēram, brāļi Kokari.

Kordiriģentu saimi papildināja arī Jāzepa Vītola Latvijas valsts konservatorijas absolventi, pedagogi un studenti, piemēram, 1948. gada Dziesmu svētkos 11 pedagogi un 3 studenti bija aprīņķu koru virsdiriģenti, 32 studenti – atsevišķu koru diriģenti.³² Daļu pulciņu vadīja skolotāji, par citiem kļuva bijušie aktīvie amatiermākslas dalībnieki.

Par minēto darbinieku kadru kalvi kļuva Tautas Mākslas nams. Tur tika organizēti regulāri semināri koru diriģentiem, dramatisko pulciņu vadītājiem, deju kolektīvu vadītājiem, lietišķās un tēlotājas mākslas pulciņu vadītājiem, 50. gadu beigās – arī sarikojuma deju pulciņu vadītājiem. Tika organizēti vienas un vairāku dienu semināri, dažkārt bija arī 10–15 dienu semināri Rīgā un arī rajonos. Semināros galvenokārt izskatīja repertuāra jautājumus, kā arī vadītāju meistarības celšanas un mācīšanas metodikas jautājumus.

Kursus un seminārus rīkoja arī kultūras un tautas namu vadītājiem gan Rīgā, gan Kultūrizglītības iestāžu komitejas darbiniekiem, izbraucot uz rajoniem. Dažkārt komandējumos

devās veselas brigādes uz vairākām dienām konsultāciju sniegšanai. Kursu programmās nedrīkstēja izpalikt VK(b)P vēsture, V. I. Ļeņina un J. V. Staļina biogrāfiju iepazīšana, pašreizējais politiskais stāvoklis, agrotehnikas jautājumi un pašās beigās arī – kultūrizglītības darba teorija un prakse. Mācību programmās nebija noteiktas pēctecības, lekcijām lielākā mērā bija direktīvs raksturs. Iespējams, ka tieši tāpēc šos kursus ne labprāt apmeklēja, piemēram, 1946. gada oktobrī no uzaicinātajiem kultūras darbiniekiemursos ieradās tikai puse, pie tam disciplīnaursos bija ļoti neapmierinoša – kursanti bieži nodarbības kavēja, dažkārt vispār aizbraukuši no kursiem.³³ Tāpēc arī šo kursu darbībai nebija vajadzīgo rezultātu, jo no 600 kursu apmeklētājiem 1946. gadā specialitātē 1947. gadā strādāja tikai 159, bet laika posmā no 1945. līdz 1950. gadam kursus beigušajiem 2500 dalībniekiem par kultūras un tautas namu vadītājiem strādāja tikai 740 darbinieki.³⁴

Joprojām kultūrizglītības darbā pastāvēja liela kadru maiņa. Vēl 1952. gadā no 826 klubu darbiniekiem nomainījušies 438, bet 1953. gada janvāra atskaitēs atklājās, ka 474 darbinieki ir bez vidējās izglītības un 113 darbiniekiem nebija pat septiņgadīgās skolas izglītības.³⁵

Lai uzlabotu kursu darbību, ar to organizēšanu sāka nodarboties atsevišķa cilvēku grupa, un kadru sagatavošanai Kultūrizglītības iestāžu komitejā ar 1951. gadu jau tika plānots savs budžets, bet 1953. gadā pie Kultūras ministrijas izveidoja kultūrizglītības darbinieku kvalifikācijas celšanas kursu bāzi.³⁶

Zināmu kārtību kultūrizglītības darbā ieviesa tipveida štatu un apmaksas sistēmas ieviešana 1948. gadā, kaut gan pilnībā situācija tika nokārtota tikai 1950. gadā. Kultūras namos bez direktora štatu sarakstos bija iekļautas mākslinieciskās daļas vadītāja un instruktora štatu vietas. 1952. gada oktobrī apstiprinātie nolikumi noteica, ka mākslinieciskās daļas vadītājs ir arī direktora vietnieks, bet tā galvenais uzdevums ir "ar mākslas darba līdzekļiem veicināt darbaļaužu komunistisko audzināšanu", bet galvenais darbības virziens ir amatiermākslas vadīšana kultūras namā un metodiskās palīdzības sniegšana

pulciņiem visā rajonā. Instruktora darbības lauks ir masu politiskais darbs kultūras namā, metodiskais un arī ārpuskolas darbs ar bērniem. Instruktors atbild arī par kultūras nama sabiedriskā aktīva organizēšanu un darbību.³⁷ Šāda štatu struktūra, ko finansēja no budžeta līdzekļiem, bija plānota aprīņu kultūras namos, kur skatītāju vietu skaits zālē bija vismaz 200 (ar 1950. gada jūliju aprīņu kultūras namus pārdēvēja par rajona kultūras namiem). Pastāvēja arī tā sauktie speclīdzekļi, ko kultūras nams ieguva no biješu pārdošanas un citiem ienākuma veidiem. No šiem līdzekļiem varēja algot arī citus štata darbiniekus (elektriķus, apkopējus, muzikantus), tikai visi štatu saraksti bija jāapstiprina Kultūrizglītības iestāžu komitejā.³⁸

Laika posmā līdz 1953. gadam arī visos lēmumos un rīkojumos bija norādīts, ka galvenā uzmanība jāvelta tā saucamajam "masu darbam". Nepārtraukti tika atgādināts un kontrolēts, cik lekciju nolasīts, cik mutvārdu žurnālu un pārrunu realizēts, cik sienas avīžu un cīņas lapiņu izdots, cik plakātu noformēts, kas redzams uzskatāmajā aģitācijā. Piemēram, 1950. gadā lauku rajonos izveidotas 275 goda plāksnes, izdotas 1784 sienas avīzes un 3773 cīņas lapiņas, bet Lejasciema tautas nama vadītājs apņēmies "pacelt kultūrizglītības darbu vēl augstākā līmenī" un Vadakstes tautas nama vadītājs veicis aģitācijas darbu uz lauka strādājošiem kolhozniekiem, izskaidrojot, ka "ikviens pirms termiņa nodots grauds stiprina mieru visā pasaulē".³⁹

Atskaites liecina par fantastisku daudzumu nolasītām lekcijām un klausītāju skaitu tajās. Vislielākais nolasīto lekciju skaits parādās 1950. gadā, t. i., 32 406 lekcijas ar 2 365 300 klausītājiem,⁴⁰ taču domājams, ka kultūras darbinieki pratuši atrast iespējas, kā palielināt nolasīto lekciju skaitu, un rādītāji varētu būt apšaubāmi. 1952. gada lekciju skaita samazinājums uz 27 856 lekcijām ar 1 983 900 klausītājiem skaidrots ar to, ka tā gada rudenī ir bijuši nelabvēlīgi apstākļi ražas novākšanai laukos un daudzi klubi tajā laikā bijuši slēgti, bet kultūras darbinieki piedalījušies ražas novākšanā kolhozu laukos.⁴¹

Masu darba sastāvdaļa bija arī pulciņu darbs. Taču arī šeit pirmā vietā bija politpulciņi, tiem sekoja lauksaimnieciski izglītojošie pulciņi (agrotehniskie, zootehniskie u. c.), zinātnis-

kās propagandas, vispārizglītojošie, literārie, fizikultūras u. c., kas darbojās kultūras namā vai klubā, tāpēc atskaitēs dažkārt parādās milzīgs pulciņu un to dalībnieku skaits, jo tie rēķināti kopā ar amatiermākslas pulciņiem.

Tā kā amatiermāksla tika uzskatīta par svarīgu līdzekli ideoloģiskajā audzināšanā, tai tika radīti visumā labvēlīgi apstākļi. Katru gadu tika organizēti kādi pasākumi, kuros varēja piedalīties visi pulciņi atbilstoši žanram – skates, dziesmu dienas, dziesmu svētki u. c. pasākumi. Tāpēc arī pulciņu un dalībnieku skaits katru gadu pieauga. No 2062 dažādu žanru pulciņiem ar 34 089 dalībniekiem 1945. gadā skaits palielinājās līdz 6350 pulciņiem ar 119 072 dalībniekiem 1950. gadā,⁴² bet 1952. gadā – 3990 pulciņi ar 62 200 dalībniekiem.⁴³ Pulciņu skaita samazināšanās tiek skaidrota ar to, ka šā gada laikā daudzi pulciņu vadītāji kā politiski neuzticami atbrīvoti no darba, bet citi vietā nav atrasti. Skaits varētu būt arī nedaudz pārspīlēts, ņemot vērā to, ka kultūrizglītības iestādes tika vērtētas pēc paveiktā ciparu izteiksmē.

Raksturīga apskatāmā laika posma īpatnība bija tā, ka galvenā uzmanība tika veltīta amatiermākslas masveidībai, taču tas bieži vien pazemināja kolektīvu māksliniecisko līmeni. Piemēram, gatavojoties dziesmu svētkiem, 1948. gadā Kultūrizglītības iestāžu komiteja paredzēja, cik skaitliski lieliem korjiem jāpiedalās no katras kultūrizglītības iestādes, neņemot vērā reālās iespējas. Tāpēc koros tika uzņemti dziedātāji ar vāju muzikālo dzirdi vai pavisam bez tās. Kultūras darbinieki bija spiesti tādu praksi ieviest, jo iestādes darbu lielā mērā vērtēja arī pēc tā, cik liels koris ieradīsies svētkos. Vēlākā laikā šāda prakse gan netika realizēta.

Amatiermākslā lielu vietu ieņēma izpildošā māksla: solo dziedāšana, daiļrunas pulciņi, ko toreiz dēvēja par deklamatoriem, zīmēšana, gleznošana, vingrošana u. c. Visos šajos veidos organizēja arī skates, lai sekmētu iespējami lielāku masveidību, ne tik daudz kvalitāti. To var izskaidrot ar pēckara laika apstākļiem, kad, īpaši laukos, nebija tik daudz cilvēku, lai noorganizētu lielus kolektīvus. Profesionāie mākslinieki nespēja nodrošināt arī lauku rajonus, tāpēc tur piedalījās tikai pašdarbnieki.

Līdz ar to maz laika atlika kvalitātes paaugstināšanai, bet vairāk bija jādomā par koncertu un teātra izbraukumu skaitu, tā kā līdz skatītājiem dažkārt nonāca zemas kvalitātes produkcija.

Tajā pat laikā jāatzīmē fakts, ka latviešu sabiedrība ar lielu entuziasmu piedalījās pašdarbībā, jo pēc drūmās kara laika bezcerības gribējās aktīvi izpausties, daudzi joprojām cerēja, ka nāks atpakaļ "vecie laiki", pie tam noteikta loma bija arī Latvijas brīvvalsts laika amatiermākslas tradīcijām. Jāņem vērā arī tas, ka amatiermākslas nodarbības bija tā vieta, kur dalībnieki varēja nodoties estētiskam baudījumam, atpūšoties no uzmācīgās politiskās propagandas. Gandrīz bez kurnēšanas pieņēma attiecīgās nodevas repertuāra izvēlē, lai tikai pastāvētu iespēja darboties. Uz mēģinājumiem vēlās vakara stundās gāja kājām daudzus kilometrus, labākā gadījumā izmantoja velosipēdus vai pajūgus, kostīmus teātriem un deju kolektīviem darināja paši dalībnieki, strādāja neapkurinātās, nepiemērotās telpās. Izbraukumos ar izrādēm un koncertiem brauca vaļējās smagajās mašīnās, pilsētas kolektīvi bieži vien veda līdz klavieres, jo laukos to nebija. Lauku kolektīvi ar teātra izrādēm bieži brauca pajūgos vai gāja kājām. Tikpat pašai dziedīgi strādāja pulciņu vadītāji, kuri savu darbu veica sabiedriskā kārtā. Lielākā vairumā tie bija skolotāji, dažkārt, īpaši diriģenti, brauca no rajona centra uz laukiem, arī no Rīgas, gulēja pa nakti nepiemērotās telpās, reizēm uz grīdas vai galdiem, bet otrā dienā katrs atkal bija savā darba vietā.

Pozitīvi varētu vērtēt arī to, ka liela uzmanība tika pievērsta skolu pašdarbībai. Taču mērķis bija ne tik daudz skolēnu talantu izkopšana, bet gan ideoloģiskā audzināšana, ko varēja uzskatāmāk realizēt ar amatiermākslas repertuāra palīdzību. No otras puses, tas deva arī labus rezultātus intereses radīšanai un spēju izkopšanai dažādos mākslas žanros.

Arī Izglītības ministrija organizēja pasākumus skolu pašdarbības veicināšanai. 1945./46. māc. gadu noslēdza ar bērnu svētkiem, kuros galvenais akcents tika likts uz amatiermākslu, 1947. gadā noorganizēja skolu māksliniecisko olimpiādi, kurā piedalījās kori ar 50 000 dalībniekiem, dramatiskie pulciņi ar

8350 dalībniekiem, deju kolektīvi un orķestri.⁴³ Arī šeit neiztika bez rīkojumiem un pavēlēm – Izglītības ministrijas lēmums noteica, ka katrā skolā jābūt korim un jādibina ansamblis, bet Pedagoģiskajās skolās jāmaca kora diriģēšana un dziedāšanas stundu pasniegšana, kā arī audzēkņiem jāapgūst viena instrumenta spēle.⁴⁴ Prasības jau būtībā nebija sliktas, tikai nepieņemami bija tas, ka tas jādara piespiedu kārtā.

Nozīmīgs pasākums kora kultūras veicināšanā bija skolēnu koru piedalīšanās dziesmu svētkos. 1948. gada Dziesmu svētkos piedalījās 30 tūkstoši skolu koru dalībnieku.⁴⁵ Četrgadīgo un septiņgadīgo skolu kori dziedāja atsevišķi, bet vidusskolu kori uzstājās kopā ar pieaugušajiem, izjūtot to kopīgo gaisotni, ko latvieši bija apguvuši pirmskara dziesmu svētkos.

Vienīgā institūcija, kas vistiešākā veidā rūpējās par amatiermākslas repertuāru un kvalitātes paaugstināšanu, bija Tautas mākslas nams. Repertuāra veidošana radīja visumā lielas grūtības, jo latviešu klasikas darbi lielākā vairumā tika uzskatīti par "buržuāziskā nacionālisma paudējiem" un tika svītroti no repertuāra saraksta. Jaunais, tā sauktais padomju, repertuārs tapa lēnām un bija visai nekvalitatīvs, īpaši runājot par dramaturģiju. Tāpēc arī TMC izdotajos repertuāru krājumos bija nedaudz oriģināldarbu, lielākā vairumā – tulkojumi. Piemēram, 1947. gadā izdeva 8 tulkotus viencēlienus, 1950. gadā – 23 viencēlienu un 5 vairākcēlienu lugu tulkojumus.⁴⁶

TMN katru gadu izsludināja lugu konkursus, kuros piedalījās liels autoru skaits. Piemēram, 1950. gadā viencēlienu konkursā piedalījās 240 autori, taču vajadzīgos rezultātus tas nedevis, jo iesūtītie darbi bija primitīvi un frāžaini, nedzīviem tēliem un galvenais – nav atspoguļojuši "padomju dzīves īstēnību".⁴⁷

Vēl TMN publicēja vairākus ieteicamā repertuāra sarakstus, arī brošūras ar padomiem un metodiskiem norādījumiem, kā iestudēt repertuāru, piemēram, brošūras "Padomi dramatisko pulciņu vadītājam", "Palīgs tautas daiļrades vācēju pulciņam", "Izdaiļosim tautas namus" u. c. Pastiprinātu uzmanību veltīja Latgalei – no 1948. gada marta līdz 1949. gada martam tur

nosūtīti kopskaitā 1895 eksemplāri dažādu materiālu, ieskaitot arī lugu eksemplārus.⁴⁸

Obligāta bija tematisko materiālu izstrāde un izplatīšana, kā organizēt dažādas kampaņas. Tie bija materiāli ar dzejoļu, prozas darbu fragmentu, viencēlienu, dziesmu un deju aprakstu apkopojumiem vēlēšanu periodam, sējas vai ražas novākšanas laikam. Piemēram, 1947. gadā izsūtīti 4 materiāli – kā organizēt amatiermākslas pasākumus vēlēšanu laikā, sējas kampaņas laikā, kā sastādīt aģitbrigādes programmas un rīkot Uzvaras svētkus.⁴⁹

Plašu darbu TMN veica ar sabiedrisko aktīvu. Uz konsultācijām perifērijā tika sūtīti Latvijas Valsts konservatorijas, Latvijas valsts Filharmonijas darbinieki, teātru aktieri un režisori, mākslinieki un citi speciālisti, kas palīdzēja kolektīviem apgūt repertuāru, iekārtot izstādes. Piemēram, 1948. gadā sakarā ar gatavošanos dziesmu svētkiem uz konsultācijām visā Latvijā komandēti 46 diriģenti, 1950. gadā bez diriģentiem izbrauca arī 21 deju speciālists, bet 1949. gadā lauku rajonos konsultanti bijuši 909 dienas.⁵⁰

Pēc Kultūrizglītības iestāžu komitejas 1948. gada pavēles TMN bija jānodarbojas arī ar māksliniecisko vadītāju atestāciju, lai it kā celtu amatiermākslas līmeni, taču patiesībā, domājams, tā bija lojalitātes pārbaude. Šajā sakarībā tika izveidota Kvalifikācijas komisija, kura jau 1948. gadā noturēja 28 sēdes un atestēja 96 pulciņu vadītājus.⁵¹

TMN organizēja arī regulāras kultūrizglītības darbinieku sanāksmes, kuru tematika gan bija stingri no augšas reglamentēta. Piemēram, 1946. gadā tika organizēta sanāksme par piecgades uzdevumiem kultūrā un arī sakarā ar vēlēšanu uzdevumiem, 1949. gadā – par lauku kultūras darbinieku uzdevumiem sakarā ar kolektīvizāciju u. c.⁵² Taču šajās sanāksmēs noskaidroja arī dažādus metodiskas dabas jautājumus, bet galvenais bija pašu kultūras darbinieku savstarpējā kontaktēšanās un pieredzes apmaiņa satiekoties.

Repertuāra popularizēšanā iekļāvās arī republikas laikraksti, īpaši "Literatūra un Māksla", kas publicēja obligāto Dziesmu

svētku repertuāru, taču par amatiermākslu publicētie raksti bija sausi, neinteresanti, vairāk instruktīva un direktīva rakstura, tā kā ne Tautas Mākslas namam, ne pašiem izpildītājiem tie īpašu palīdzību nesniedza.

Tāpēc 1949. gada kultūras darbinieku apspriedē tika izvirzīts jautājums par kultūrizglītības darba metodisko centru veidošanu laukos. Ar kārtējo atbilstošas instances rīkojumu jau 1950. gadā tika likti pamati rajonu Kultūrizglītības darba metodiskajiem kabinetiem. Domājams, ka arī šī institūcija bija viens no pozitīviem pasākumiem okupācijas laikā, kura pārmantošanas iespējas derētu pārskatīt, jo arī šodienas apstākļos nepieciešamību uzturēt kontaktus starp Kultūras ministriju un rajoniem realizē tikai viena persona – Valsts kultūras inspektors.

Līdz ar to varam secināt, ka kultūrizglītības darba sistēma sociālistiskajā Latvijā tika pamatos izveidota laikā no 1945. līdz 1953. gadam, un turpmākais darbs jau saistījās ar jaunu amatiermākslas žanru veidošanos, repertuāra stabilizēšanos, kvalitātes paaugstināšanos, darbinieku kadru kvalifikācijas celšanu, kultūras darba satura un formas pakāpeniskām izmaiņām.

3.2. Komunistiskais režīms un kultūrizglītības darbs (1953–1962)

Piecdesmito gadu vidū, pēc Staļina nāves un smagā ideoloģijas spiediena, veidojās tā sauktais "atkušņa" periods. Valdība no terora neatteicās, bet darbojās ar rafinētākām metodēm – tiešas represijas vairs nepastāvēja, bet veidojās netiešas, kurām bija cits pamatojums: ienaidnieki rodas no "buržuāziskās propagandas" ietekmes. Valdība izmantoja presi, kas bija pilnīgā partijas kontrolē, liedza varai nepatīkamiem cilvēkiem ieņemt noteiktus amatus, izglītoties, izbraukt uz ārzemēm. Ar lielām aizdomām valdība raudzījās uz daļu inteliģences pārstāvju, neatļāva publicēties, rīkot izstādes, uzstāties publiski. Tiesa un prokuratūra, partijas komandēta, režīma sargāšanas nolūkos

vajāja aktīvākos citādi domājošos, nekautrējoties izmantot arī psihiatriskās slimnīcas personu izolācijai. "Ienaidniekus" tiesāja nevis par darbību, bet uzskatiem.

Sabiedrība sāka pierast pie politiskās situācijas, saprata, ka no Rietumiem vairs palīdzība nav gaidāma. Bet pretestību izskaust neizdevās.

Neapmierinātība radās arī daļā komunistu, kas nespēja samierināties ar latviešu izslēgšanu no vadības un vadošām organizācijām, ar latviešu valodas diskrimināciju un kultūras noniecināšanu. Latviešu komunisti, kas ticēja sociālisma vienlīdzības un taisnīguma ideāliem, piedzīvoja vilšanos. Veidojās tā sauktā nacionālkomunistu kustība, kas sāka aktivizēties ar 1956. gadu.

Tā nebija organizēta grupa ar saskaņotu programmu, bet atsevišķi pārstāvji, kas 50. gados bija nonākuši vadošajos amatos. Šo cilvēku darbības rezultātā arī tika veiktas dažas reformas. 1956. gada decembrī LKP CK Birojs pieņēma lēmumu par krievu un latviešu valodas mācīšanos tiem vadošajiem darbiniekiem, kuri neprata abas valodas, atzina, ka daudzi pasākumi, arī dokumenti piespiedu kārtā tiek realizēti tikai krievu valodā, tā diskriminējot latviešus, kā arī atzina citus pārkāpumus. Bija atbrīvoti no darba nelatvieši, kas nebija kompetenti savā darbības jomā un neprata latviešu valodu, bija radīti ierobežojumi armijas virsnieku un viņu ģimeņu, kā arī uz Latviju atsūtīto speciālistu pierakstīšanai Rīgas pilsētā, bija izstrādāts jauns izglītības likums u. c. pārkārtojumi.

Attiecībā uz kultūru nacionālboļševiki vērsās pret latviešu kultūrvēsturiskā mantojuma noliegšanu, centās atbrīvoties no pēckara gados uzspiestā vulgāri marksistiskā skatījuma, kas par prioritāti izvirzīja proletāriskās kultūras nozīmi un krievu kultūras īpaši pozitīvo ietekmi.

Šo virzienu pretinieki ar Maskavas un PSKP CK palīdzību panāca, ka 1959. gada 7.–8. jūlija LKP CK ārkārtas Plēnumā nacionālboļševistiskais virziens tika nosodīts un faktiski likvidēts. Eduards Berklāvs kā vislielākais vaininieks tika izsūtīts trimdā uz Vladimiras apgabalu par Kinofikācijas pārvaldes priekšnieku, bet par galveno partijas vadoni Latvijā izvirzījās Arvīds Pelše.⁵³

Pēc PSRS AP parauga LPSR AP 1953. gada 13. aprīlī pieņēma lēmumu par Latvijas PSR Kultūras ministrijas (LPSR KM) izveidošanu, un 1953. gada 12. maijā apstiprināja Kultūras ministrijas štatu struktūru. Ar šo datumu tad arī tika likvidēta Kultūrizglītības iestāžu komiteja. Kultūras ministrijā apvienojās Kinematogrāfijas komiteja, Mākslas lietu pārvalde, Radioinformācijas komiteja, Kultūrizglītības iestāžu komiteja, Poliogrāfijas rūpniecības pārvalde, Grāmatu tirdzniecības pārvalde un Darba rezervju pārvalde.

Kultūras ministrijai bija jāstrādā LPSR MP pakļautībā un jāpilda visi PSRS MP un PSRS KM rīkojumi, pavēles, norādījumi. 1953. gada 25. jūnijā pie Kultūras ministrijas izveidoja Kolēģiju, kurā ietilpa ministrs ar vietniekiem un galveno nodaļu vadītāji, kas nodarbojās ar praktisko jautājumu risināšanu – analizēja problēmas, uzklusēja ziņojumus, apstiprināja repertuārus, konkursu nolikumus.⁵⁴ Kultūras ministrijas pārvaldījumā nonāca arī visi mākslas veidi, republikas mūzikas un mākslas skolas.

Kultūras ministrija realizēja kontroli arī pār arodbiedrību un kolhozu kultūras darbu, kā arī atbildēja par kultūrizglītības metodisko darbu un kultūrizglītības darbinieku kvalifikācijas celšanu.

Sākuma periodā Kultūras ministrijas pārraugāmo institūciju loks bija pārāk plašs, tāpēc laika gaitā vairākas nozares nodeva citām ministrijām. Tiešā kultūrizglītības darba veicēji bija jau zināmais Tautas mākslas nams, 1952. gadā dibinātais Republikāniskais klubu darba metodiskais kabinets un 1953. gadā izveidotā kultūrizglītības darbinieku kvalifikācijas celšanas kursu bāze, kurai gan tika dota lielāka patstāvība.⁵⁵

Beidzot visi kultūras jautājumi bija vienas vadības institūcijas rokās, ko gribēja panākt arī neatkarīgajā Latvijā. Tikai diemžēl šī iestāde savā darbībā stāvēja ļoti tālu no demokrātijas.

Turpmākajos gados pilnveidojās Kultūras ministrijas iekšējā struktūra, tika sakārtota plānu un atskaišu sistēma, nostiprinājās kadru sastāvs. 1958. gada 25. oktobrī par kultūras ministru ar LPSR AP Dekrētu tika iecelts Voldemārs Kalpiņš, kurš jau no 1953. gada bija kultūras ministra Jāņa Ostrova pirmais vietnieks.⁵⁶

Ministrija V. Kalpiņa vadībā brūģēja ceļu latviešu nacionālās kultūras attīstībai, par ko liecināja arī 1958. gada kadru sastāvs: štatu sarakstos bija pavisam 95 darbinieki, no tiem 66 latvieši, 19 krievi, 18 citas tautības, 27 darbiniekiem bija augstākā izglītība, 11 – ar nepabeigtu augstāko, bet 30 – ar vidējo izglītību. Trešā daļa no sastāva bija PSKP biedri, 3 – komjaunieši, bet pārējie 63 bija bezpartijiskie darbinieki.⁵⁷ Var secināt, ka Kultūras ministrija šajā laika posmā bija salīdzinoši latviska un mazāk politizēta, kaut gan darba satura ziņā pilnīgi atkarīga no partijās un valdības rīkojumiem.

Pateicoties V. Kalpiņa rosinājumam, īpašas rūpes Kultūras ministrija veltīja Latgalei, lai iespējamības robežās likvidētu tās kulturālo atpalicību. Viens no lielākiem pasākumiem bija Latgales kultūras nedēļa Rīgā no 1958. gada 7.–13. decembrim, kurā piedalījās liels skaits kolektīvu no Daugavpils, Rēzeknes, Balviem, Viļāniem, Līvāniem u. c.⁵⁸ 1959. gadā Kultūras ministrija uzdeva par pienākumu Tautas mākslas namiem noorganizēt šefību pār Latgales novadu, rūpēties, lai ikvienā pagastā būtu lietišķās un tēlotājas mākslas izstādes, kā arī noorganizēt pa visu Latgali ceļojošo izstādi. Tika plānoti arī Latgales novada dziesmu svētki.⁵⁹

Tas bija ļoti rosinošs pasākums, kas aktivizēja visu turpmāko Latgales novadu kultūrizglītības darbu.

Tika sakārtota arī republikas kultūrizglītības iestāžu uzskaitē, pasportizācija un statistisko atskaišu kārtība. Statistiskās atskaites liecina, ka, piemēram, 1960. gadā Kultūras ministrijas klubu iestāžu skaits bija 714, no tām laukos – 626. Tajā skaitā – 31 rajona kultūras nams, 59 pilsētu kultūras nami, 624 lauku kultūras nami un klubi. Bez jau minētajiem darbojās arī 263 kolhozu klubi, 151 arodbiedrību klubs (laukos – 79), 63 citu organizāciju klubi.⁶⁰

Rajona Kultūras nams bija klubu iestāde, kuras skatītāju zālē bija vairāk par 400 vietām, un to uzdevumos ietilpa arī visa rajona kluba tipa iestāžu pārzināšana. Pagastos lielākā vairumā bija tautas nami, kurus uzturēja no pašvaldību budžeta, bet nākamā kategoriju – kolhozu klubus – finansēja kolhozi no sava

budžeta. Kultūras iestādes, kas bija arodbiedrību pakļautībā, atkarībā no lieluma tika iedalītas arodbiedrību klubos vai kultūras namos, bet īpaši lielos klubus kvalificēja kā kultūras pilis (piemēram, rūpnīcas VEF kultūras pils).

1960. gadā pirmo reizi parādījās atskaites par Kultūras un atpūtas parku darbu, kaut gan kā patstāvīgas institūcijas tajā laikā darbojās tikai trīs parki – Rīgā, Daugavpilī un Liepājas pilsētā.⁶¹ Par Kultūras un atpūtas parku kā kultūrizglītības iestādi jautājums aktualizējās jau 1956. gadā, kad Kultūras ministrija izdeva pavēli, ar kuru tas kļuva par institūciju ar savu administrāciju un atbilstošām štata vietām, kas pildīja īpaša rakstura kultūras nama funkcijas.⁶²

Interesanti, ka atskaitēs parādījās no šodienas viedokļa Kultūras un atpūtas parkam pavisam nepiemērotas darba formas, t. i., tika prasīts nolasīto lekciju un tematisko vakaru skaits, lasītavu un to apmeklētāju skaits, izstāžu skaits un tikai pēc tam – notikušo koncertu un izrāžu skaits.⁶³

Kā atsevišķa struktūrvienība, kas vienlaikus atradās gan vietējo DDP, gan Kultūras ministrijas pakļautībā, bija Latvijas PSR rajonu un pilsētu DDP Izpildu komiteju Kultūras nodaļas. To uzdevumi izklāstīti LPSR MP 1953. gada 31. augusta apstiprinātajā Nolikumā. Galvenais Kultūras nodaļas uzdevums – ar vietējo kultūrizglītības iestāžu starpniecību veikt “masu politisko darbu”, izskaidrot partijas un valdības lēmumus, attīstīt “nacionālu pēc formas un sociālistisku pēc satura” amatiermākslu, organizēt darbaļaužu atpūtu, veikt kadru kvalifikācijas celšanu, organizēt metodisko un lektoru grupas darbu. Kultūras nodaļas pakļautībā darbojās pilsētu un rajonu kultūrizglītības iestādes, mūzikas un mākslas skolas, nodaļas vadītāju iecel DDP, vienojoties ar Kultūras ministriju.⁶⁴

Nolikuma frāžainība bija ārējā čaula, bet faktiski Kultūras nodaļas izveidojās par galveno balstu latviešu nacionālās kultūras, īpaši amatiermākslas, saglabāšanā un tālākā attīstībā. Lielākais vairums Kultūras nodaļu vadītāju bija gudri un tālredzīgi cilvēki, kas šo amatu pildīja daudzus garus gadus un filigrāni prata saskaņot partijas un valdības rīkojumus ar

latviešu abiedrības interesēm, par galveno virzītājspēku paturot dziesmu svētkus un latviešu tautas tradīcijas.

Daudz lielāka uzmanība tika veltīta kultūrizglītības iestāžu materiālās bāzes sakārtošanai. Kā saimnieciska organizācija pie Kultūras ministrijas darbojās Remontu – celtniecības kantoris (oficiālo statusu ar Nolikumu apstiprināja tikai 1955. gada 30. septembrī),⁶⁵ kura galvenās rūpes bija kultūras iestāžu remonts un jaunu ēku celtniecība. Par sīkākiem telpu remontiem, apkures nodrošināšanu ziemas apstākļos, ēku apkārtnes labiekārtošanu, koku stādīšanu, zālāju izveidošanu utt. rūpes bija jāuzņemas DDP, jo 1956. gada jūlija lēmums noteica, ka kultūrizglītības iestāžu uzturēšana tiek nodota Izpildu komiteju vietējiem budžetiem.⁶⁶

Laikā no 1953. līdz 1960. gadam tika ieplānots un lielākā vairumā arī realizēts 25–30 kultūras namu ēku remonts. Rekonstrukciju un remontus realizēja Daugavpils kultūras namā, Cēsu, Dobeles, Kuldīgas, Kandavas un citos pilsētu kultūras namos, kā arī daudzos mazpilsētu un pagastu kultūras un tautas namos – Bērzes, Bikstu, Durbes, Grobiņas, Jaunjelgavas, Rankas, Smiltenes, Ugāles, Zaubes un citos.⁶⁷

LPSR MP piešķīra budžeta līdzekļus arī jaunu kultūras namu celtniecībai. Celtniecība, kā parasts, sākās ar projektēšanu un tehniskās dokumentācijas izstrādāšanu, tā kā namu tapšanas process bieži bija atkarīgs no vietējo Izpildu komiteju rūpēm un vēlēšanās iespējami ātrāk celtniecību realizēt. Dažviet celtniecības gaitu sarežģīja rajonu centros pieprasītā kinoteātru celtniecība. Tā kā tika dota iespēja celt kultūras namu, tad divām lielām celtnēm līdzekļu nepietika un vajadzēja apvienot kultūras namu ar kino zāli, kas savukārt prasīja pārprojektēšanu un arī celtniecības vietas maiņu.

Lai samazinātu projektēšanai plānotos līdzekļus, kultūras namu celtniecībai tika piedāvāti Padomju Savienībā izstrādāti tipveida projekti, kurus varēja piemērot attiecīgam pagastam vai pilsētai, tā ietaupot projektēšanas izmaksas. Parastākie ieteiktie projekti bija 200–400 vietām skatītāju zālē laukos, bet 400–800 vietām lielākajās pilsētās plus vēl kinozāle ar 200 vie-

tām. Kultūras namā tika plānota arī bibliotēka un lasītava. Izmaiņas projektos bija atkarīgas no pagastu un pilsētu vietējo darbinieku ierosmes un neatlaidības, jo pārplānošana sadārdzināja projektu un celtniecība līdz ar to ieilga.

Viens no pirmajiem kultūras namiem tika uzcelts Viļānos 1952. gadā ar skatītāju zāli 610 vietām, jo, pēc vietējā partijas sekretāra domām, Viļāni bija otrā bīstamākā vieta Latvijā aiz Aglonas, kur ļoti nepieciešama "sabiedrības ideoloģiskā audzināšana" tāpēc, ka Viļānu rajonā bija 19 baznīcas un 17 mācītāji, bet tikai 11 kultūrizglītības darbinieki.⁶⁸

Nākamo kultūras namu celtniecībai izmantoja vienu vai otru no Latvijā jau uzcelto namu projektiem. Tā, piemēram, Balvu kultūras nama celtniecību sāka plānot 1953. gadā pēc Viļānu kultūras nama projekta,⁶⁹ bet vēlākā laika celtniecībā savukārt paraugu ņēma no Balvu rajona kultūras nama projekta. 1953. gadā plānotais Ērgļu kultūras nams veidots pēc Balvu rajona kultūras nama parauga,⁷⁰ Gulbenes kultūras nams sākumā plānots pēc Balvu parauga, bet celtniecības plānā 1958. gadā iekļauts pēc Siguldas kultūras nama projekta.⁷¹

Preiļu kultūras nams (nodots 1958. gadā) sākumā plānots pēc Skrundas pilsētas kultūras nama parauga, taču beidzot nonākts pie secinājuma, ka labāks tomēr Balvu kultūras nama projekts, tikai ar Varakļānu kultūras nama fasādi.⁷² Vēlākos gados populārāks ir bijis Siguldas kultūras nama projekts (1957).⁷³ Pēc šī parauga būvēts Ilūkstes kultūras nams (1956–1961),⁷⁴ Rīgas rajona kultūras nams (1958–1960)⁷⁵ un citi. Tādā kārtā lielākais vairums jaunuzcelto kultūras namu bija viens otram līdzīgi, ne vienmēr tie bija piemēroti vietējai reģiona arhitektūrai, kā arī neatbilda vietējam kulturālās darbības īpatnībām.

Vislielākās izmaiņas bija nepieciešamas skatuves uzbūvē, kas bija jāpiemēro latviešu tradicionālā amatiermākslas žanra – teātra spēlēšanas – vajadzībām. Pirmās lielākās skatuves pārplānošanas notika Balvu kultūras nama celtniecības laikā, kam sekoja līdzīga skatuves pārveidošana tajās vietās, kas izvēlējās Balvu projektu, un arī citos namu projektos – Alsungā, Elejā, Kārsavā u. c.⁷⁶ Nākamais lielākais pārkārtojums projektos bija

balkonu iekārtošana skatītāju zālē, kas savukārt sadārdzināja projektu un iekavēja celtniecību, bet balkonu izbūvi tomēr realizēja Ilūkstes, Gulbenes, Krustpils u. c. kultūras namu celtniecībā.

Tā kā gandrīz visos jauncelāmajos namos bija plānotas kino zāles, tad dažkārt sadārdzinājums un aizkavēšanās notika sakarā ar platekrāna kinoiekārtu izbūvi, piemēram, Rīgas rajona kultūras namā. Vietējās varas darbība visaktīvāk izpaudās Krustpils kultūras nama celtniecībā, kas, saskatot projekta nepilnības, lūdza to pārstrādāt, un, negaidot LPSR MP atļauju, 1954. gadā sāka celtniecību ar vietējā budžeta līdzekļiem.⁷⁷ Arī Gulbenes kultūras nama celtniecību uzsāka 1957. gadā uz sabiedriskiem pamatiem par vietējiem līdzekļiem.⁷⁸ Līdz 70. gadu sākumam vēl tika nodoti ekspluatācijā Valmieras, Saldus, Krāslavas, Līvānu, Lielvārdes u. c. kultūras nami.

Aktīva kultūras namu celtniecība izbeidzās 70. gadu beigās. Viens no pēdējiem bija jaunuzceltais Jelgavas kultūras nams (1977)⁷⁹, bet ar īpašu celtniecības ilglaicīgumu izcēlās Ogres kultūras nams, kura projektēšana sākās 70. gadu sākumā, tehnisko dokumentāciju pabeidza 1974. gadā, 1976. gadā joprojām tikusi saskaņota tehniskā dokumentācija, un tikai 1977. gadā sākās celtniecība,⁸⁰ lai 1982. gadā paveikto iekonservētu.⁸¹ Celtniecības nobeigums gadu no gada pārcelts līdz beidzamajam termiņam – 1987. gadam.⁸²

Paralēli valsts celtniecībai kultūras un tautas namus būvēja arī arodbiedrības un bagātākie kolhozi par saviem līdzekļiem. No arodbiedrību celtnēm var minēt VEF un Dzelzceļnieku kultūras pilis Rīgā, Salaspils kultūras namu "Enerģētiķis", Ķekavas putnu fabrikas kultūras namu u. c.

Kolhozu kultūras vai tautas nami 200 vietām skatītāju zālē tika uzcelti gandrīz katrā trešajā kolhozā, taču īpašas celtnes radīja bagātākās jeb tā sauktās paraugsaimniecības, kā, piemēram, Ādažu, Madlienas kultūras nami. Visgreznākie nami kultūrai tika uzcelti slavenajā Dobeles saimniecībā "Nākotne", bet visus pārspēja Slampes kultūras nams ar grozāmo skatuvi un labāku tehnisko aprīkojumu nekā Rīgas teātros. Pēc īpaša

projekta tapuši arī zvejnieku kolhoza "Brīvais vilnis" kultūras nams Salacgrīvā, Liepājas Metalurgu kultūras pils u. c. Lai cik piemēroti vai nepiemēroti bija jaunuzceltie kultūras nami, taču ar lielākām vai mazākām pārbūvēm tie kalpo vēl šodien.

Kultūrizglītības iestāžu darba nostabilizēšanā aktīvi līdzdarbojās arī LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks, viens no nacionāļkomunistu pārstāvjiem Eduards Berklāvs, izvirzot prasību mainīt attieksmi pret kultūrizglītības darbu, uzlabot kadru stāvokli, iesaistot materiālās bāzes nostiprināšanā kolhozus, rūpkombinātus, mašīnu-traktoru stacijas un citas organizācijas. Kā līdzekli minēto uzdevumu veikšanā KM izsludināja lauku klubu skati (1956. g.), kultūrizglītības iestāžu skati (1958., 1960. g.), kā arī 1958. gada jūnijā noorganizēja kultūras mēnesi, kura nolikums paredzēja paplašinātu darbību, kas attiecās arī uz kultūras līmeņa celšanu ražošanā, rūpniecības uzņēmumos, kolhozos, ārstniecības iestādēs.⁸³ 1957. gada novembrī Rīgā tika noorganizēts arī Kultūrizglītības darbinieku kongress, taču tas jūtamus rezultātus darba uzlabošanā nav devis.

Par skates norisēm prasīja regulāras atskaites, bet rezultātu apkopojumā uzvarētāji saņēma goda rakstus, un kā balvas – kultūras iestādei vajadzīgu inventāru. Rezultātā klubu iestāžu materiālā bāze uzlabojās, un 1960. gadā Kultūras ministrija nolēma izstrādāt kultūrizglītības iestāžu materiālās bāzes nepieciešamo minimumu un nodrošināt tā realizēšanu līdz 1965. gadam. Lēmums paredzēja arī atsevišķu lauku tautas namu nodošanu bagātākajiem kolhoziem. Piemēram, Jelgavas rajona Līvberzes tautas namu nodeva padomju saimniecības "Jelgava" bilancē, Katvaru tautas namu – padomju saimniecības "Katvari" bilancē, Madlienas tautas namu – p/s "Madliena" bilancē, pavisam 31 tautas nams tika nodots saimniecību bilancēs.⁸⁴

Pēc PSKP 20. kongresa 1956. gadā, kad tika nosodīts Staļina personības kults, kultūras darbinieki kādu laiku varēja uzelpot. Kaut gan KM Kolēģijas lēmums uzlika rindu pienākumu, taču nesekoja nepārtrauktā raustīšana dažādu kampaņu veikšanai. Svarīgi bija rūpēties, lai kultūrizglītības darbs nebūtu atrauts no "komunisma celtniecības prakses", jāpievēršas zinātnes un

tehnikas propagandai, jārūpējas par veselīgas sadzīves popularizēšanu un jāceļ apzinīguma līmenis pret veicamo darbu.⁸⁵ Mierīgais laika posms kultūrizglītības darbā zināmā mērā bija izskaidrojams ar nacionālboļševiku ietekmi LKP Centrālajā komitejā.

Kad nodibināja Kultūras ministriju, LKP CK tieši kultūrizglītības darbā neiejaucās, taču savus rīkojumus realizēja ar KM starpniecību, kurai nebija iespēju nepakļauties. Rīkojumi attiecās galvenokārt uz padomju ideoloģijas nostiprināšanu.

Tā 1954. gadā kultūras darbiniekiem bija jāuzlabo antirelīģiskās propagandas darbs, jāizvērs cīņa pret alkoholismu, jāgatavojas 1905. gada revolūcijas gadadienai, jāorganizē sienas avīzes, kaujas lapiņas, zibeņi, lozungi un plakāti par godu Oktobra revolūcijas 37. gadadienai. 1955. gads nāca ar jauniem uzdevumiem un prasībām. Kultūras darbiniekiem bija jāiekļaujas kampaņā par mežu un dārzu dienu sarīkošanu, sakarā ar 1956. gadā Maskavā notiekošo spartakiādi bija jānodarbojas ne tikai ar sporta propagandu, bet jāierīko pie kultūras namiem sporta laukumi, jāierāda sportistiem telpas, jāgādā inventārs, jāriko fizikultūriešu vakari, jālasa lekcijas un referāti par sportu. Nonāca pat tik tālu, ka kultūras darbiniekiem jāapgūst lauksaimniecības pamatjautājumi un jāpiedalās sociālistiskās sacensības organizēšanā. Atskaitēs iepriekš minētie pasākumi parādījās ar prasībām atbilstošiem nosaukumiem, bet sarīkojumu saturā vairāk dominēja amatiermākslas priekšnesumi, dzeja un mūzika, par ko atbildību uzņēmās kultūras iestāžu darbinieki.

Tā kā ne īpaši labi rajonos veicās ar lekciju lasīšanu, tad KM 1955. gada 31. maijā apstiprināja nolikumu par rajona Kultūras nodaļu lektoru grupu. Tā jāveido, iesaistot vietējo inteliģenci, partijas un padomju darbiniekus.⁸⁶ Bet 1957. gadā Kultūras ministrija atbrīvojās no vēl vienas pārzināšanas jomas un lekciju propagandas biroju nodeva Latvijas zinātņu popularizēšanas biedrībai,⁸⁷ kas gan nenozīmēja to, ka kultūras iestādes ar lekciju propagandu var nenodarboties. Bet lekcijas, kuru gatavošana bija vietējās inteliģences rokās, satura ziņā kļuva mazāk politizētas, interesantākas un sabiedrībai pieņemamākas.

Tautas mākslas nama uzdevumi saistījās ar jauna padomju repertuāra radīšanu, labākās klubu darba pieredzes propagandēšanu un amatiermākslas "idejiski politiskā līmeņa" celšanu. Lai realizētu šo prasību, 1960. gadā tika apstiprināts nolikums par rajonu un pilsētu Kultūras nodaļu repertuāra padomēm, kuras tad arī veica repertuāra analīzi un apstiprināšanu.⁸⁸

Republikāniskais Klubu darba metodiskais kabinets realizēja praksē Kultūras ministrijas rīkojumus. Kabineta metodiķi komandējumos rajonos pārbaudīja, kā kultūrizglītības iestādes realizē partijas un valdības lēmumus. Kabinets regulāri izdeva biļetenu "Palīgs klubu darbiniekiem", organizēja konkrētu palīdzību vietējiem kultūras namiem metodisko stūrīšu iekārtošanā.

Līdz 1959. gadam komandējumu atskaitēs nedaudz vairāk tiek pieminēta konsultāciju sniegšana konkrēto klubu darba formu realizēšanā, kas faktiski būtu galvenais metodiskā kabineta uzdevums. Metodiķi pabijuši pieredzes apmaiņā citās padomju republikās (Kijevā, Ļeņingradas apgabalā, Orenburgas apgabalā u. c.).

Bet pēc 1959. gada atkal turpinājās pārbaudes par uzskatāmās aģitācijas ieviešanu, aģitbrigāžu un lekciju darbu, pirmrindas pieredzes propagandas organizāciju, tematisko vakaru un mutvārdu žurnālu rīkošanu. Būtībā kabineta metodiķi bija kā kontrolieri, kas komandējumos pārbaudīja, kā kultūrizglītības iestādes realizē Komunistiskās

*Novatoru stūrītis kolhozā
"Juglas zieds". 1966. gads*

partijas kārtējos lēmumus, kā tiek kontrolēts amatiermākslas repertuārs, vai ir izveidota Repertuāra komisija, kādā stāvoklī ir uzskatāmā aģitācija.

Pēc kabineta darbinieku komandējumu atskaitēm var secināt, ka atklāto trūkumu sarakstā vienmēr pirmo vietu ieņem pārmetumi par slikto uzskatāmo aģitāciju, vājo lekciju darbu un nenoorganizētām aģitbrigādēm, kas liecina par to, ka kultūras darbiniekiem bija nepieņemama uzbāzīgā politiskā aģitācija un propaganda, un aizrādījumi bieži vien palika bez ievēribas.

Kultūrizglītības darba problēma arī šajā laika posmā bija kvalificētu darbinieku trūkums. 1953. gadā joprojām zemo kultūras darbinieku izglītības līmeni raksturo statistika: no 1800 darbiniekiem vairāk nekā 1100 nebija vidējās un pat septiņgadīgās skolas izglītības.⁸⁹ Visumā bieža parādība bija tā, ka kultūrizglītības darbam sagatavotos darbiniekus partijas un pašvaldību vadītāji pārcēla citos darbos un amatos. Tas radīja biežu kadru mainību. Piemēram, 1953. gadā nomainījušies 13 Kultūras nodaļu vadītāji, 1954. gadā – 35, 1955. gadā – 31, bet no 1956. gadā strādājošiem 57 vadošajiem speciālistiem tikai 20 strādāja no 1949. gada.⁹⁰ Kadru mainību sekmēja arī tas, ka jaunie speciālisti bieži netika nodrošināti ar pieņemamu apdzīvojamo platību, kā pēc likuma bija paredzēts.

Zināmu stāvokļa uzlabošanos panāca LPSR MP lēmums "Par pasākumiem bibliotēku, klubu, muzeju darbinieku un mākslinieciskās pašdarbības pulciņu vadītāju kvalifikācijas celšanā". Lēmums paredzēja uzdevumu Izglītības ministrijai ieviest pie Skolotāju un Pedagoģiskiem institūtiem fakultatīvus priekšmetus koru diriģentu sagatavošanai. Kultūras darbinieku kvalifikācijas celšanas kursiem apstiprināja paplašinātus štatu sarakstus un tika uzlabota arī materiāli tehniskā bāze, tādā veidā tika radīta iespēja kultūras darbiniekiem apgūt vajadzīgās zināšanas,⁹¹ bet LKP CK Biroja lēmums nosacīja aizliegumu pārvietot citos darbos kvalificētus kultūras darbiniekus.⁹²

Lai celtu amatiermākslas pulciņu vadītāju profesionālo kvalifikāciju, Kultūras ministrija lūdza atvērt pie Latvijas Valsts konservatorijas Mūzikas pedagoģijas nodaļu dziedāšanas sko-

lotāju sagatavošanai un neklātienas nodaļu diriģentu apmācībai.⁹³ Vietējām Izpildkomitejām ieteica organizēt vidusskolu absolventus iesaistīties kultūras darbinieku kvalifikācijas celšanas kursos vai iestāties Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikumā (RKDT), lai pēc tam atgrieztos darbā kultūras iestādē.

Daļu kvalificētu speciālistu nodrošināja RKDT (1955. gadā – 70 speciālisti, 1956. gadā – 88, 1957. gadā – 96, 1958. gadā – 110⁹⁴), no kuriem lielākais vairums tika nozīmēti darbā uz laukiem, tomēr vajadzīgo kadru daudzumu tas nenodrošināja.

“Atkušņa” periods deva iespēju kultūras laukā kaut nedaudz pavērt priekškaru arī uz Rietumiem, jo sakari ar citām PSRS republikām jau bija nodibināti. No 1959. gada 17.–24. maijam Latvijā notika rumāņu kultūras nedēļa,⁹⁵ 1960. gadā – čehu kultūras nedēļa,⁹⁶ 1961. gadā – Vācijas Demokrātiskās Republikas kultūras nedēļa Latvijā.⁹⁷

Pēc LKP 17. kongresa, kas nosodīja nacionālboļševikus, 1960. gada februārī sākās “kadru tīrīšana”, kas turpinājās līdz pat 1962. gadam. Nomainīja republikas vadošās elites lielāko daļu. Darbinieki tika atlaisti ilgākā laika periodā, sākumā pazeminot amatos, vēlāk atlaižot pavisam, lai sabiedrība nemanītu īstos “tīrīšanas” apjomus.

Domājams, ka šāda kadru politika attiekusies arī uz kultūras darbiniekiem, jo jau 1960. gadā parādās fakti par kadru maiņām rajonu klubu iestādēs. Piemēram, Ogres rajonā 1960. gadā nomainījušies 16 tautas namu vadītāji, 2 kultūras namu direktori, 2 amatiermākslas pulciņu vadītāji, Krustpils rajonā – 3 kultūras namu direktori un 5 instruktori utt.

Sakarā ar kadru “tīrīšanas” politiku viena no nevēlamajām personām acīmredzot bija arī kultūras ministrs Voldemārs Kalpiņš, par ko liecina materiāli. 1960. gada 27. oktobrī Kontroles komisija, pārbaudot Kultūras ministrijas darbu, konstatē un ziņo LKP Centrālajai Komitejai, ka Kultūras ministrija un V. Kalpiņš negribīgi apspriež partijas CK lēmumus, tas tiek darīts ar novēlošanos, un lēmumi netiek pildīti. Kā noziedzīga neizdarība tiek minēts fakts, ka nav laikus izveidota pie Tautas mākslas nama Repertuāra padome un citi nenozīmīgi pārkāpumi.⁹⁸

1961. gada beigās seko LPSR MP slēdziens par Kultūras ministrijas darbu ministra Voldemāra Kalpiņa vadībā. Tiek secināts, ka nav panākts, lai kultūrizglītības iestādes realizētu "sabiedrības audzināšanu patriotisma un internacionālisma garā", ka maz uzmanības veltīts kadru atlasei, jo kultūrizglītības darbā strādājot "politiski vāji sagatavotas" personas. Kultūras nami un klubi joprojām slikti propagandējot pirmrindas pieredzi lauksaimniecībā un rūpniecībā, bet Kultūras ministrija slikti pildot PSRS KM rīkojumus.⁹⁹

Seko 1962. gada 16. janvāra LPSR AP Prezidija dekrēts par V. Kalpiņa atbrīvošanu no LPSR kultūras ministra pienākumiem, un Vladimira Kaupuža iecelšanu par LPSR kultūras ministru.¹⁰⁰

Tajā pašā datumā fiksēts Kultūras ministrijas pieņemšanas – nodošanas akts, un sākās jauns periods kultūrizglītības darbā V. Kaupuža vadībā.

Pēc 1959. gada "atkušņa" laika iegūtā relatīvā brīvība kultūras laukā tika pārtraukta. Sekoja represiju periods – tika ieviesta stingra cenzūra, kas gan neizpaudās tiešā veidā, tika likvidēts vai ieslēgts speciālos fondos liels grāmatu klāsts, aizliegta latviešu tradicionālo Līgosvētku un citu svētku svinēšana.

Ar visumā asiem protestiem pret varu šajā laikā vērsās liela daļa Latvijas intelīģences (Ojārs Vācietis, Vizma Belševica). Tie parasti beidzās ar aizliegumu publicēties, organizēt izstādes, ar dažādiem ekonomiska rakstura ierobežojumiem vai arī ar ieslodzījumu cietumā.¹⁰¹

Kultūrizglītības darbā ideoloģiskās represijas izpaudās dažādu Kultūras ministrijas lēmumu veidā, ko diktēja LKP CK. Piemēram, 1961. gada 19. jūnija Kultūras ministrijas lēmums par mūzikas ierakstu kontroli uzdeva Kultūras nodaļām rūpēties par to, lai kultūras namos, tautas namos, klubos un restorānos neskanētu "padomju cilvēka būtībai sveša mūzika". Vajadzēja rīkot pārbaudes un izņemt no apgrozības ierakstus un plates ar "padomju īstenībai svešiem mūzikas sacerējumiem".

Cits piemērs: tika panākts, lai Rīgas Kultūras pārvalde nosodītu Tautas teātra "Saulgrieži" darbību, jo viņu repertuārs

balstās uz "vecās folkloras materiāliem", kas šodienas apstākļos nav nepieciešams, jo "mākslai ir jāiet kopsolī ar dzīvi, ar šodienu, ar tiem uzdevumiem, kādus risina sabiedrība, valsts un partija".¹⁰²

Jauno uzdevumu skaidrošanai rajonos vajadzēja organizēt kultūrizglītības darbinieku seminārus, Rīgā 1960. gada sākumā tika organizēti vairāki kultūras namu direktoru kursi. Kritikas rezultātā tika pārskatīts 1960. gada dziesmu svētku repertuārs un revidēts ieteicamo lugu saraksts. Metodiskajam kabinetam bija jānomaina ekspozīcija, galvenā vietā izvirzot tēmu, kā "jāmācās dzīvot un strādāt komunistiski", vadoties no "mūžam dzīvā" Ļeņina norādījumiem, jāpropagandē Latvijas un atsevišķu rajonu sasniegumi 20 padomju varas gados Latvijā.¹⁰³

Nākamais iemesls rīkojumiem kultūrizglītības iestādēm bija PSKP CK 22. kongresa sagaidīšana. Pēc speciāli šim jautājumam veltītā LKP CK Plēnuma lēmuma Kultūras ministrijai un kultūrizglītības iestādēm tika doti atbilstoši uzdevumi. Metodiskajam kabinetam jā rūpējas par pirmrindas pieredzes kabinetu un stūrīšu iekārtošanu kultūras un tautas namos, jāveic plaša partijas lēmumu propaganda, jāpanāk, lai visur būtu stendi ar "Komunisma cēlāju morāles kodeksu" noformējumā. Tautas mākslas namiem bija jāizdod materiālu krājumi, par kuru saturu liecina nosaukumi – "Ar tevi partija", "Draudzības spēks", "Septiņjūdžu soļiem uz komunismu" u. c. Kultūras namiem un tautas namiem prasīja, lai būtu tematiski vakari, mutvārdu žurnāli, uzskatāmā aģitācija par iepriekš minētām tēmām.

Atskaišu ziņojumi LKP Centrālajai Komitejai liecina, ka Latvijā 1961. gadā notikuši 2600 tematiski vakari, veltīti 22. kongresa sagaidīšanai, 1400 aģitbrigāžu uzvedumi, 950 mutvārdu žurnāli, 230 pirmrindnieku vakari. Rajonos tikuši rīkoti lieli masu pasākumi, kas izceļas ar īpašiem nosaukumiem: "Mūsu mērķis – komunisms", "Mūsu paaudze dzīvos komunismā", "Komunisms sākas šodien" utt.¹⁰⁴

Domājams, ka minētie atskaites cipari bija stipri pārspīlēti, jo kultūras darbinieki jau bija apguvuši prasmi rakstīt atskaites, bet skaļajiem nosaukumiem sabiedrība īpašu uzmanību nepie-

vērsa, jo bija pieradināti pie frāžainības presē un citos masu informācijas līdzekļos. Galvenais jau bija pasākumu saturs, bet tajā ziņā gan nekas īpaši nemainījās, jo organizatori arī bija iemācījušies ar formālām frāžēm pamatot savu pasākuma satura redzējumu, bet faktiski realizēt ko citu.

Savukārt Kultūras ministrijai bija jāatskaitās LPSR MP par to, kā PSKP 22. kongresa materiāli tiek propagandēti kolhozos un padomju saimniecībās. Šajā gadījumā atskaites nav tik frāžainas un vairāk liecina par reāli veikto darbu.¹⁰⁵

Ideoloģiskie uzbrukumi pastiprināti realizējās visu 1961. gadu un bija vērsti galvenokārt pret radošo inteliģenci. Speciāli organizētajā radošās inteliģences sanāsmē par uzdevumiem darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā LKP CK sekretārs A. Voss uzsvēra: "Visu radošo darbinieku goda pienākums ir palīdzēt partijai cīņā pret jebkuru buržuāziskās ideoloģijas izpausmi, palīdzēt partijai audzināt Latvijas darbaļaudis par kvēliem savas zemes patriotiem."¹⁰⁶

Notika dažādas slēptas politiska protesta izpausmes – cīņa par Līgosvētku oficiālu atļaušanu, pulcēšanās Brāļu kapos svecīšu vakaros un svecīšu nolikšana pie bijušā Latvijas brīvvalsts prezidenta Čakstes apbedījuma vietas sarkanbaltsarkanā kārtībā, latviešu karavīru kapu apzināšana un sakopšana, dabas aizsardzības pasākumi u. c.

Individuāla pretošanās, t. i., disidentisms, balstījās uz pasaules legālajām organizācijām un to funkcijām, piemēram, ANO Statūtu un Cilvēktiesību deklarācijas principiem u. c. Viens no šādiem disidentiem bija arī dzejnieks Knuts Skujenieks, kurš par "pretpadomju aģitāciju" un "neziņošanu par sevišķi bīstamiem valsts noziegumiem" tika izsūtīts un septiņus gadus bija spiests pavadīt Mordovijas lēģerī. "Es nevienam nenovēlu izjust to, ko nozīmē brīvības ierobežošana," saka Knuts Skujenieks. "Ja, teiksim, tagad cilvēks aiziet pie Brīvības pieminekļa lamāties: "Redz, nekas nav mainījies, pie varas tie paši čekisti...", tad es saku – pag, pirmkārt, vai tie čekisti tev ļautu iet pie Brīvības pieminekļa, un, otrkārt, vai tad tu vispār varētu muti brūķēt?"¹⁰⁷

Plaša ideoloģiska kampaņa realizējās 1960. gadā, kurā diemžēl aktīvi darbojās latviešu tautas pārstāvji. Tā, piemēram,

1960. gada 6. aprīlī LKP Rīgas pilsētas komitejas plēnumā rakstnieks Andrejs Upīts vērsās pret "maldīgo tendenci, kas kaitē komunistiskajai audzināšanai", atkārtotā izdevumā realizējot "buržuāziskā un reakcionārā dzejnieka" Friča Bārdas dzeju krājumu.¹⁰⁸

Tā pati tendence attiecās arī uz amatiermākslu. LPSR Kultūras ministrijas Kolēģija 1959. gada decembrī pieņēma lēmumu, kas uzdod par pienākumu Kultūras nodaļām atļaut iestudēt vienīgi "idejiski un mākslinieciski augstvērtīgus" galvenokārt padomju autoru darbus, kategoriski aizliedz uzstāties amatiermāksliniekiem ar neapstiprinātām programmām.¹⁰⁹

Domu turpina V. Breģis laikrakstā "Literatūra un Māksla": "Arī mākslinieciskai pašdarbībai ir svarīgi uzdevumi komunistiskajā audzināšanā", aicinot pašdarbībā izvēlēties atbilstošu repertuāru, rīkot tematiskus koncertus un organizēt tikšanos ar boļševikiem.¹¹⁰

Bet "Partija svinīgi pasludināja: tagadējā cilvēku paaudze dzīvos komunismā" un ".. kultūras attīstība plašas komunisma celtniecības periodā būs nobeiguma posms diženajā kultūras revolūcijā..." pauž laikraksts "Literatūra un Māksla".¹¹¹

Kā zināms, tad komunisms tā arī palika nesasniegts mērķis, bet latviešu sabiedrība nākamajā laika periodā pamazām sāka atgūties no ideoloģiskā sloga, un progresīvās tālākvirzības priekšpulks atkal bija kultūra, kultūrizglītības darbs un amatiermāksla.

3.3. Latviešu sabiedrības aktivizēšanās kultūrizglītības laukā (1962–1991)

Pēc 1959., 1960. gada Latvijā amatus zaudēja ap 2000 vadošo darbinieku, kurus nomainīja Maskavai padevīgi partijas un padomju funkcionāri, kam neinteresēja kultūra un latviskuma saglabāšana.

Visasākā kritika Latvijas presē tika izvēsta pēc N. Hruščova referāta 1963. gadā, kas pamudināja vadošos ideologus noso-

dīt Vizmas Belševicas un Māra Čaklā "dzejas tēlu miglainību", "estētismu un subjektivitāti", "ieslīgšanu dekadentiskā gultnē". Nesaudzēja arī Ojāru Vācieti, kas "akli seko sliktai modei, radīdams miglainus, formā idejiski neskaidrus dzejoļus".¹¹²

Kad Latvijas PSR Rakstnieku savienības kongresā 1965. gadā O. Vācietis publiski izteica nesapratni, kāpēc no kalendāra pazuduši Ligosvētki, viņam tika atgādināts, ka "tā ir tautas griba". Ņemot vērā šo "tautas gribu", izdevniecībām tika aizliegts lietot tādus vārdus kā "jānoga", "jāņtārpiņš", "jāņu siers", tie aizvietojami ar "sarkanā upene", "spīdeklīši", "lauku jeb zemnieku siers". Mūzikas terminu vārdnīcā tika izņemts termina "līgodziesmas" skaidrojums. Cenzūra atļāvās saīsināt pat Pumpura eposa "Lāčplēsis" dziedājuma daļu par Ligosvētkiem.

LPSR Zinātņu akadēmijas (ZA) Valodas un literatūras institūta direktors Ēvalds Sokols tika atbrīvots no darba par "politiski kaitīgu buržuāziski nacionālistisku" uzstāšanos tiesā 1962. gada 10. septembrī, aizstāvot izdevniecības darbinieces, kuras nebija pakļāvušās cenzūras prasībām.¹¹³

Stingri tika pārbaudīts un tad apstiprināts teātru repertuārs, kontrolētas koncertu programmas. Taču latvietis vienmēr prata izmantot jebkuru iespēju darboties savas kultūras labā, un tā 60. gados radās sava nacionālā elite, kas tiecās panākt kultūrā un sadzīvē lielāku autonomiju.

Kaut arī vēlākajos gados notika komunistiskā režīma šķietama liberalizācija, tas tomēr palika autoritārs.

70., 80. gados sabiedrībā ienāca jauna paaudze, kas nebija piedzīvojusi represijas, bet bija pietiekoši labi izglītota, daudz vairāk zināja par pasaules kultūras attīstības tendencēm un varēja daudz ko vairāk atļauties. Taču joprojām jaunas vēsmas kultūrā varēja ieviest ar lieliem kompromisiem un ierobežojumiem. Latvijas kompartijas vadoņi un viņu līdzskrējēji izcēlās ar vēlmi visu jauno neatļaut un aizliegt, pat to, kas citviet Padomju Savienībā jau bija ieguvis akceptu, piemēram, dzeza mūzika, diskotēkas, estrādes dejas u. c.

Kultūrizglītības darbu koordinēja un vadīja LPSR KM, kura joprojām bija atkarīga no politiskās konjunktūras – PSKP gene-

rāļsekretāra, kārtējā partijas kongresa un CK plēnumu lēmumiem. Taču kultūras situācija republikā, sevišķi laukos, bija atkarīga no vietējo vadītāju godaprāta un relatīvās patstāvības.

Latvijā 1962. gadā bija 690 klubi un kultūras nami, to skaitā 31 rajona, 60 pilsētu kultūras nami un 599 lauku klubi, kā arī 250 arodbiedrību klubu iestādes.¹¹⁴

Tiešo darbu ar kultūrizglītības iestādēm realizēja KM pārvalde, kuru 1964. gadā pārveidoja par Kultūrizglītības iestāžu pārvaldi, bet 1970. gadā – par Klubu iestāžu un bibliotēku pārvaldi¹¹⁵, savukārt 1980. gadā, nodalot atsevišķi bibliotēku darbu, pārvalde ieguva agrāko nosaukumu – Kultūrizglītības iestāžu pārvalde.¹¹⁶ Pārvaldes darbības uzdevumus noteica KM Kolēģijas sēžu lēmumi, pie tam visa Kultūras ministrijas Kolēģijas dokumentācija bija krievu valodā, tikai 70. gadu beigās atsevišķi protokoli parādījās latviešu valodā.

Organizatoriski par lēmumu izpildi tika realizētas pārbauzes, parasti divos Latvijas rajonos, konstatēti pozitīvie veikumi un obligātie trūkumu uzskaitījumi. Tad jautājumu izskatīja KM Kolēģijas sēdē un pieņēma attiecīgus nākamos lēmumus, kas attiecās ne tikai uz pārbaudītajām, bet arī uz pārējām klubu iestādēm Latvijā.

*Svinīgā sēde par godu PSRS nodibināšanas gadadienai
Ogres kultūras namā. 1970. gads*

Katru pusgadu no rajonu Kultūras nodaļām tika prasītas atskaites par PSKP kongresiem veltītajiem pasākumiem, galvenokārt lekcijām, tematiskiem vakariem, aģitbrigādēm un uzskatāmo aģitāciju. Katrs kongress izvirzīja jaunas nostādnes, ko veiks partija, tās kultūras iestādēm vajadzēja propagandēt, kaut gan sabiedrība par izvirzītajiem uzdevumiem jau bija ieguvusi informāciju no preses un radio.

Kultūras darbinieku lielākais vairākums pielāgojās šai situācijai, rīkoja sarīkojumus ar atbilstošiem nosaukumiem. Piemēram, tematisku vakaru cikls "No kongresa līdz kongresam" – Madonā, koncertu un sarīkojumu cikli "Mūsu darbs PSKP 25. kongresam", "9. piecgades noslēdzošais gads – tavs ieguldījums tajā" – Saldus rajonā¹¹⁷, "Ar tevi, partija, uz jaunām darba uzvarām" – Rēzeknes rajonā¹¹⁸, tematisku vakaru cikli "Partija – mūsu uzvaru iedvesmotāja", "Lai mūsu darbam mūsu laimes saturs" – Ogres rajonā.¹¹⁹

Lai kādi arī nebija šo sarīkojumu nosaukumi, to saturā galvenokārt bija amatiermākslas priekšnesumi, kāda uzaicinātā persona, kas nedaudz parunāja par tēmas nosaukumā minēto jautājumu, kam sekoja koncerts, ar dažiem dzejoļiem un no beigumā deju vakars.

Un atkal rakstnieki un dzejnieki bija tie, kas veicināja domāšanas demokrātismu, atklāti sāka risināt jautājumu par tukšās zāles problēmām. Tā dzejniece Vita Viksna, piedaloties tematiskajā vakarā kultūras namā, kur kā klausītāji zālē sēdējuši kāds desmits vecāku cilvēku un pāris skolnieces, secina, ka tematiski vakari publikai nepatīk, un jautā, vai tādi mutvārdu žurnāli, jautājumu – atbilžu vakari vispār ir vajadzīgi.¹²⁰ Domu turpināja rakstniece Ilze Indrāne, uzsverot, ka vairāk vajag cienīt lauku ļaudis un piedāvāt to, kas viņiem interesē. "Ko palīdz desmit kultūras dzīvī izvirzītie stingrie "vajag", ja pustukša zāle atbild ar vienu vienīgu – "nevajag"?" pauž rakstniece.¹²¹

Nelielā diskusija laikrakstā "Literatūra un Māksla" tā arī beidzās bez īpašiem secinājumiem, un tomēr tā jau bija uzdrīkstēšanās. Tikai septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito gadu sākumā tematiskie sarīkojumi kļuva saturīgāki, jo reali-

zēto socioloģisko pētījumu rezultāti lika vairāk pievērsties sava rajona vai pagasta sasniegumiem, runāt par vietējās dzīves problēmām, kas iedzīvotājiem likās pietiekoši interesantas, pie tam tika pasniegtas iespējami emocionālāk ar amatiermākslas palīdzību. Bieži tika uzaicināti arī profesionāli mākslinieki, lai piesaistītu vairāk apmeklētāju. Mainījās arī sarīkojumu nosaukumi, izpalika skaļā frāžainība un dažkārt varēja saklausīt jau kādus zemtekstus, piemēram, "Darba vara lielu dara", "Iepazīsti savu pilsētu", "Šis laiks ir liels, lai lieli esam mēs", "Ar tevi, Dzimtene, aizejam savā rītdienas dunā" u. c.¹²²

Lai nebūtu nekādu pārtraukumu ideoloģijas frontē, partija un valdība rūpējās par dažādu atceres dienu atzīmēšanu. Regulāri tika svinētas Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas (LOSР) gadadienas, PSRS nodibināšanas gadadienas, LPSR dibināšanas gadadienas, uzvaras pār fašismu gadadienas, Padomju armijas gadadienas, stahanoviešu kustības aizsākuma gadadienas. Par godu šiem notikumiem tika organizēta sociālistiskā sacensība, dažādi konkursi, skates, dziesmu svētki u. c. pasākumi.

Regulāri svinamas bija arī V. I. Leņina dzimšanas dienas, bet īpaši plaši atzīmējamās bija revolūcijas vadoņa 100., arī 110. gadadienas. Šajā sakarībā kultūras darbiniekiem bija norādīts

OGRES RAJONA KULTŪRAS NAMA
TEMATISKO SARĪKOJUMU
PLĀNOJUMS

1970./71. gada darba sezonai

G A L V E N I E U Z D E V U M I :

1. Veikt masu izskaidrošanas darbu Ogres rajona darbaļaudim, galdot PSKP XXIV kongresu.
2. Plašāk izvērst jaunatnes idejisku audzināšanu, izskaidrojot VLKJS jūlija Plēnuma lēmumu.

ORGANIZĒT TEMATISKO VAKARU CIKLUS

1. «No kongresa līdz kongresam.»
2. «Brīva un draudzīgā saimē.»
(sk. arī šīs)

ORGANIZĒT TEMATISKOS VAKARUS

S E P T E M B R I

- «Es gribu būt dzejas un vasaras vidū.»
- «Lai katra pirmskongresa diena būtu spraiģa darba diena!»
- «Starp labiem sarunu biedriem.»

O K T O B R I

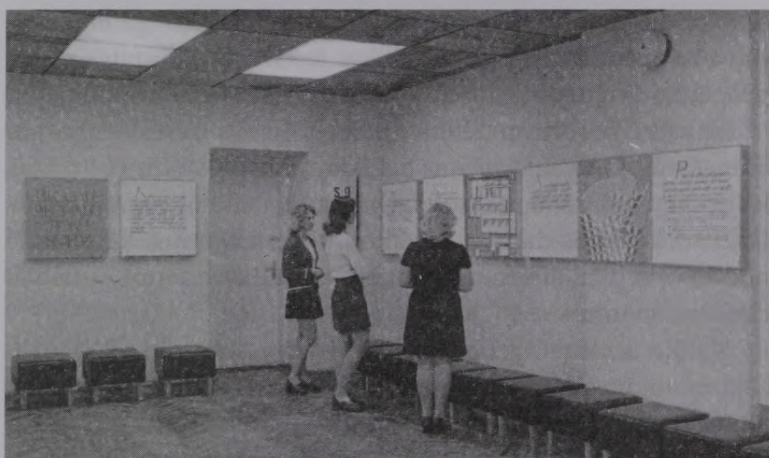
- «Sasniedzis robežlīniju — tiecies pēc jaunat!»
- «Par dzīvi krāšņāku, par visu, lai darbs ir miera sargst!»

veidot īpašas darba formas – Ļeņiniskos lasījumus, Ļeņina stundas, tikšanās ar Ļeņina ordeņa kavalieriem, Ļeņina līdzgaitniekiem un laikabiedriem. Tika norādītas lekciju tēmas, piemēram, “Ļeņins – PSKP dibinātājs”, “Ļeņins par jaunatnes komunistisko audzināšanu”, “Ļeņins – Padomju valsts dibinātājs”.¹²³

Blakus šiem īpašajiem uzdevumiem kultūrizglītības iestādēm bija jāveic ikdienas “komunistiskās audzināšanas” darbs ar iedzīvotājiem. Komunistiskā audzināšana pēc tā laika teorijas bija komplekss process ar daudzām sastāvdaļām – militāri patriotiskā, tikumiskā, tiesiskā, darbinaudzināšana u. c., nobeidzot ar estētisko audzināšanu, kurā ietilpa amatiermāksla, sarīkojumi un svētki, kuros tika izmantoti dažādi mākslas veidi. Vajadzēja propagandēt “komunistisku darbu”, ieviest “pirmrindas pieredzi”, audzināt jaunatni “komunisma garā”, veidot viņos “komunistisku attieksmi pret darbu”, organizēt “sociālistisko sacensību”, audzināt darbaļaudis “komunistiskā internacionālisma un padomju patriotisma” garā, paaugstināt sabiedrības aktivitāti. Pie šādas frāžainības kultūras darbinieki bija pieraduši un pieņēma to kā vadības darbības nepieciešamību, tāpat kā īpaši nereaģēja uz aizrādījumiem par mazu lekciju skaitu, aģitbrigādes trūkumu un sliktu uzskatāmo aģitāciju, bet centās

Ogres rajona kolhozā “Juglas zieds”. 1967. gads

Uzskatāmā aģitācija kolhozā un kultūras namā

atrast cilvēkiem pieņemamākas darba formas, kā, piemēram, izstādes vai izstāžu ciklus, preses konferences un atvērto durvju dienas, interešu klubus u. c. sarīkojumus.

Par nozīmīgu "komunistiskās audzināšanas" sastāvdaļu tika izvirzīta antirelīgiskā audzināšana. Šis uzdevums no 1963. gada bija noteikts kā aktuāls pat līdz 1985. gadam. Tā veikšanai kā pirmais nosacījums bija "padomju tradīciju" organizēšana, arī pasākumi, veltīti antirelīgiskām tēmām. Kultūras namos bija arī tematiskie vakari, literārās tiesas, skatītāju konferences, grāmatu izstādes, ateistu klubi, pat karnevāli. Taču nepārtraukti tika pārņemts, ka netiek veikts individuālais darbs ar ticīgajiem, it īpaši Latgales rajonos, kur katoļticībai ir sevišķi stipras saknes.

Viena no "komunistiskās audzināšanas" sastāvdaļām, kas sabiedrību patiesi interesēja, tā bija tiesiskā audzināšana jeb padomju likumu propaganda, jo tā deva informāciju par lietām, ar ko cilvēki ikdienā bija spiesti saskarties. Šāda tipa lekcijas bija kupli apmeklētas, dažos kultūras namos pat bija organizēti speciāli lekciju cikli ar pieaicinātiem vietējiem un galvaspilsētas speciālistiem likumu zināšanā.¹²⁴

Grūtāk veicās ar pretalkohola propagandu, kaut gan tā īpaši uzsvērtā tika tikai 80. gados. Lai rosinātu kultūras darbiniekus

ar to nodarboties, no 1986. gada janvāra līdz 1987. gada janvārim tika izsludināta kultūrizglītības iestāžu skate pretalkohola propagandas organizēšanā.¹²⁵

Nekādu problēmu klubu iestādēs nebija ar estētisko audzināšanu, jo to realizēja ar dažādu mākslas veidu palīdzību, kā arī ar viesizrādēm, vieskoncertiem un citiem pasākumiem. Dažkārt kultūras darbinieki saņēma aizrādījumus, ka pamatā nodarbojas tikai ar estētisko audzināšanu, aizmirstot visus pārējos uzdevumus.

Netika aizmirsti arī citi darba virzieni. 1964. gadā aktualizēja jautājumu par pasākumiem fizikultūras un sporta tālākā attīstībā, kur tika norādīts, ka kultūras darbiniekiem lielāka uzmanība jāvelta iedzīvotāju veselību veicinošiem pasākumiem, jāorganizē GDA normu izpilde, jāsavēd kārtībā sporta laukumi, jāriko tematiski vakari, veltīti padomju sporta sasniegumiem, un citi sarīkojumi.¹²⁶ 1966. gadā jautājums par civilās aizsardzības zināšanu propagandu kultūrizglītības iestādēs uzlika par pienākumu rīkot tikšanās ar kara veterāniem un civilās aizsardzības teicamniekiem, organizēt kinofilmu demonstrēšanu un uzskatāmās aģitācijas veidošanu, sadarbībā ar Civilās aizsardzības štābiem rīkot izstādes un seminārus klubos un parkos.¹²⁷

... un tomēr kultūras darbinieki arī šajā situācijā centās iekļaut nacionālās kultūras elementus

Lai stimulētu visu minēto darbu veikšanai, KM rīkoja dažāda veida klubu iestāžu skates, kuru uzvarētāji saņēma apbalvojumus, dažkārt arī jaunu inventāru. Piemēram, 1967. gadā tika organizēta skate par "padomju revolucionāro un darba tradīciju" veikumu¹²⁸, 1970. gadā – "uzskatāmās aģitācijas" skate,¹²⁹ kā arī skate – konkurss par fizikultūras un sporta propagandu laukos.¹³⁰ Katra no šīm skatēm bija rīkota par godu LOSR 50. gadadienai, Ļeņina 100. dzimšanas dienai, PSKP kongresiem.

Vissvarīgākais konkurss bija cīņa par Teicama darba kultūras nama vai kluba nosaukuma piešķiršanu. Nosaukumu piešķīra par "sasniegumiem darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā", kulturālas atpūtas organizēšanā un pirmrindas darba metožu popularizēšanā KM Kolēģijas sēdē, apbalvojot ar naudas prēmiju un kultūras nama inventāru. Vēlākos gados, kad šāda nosaukuma kultūras namu jau bija pietiekoši daudz, tika rīkotas Teicama darba kultūras namu skates, kur "teicamnieki" jau sacentās paši savā starpā. 1975. gadā skatē piedalījās 23 jau nosaukumu ieguvuši kultūras nami, bet par nosaukuma iegūšanu cīnījās vēl 43,¹³¹ taču līdz 1983. gadam neviena Teicama darba kultūras nama nebija Balvu, Dobeles, Ludzas, Liepājas un Ventspils rajonos, kas nebūt neliecināja, ka tur kultūras darbinieki strādātu sliktāk.¹³²

Ar kolhozu un padomju saimniecību aktivitātēm jaunu klubu celtniecībā Kultūras ministrijas atbildība par lauku klubiem zināmā mērā mazinājās, īpaši arī tāpēc, ka padomju saimniecību klubi nonāca arodbiedrību pārvaldījumā, bet daudzi valsts sistēmas lauku klubi pārgāja lauku saimniecību pārziņā. Lai gan metodisko palīdzību realizēja rajonu metodiskie kabineti, tomēr kolhozu un padomju saimniecību klubu līmenis darba ziņā un arī amatiermākslā bija zemāks par valsts sistēmas kultūras namiem. Tās zināmā mērā izskaidrojams ar to, ka daļa kolhozu priekšsēdētāju nerūpējās par kultūras darbu, iespējams arī tāpēc, ka klubos nestrādāja kvalificēti kultūras darbinieki, bet dažkārt darbinieku vietas bija vakantas. Kolhozu klubu darbinieki nepakļāvās rajona Kultūras nodaļu rīkojumiem, bez tam tie bieži tika pieņemti un atbrīvoti bez saskaņošanas ar

Kultūras nodaļu. Kolhozu vadība nerūpējās, lai jaunieši tiktu nosūtīti mācīties speciālās mācību iestādēs ar kolhoza stipendijām. Tāpēc lauku saimniecības tika aicinātas ieinteresēt vidusskolu absolventus stāties atbilstošās mācību iestādēs ar kolhozu un padomju saimniecību stipendijām, lai pēc tam atgrieztos darbā saimniecībā. Bija arī labi piemēri, kad kolhozi palīdzēja materiāli valsts sistēmas klubu iestādēm – iegādājās pūtēju orķestriem instrumentus, nopirka logu aizkarus, grīdas celiņus, deva līdzekļus deju kolektīvu tērpu iegādei.

Joprojām kolhozi, padomju saimniecības un citas lauku institūcijas nodarbojās ar jaunu kultūras namu un klubu celtniecību, taču beidzot KM bija spiesta konstatēt, ka celtniecībā nav sistēmas un līdzvērtības pa rajoniem. Piemēram, 1968. gadā Limbažu rajona Liepupes un Umurgas ciema padomēs darbojās katrā pa 3 klubiem, Staiceles pilsētciemātā – 4 klubi, bet Katvaros un Skultē nebija neviena, Daugavpils rajona Pilskalna un Skrudalienes ciemos katrā pa 3 klubiem, bet piecos citos ciemos nebija neviena. No 187 padomju saimniecībām sava kluba nav bijis 60 saimniecībām. Pie tam daudzi klubi bija sliktā stāvoklī, trūka arī telpu amatiermākslas pulciņu nodarbībām.¹³³ 70. gadu beigās, realizējot lēmumu par lauku kultūrizglītības darba uzlabošanu, tika risināts jautājums arī par amatiermākslas darba uzlabošanu un kolhozu un padomju saimniecību piemaksām valsts kultūras darbiniekiem.

Klubu darbinieki, tā dēvēja tos speciālistus, kas strādāja kultūras namos un klubos, bija visumā neapskaužamā stāvoklī. Grūtības radīja tas, ka algu viņiem maksāja vietējā DDP Izpildu komiteja, līdz ar to izvirzot savas prasības, bet, no otras puses, bija pakļautība Kultūras ministrijas rīkojumiem, kas ne vienmēr attiecīgajā brīdī saskanēja ar iepriekšējiem. Tad vēl bija arī jārespektē vietējās partijas vadības rīkojumi un nedrīkstēja ignorēt arī "darbaļaužu" prasības. Piemēram, 1986. gadā tika dots partijas uzdevums "aktīvi iekļauties cīņā pret buržuāzisko ideoloģiju", bija "jāatmasko imperiālisma būtība", "jādod pretspars antisociālistiskiem un antikomunistiskiem izlēcieniem, PSKP politikas falsificētājiem".¹³⁴ Lai veiktu visus kultūras iestādei

uzticētos pienākumus un audzināšanas virzienus, klubu darbiniekam vajadzēja būt speciālistam lauksaimniecības, sporta, civilās aizsardzības, pedagogijas, noteikta mākslas žanra, uzskatāmās aģitācijas jautājumos. Mazliet pārspīlēti situāciju raksturojis rakstnieks Jezups Laganovskis "Literatūrā un Mākslā" 1956. gadā. Šis bija viens no iemesliem, kāpēc skolas beigušie speciālisti ne vienmēr gribēja doties darbā uz laukiem.

Otrs iemesls bija tas, ka ne vienmēr jaunajam speciālistam piešķīra apdzīvojamo platību un citus likumā noteiktos nodrošinājumus. Tāpēc Kultūras ministrija, vadoties no PSKP CK 1964. gada lēmuma par jauno speciālistu izmantošanu, dažkārt bija spiesta reaģēt ar represīvām metodēm. Piemēram, Talsu kultūras nama direktoram tika izteikts rājiens, ka trīs gadu laikā nav spējis nodrošināt dzīvokli Maskavas Kultūras institūta absolventei – režisorei un atbrīvojis viņu no darba bez saskaņošanas ar Kultūras nodaļu.¹³⁵

Trešais iemesls bija kultūras darbinieku zemās algas valsts sistēmā (kolhozos un īpaši arodbiedrību klubos algas bija lielākas). Saskaņā ar LPSR AP lēmumu par kultūrizglītības darba uzlabošanu laukos Kultūras ministrija, mēģinot uzlabot materiālo situāciju, lēma paplašināt kultūras namu un klubu štatu sarakstus atbilstoši noteiktām kategorijām, kas nosaka štata darbinieku skaitu un algas apmērus.

Pamatā bija dalījums grupās. 3. grupai piederēja rajona kultūras nami, kur bez direktora, mākslinieciskās daļas vadītāja, instruktora un metodiķa varēja būt arī saimniecības vadītājs, elektriķis – atslēdznieks, grāmatvedis, sētnieks un kurinātāji. Arī pilsētu kultūras nami piederēja pie 3. grupas, tikai bez grāmatveža un instruktora štata vienībām. Pilsētciematu un ciematu kultūras nami, kā arī lauku kultūras nami tika ieskaitīti 4. grupā, kaut arī vietu skaits zālē bija pāri par 200. Šeit štatu saraksti neparedzēja ne metodiķi, ne instruktoru, ne saimniecības vadītāju. Bet lauku klubiem bija jāsamierinās tikai ar vadītāju, apkopējas un kurinātāja štata vietām.¹³⁶

Laika gaitā kultūrizglītības darbinieku skaits tomēr krasi pieauga. Kultūras ministrijas sistēmā 1965. gadā pavisam bija 1259 darbinieki, 1970. gadā – 1347, bet 1985. gadā – 2562 darbinieki.

Savukārt kolhozos no 177 darbiniekiem 1970. gadā skaits pieauga līdz 359 darbiniekiem 1985. gadā. Arodbiedrību sistēmā, kur iekļāvās arī padomju saimniecību un citu saimniecisku institūciju kultūras darbinieki laukos, 1970. gadā bija 1283 darbinieki, bet 1985. gadā – jau 2385.¹³⁷

Par algu paaugstināšanu varēja sākt domāt 1976. gadā pēc PSKP CK un PSRS MP lēmuma “par neražojošās sfēras darbinieku apmaksas paaugstināšanu”, kaut gan instruktīva vēstule par lēmuma īstenošanu Latvijai pienāca tikai pēc diviem gadiem. LPSR MP savu lēmumu pieņēma 1979. gada februārī ar norādi Kultūras ministrijas sistēmā algu paaugstinājumu sākt ar 1979. gada 1. novembri.¹³⁸ Līdz ar to klubu darbiniekiem obligāta prasība bija kvalifikācijas paaugstināšana – nepārtraukti bija jāpiedalās kādā politpulciņā, Tautas universitātē vai citā pašizglītības vienībā, bet piecu gadu laikā noteikti jāapmeklē kursi.

Pēdējā uzdevuma realizācija bija iespējama Kultūras ministrijas Kvalifikācijas celšanas kursos, kuri bija nostiprinājušies materiāli. Taču kursu dalībnieki nebija apmierināti ar to, ka mācības satur galvenokārt informāciju par kultūrizglītības darbinieku uzdevumiem, kurus viņiem jau nepārtraukti atgādināja ikdienā, bet maz ir praktisku nodarbību un pieredzes apmaiņas braucienu uz citiem rajoniem vai republikām. Arī Kultūras ministrija konstatēja, ka kursu vadība nestrādā ar lektoriem, nenotiek pedagogu sēdes, ir biežas lekciju atkārtotāšanās, nav sagādāta mācību literatūra. Savukārt kursu darbinieki nebija apmierināti ar Kultūras nodaļu atbildību dalībnieku komplektēšanā un disciplinā. Tā, piemēram, 1962. gadā deju kolektīvu vadītāju kursus sāka 70 dalībnieki, bet beidza tikai 10 cilvēki, 1964. gadā no 16 režisoriem kursus beidza tikai seši.¹³⁹

Arī 70. gados kursu darbībā nebija lielu izmaiņu. Joprojām programmās galvenie temati bija starptautiskais apskats, aktuālie jautājumi, realizējot kongresu lēmumus, kultūrizglītības iestāžu uzdevumi komunistiskās audzināšanas jautājumos (estētiskās, komunistiskās morāles, ateistiskās). Klāt nāca tikai darba likumdošanas, finanšu, materiāli tehniskie un lietvedības jautājumi, kā arī jaunākais dažādās mākslas nozarēs.¹⁴⁰

Lielākas pārmaiņas kvalifikācijas kursu darbībā jūtamas 1979. gadā, kad pēdējo trīs gadu laikā apmācīti 3500 dalībnieki, no tiem klātienē – 2700, semināros – 2000, to skaitā 600 pulciņu vadītāji. Pamatā kursi strādāja pēc Vissavienības kvalifikācijas celšanas institūta programmām. Bija uzlabojies pedagogu sastāvs: pavisam strādāja 400 lektori, no kuriem 25 ar zinātnisku grādu, 25 bija goda nosaukums. Kursu bāzē iekārtotas sešas auditorijas ar 200 klausītāju vietām. Darbības apjoma paplašināšanās deva iespēju 1981. gadā nodibināt Kultūras darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtu.¹⁴¹ Un tomēr arī 1980. gada programmās joprojām bija marksisma – ļeņinisma teorija, PSKP vēsture, marksistiski ļeņiniskās estētikas, komunistiskās audzināšanas, partijiskās vadības stila u. c. līdzīgi jautājumi,¹⁴² kas liecināja par kursu vadības nespēju vai negribēšanu kaut ko mainīt.

Otra profesionālo kultūras darbinieku kadru kalve joprojām bija Rīgas kultūrizglītības darbinieku tehnikums, kur gadu gaitā profesionālās apmācības kvalitāte uzlabojās, paplašinājās specializāciju saraksts (kordinēģēšanas, orķestru vadītāju, tautisko deju, fotoamatierisma). Kultūras ministrija nodrošināja prakses bāzes labākajos republikas kultūras namos. Kaut gan tehnikums sagatavoja visumā prāvu speciālistu skaitu, piemēram, 1978. gadā 10. piegades trīs gadu laikā sagatavoti 233 kultūrizglītības darbinieki dienas nodaļā un 144 – neklātienē, tomēr republikā joprojām bija jūtams kvalificētu kadru trūkums.¹⁴³ Bija nobriedusi nepieciešamība, lai klubu darbā strādātu speciālisti ar augstāko izglītību un kultūras darbinieks iegūtu lielāku cieņu un uzticību sabiedrībā. Šādu prasību izvirzīja reālā dzīve, jo bija krasi pieaudzis iedzīvotāju vispārējais izglītības līmenis, un sabiedrībai vajadzēja nodrošināt atbilstošu kultūralu apkalpošanu.

Tāpēc arī 1967. gadā Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā izveidoja kultūrizglītības darbinieku specialitātes kursu neklātienē apmācībā, lai pieredzes bagāti kultūras darbinieki varētu iegūt augstāko izglītību. Pamatā tika izmantoti Maskavas Kultūras institūta mācību plāni, piemērojot Latvijas īpatnībām. Dažus gadus vēlāk tika izveidota atsevišķa kultūrizglītības

darba nodaļa, kur mācību procesā Vissavienības mācību plānos paredzēto vispārīgo priekšmetu vietā tika realizētas Latvijai atbilstošas programmas, piemēram, PSRS vēstures vietā lasīja Latvijas vēsturi, PSRS tautas daiļrades vietā – Latvijas etnogrāfiju un folkloru u. c.

1971. gadā ar Kultūras ministrijas piekrišanu nodibināja atsevišķu kultūrizglītības darba katedru, kā arī paplašināja jau esošo programmu un specializāciju klāstu. 1974. gadā nodaļā uzņēma pirmo klātienes kursu ar specializāciju organizators – metodīķis, vēlāk – svētku režisors, deju kolektīva, pūtēju un estrādes orķestru vadītājs.

Mācību kurss noslēdzās ar praktisku diplomdarba pasākuma organizēšanu republikas kultūras institūcijās. Diplomdarbi bija veltīti aktuāliem sabiedriski politiskiem notikumiem,

LVK Pūtēju un estrādes orķestru vadītāju specializācijas studentu, šodien populāru mūziķu, izlaidums 1983. gadā.

1. rindā no kreisās: V. Kokamegi, U. Marhilēvičs,

I. Rasa (katedras vadītāja), J. Repša, A. Maculēvičs;

2. rindā: V. Muktupāvels, A. Gailītis, J. Līvmanis, A. Reinis.

(Fotogrāfēšanā nepiedalās J. Kulakovs, kuram formālu iemeslu dēļ neizsniedza diplomu, lai sodītu par viņa vadītās grupas "Pērkons" brīvdomību.)

valsts svētkiem, tradīciju pasākumiem, dziesmu un deju svētku organizācijai u. c. Tādā veidā realizējās cieša saistība ar praktisko dzīvi, un diplomdarbi ieguva plašu sabiedrisku skanējumu republikā. Par apmācību lietderību liecina absolventu izvietojums jau 1974. gadā: neklātienē sagatavoti 98 speciālisti dramatisko kolektīvu un svētku režijas specializācijā. No tiem 51 strādāja valsts kultūras iestādēs (7 kultūras nodaļu vadītāji), 12 – arodbiedrību klubos, 11 – Latvijas Radio un TV, 4 – citās iestādēs.¹⁴⁴ Daudzi šīs nodaļas absolventi arī šodien ieņem ievērojamus amatus, daudzi ir Tautas teātru režisori, deju ansamblu un deju svētku vadītāji un virsvadītāji, populāru mūzikas grupu vadītāji.

1977. gadā nodibinātajā Kultūrizglītības darba katedrā 1982. gadā pamatdarbā strādāja 10 štata pedagogi, bija sagatavoti

*LVK Deju kolektīvu vadītāju specializācijas kurss
1984. gada 1. septembrī, šodien populāri deju ansamblu vadītāji,
virsvadītāji un horeogrāfi.*

*No kreisās: J. Ērglis, E. Tauriņa, U. Lapsiņš, A. Leščinskis,
horeogrāfijas katedras vadītājs J. Kaprālis, KID katedras vadītāja
I. Rasa, KM pārstāvis Ē. Stapkēvičs, G. Raipala, V. Šmagre,
L. Ruskule, A. Brasla, A. Reihmanis, A. Daņilēvičs*

205 kultūrizglītības darba speciālisti: 76 svētku, 59 dramatisko kolektīvu režisori, 54 organizatori – metodiķi, 16 deju ansambļu vadītāji (47 vadošajos amatos – kultūras nodaļu vadītāji, kultūras namu direktori, Tautas deju ansambļu vadītāji, Tautas teātru režisori).¹⁴⁵ Kultūrizglītības darba nodaļa ar divām katedrām (tika nodibināta arī horeogrāfijas katedra) darbojās līdz atmodas laikam, kad nodibināja Latvijas Kultūras akadēmiju.

Kadru kvalifikācijas paaugstināšanas darbu veica arī E. Melngaiļa Tautas mākslas nams (savu nosaukumu ieguva 1954. gadā pēc komponista un diriģenta Emila Melngaiļa nāves), rīkojot seminārus kultūrizglītības darbiniekiem un amatiermākslas pulciņu vadītājiem, sniedzot konsultācijas un veidojot repertuāra krājumus.

Kopā ar Kultūras ministriju izsludināja arī dažādus konkursus, lai iespējami papildinātu repertuāru krājumus, piemēram, skaņdarbu konkurss speciāli pūtēju orķestriem un koriem 1960. gadā,¹⁴⁶ kora dziesmu, jaunrades deju un latviešu tērpu deju kolektīvu vajadzībām konkursi 1962. gadā,¹⁴⁷ padomju dziesmu konkurss 1966. gadā kopā ar Rakstnieku savienību¹⁴⁸ u. c. Taču iesniegtie darbi vērtēti kā profesionāli diezgan nevarīgi, jo nav bijuši ar sabiedriski politisku tematiku, nav bijis tekstu par partiju un tautu draudzību. Tomēr 1967. gadā apbalvoti vairāki komponisti (Valters Kaminskis, Margēris Zariņš, Jānis Ozoliņš, dzejnieki Ojārs Vācietis, Gunārs Selga u. c.) par dziesmu radīšanu. Par pūtēju orķestru skaņdarbu kompozīcijām apbalvoti Gunārs Ordellovskis, Viktors Sams u. c. Labāko deju horeogrāfijas radījuši Uldis Žagata ar Rūdolfu Šteina, Gunāra Ordellovska, Daiņa Zaķa mūziku, Vilis Ozols ar Arvīda Žilinska mūziku u. c. Par literāriem uzvedumu scenārijiem apbalvota režisore Tatjana Šverste, par pantomīmas uzvedumu libretiem – Roberts Ligērs.¹⁴⁹

Jau 1957. gadā tika likti pamati izdevniecībai, bet no 1959. gada TMN bija arī savs redaktors. Visumā iespaidīgs bija iespiesto repertuāru krājumu skaits, piemēram, 1968. gadā izdoti 10 viencēlieni, 5 deju krājumi (47 dejas) un 9 dejas atsevišķos izdevumos, 2 vokālo ansambļu dziesmu krājumi, 8 skaņdarbi pūtēju orķestriem, literāri dramatisku montāžu scenāriju krā-

jums "Slava lielajam Oktobrim", 36 vairākcēlienu lugu tulkojumi.¹⁵⁰ Tikai nav apkopoti materiāli par šo krājumu lietderības koeficientu.

TMN darbības struktūras pamats bija sektori, kas atbilda amatiermākslas žanriem – režijas, deju u. c. Sekojot līdzī laikiem un nepieciešamībai, 1961. gadā mūzikas sektoru papildināja ar estrādes mūzikas speciālistu, vēlāk – arī folkloras. Taču jo-projām TMN darbinieki bija spiesti rēķināties ar to, ka pirmajā vietā liekama ideoloģija un tikai pēc tam – tautas masu radošo spēju attīstība un tautas masu kultūras līmeņa celšana. Paldies šīs institūcijas radošajam personālam, kas toreiz prata formāli veikt pirmo uzdevumu, bet par galveno realizēt otro, kas bija pamatā, lai saglabātu latviešu dziesmu svētku tradīciju.

Republikāniskais klubu darba metodiskais kabinets sniedza konsultācijas republikas kultūras darbiniekiem, taču galvenokārt metodiskajos jautājumos, piemēram, kā rakstīt scenārijus, kā un kādas tradīcijas veidojamas, kādas tēmas izvēlēties sarīkojumam, kā noformēt uzskatāmo aģitāciju. Kabinetā bija plaša uzskatāmās aģitācijas ekspozīcija, kura tika mainīta atkarībā no aktuālajiem kultūrizglītības darba uzdevumiem, bija arī sava fonotēka, vietējie izdevumi. 1964. gadā izdoti 19 darbi, kuros ietverti 85 raksti – pieredze un metodika. Turpināja izdot krājumu "Pieredzes un metodiskie raksti", atsevišķā izdevumā apkopota Teicama darba klubu pieredze, izveidots krājums "Organizējiet tematiskus vakarus, veltītus komunistiskai audzināšanai", uz rotatora pavairoti vairāku montāžu scenāriji un citi materiāli.¹⁵¹

Metodiskais kabinets rūpējās arī par republikas rajonu metodiķu kvalifikācijas celšanu, rajona kultūras namu metodisko kabinetu iekārtošanu un noformēšanu. 60. gados sevišķa uzmanība tika veltīta jauno tradīciju ieviešanai republikā. Tika izsūtītas vēstules rajoniem par bērņības un pilngadības svētku organizēšanu, apkopoja un publicēja svinīgo uzrunu tekstus šajos svētkos, fonotēkā bija sakopoti atbilstoši mūzikas ieraksti. Konsultācijas tradīciju organizēšanā tika sniegtas arī rajonos. Piemēram, par svinīgu laulību reģistrāciju – Saldū, par Bērņības

svētku organizēšanu – Rēzeknē, par pilngadības svētku rīkošanu – Valmierā, par sēru ceremoniju realizēšanu – Jēkabpilī. Par tradīciju norisi uzņēma arī diafilmas, piemēram, Pilngadības svētki kolhozā “Lāčplēsis”, Zvejnieku svētki kolhozā “Mērsrags”, Fašisma upuru atceres diena Salaspilī u. c.¹⁵²

Lai panāktu kompaktāku un mērķtiecīgāku kultūrizglītības un amatiermākslas darba organizāciju, 1979. gadā pēc Vissavienības parauga apvienoja TMN un Republikānisko Klubu darba metodisko kabinetu un radīja jaunu institūciju – E. Melngaiļa Republikas Tautas mākslas un kultūras – izglītības zinātniski metodisko centru. Šāds nosaukums iestādei saglabājās līdz 1988. gadam, kad sākās pārmaiņas visā sabiedrības un kultūras dzīvē.

Tā kā kultūras nami bija atbildīgi arī par zinātniski tehnisko, lauksaimniecisko un rūpniecisko propagandu un 1961. gadā tika pieņemts LPSR MP lēmums par šīs propagandas uzlabošanu, tad ar 1962. gadu sākās konsultācijas par novatoru klubu darbu un kabinetu iekārtošanu kultūras namos, bet 1966. gadā republikas kultūras namos jau darbojās 24 novatoru klubi. Tas bija izdevīgi arī kultūras namiem, jo radās iespēja izmantot novatoru klubiem piešķirtās finanses kultūras pasākumu organizēšanā. Vēlāk nolēma pie Republikāniskā metodiskā kabineta

*Informācija
un Metodika*

KULTURIZGLĪTĪBAS IESTĀDU
DARBINIEKIEM

BĪGA
E. MELNGAIĻA REPUBLIKAS TAUTAS MAKSLAS
UN KULTŪRAS IZGLĪTĪBAS DARBA
ZINĀTNISKI METODISKAIS CENTRS
1989

Saturs

J. BIŠNIEKS. Ievads	3. lpp.
SALIDOJUMI, SKATES, KONKURSI	
D. BEITERS. Zāģēšanas svētki	4. lpp.
V. ŠARINŠKIS. Dzinamais darbs Purvīši	6. lpp.
H. MEIŠNIS, E. BACEVIČS. Skatījums uz dzīvību	6. lpp.
V. KOSMANČIČ. Pilsētas sirds un tāsdaļa vakars, laulības, rīti	7. lpp.
I. MAZURKS. Dažas pārdomas par rīka un estētikas mākslas attīstības jautājumiem	9. lpp.
L. ŠEFERDOVA. Mūsu Tautas mairi skaidri un vienkārši	11. lpp.
R. RUDČA. Tautas dziesmas un tās iedzīvotāju kultūras vērtības	15. lpp.
B. ČIRŠTE. Kāpēc, kāpēc valsti dziesmu dziesmu pavērdē	17. lpp.
V. ABELA, A. ALSUPE, S. EGLIĒ. Galvenie pasākumu līdnieki mūsdienu tautas un svētku kultūrā	19. lpp.
A. ULRANIS. Saglabāt tautas dabu	20. lpp.
I. BAKA. Svētku izstrādājumi, bet kā organizēt	20. lpp.
L. ARNE. Lai skaņotāji mainītu vārdu	23. lpp.
A. FOLŽE. Tautas kultūras vērtību izpēti vērti	24. lpp.
UZMANĪBAS LOKĀ – INTERESU KLUBI	
L. GERBANE. Republikas interese klubos un apvienību skatīti vērtējumi	27. lpp.
V. IVIČIŠIS. Bērnu skaņotāji	27. lpp.
A. LUBKA. Skatuve mūsdienās	28. lpp.
I. OPLAČIČANE. Latvijas sabiedrības Mākslas	29. lpp.
LABĀKAS PIEREDZES ADRESĒS	
R. ZELLE. Interese no Liepājas	30. lpp.
M. LINDANE. Svētku izstrādājumu izstrādātāji	32. lpp.
A. VEIDE. Pasākuma vadītāji	32. lpp.
V. BAIGIŅIS. Atzinums un apmācība	33. lpp.
S. USPENSKIS. Bērnu skaņotāji	34. lpp.
NO TRADĪCIJU VĒSTURĒS	
A. BRĒDE. Svētku organizēšana	35. lpp.
IEROSMEI	
Ķēģeris darbam Cerāņi – 199	36. lpp.
Vēstules labīgajai dāmei arī ļaudīm	36. lpp.
I. van Bilsbeeren. Dances Tālo	37. lpp.
A. Spertāla. Priemji labākajiem scenogrāfiem	37. lpp.
Atzinums angļiem	38. lpp.
SKATĪTI UN FAKTI	37. lpp.
UZMANĪBU IZGLĪTĪSĪMI	38. lpp.

izveidot Republikānisko novatoru klubu metodisko centru un 1967. gadā apstiprināja Novatoru kluba nolikumu.¹⁵³ Novatoru klubi palīdzēja kultūras namiem organizēt laukos novatoru stūrīšus, realizēt racionalizācijas priekšlikumus, propagandēt zinātnes sasniegumus lauksaimniecībā, rīkot izstādes, novatoru dienas, tehniskās informācijas dienas, piedalīties sociālistiskās sacensības organizēšanā, veidot pirmrindas pieredzes kabinetus, rīkot tematiskus vakarus, Mehanizatoru dienas, Celtnieku dienas un citus pasākumus.¹⁵⁴

Līdzekļus Novatoru kluba metodiskā centra kontā ieskaitīja no republikas budžeta daļas, kas bija domāta izgudrotāju finansēšanai, kā arī no rūpniecības uzņēmumu kadru sagatavošanai plānotām finansēm.¹⁵⁵

Klubi un kultūras nami finansējuma ziņā joprojām dalījās valsts, arodbiedrību un kolhozu pārvaldījumā. Pamattendence līdz 1980. gadam bija jaunu kultūras namu celtniecība, mazāk rūpējās par veco namu remontiem. Pēc LPSR Valsts statistikas komitejas ziņām laikā no 1961. līdz 1980. gadam valsts un kooperatīvās iestādes uzcēlušas 95 kultūras namus, bet kolhozi – 186 klubus un kultūras namus.¹⁵⁶ Materiālās bāzes nodrošinājums vistricīgākais bija valsts kultūras namos.

1968. gadā 50 Kultūras ministrijas pārziņā esošajiem lauku klubiem nebija savu telpu, kultūras pasākumiem izmantotas skolas, daudzi klubi bija galēji sliktā stāvoklī, bet 280 klubu iestāžu telpas aizņēmušas citas organizācijas, kam ar kultūrizgūtības darbu nav bijis sakara.¹⁵⁷ Vēl 1981. gadā Valsts plāna komitejas ziņojumā teikts, ka 14 klubiem nav savu telpu, bet 28% klubu vajadzīgs kapitālais remonts.¹⁵⁸ 70. gados izveidojās ciešākas saites ar kolhoziem materiālās bāzes uzlabošanā, daudzas saimniecības sāka apmaksāt amatiermākslas pulciņu vadītāju darbu un nodrošināja piemaksas kultūras darbiniekiem, ko oficiālais PSKP CK un PSRS MP lēmums apstiprināja tikai 1986. gada martā.¹⁵⁹

Mēģinājums apvienot dažādu institūciju līdzekļus iedzīvotāju kulturālās apkalpošanas jomā radās 1983. gadā pēc PSKP CK 1982. gada maija plēnuma lēmuma, kad sāka veidot tā

sauktos "kultūras kompleksus". Šā pasākuma mērķis bija "nostiprināt sakarus ar darba kolektīvu dzīvi, koncentrēties uz tautas saimniecības un sociāli ekonomisku uzdevumu realizēšanu, labāk izmantot materiālo bāzi un kadrus, kā arī nodrošināt iedzīvotāju ideoloģisko audzināšanu un realizēt pilnvērtīgu darbaļaužu brīvā laika pavadīšanu". Pirmais komplekss izveidojās Kuldīgā 1983. gada maijā ar nosaukumu Kuldīgas agrorūpnieciskā apvienība, kurā ietilpa rajona kultūras nams, patērētāju biedrības klubs, dzelzbetona rūpnīcas kultūras nams, rajona centrālā un bērnu bibliotēka, muzeji, kinodirekcija, sporta organizācija "Vārpa", DOSAAF, grāmatnīca. Tika radīta kopīga tāme, kur katrai organizācijai paredzēta sava daļa līdzekļu, kā arī garantēta iespēja apvienībai pievienoties arī citām organizācijām.¹⁶⁰ Līdzīgi kompleksi nokomplektēti arī citos rajonos, gan ar nosaukumu "Kultūras un sporta komplekss". Lai tālāk sekmētu kompleksu darbību, no 1985. gada līdz 1986. gada maijam tika noorganizēta Kultūras un sporta kompleksu skate, bet 1987. gadā republikā bija jau 172 kultūras un sporta kompleksi.¹⁶¹

Kultūras nodaļu vadītāji sekmēja šādu kompleksu radīšanu galvenokārt tādēļ, lai regulētu un panāktu puslīdz līdzvērtīgu finansējumu valsts sistēmas kultūras institūcijām salīdzinājumā ar bagātājiem arodbiedrību un kolhozu klubiem. Kā tas realizējās dzīvē, tas bija atkarīgs no kompleksā iekļauto organizāciju un Kultūras nodaļu vadītāju savstarpējām attiecībām. Visumā var uzskatīt, ka pasākums bija diezgan mūsdienīgs, ja būtu realizēts uz savstarpēji brīvprātīgu līgumu pamatiem.

Kā patstāvīgas kultūrizglītības iestādes darbojās Kultūras un atpūtas parki lielākajās Latvijas pilsētās (pavisam seši parki). Partija un valdība centās tos Latvijā padarīt līdzīgus Krievijas parkiem, kur iegūst informāciju no stabos iekārtiem metāla skaļruņiem, kur ļaudis pulcējas ikdienā kā masu pastaigu un rotaļu vietās. Tāpēc atskaitēs regulāri prasīja nolasīto lekciju, mutvārdu žurnālu, tematisko vakaru, sporta pasākumu skaitu, bet 1963. gadā pēc PSRS KM pieprasījuma tiek organizētas parku rotaļnieku ("massoviku") skates, kā arī skates par veikto fizikultūras – veselības darbu.¹⁶²

Taču Latvijas parku vadība, neignorējot lēmumu prasības, centās darbību ievirzīt vairāk estētiskā plāksnē, meklējot citas darba formas, piesaistot pasākumus konkrētam uzņēmumam vai nozarei. Piemēram, Rīgas Kultūras un atpūtas parks aizsāka jaunu formu – teatralizēts sarīkojums – un veidoja tos kā “Tekstilnieku svētkus”, medicīnas darbinieku atpūtas dienu “Cilvēki baltajos halātos”, robežsargu dienu “Robeža aiz atslēgas”. Parkā notika mākslas svētki, kuros piedalījās arī viesmākslinieki no Maskavas un Ļeņingradas – kino dienas, teātra, estrādes dienas u. c. pasākumi, bet koncertskatuves izveidojās par estrādes mūzikas koncentrācijas vietām republikā, gan tikai no tā brīža, kad estrādes mākslu vairs nevarēja aizliegt.¹⁶³

Pilnīgi patstāvīga kultūrizglītības darba organizācija eksistēja Latvijas PSR arodbiedrību sistēmā: atsevišķi lēmumi un rīkojumi, atsevišķa uzskaitē un atskaite, atsevišķa finansēšanas kārtība. Visa veida atskaites par kultūrizglītības darbu tika sniegtas pa nozarēm (metālurģiskā rūpniecība, tekstila un vieglā rūpniecība, celtniecība, lauksaimniecība), bet pie Latvijas arodbiedrību Centrālās padomes (LRAP) darbojās Kultūras – masu un fiziskās kultūras nodaļa, kas praktiski vadīja arodbiedrību kultūras iestāžu darbu. 1980. gadā izveidojās atsevišķi Kultūras un masu

Svētki Kuldīgas estrādē. Uzstājas grupa “Pērkons”. 1981. gads

nodaļa, kuru 1987. gadā pārveidoja par Kultūras, audzināšanas darba nodaļu, bet 1989. gadā, kad notika arodbiedrību pārvaldes aparāta štatu samazināšana, Kultūras, audzināšanas darba nodaļu likvidēja. Arodbiedrību kultūras darbinieku uzdevumi bija tādi paši kā valsts kultūras iestādēs, tāpat bija jārealizē PSKP CK lēmumi, jāveic sabiedrības ideoloģiskās audzināšanas darbs un jāorganizē amatiermāksla. Taču materiāli sistēma bija labāk nodrošināta, bija iespēja algot vairāk darbinieku un maksāt tiem lielākas darba algas. Ja 1986. gadā uz 580 kultūras namiem valsts sistēmā bija 2454 darbinieki, tad uz 273 kultūras namiem un klubiem arodbiedrību sistēmā bija 2639 štata darbinieki. Tā kā arodbiedrību klubi bija rūpniecības uzņēmumos, iestādēs, augstskolās, tad to lielākais vairums koncentrējās Rīgā un citās pilsētās, laukos aptverot tikai padomju saimniecības un dažādus ar lauksaimniecību saistītus uzņēmumus.¹⁶⁴

Arodbiedrībām bija arī patstāvīga kadru sagatavošanas sistēma, ieskaitot kultūras darbiniekus, un 1968. gadā, vadoties no Vissavienības arodbiedrības Centrālās padomes sekretariāta lēmuma, tika izveidots LRAP Mākslinieciskās pašdarbības nams, kas pēc būtības un uzdevumiem bija identisks KM TMN. Pamatstruktūras – nodaļas – bija papildinātas ar atsevišķiem

*Uzvaras Otrā pasaules karā gadadienai veltīti svētki Jelgavā.
1985. gads*

speciālistiem. Viena no plašākajām ar trim metodiķiem bija Darbaļaužu atpūtas organizācijas un arodbiedrību kultūrizglītības darbinieku kvalifikācijas celšanas nodaļa, kas nodarbojās ar semināru, kursu organizēšanu, konsultāciju sniegšanu, konkursu rīkošanu. Otrā bija repertuāra un bibliogrāfijas nodaļa, tālāk vēl nodaļa darbam ar bērniem, fotomākslas un mūzikas nodaļa. Būtībā šādā situācijā realizējās ne tikai metodiskā darba dublēšanās ar KM TMN, bet arī konkurences cīņa, kurā arodbiedrību sistēmai bija priekšrocības, jo tā darbojās labākos apstākļos. Bez tam bieži notika manipulācijas – piemēram, padomju saimniecības koris pārstāvēja gan pagastu, gan arodbiedrību. Vadoties no konkrētās situācijas, reizēm nekonsekvences parādījās arī atskaitēs, jo atsevišķi kolektīvi tika iekļauti vienlaikus abu sistēmu uzskaitē.

Taču praktiskā darbībā abu sistēmu darbinieki centās iespējamības robežās saskaņoties, līdz ar to arodbiedrībā veidojās atsevišķas darbības sfēras, kam Kultūras ministrija pievērsās mazāk. To var teikt par foto mākslu, jo praktiski šī arodbiedrību nodaļa aptvēra visas republikas foto apvienības (1971. gadā – 60 apvienības ar aptuveni 2000 dalībniekiem), organizēja foto-meistarības skolu, rīkoja regulārus fotoamatieru seminārus, kuru rezultātā notika plašas foto izstādes un citi pasākumi. Mūzikas nodaļa vairāk pievērsās pūtēju orķestru kvalifikācijas uzlabošanai, rīkojot seminārus un atsevišķu izpildītāju apmācības kursus, piemēram, 1971. gadā sitamo instrumentu spēles kursus un vokāli instrumentālo ansambļu vadītāju seminārus. Pie Mūzikas nodaļas kādu laiku pastāvējusi arī Rīgas Tautas konservatorija profesora Aleksandra Viļumaņa vadībā, kuru beiguši 68 absolventi, kas dažkārt papildināja amatiermākslas pulciņu vadītāju kontingentu.

Dramatisko kolektīvu metodiķis rīkoja seminārus ziemas tradīciju vadītājiem – Sala vecim un Sniegbaltītei, ar ko nedarbojās TMN. Bērnu nodaļa organizēja galvenokārt bērnu amatiermākslas pulciņu darbu, rīkoja zēnu koru salidojumus un regulārus bērnu amatiermākslas koncertus. Vēlākos gados mainījās gan šīs iestādes nosaukums (Tautas daiļrades nams), gan arī struktūra, taču pamatfunkcijas palika tās pašas.

Konkrēta KM TMN un arodbiedrību Mākslinieciskās pašdarbības nama sadarbība netika fiksēta, bet tādi pasākumi kā dziesmu svētki, arī dažī salidojumi un Tautas kolektīvu nosaukumu piešķiršana amatiermākslas vienībām tika realizēta ar kopējiem Kultūras ministrijas un LRAP lēmumiem. Ciešāka sadarbība sāka rasties tikai 80. gados, kad notika jau E. Melngaiļa Zinātniski metodiskā centra un arodbiedrības Tautas daiļrades nama kopīgu plānu analīze.¹⁶⁵

Īpašu vietu arodbiedrību sistēmā ieņēma augstskolu studentu klubi. Tie prasmīgi organizēja atskaitēs tik ļoti pieprasītās aģitbrigādes, attiecinot to saturu galvenokārt uz katras augstskolas iekšējo dzīvi, kas bija interesanta pašiem studentiem un arī citiem klausītājiem, rīkoja profesijas svētkus, atbilstošus augstskolas profilam, organizēja interešu klubus (Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā – Revolucionāro tradīciju, Karojošo ateistu, Internacionālās draudzības, kino, foto, sporta u. c. klubus), veidoja studentu tradīcijas – Aristoteļa svētkus LVU, ģimeņu vakarus LLA u. c. Augstskolās darbojās kvalitatīvi amatiermākslas kolektīvi – deju ansamblis “Vektors”, vīru koris “Gaudeamus” – RPI, jauktais koris “Juventus”, deju ansamblis “Dancis” – LVU, deju ansamblis “Laima” – DPI un “Kāļve” – LLA, ar ko arodbiedrības pamatoti lepojās.¹⁶⁶

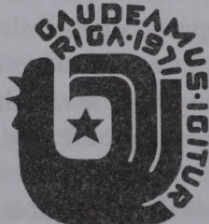
Viens no lielākiem studentu pašdarbības forumiem bija Baltijas republiku Studentu svētki, kuros kā viesi parasti tika uzaicināti kolektīvi no citām padomju republikām. Svētku iniciatore bija senā studentu pilsēta Tartu. Pirmajos svētkos 1956. gadā piedalījās 2200 dziedātāju no Rīgas, Viļņas, Tallinas, Maskavas, Ļeņingradas, Kijevas, Minskas, Petrozavodskas. Sarīkojums sākās ar gājienu pa pilsētu gar augstskolām, ar svētku uguns iedegšanu un plašu koncertu. Jau no pirmajiem svētkiem tika izstrādāta koncertu shēma – noteica vairākus skaņdarbus kopējam izpildījumam, bet katra augstskola deva daļu koncerta savā nacionālā valodā ar nacionālu repertuāru. No kopīgiem skaņdarbiem obligāti bija V. Muradeli “Starptautiskā studentu savienības himna” un sena studentu himna “Gaudeamus”, kuras teksts latīņu valodā tulkojams kā “priecāsimies” un nāk no vi-

duslaiku Eiropas, 1781. gadā to apdarinājis vācu literāts V. Kandlēbens, bet mūzika aizgūta no komponista I. G. Gintera.

Nākamie Studentu svētki notika Rīgā 1958. gadā. Tajos piedalījās jau ap 3000 dziedātāju, plašs koncerts notika uz pontoniem Daugavā, bet svētki nobeidzās ar latviešu Ligo tradīcijas demonstrējumiem Siguldā.

Lielo klusuma periodu līdz 1967. gadam, kad šādus svētkus "neieteica" organizēt, pārtrauca igauņi, sarīkodami 3. studentu svētkus atkal Tartu pilsētā, kur sabrauca ap 3200 studentu. No tā laika arī studentu svētki ieguva nosaukumu "Gaudeamus". Pēc tam svētkos Viļņā 1968. gadā jau piedalījās pāri par 5000 dalībnieku, un no šīs reizes pasākumus kuplināja arī mākslas augstskolas ar savu labāko darbu izstādēm.

Pēc trīs gadiem studentu svētkus atkal organizēja Rīga, taču šoreiz tie notika jaunajā Ogres estrādē. Noteikta gadu starplaika

Baltijas studentu svētku "Gaudeamus" emblēmas

starp nākamajiem "Gaudeamus" svētkiem gan nebija, bet turpmākie pulcēja arvien lielāku dalībnieku skaitu, pievienojoties arī deju kolektīviem un tā kļūstot par studentu dziesmu un deju svētkiem. 1974. gads – Tartu ar 4500 dalībniekiem, 1978. gads – Viļņa ar 6000 dalībniekiem, ieskaitot folkloras kopas un pūtēju orķestrus. 1981. gadā Rīgas svētki atšķīrās ar lielāku akcentu deju kolektīviem un atsevišķu koru koncertiem citās Latvijas pilsētās un Rīgas parkos. Devītie "Gaudeamus" Tallinā 1984. gadā pulcēja lielajā Dziesmu svētku estrādē 16 000 studentu.

Desmitie studentu svētki Viļņā sākās ar republiku kolektīvu uzstāšanos dažādās Lietuvas pilsētās, atsevišķas dienas veltot folkloras, dziesmu un deju ansambļu un vokāli instrumentālo ansambļu koncertiem, kā arī deju koncertiem stadionā. Noslēguma koncertā Viļņas Dziesmu svētku estrādē katra republika uzstājās ar 20 minūšu garu programmu. Latvijas Republikai uzvedums saistījās ar koklētāju un simfoniskā orķestra piedalīšanos teatralizētā uzvedumā ar Jāņu dziesmām, ligošanu, Jāņu vainagiem un uguns kuriem, kura nobeigumā koris pirmo reizi nesankcionēti nodziedāja Latvijas brīvvalsts laika himnu "Dievs, svētī Latviju!", bet gājienā atļāvās demonstrēt sarkanbaltsarkano karogu.

Studentu svētki kopumā deva lielu ieguldījumu jauniešu amatiermākslas attīstībā un tās kvalitatīvā izaugsmē. Bez tam augstskolas beigušie studenti savās darbavietās parasti bija aktīvi pašdarbnieki, izmantojot arī studentu svētkos gūto pieredzi.¹⁶⁷

Studentu svētku tradīcija pārmantota arī mūsdienās, taču tai vairs nav tā sociālā nozīmīguma kā sociālisma laikā. Padomju okupācijas gados šie svētki republikās līdzinājās dziesmu svētkiem, kuros kā skatītāji līdzdarbojās visa sabiedrība un kopā ar studentiem izbaudīja Baltijas valstu solidaritāti un nacionālās vienotības izjūtu.

1985. gada aprīlī PSKP CK ārkārtas plēnums par PSKP CK ģenerālsekretāru ievēlēja Mihailu Gorbačovu, un sākās tā sauktais "pārbūves" laiks, kad Baltija kļuva par zināmu pārbūves

laboratoriju. Ja ekonomika bija novesta līdz atpalcībai, tad attiecībā uz kultūru tauta bija sapratusi tās lomu garīguma saglabāšanā. Relatīvas brīvības kultūrā jau bija realizējušās 80. gadu sākumā – koru un dramatisko pulciņu repertuārā varēja atļauties tādus darbus, kas agrāk bija aizliegti, kolektīvi ar KM piekrišanu tika palaisti uz koncertiem aiz robežas Rietumos, ar estrādes dejām bija papildinājies deju kolektīvu repertuārs, kultūras namos ienākušas diskotēkas. Amatiermāksla kļuva par “pārbūves” aktīvu virzītāju Latvijā.

Populāri bija kļuvuši estrādes un vokāli instrumentālo ansambļu koncerti, kas centās pārņemt “brīvās” pasaules tradīcijas – pašiem kolektīviem sacerēt savas dziesmas un koncertu vadīt tā, lai aktivizētu skatītājus un radītu līdzdalības attieksmi. Zināmā mērā tas mudināja atklāt tautas neapmierinātību ar uzspiestajiem ierobežojumiem un prasībām, bet, no otras puses, tā bija jauniešu vēlme priecāties, sekojot ārzemju paraugiem. Bet tas partijas ideologos un vietējos partijas vadītājos radīja bailes par pretošanos režīmam un tautas aktivizēšanos “nepareizā” virzienā. Tāpēc par koncertiem bieži radās slepenas sūdzības un nosodošas publikācijas presē, kas parasti beidzās ar rājiem koncertu vadītājiem un organizatoriem, bet ansambļu darbībā nekas būtisks nemainījās. Piemēram, 1981. gada jūnijā komponists un ansambļa “Modo” vadītājs Zigmārs Liepiņš Dzintaru koncertzālē kā koncerta vadītājs sniedza savus komentārus, kurus jaunieši pavadīja ar sajūsmas pilniem saucieniem. No apstiprinātās koncerta programmas bija izmestas krievu padomju komponistu dziesmas, bet skatītāji aicināti dziedāt līdz dziesmu “Vēl ir laiks”, kaut gan šo dziesmu iekļaut koncerta no beigumā bijis aizliegts. Rezultātā koncertzālē, pēc “novērotāju” domām, bijis pilnīgs haoss un anarhija. Par to kolektīvam divus mēnešus bija aizliegts koncertēt un iestudēt jaunu repertuāru, bet Zigmārs Liepiņš saņēma stingro rājienu.¹⁶⁸

Vai arī 1981. gada septembrī vokāli instrumentālais ansamblis “Līvi”, koncertējot Latvijas rajonos cilvēku pārpildītās zālēs, “radījis nekārtības”. Ziņojums no Jelgavas kultūras nama liecina, ka ansambļa vadītājs Juris Pavītols pieļāvis “triviālus un

nesaprotamus dziesmu komentārus, replikas, spriedumus un citus programmā neparedzētus tekstus", kas piedevuši "skatuviskas un radošas nedisciplinētības" raksturu. Pie tam programma sastāvējusi no pašu sacerētiem skaņdarbiem, ignorējot Komponistu savienības devumu. Rezultātā "Līviem" sešus mēnešus aizliedza koncertēt, bet rājienus saņēmuši gan Liepājas pilsētas Kultūras nodaļas vadītājs par nepietiekošu ansambļa audzināšanas darbu, gan Jelgavas pilsētas Kultūras nodaļas vadītājs, ka pieļāvis tādas izdarības.¹⁶⁹ 1985. gada jūnijā Bauskas rajona vokāli instrumentālais ansamblis "Viktorija" pēc laikraksta "*Komsomoļskaja Pravda*" uzaicinājuma piedalījās koncertos Maskavā un politisko dziesmu festivālā Erevānā, bet Rīgā Bauskas rajona Kultūras nodaļas vadītājs saņēma aizrādījumu par to, ka tas noticis bez Latvijas PSR KM apstiprinājuma. Ansamblim trīs mēnešus aizliegts uzstāties ārpus kolhoza teritorijas un jāizskata jautājums par ansambļa vadītāja Jāņa Līvmaņa atbilstību amatam.¹⁷⁰ Tā veidojās situācija, ka estrādes ansamblī bija tie, kas aktivizēja jauniešus "paātrināt pārbūvi".

Līdz ar pārbūves procesa aizsākumiem 1985. gadā, 1986. gadā sabiedrībā un presē sākās diskusija par latviešu tautas mākslas un kultūras tālāko attīstību. Arī kultūrizglītības darbs bija nonācis zināmā strupceļā – sarīkojumi kultūras namos bieži notika pustukšās zālēs, jo iedzīvotāji vairs nepieņēma klaju moralizēšanu un nepārtraukto "audzināšanu". Pie tam katrā mājā bija televizors, kas varēja apmierināt interesi, neizejot no labiekārtota dzīvokļa uz dažkārt neremontēto un neestētisko klubu. Antons Rancāns laikrakstā "*Literatūra un Māksla*" raksturo situāciju laukos, atklājot, ka tobrīd lauku iedzīvotājam vairs nepietiek ar jaunuzceltiem dzīvokļiem un skolām, viņš vēlas pāriet dzīvot pilsētā. Daudzo lauku speciālistu ar augstāko izglītību izmisīgā cīņa pret kopu mantas izvazāšanu, kur jēdziens "mūsu" kļuvis par "nevienu", pret saimniecības teritorijas piemēsošanu un nolietotās lauksaimniecības tehnikas izmētāšanu pa parkiem un skvēriem, pret alkoholiķiem un slaistiem novedusi pie izglītota cilvēka statusa zaudēšanas. Teritorijas sakārtošanas vietā kolhozi bieži vien lepojās ar modē nākušo somu pirts "kultūru".

Šajā situācijā laukos rezultātu nedod arī uzaicinātie profesionālie mākslinieki ar izstādēm un koncertiem, jo lielākā daļa skatītāju un klausītāju ir tikai lauku speciālisti un kantora darbinieki, bet saimniecības strādniekus tas vienkārši neinteresē. Līdz ar to notikums ir banketa galds māksliniekiem, bet ne izstāde vai koncerts strādniekiem.¹⁷¹ Tāpat nepieciešamas kardinālas izmaiņas ražošanas un sadzīves kultūrā.

Publikācijas liecina, ka sabiedrība visumā piekrīt, ka kultūras darbinieku algas ir zemas, ka dažkārt viņiem nākas strādāt nepiemērotos apstākļos, ka viņi aprakti papīru plūdus, taču atzīst, ka gribētos kaut ko jaunu. Bet bieži gadās, ka kultūras darbinieku pieteiktām jaunām idejām pretojas vietējā vadība vai nu aiz bailēm, vai negribot uzņemties risku. No malas skatoties, nevienam parasti nav ienācis prātā tas, kādos žņaugos tika turēti kultūras darbinieki un cik daudz enerģijas un drosmes vajadzēja, lai kaut ko jaunu realizētu. Rezultātā, kā atzīst Andris Briedis publikācijā "Literatūrā un Mākslā", "mums ir kori, ir dziesmu svētki, bet cilvēki ikdienas dzīvē un sadzīvē dzied maz, nedzied arī kultūras darbinieki savos saietos, jo nav prieka".¹⁷²

Klubu darbinieki joprojām bija spiesti rēķināties ar valdības diktātu, jo, piemēram, vēl 1984. gada decembrī radošās inteliģences sanāsmē LPSR Kultūras ministrs V. Kaupužs savā referātā uzsvēra, ka "ir jāizprot partijas izstrādātās vispusīgi apsvērtās un reālistiskās sociālisma pilnveidošanas stratēģijas politiskā būtība, jāprot to cieši saistīt ar propagandas, audzināšanas darba praksi".¹⁷³

Krīzes pazīmes parādījās arī amatiermākslā, jo, daļai kolektīvu it kā profesionalizējoties, savu vietu sabiedrībā un pašdarbībā nesaskatīja mazie lauku kolektīvi, arī jaunieši atrada sev interesantākas nodarbibas, kur nevajadzēja tik daudz rūpīga darba.

Par to, kā veidot jaunu kultūras darba sistēmu republikā, ieinteresējās arī laikraksts "Literatūra un Māksla", 1985. gada nogalē atklājot diskusiju "Kultūra laikā un cilvēkā", kurai punkts pielikts 1986. gada janvārī, atstājot iespējas autoriem izteikties

arī turpmāk. 21 laikraksta numurā – no Nr. 37 1985. gadā līdz Nr. 5 1986. gadā – savas domas izteikuši 70 cilvēki – filozofi, rakstnieki, skolotāji, kolhoznieki, partijas darbinieki, sociologi, kultūras darbinieki u. c. Pārrunas veidojās divās gultnēs – teorija un prakse, tā arī nenonākot pie saskaņošanās iespējām, jo teorijas pārstāvji vairāk turējās pie abstrakcijām, ko devuši visdažādākie laiki un kultūras, bet prakses darbinieki tiecās uz utilitārismu, tā arī nedodot risinājumu, kā tālāk veidot kultūras darba sistēmu. Līdz ar to laikrakstam nav izdevies prognozēt pozitīvo praktisko efektu, kas norādītu uz “latviešu padomju kultūras” vietu un lomu sabiedrības tālākā attīstībā.

Diemžēl diskusijā nepiedalījās administratīvo vienību vadītāji, tie, kas bija atbildīgi par šo kultūras darba sistēmu, un tie, kas bija tiesīgi par to lemt. Taču ir uztaustīti toreizējie reālie procesi kultūrā, tas ir, sabiedrības interese par kultūras vērtībām un tradīciju pārmantošanas nozīmīgumu. Diskusijā izskan interesanta doma par “dvēselisko kultūru”, kurai jārada svētuma izjūta darba esībā, ģimenē, savā sētā, savā tautā, savā dzīvesveidā, jo cilvēki dzīvo vēsturē, ar viņiem ir paaudžu pieredze, jāprot tajā ieklausīties. Šo vērtību nevar parādīt skaitļu valodā, to uz tur tradīcijas, kuras ievēro katrs un visi kopā. Dvēseliskumam jānāk no mazotnes, no ģimenes visu mūžu diendienā. Slikti, ka jauniešu paaudze, par tām neko nezinot, ir ļoti labi informēta par to, kas notiek pasaulē. Viņu intereses nevar apmierināt ne ģimene, ne kultūras nams. No tā izriet nākamā tēze, ka iet mazumā daiļamatniecība, jo vecākai paaudzei neseko jaunieši, ka iet mazumā sētas skaistuma priekšstats, noplicinās zemnieciskā darba tikuma jēdziens un attieksme pret darbu.

Apkopojot kultūras darbinieku viedokļus diskusijā, nonāca pie secinājuma, ka lauku vide nav gatava profesionālo mākslinieku pūlēm iet tautā. Rodas pretēja attieksme pret mākslu, kad tā kļūst par lepnību, nevis nepieciešamību. Šādā situācijā par daļēji vainīgiem tiek atzīti paši mākslinieki un kultūras darbinieki. Lauksaimniecībā un rūpniecībā notikuši daudzi pārkartojumi, bet kultūras sfēra palikusi visai nemainīga, tāpēc nepieciešama būtiska pārkartošanās arī šajā sfērā. Tikai konkrētie ceļi, kā to darīt, gan netika norādīti.

Tēvišķīgus aizrādījumus par diskusijā diezgan brīvi paustajiem uzskatiem devis Kārlis Šteinbergs, pārmetot dažiem autoriem balstiņanos uz ideālisma filozofiem, uzsverot, ka, tikai "studējot marksisma – ļeņinisma filozofiju", varētu nonākt pie pareizu aktuālu jautājumu un problēmu risinājuma. Diskusijas nozīmīgumu jaunu risinājumu atrašanās kultūras attīstībā pilnībā iznīcina autora apgalvojums, piesaucot K. Marksa un V. Ļeņina teoriju, ka "kapitālisms top par komunismu tautas masu radošā darba rezultātā", ka "sociālistiskās kultūras misija – nostiprināt un attīstīt komunistisko", ka "mūsu kultūras veidošanas pamats ir un paliek zinātniskais sociālisms, sociālisma zinātniskā izpēte".¹⁷⁴

Neviens no autoriem nav spējis tieši atzīt, ka ar kādreiz derīgām komisāru metodēm un komunistiskās partijas piespiesto "audzināšanas metožu" realizēšanu, balstoties uz marksisma – ļeņinisma teoriju, kultūras sfēras pārkārtošanu nevar panākt. Vairāki autori norādījuši uz nepieciešamību pārmantot tradīcijas un veidot nepārtrauktību kultūrizglītojošā darbā, bet nav uzdrīkstējušies atzīt faktu, ka tradīciju pārmantošana ir bijusi vardarbīgi pārtraukta sociālismā un iluzora nepārtrauktība kultūras attīstībā radīta ar partijas uztipto kampaņveidību un kultūras darbinieku entuziasmu un pašaieliedzību, saglabājot un cenšoties pilnveidot nacionālo tautas mākslu.

Un tomēr diskusija parādīja, ka var sākt atklāti runāt par jautājumiem, kas iepriekš bija aizliegti, ka sabiedrības sakustēšanās ir sākusies, kaut gan vai nu īsti nesaprašanas, vai baiļu no represijām dēļ diskusijas dalībnieki līdz sistēmas kritikai vēl nenonāca.

Lūzums liberalizācijas procesā bija 1987. gads. Aktivizējās visa latviešu sabiedrība – notika nesankcionēti pasākumi pie Brīvības pieminekļa 1941. gada deportācijas dienā, Molotova–Ribentropa pakta gadadienā 23. augustā u. c. aktivitātes. Kultūras laukā parādījās jauna sabiedriska organizācija – Latvijas Kultūras fonds, kurš gan tika organizēts pēc Vissavienības parauga, bet savā darbībā pārbūves periodā kļuva par ļoti aktīvu sabiedrību organizējošu faktoru.

Fonda aizsākumi meklējami jau 1987. gada februārī, kad Rīgā ieradās pārbūves iniciators Mihails Gorbačovs ar kundzi Raisu, kura bija Padomju Savienības Kultūras fonda prezidija locekle. Tad arī ievirzījās sarunas par Latvijas Kultūras fonda dibināšanu, bet 1987. gada 4. septembrī jaunās sabiedriskās organizācijas ievēlētais priekšsēdētājs Imants Ziedonis laikrakstā "Literatūra un Māksla" aicināja sabiedrību piedalīties Latvijas Kultūras fonda aktivitātēs. No sava Latvijas brīvvalsts laika Kultūras fonda šis atšķirās ar to, ka iepriekšējam līdzekļus piešķīra valsts no budžeta, bet jaunajai organizācijai bija jāpārtiek no ziedojumiem. Kultūras fonda mērķis bija sekmēt kultūras procesus Latvijā, piesaistot valsts, privāto uzņēmumu, privāto personu (arī ārvalstu pilsoņu) līdzekļus dažādu kultūras projektu īstenošanai. Imants Ziedonis dzejiski raksturo Kultūras fonda būtību: "Saiets un sanesums. Kultūras iestāde, jauns iestādījums, kas iedibināts, lai izvestu sabiedrībā, nodotu atklātībā, uzmeklētu un uzrādītu. Ko? Vēl neieraudzītu kultūrspēku. Vēl neuzplaukušas tendences. Neformālus gājienus. Un cilvēkus, kuri dažādu iemeslu pēc vēl nav sevi pieteikuši."¹⁷⁵

Latvijas Kultūras fonds (LKF) bija Vissavienības Kultūras fonda sastāvdaļa, bet ar savu atsevišķu bankas kontu ziedojumiem, kas paliek LKF rīcībā, izņemot 20% atskaitījumus Centra fondam. Ziedojumi, kas ieskaitīti kādam noteiktam mērķim vai programmai, pilnībā paliek šās programmas rīcībā, arī ārzemju valūta un citas vērtības paliek LKF īpašumā. Ziedojumi LKF darbinieku algām netiek izmantoti, tās maksā no ražotņu un citu finansiālu pasākumu ienākumiem. Galvenie fonda darbības virzieni pirmajos gados bija vēstures, kultūras un dabas pieminekļu saglabāšana, apkopšana, apkārtējās vides sakārtošana. Kā īpaša programma tika izvirzīta Daugavas krastu sakopšana, Baltijas krastu jūrskolu piemiņas gaismā celšana, atsevišķu vēsturisku personību (piemēram, Jukuma Vācieša u. c.) piemiņas iedzīvināšana, tautas amatniecības tradīciju atjaunošana, ilgtermiņa stipendiju (vēlāk nosaukums – Spīdolas stipendija) piešķiršana zinātniekiem, māksliniekiem, literātiem un citu profesiju pārstāvjiem, veicinot aktuālu populārzinātnisku oriģi-

nāltektu tapšanu, talkas centra dibināšana u. c. pasākumi. Par LKF emblēmu kļuva simboliska Māras laiva kā dzīves šūpulis, kā horizontālā dzīves līnija, bet vertikāle – Saule, tātad etniska savā saules izrādē un aktuāli sadzīviska savā laivas formā.

1988. gada 6. janvārī nodibinājās LKF talku vadības centrs, kurā piedalījās ap 100 talku vadītāju no dažādiem rajoniem ar gatavību sākt darbu sava novada vides sakopšanā, kultūrkartes veidošanā ar sargājamo vietu un objektu sarakstu sastādīšanu¹⁷⁶, bet 1988. gada maijā LKF nodibināja Amatnieku brālību, kuras mērķi – atjaunot amatu meistarību labo slavu, iesaistīt jaunatni amatu apgūšanā, saglabāt, atjaunot vecas ēkas, radīt amatu arhīvu, celt gaismā amatu folkloru, tērpus, tradīcijas, svētkus u. c.¹⁷⁷

Par LKF aktīvo darbību liecina virkne pasākumu gada garumā: 1987. gada 11. oktobrī notika pirmā mākslas darbu izsole, gada beigās Anglikāņu baznīcā kopā ar RPI Studentu klubu sarīkoti pirmie leļļu svētki ar bērnu grāmatu ilustratoru, multiplikāciju mākslinieku piedalīšanos, bērnu līdzatnesto leļļu izstādi un citām izdarībām. Daugavas programmas propagandai sarīkoja Tautas kora "Daugaviņa" koncertu un 1988. gada 26., 27. februārī Daugavpili notika LKF paplašināta izbraukuma sēde, veltīta Daugavas ielejas sakopšanai un atveseļošanai, kopā ar Baltkrievijas PSR 1988. gada 27. martā jaunajā Ogres kultūras namā režisore Marga Tetere ar LKF palīdzību sarīkoja vairāku teātru kopdarbību Daugavas programmas propagandai un realizēšanai, 1988. gada 4. jūnijā Rīgas Kinonamā uzsāka LKF Latvijas ērģeļu aizsardzības un ērģelmūzikas propagandas centra dibināšanu, 1988. gada jūlijā noorganizēja akciju "Staburags" par Daugavas krastu sakopšanu, ar grupas "Līvi" piedalīšanos un koncertiem Preiļos, Jēkabpilī, Ogrē, Madonā, 1988. gada jūlijā realizēja akciju – "Atpazīsim Piebalgas novadu" ar fotopraktikumu, Cēsu Vēstures muzeja fotoizstādi un ekskursiju pa novadu.¹⁷⁸ 1989. gada 25. martā LKF noorganizēja Tautas kora "Ave, sol" uzstāšanos Sv. Ģertrūdes baznīcā ar L. Garūtas kantāti "Dievs, Tava zeme deg!", pēc tam arī citās baznīcās.

1989. gada sākumā LKF aktivitātes sasniedza augstāko pakāpi, pasludinot, ka LKF valde ir tiesīga patstāvīgi sasaukt savu organizācijas kongresu jautājuma par esošo un saimniecisko attiecību pārtraukšanu ar PSRS Kultūras fondu risināšanai, bet jūnija mēnesī jau LKF kļuva par pirmo neatkarīgo nevalstisko organizāciju Latvijā, jo sasauktais kongress pieņēma savus statūtus un programmu, pārtraucot attiecības ar PSRS Kultūras fondu.¹⁷⁹

Atsevišķi tika izvirzīts jautājums par Līgosvētku oficiālu atzīšanu un brīvdienas apstiprināšanu. 1988. gada 18. martā laikrakstā "Literatūra un Māksla" nopublicēja Imanta Ziedoņa un KF aicinājumu sabiedrības pārstāvjiem izteikt savu viedokli par Līgosvētku svinībām.¹⁸⁰ Arī Rakstnieku savienības pilnsapulce griezās oficiāli pie LPSR AP sesijas ar prasību konstitucionēt 24. jūniju par tautas svētkiem, nosaucot tos par Līgosvētkiem.¹⁸¹ Īsā laikā redakcija saņēma lielu daudzumu vēstuļu no dažādām iestādēm, rūpnīcu kolektīviem, studentiem, skolotājiem, kultūras darbiniekiem, pašdarbniekiem ar parakstiem par Līgosvētku oficiālu atļaušanu. Zināma pretimnākšana bija LPSR AP 1988. gada 15. aprīļa lēmums noteikt 24. jūniju par brīvdienu un uzdot LPSR MP izlemt kārtību, kādā atstrādājams darba laiks par šo dienu.¹⁸²

1988. gadā brīvības robežas paplašinājās, aktivizējās radošās savienības, mudinot iedzīvotājus apzinātai politiskai darbībai. Rakstnieku savienības Valdes paplašinātais plēnums atklāti puda viedokli par demogrāfisko stāvokli Latvijā, migrāciju, latviešu valodas noniecināšanu, pieņemot plašu rezolūciju republikas tiesību, saimniecisko un kultūras aspektu risināšanai, paziņojot savu nostāju PSKP CK ģenerālsekretāram un nodot tālākai rīcībai LKP CK, republikas AP Prezidijam un MP. Plēnuma rezultātā tika izveidota LPSR Radošo savienību Kultūras padome ar rakstnieku Jāni Peteru kā priekšsēdētāju, un tās uzdevums bija Plēnuma rezolūcijas realizēšana.

LKP vadība sākotnēji iestājās par dialogu ar sabiedrību, atļāva virkni kultūras pasākumu, kas iepriekš noteikti būtu aizliegti, piemēram, LKP CK birojā tika pieņemts lēmums par

plašu svinību rikošanu sakarā ar A. Pumpura "Lāčplēša" sarakstīšanas 100 gadu jubileju, tika pieprasītas LPSR ZA rekomendācijas par Saulgriežu svētku svinēšanu (Līgosvētkiem, arī Lieldienām un Ziemassvētkiem), un Propagandas un aģitācijas daļa izsūtīja izziņu par Līgosvētku svinēšanu rajoniem ar iespēju ļaut izmantot praktiskā darbībā.¹⁸³ Sākumā nepretojās arī Tautas frontes dibināšanai, taču, kad tā vēlāk sāka iziet no partijas kontroles, bija jāmeklē pretspēks Interfrontes veidolā.

LKP Rīgas pilsētas komiteja skuma par pieticīgajiem pasākumiem V. I. Leņina 119. dzimšanas dienas laikā, kad masu demonstrācijām pavēles netika dotas un ziedus pie pieminekļa nolika tikai vadošie partijas un Izpildkomitejas darbinieki.¹⁸⁴ 1989. gada aprīlī LKP CK loceklis A. Goris aicināja partijas organizāciju novērst krīzes situāciju partijā, izdarīt secinājumus un analīzi, lai apstrīdētu Tautas frontes gaisotni, ievēlēt citu CK sastāvu.¹⁸⁵ Taču aicinājums palika bez atbildes. Rīgas pilsētas Leņina rajona komunisti uztraucās, ka cilvēki neierodas uz 1. Maija demonstrāciju, ka jaunieši neciena "sociālistiskos ideālus un vērtības", ka sabiedrībā ienāk "subkultūras" elementi, un nonāca pie secinājumiem, ka jārealizē jauna politika, jāatsakās no diktāta, jāveido kvalitatīva jaunatnes prese,¹⁸⁶ taču īstais laiks šādām pārmaiņām jau bija novēlots.

Rajonos un pilsētās notika diskusijas, kur partijas vadītājiem tika uzdoti nepatīkami jautājumi, piemēram, par atklātību LKP CK darbībā, par latviešu valodas kā valsts valodas statusu Latvijā, par LKP CK 2. sekretāra Soboļeva lomu Interfrontes dibināšanā, tika izteikti protesti pret militārās tehnikas demonstrēšanu Rīgā un citās lielākās pilsētās, aicinājums pieņemt likumu par migrāciju.¹⁸⁷

Rīgas pilsētā notika plašas demonstrācijas un mītiņi, uz kuriem sabrauca cilvēki no visas Latvijas: jūnijā – plaši mītiņi staļinisma upuru piemiņai pie Politizglītības nama, Brīvības pieminekļa, Brāļu kapos, Padomju Konstitūcijas dienā oktobrī Mežaparka Lielajā estrādē – plaša tautas manifestācija "Par tiesisku valsti Latvijā", 11. novembrī Latvijā pirmo reizi svinēja Lāčplēša dienu un Rīgas pils Svētā gara tornī pacēla sarkan-

baltsarkano karogu, bet decembrī atklāti tika svinēti Ziemassvētki, un Doma koncertzālē zēnu koris dziedāja Ziemassvētku dziesmas.

LKF Prezidijs 1988. gada septembrī izvirzīja prasību LPSR AP oficiāli atzīt sarkanbaltsarkano karogu un himnu "Dievs, svēti Latviju!", kā arī auseklīti un lēcošo saulīti par Latvijas simboliem. Kaut gan LPSR AP Prezidija 1988. gada 11. jūlija dekrēts oficiāli atzina latviešu tautas kultūrvēsturisko simboliku – sarkanbaltsarkanās krāsas, latvju rakstus, ornamentus, arī latviešu valodu par valsts valodu, tomēr likumu par valsts ģerboņa, karoga un himnas atjaunošanu pieņēma tikai 1990. gada 15. februārī. Taču karogu un himnu lietoja visos mītiņos, publiskās sanāksmās, arī Skolēnu dziesmu svētkos u. c.

Paralēli norisinājās cīņa par dažādu biedrību un citu sabiedrisku organizāciju dibināšanu vai atbrīvošanos no PSRS sastāva. Atsevišķi jāpiemin Rīgas Latviešu biedrības atjaunošana 1989. gada janvārī un aicinājums atjaunot arī citas bijušās Latviešu biedrības Latvijā.¹⁸⁸ Gandrīz jau politiski vērtējama sabiedrības prasība atdot tautai Rīgas Latviešu biedrības namu, kurā bija iemītinājies Baltijas Kara apgabala Virsnieku nams.

Kā redzams, visas aktivitātes notika galvenokārt kultūras jomā, un to virzītājs spēks bija inteliģence, kas dod pamatu cīņai par Latvijas atbrīvošanos nosaukt par dziesmoto revolūciju, kura nebūtu iespējama bez plašās kultūras darbinieku saimes un amatiermākslas mīļotājiem.

1990. gada 18. marta LPSR AP vēlēšanās izšķīrās jautājums par Latvijas valsts suverenitāti, jo balsošanā vairākumu ieguva Tautas frontes deputātu kandidāti. 1990. gada 3. maijā LPSR AP sanāca uz pirmo sesiju, bet 4. maijā deputāti ar balsu vairākumu pieņēma deklarāciju par pakāpenisku neatkarīgas valsts atjaunošanu Latvijā. Latvijas PSR kļuva par Latvijas Republiku.

Latvijas PSR KM pārmaiņas sākās nedaudz agrāk par izšķirošajiem notikumiem republikā. 1988. gada februārī LKP CK pieņēma lēmumu izstrādāt republikā kultūras un mākslas attīstības kompleksu programmu līdz 2000. gadam. Izveidotā darba grupa ar Jāni Peteru, Imantu Kokaru, Ādolfu Šapiro, Induli

Zariņu Anatolija Gorbunova vadībā deva cerību, ka plāns tiks veidots uz demokrātiskiem pamatiem.¹⁸⁹ 1988. gada augustā KM pēc PSRS parauga pārtapa par LPSR Kultūras komiteju, kuras vadībā uz neilgu laiku ieceltais Ivars Ņezbers aicināja gatavot plāna projektu Kultūra–2005.¹⁹⁰ Kultūras komiteja pastāvēja līdz 1989. gada 29. novembrim. Mainījās arī kultūras ministri, līdz 1988. gada 11. novembrī ar LPSR AP Prezidija dekrētu par Kultūras komitejas vadītāju iecēla komponistu Raimonu Paulu.¹⁹¹ No tā brīža Kultūras komitejas dokumentācija tika realizēta latviešu valodā.

Jaunās Kultūras ministrijas sastāva darbā iezīmējās jauns, laikmetam atbilstošs darba stils: nevis instrukcijas un pavēles, bet kompetenta koordinācija, iniciatīvas atraišana un atbalstīšana, nevis deklarācijas par iecerēm, bet finansiāli un materiāli nodrošināts kultūras attīstības procesa garantējums. Lielas pārmaiņas notika profesionālās mākslas jautājumos, bet par kultūrizglītības darbu ministrijas kolēģijas sēdēs nekādi jautājumi netika risināti, izņemot Tautas kolektīvu goda nosaukumu piešķiršanu, nosaukuma "Teicama darba kultūras nams" likvidēšanu un TMN garā nosaukuma saīsināšanu, nosaucot par LPSR KM E. Melngaiļa Tautas mākslas centru (TMC).¹⁹² Sakarā ar 4. maija deklarāciju LPSR KM mainīja nosaukumu un kļuva par Latvijas Republikas Kultūras ministriju.

Jautājums par kultūrizglītības darbu netieši izvirzījās 1990. gada sākumā, kad tika gatavots Kultūras forums, un visiem bija iespējams iesūtīt savus priekšlikumus attiecībā uz kultūras darbu. No ziņojumiem var secināt, ka kultūrizglītības darbs republikā ir atstāts novārtā, pašplūsmai un balstās uz novecojušu instrukciju pamata, jo jaunas nav pieņemtas, Kultūras nodaļām nav juridisku tiesību, klubiem un kultūras namiem nav līdzekļu, rūpniecības uzņēmumi aizrāvušies ar tirgus ekonomiku, pārfinansēšanos un par kultūru aizmirsuši. Kultūras darbiniekiem dota pilnīga brīvība, taču 50 gadu piespiedu rīkošana novedusi pie domāšanas stagnācijas un jaunas ierosmes trūkuma, pie tam nebija skaidrības, kā tikt pie Kultūras ministrijas norādītā materiālā un finansiālā nodrošinājuma.¹⁹³ Un

tomēr kultūrizglītības vai klubu darbs (pie noteiktas terminoloģijas skaidrošanas tā arī nenonāca) bija tā sfēra, kas deva iespēju latviešiem apzināties savu naci nālo piederību. Padomju valsts, uzspiezdama masveidību sarīkojumos, svētkos un amatiermākslā, zināmā mērā sekmēja latviskas identitātes saglabāšanos, jo ļaudis, plecu pie pleca atrazdamies skatēs, mākslas un dziesmu svētkos, bez liekiem vārdiem varēja sajust to nacionālo strāvojumu un zemtekstus, ko pauda kultūras darbinieku veidotais sarīkojumu saturs. Ne velti dzejnieks Māris Čaklais Kultūras foruma sakarā rakstīja: "Lai kā tika tēsti, bīdīti un pārmācīti mūsu kultūras darbinieki, arvien atradās tādi, kas prata atrast cilvēciņu pieeju cilvēkiem laukos un pilsētās, un tautas mentalitātes nosargāšanā tas bija nenovērtējami."¹⁹⁴

1990. gadā no 9. līdz 11. martam sanāca Kultūras forums, kurā pieņēma Latvijas Kultūras manifestu. Forumā organizatori – Radošo savienību kultūras padome, Kultūras fonds un KM, plānojot pievērst pasaules sabiedrības uzmanību Latvijas kultūras identitātei un problēmām, aicināja sanākt kopā radošo savienību un Kultūras ministrijas pārstāvjus, katra republikas reģiona pārstāvjus, kas saistīti ar kultūras darbu, studentu delegātus no Mūzikas un Mākslas akadēmijām, mūzikas un mākslas skolām, pārstāvjus no Latvijas Radio, TV un Kultūras fonda. Forumā mērķis – "veicināt radikālu kultūras politikas pārorientāciju par labu latviešu nācijas un visas Latvijas tautas ceļā uz demokrātisku valstiskumu, izstrādāt skaidru un noteiktu kultūras politiku Latvijas saimnieciskās neatkarības apstākļos".¹⁹⁵ Kaut arī kultūras ministrs Raimonds Pauls savā referātā Forumā apgalvoja, ka Kultūras ministrija "stingri nostājusies uz patstāvības ceļa, uzskatot, ka visas kultūras dzīves jomas ir tikai un vienīgi Latvijas kompetencē",¹⁹⁶ Latvijas kultūras manifestā atspoguļojās tikai iespējamās tendences turpmākajā kultūras attīstībā, no kurām galvenās, kas attiecās uz latviešu valodas vietu sabiedrībā, individualitātes radošo iespēju izvēšanu pretstatā uzspiestai masveidībai, kristīgās reliģijas un latviskās identitātes atgriešanu sabiedrības garīgajā dzīvē un citas tika realizētas.¹⁹⁷ Diemžēl kultūrizglītības darba konkrētie

jautājumi manifestā nerada atspoguļojumu. Tāpēc gribas atgādināt Māra Čaklā viedokli: "Nedrīkstam noniecināt to daļu, cilvēciņas daļu, kuras mantinieki mēs esam, caur kuriem šī kultūra uzrunā mūs. Tautas iekšējā pretestība bija tik liela un mūsu mentalitāte tik stipra, ka neieviesās ne padomju masu dziesma, ne citi padomju kultūras elementi. No viena grāvja iznākuši uz ceļa, nedrīkstam krist otrā grāvī."¹⁹⁸

Atsauces

- ¹ *Neatkarīgā*, 2007. g. 8. maijā.
- ² *Latvijas Valsts arhīvs* (LVA) – f. 1363, apr. 1, lieta 114, 4. lp.
- ³ *Partijas arhīvs* (PA) – f. 101, apr. 3, lieta 3, 10. lp.
- ⁴ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 3, 1. lp.
- ⁵ PA – f. 101, apr. 8, lieta 4, 29. lp.
- ⁶ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 1, 5. lp.
- ⁷ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 112, 1. lp.
- ⁸ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5719, 277. lp.
- ⁹ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5718, 9. lp.
- ¹⁰ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 112, 18. lp.
- ¹¹ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 354, 1. lp.
- ¹² LVA – f. 277, apr. 5.
- ¹³ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 356, 131. lp.
- ¹⁴ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 354, 18. lp.
- ¹⁵ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5576, 4. lp.
- ¹⁶ PA – f. 101, apr. 11, lieta 32, 107. lp.
- ¹⁷ PA – f. 101, apr. 11, lieta 32, 225. lp.
- ¹⁸ PA – f. 101, apr. 10, lieta 1, 14. lp.
- ¹⁹ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5573, 1. lp.
- ²⁰ PA – f. 101, apr. 13, lieta 42, 9. lp.
- ²¹ PA – f. 101, apr. 15, lieta 47, 6.–7. lp.
- ²² PA – f. 101, apr. 12, lieta 50, 26. lp.
- ²³ PA – f. 101, apr. 14, lieta 43, 13. lp.
- ²⁴ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 314, 17. lp.
- ²⁵ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5718, 4.–5. lp.
- ²⁶ *Literatūra un Māksla*, 1949. g. 15. sept.
- ²⁷ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 97, 31. lp.
- ²⁸ *Padomju Latvijas Komunisti*, Nr. 1, 1975.
- ²⁹ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5516, 20. lp.
- ³⁰ *LPSR Augstākās Padomes trešā sesija*. Rīga, 1949.

3. nodaļa

- ³¹ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5576, 12. lp.
³² **Ostrovs, J.** *Kultūras revolūcija Latvijā*. Rīga, 1948.
³³ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 17, 25. lp.
³⁴ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 21, 3. lp.
³⁵ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 354, 41. lp.
³⁶ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5724, 123. lp.
³⁷ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 438, 7. lp.
³⁸ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5718, 21. lp.
³⁹ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 438, 63. lp.
⁴⁰ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 354, 1. lp.
⁴¹ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 354, 26. lp.
⁴² LVA – f. 277, lietas 45, 68, 92, 118.
⁴³ *Padomju Latvijas Skola*, Nr. 11, 1948.
⁴⁴ *Padomju Latvijas Skola*, Nr. 12, 1948.
⁴⁵ *Padomju Latvijas Skola*, Nr. 11, 1948.
⁴⁶ *Tautas mākslas nama (TMN) arhīvs*.
⁴⁷ *TMN arhīvs*.
⁴⁸ *TMN arhīvs*.
⁴⁹ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5572, 33. lp.
⁵⁰ LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 356, 25. lp.
⁵¹ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5572, 45. lp.
⁵² LVA – f. 1363, apr. 1, lieta 35, 3. lp.
⁵³ *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Autoru kolektīvs. Rīga: Jumava, 2005.
⁵⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 61, 54. lp.
⁵⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 4, 41. lp., f. 342, apr. 1, lieta 26, 25., 26. lp.
⁵⁶ LVA – f. 290, apr. 1 III, lieta 4971, 1. lp.
⁵⁷ PA – f. 101, apr. 21, lieta 130, 1. lp.
⁵⁸ PA – f. 101, apr. 21, lieta 131, 199. lp.
⁵⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 86, 86., 90. lp.
⁶⁰ LVA – f. 678, apr. 3, lieta 58, 37. lp.
⁶¹ LVA – f. 678, apr. 3, lieta 59, 3. lp.
⁶² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 74, 11. lp.
⁶³ LVA – f. 678, apr. 3, lieta 59, 3. lp.
⁶⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 6, 1.–5. lp.
⁶⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 13, 104. lp.
⁶⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 79, 41. lp.
⁶⁷ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 36, 2. lp.
⁶⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 34, 35. lp.
⁶⁹ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 289, 3. lp.
⁷⁰ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 357, 2. lp.
⁷¹ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 372, 146. lp.
⁷² LVA – f. 678, apr. 5, lieta 494, 2. lp.
⁷³ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 542, 1. lp.
⁷⁴ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 381, 2. lp.

- ⁷⁵ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 538, 1. lp.
⁷⁶ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 334, 13. lp.
⁷⁷ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 459, 15. lp.
⁷⁸ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 372, 97., 143. lp.
⁷⁹ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 715, 6. lp.
⁸⁰ LVA – f. 678, apr. 5, lieta 710, 4. lp.
⁸¹ LVA – f. 678, apr. 5., lieta 741, 2. lp.
⁸² LVA – f. 678, apr. 5, lieta 766, 1. lp.
⁸³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 84, 125. lp.
⁸⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 12, 75. lp., f. 678, apr. 1, lieta 92, 194. lp.
⁸⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 107, 3. lp.
⁸⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 4, 91.–93. lp.
⁸⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 81, 78. lp.
⁸⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 6, 111. lp.
⁸⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 12, 6. lp.
⁹⁰ PA – f. 101, apr. 19, lieta 152, 17. lp.
⁹¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 12, 6. lp.
⁹² PA – f. 101, apr. 19, lieta 152, 17. lp.
⁹³ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5617, 5. lp.
⁹⁴ PA – f. 101, apr. 21, lieta 130, 8. lp.
⁹⁵ PA – f. 101, apr. 22, lieta 138, 16. lp.
⁹⁶ PA – f. 101, apr. 22, lieta 124, 210. lp.
⁹⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 93, 233. lp.
⁹⁸ PA – f. 101, apr. 23, lieta 117, 71. lp.
⁹⁹ LVA – f. 270, apr. 3, lieta 1430, 47. lp.
¹⁰⁰ LVA – f. 290, apr. 1 IV, lieta 6365, 3. lp.
¹⁰¹ *Latvijas vēsture. 20. gadsimts.* Autoru kolektīvs. Rīga: Jumava, 2005.
¹⁰² *Okupācijas varu politika Latvijā 1939.–1991.* Dokumentu krājums. Rīga: Nordik, 1999. 445 lpp.
¹⁰³ PA – f. 101, apr. 23, lieta 117, 87., 88. lp.
¹⁰⁴ PA – f. 101, apr. 25, lieta 147, 2., 3. lp.
¹⁰⁵ LVA – f. 270, apr. 3, lieta 1847, 2. lp.
¹⁰⁶ Republikas radošās inteliģences sanāksme. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 1. apr.
¹⁰⁷ **Bičevska, G.** *Viens cilvēks ir Latvija.* Republika. LV, 5.–11. maijs, 2006.
¹⁰⁸ Joprojām par ideoloģisko darbu. *Literatūra un Māksla*, 1960. g. 9. apr.
¹⁰⁹ LPSR KM Kolēģijā. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 19. dec.
¹¹⁰ *Literatūra un Māksla*, 1960. g. 4. jūn.
¹¹¹ Jauns augstāks pakāpiens cilvēces kultūras attīstībā. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 5. aug.
¹¹² *Literatūra un Māksla*, 1963. g. 23. martā.
¹¹³ *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 24. jūn.
¹¹⁴ LVA – f. 270, apr. 3, lieta 1430, 2. lp.
¹¹⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 366, 136. lp.

3. nodaļa

- 116 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 500, 97. lp.
117 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 429, 52. lp.
118 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 441, 109. lp.
119 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 443, 10. lp.
120 **Vīksna, V.** Pustukšas zāles problēma. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 28. janv.
121 **Indrāne, I.** Vainīgais neatzīstas. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 1. apr.
122 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 443, 10. lp.
123 PA – f. 101, apr. 34, lieta 155, 13., 23. lp.
124 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 474, 176. lp.
125 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 609, 30. lp.
126 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 258, 55. lp.
127 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 295, 44. lp.
128 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 284, 50. lp.
129 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 366, 72. lp.
130 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 368, 59. lp.
131 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 427, 61. lp.
132 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 546, 183. lp.
133 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 328, 101. lp.
134 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 531, 56. lp.
135 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 295, 46. lp.
136 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 298, 21. lp.
137 *Kultūras celtniecība LPSR. Statistikas krājums.* LPSR Statistikas valsts komiteja. Rīga, 1988, 153. lpp.
138 LVA – f. 678, apr. 1, lietas 486, 487, 48., 78. lp.
139 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 296, 183. lp.
140 PA – f. 101, apr. 39, lieta 108, 5.–7. lp.
141 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 485, 175. lp.
142 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 498, 199. lp.
143 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 473, 5. lp.
144 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 441, 51. lp.
145 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 531, 56. lp.
146 *Literatūra un Māksla*, 1960. g. 16. janv.
147 *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 10. febr.
148 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 296, 157. lp.
149 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 308, 69. lp.
150 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 327, 81. lp.
151 LVA – f. 342, apr. 1, lieta 36, 2. lp.
152 LVA – f. 342, apr. 1, lieta 42, 1. lp.
153 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 309, 63. lp.
154 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 414, 73. lp.
155 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 415, 155. lp.
156 *Kultūras celtniecība LPSR. Statistikas krājums.* LPSR Statistikas valsts komiteja. Rīga, 1988, 161. lpp.

*Okupācijas varas ideoloģiskais terors
Latvijas kultūrā pēc Otrā pasaules kara*

- ¹⁵⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 328, 101. lp.
- ¹⁵⁸ PA – f. 101, apr. 47, lieta 160, 6. lp.
- ¹⁵⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 551, 13. lp.
- ¹⁶⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 547, 7. lp.
- ¹⁶¹ *Kultūras celtniecība LPSR. Statistikas krājums. LPSR Statistikas valsts komiteja. Rīga, 1988, 150. lpp.*
- ¹⁶² LVA – f. 678, apr. 1, lietas 239, 28, 59., 93. lp.
- ¹⁶³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 308, 38. lp.
- ¹⁶⁴ *Kultūras celtniecība LPSR. Statistikas krājums. LPSR Statistikas valsts komiteja. Rīga, 1988, 153. lpp.*
- ¹⁶⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lietas 516, 597, 20., 49. lp.
- ¹⁶⁶ LVA – f. 425, apr. 1, lieta 587, 21.–28. lp.
- ¹⁶⁷ “*Gaudeamus*” no pirmā līdz desmitajam. Viļņa: Mintis, 1988, 55.–59. lpp.
- ¹⁶⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 516, 154. lp.
- ¹⁶⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 517, 61. lp.
- ¹⁷⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 608, 28. lp.
- ¹⁷¹ **Rancāns, A.** Aizdodiet kriksiti kultūras. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 6. jūl.
- ¹⁷² **Briedis, A.** Tai nūjai ir daudzi gali. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 15. maijā.
- ¹⁷³ Republikas radošās intelīģences aktīva sanāksme. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 21. dec.
- ¹⁷⁴ **Šteinbergs, K.** Jāturpina! *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 31. janv.
- ¹⁷⁵ **Ziedonis, I.** Pie republikas kultūrkartes. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 18. sept.
- ¹⁷⁶ *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 15. janv.
- ¹⁷⁷ *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 6. maijā.
- ¹⁷⁸ *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 1. janv., 1988. g. 11. martā, 1988. g. 1. apr., 1988. g. 1. jūl., 1988. g. 29. jūl., 1989. g. 25. martā.
- ¹⁷⁹ *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 3. jūn.
- ¹⁸⁰ **Ziedonis, I.** Ja ne nu. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 18. martā.
- ¹⁸¹ **Daugmalis, U.** Rakstnieku pilnsapulcē. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 15. apr.
- ¹⁸² **Čaklais, M.** Oficiāli Līgo svētki – tas ir normāli. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 22. apr.
- ¹⁸³ PA – f. 101, apr. 61, lieta 155, 197. lp.
- ¹⁸⁴ PA – f. 101, apr. 63, lieta 75, 38. lp.
- ¹⁸⁵ PA – f. 101, apr. 63, lieta 75, 1.–2. lp.
- ¹⁸⁶ PA – f. 101, apr. 63, lieta 75, 58. lp.
- ¹⁸⁷ PA – f. 101, apr. 63, lieta 75, 48. lp.
- ¹⁸⁸ Stāvi stipri, strādā droši! *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 21. janv.
- ¹⁸⁹ Kultūra – 2000. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 12. febr.
- ¹⁹⁰ Kultūras komiteja uzsāk darbu. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 9. sept.
- ¹⁹¹ LVA – f. 290, apr. 10, lieta 2510, 12. lp.

3. nodaļa

- ¹⁹² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 618, 101. lp.
- ¹⁹³ LVA – f. 678, apr. 1, lietas 14, 84, 30., 32. lp.
- ¹⁹⁴ Čaklais, M. Vēl pirms "lidzenuma grūtībām". *Literatūra un Māksla*, 1990. g. 17. martā.
- ¹⁹⁵ Latvijas Kultūras foruma nolikums. *Literatūra un Māksla*, 1990. g. 10. febr.
- ¹⁹⁶ Pauls, R. Kultūras politikas likloči. *Literatūra un Māksla*, 1990. g. 17. martā.
- ¹⁹⁷ Latvijas Kultūras manifests. *Literatūra un Māksla*, 1990. g. 17. martā.
- ¹⁹⁸ Čaklais, M. Vēl pirms "lidzenuma grūtībām". *Literatūra un Māksla*, 1990. g. 17. martā.

4. nodaļa

AMATIERMĀKSLAS GODĪBA UN POSTS SOCIĀLISTISKAJĀ LATVIJĀ

4.1. Amatiermākslas organizācija: pozitīvās un negatīvās tendences

Padomju vara Latvijā, no vienas puses, bija ieinteresēta brīvā amatiermākslas attīstībā, jo tā kalpoja sociālistiskās ideoloģijas nostiprināšanai. No otras puses – tika izveidota centralizēta pakļautības sistēma, kas brīvības vietā realizēja stingru kontroli un pakļaušanos kompartijas noteiktajiem virzieniem. Zināmā mērā valsts intereses sakrita ar iedzīvotāju vēlmēm, jo deva iespēju turpināt iepriekš izkoptās nacionālās kultūras tradīcijas. Kaut gan latviešu sabiedrībai bija grūti pieņemt uzspiesto politiku, taču svarīgi bija tas, ka amatiermākslai bija nodrošināts valsts materiālais atbalsts.

Padomju varas mērķis bija panākt iespējamu masveidību visa veida pašdarbībā, kam kalpoja radītā kolektīvu jeb pulciņu struktūra – mākslas, politiskie, lauksaimniecības, zinātniskie, tehnikas, propagandas u. c. Lai nošķirtu amatiermākslu no pārējiem pulciņiem, ieviesa terminu *mākslinieciskā pašdarbība*, kas tika lietots Krievijā jau pēc Oktobra revolūcijas. Satura ziņā tā tika definēta kā viena no tautas daiļrades formām, kas ietver mākslas darba radīšanu un izpildīšanu, ko veic neprofesionāļi, savā brīvajā laikā darbojoties kolektīvos, pulciņos, studijās. Padomju mākslinieciskā pašdarbība tika uzskatīta par svarīgu masu komunistiskās audzināšanas sastāvdaļu, un tai bija izvirzīta stingra idejiski mākslinieciska programma, kurai bija jāpakļaujas arī Latvijā. Tā kā latviešiem bija svarīgi saglabāt savas nacionālās tradīcijas, īpaši dziesmu svētkus, tad arī par spīti uzbāzīgai sociālisma propagandai amatiermāksla strauji

attīstījās. Vēlākajos gados tā kļuva par apslēptas ideoloģiskās cīņas placdarmu, kur sabiedrība, izmantojot atļautus un reizēm arī neatļautus paņēmienus, centās realizēt savas nacionālās intereses tautas mākslas attīstībā.

Par spīti smagajiem pēckara materiālajiem apstākļiem 1950. gadā Latvijā darbojās jau 2230 pulciņu ar 35,5 tūkstošiem dalībnieku. Kopējais pulciņu un dalībnieku skaits sistemātiski pieauga līdz 1960. gadam. Laikā līdz 1965. gadam notika amatiermākslas pārorganizēšanās. Sakarā ar administratīvi teritoriālo reformu Latvijā no 1358 ciemiem apvienošanas rezultātā līdz 1966. gadam bija palikuši 553, domājams, ka līdz ar to notikusi arī mazo amatiermākslas kolektīvu apvienošanās un kopējā pulciņu skaita samazināšanās. Arodbiedrību sistēmas atskaites, gluži otrādi, uzrāda pulciņu un dalībnieku skaita palielināšanos, kas vedina domāt, ka daudzi kolektīvi pārgājuši arodbiedrību sistēmā, ko arī paredzēja lēmums par ciemu tautas namu nodošanu lauku saimniecību finansējumā. Bez tam arodbiedrībās amatiermākslai bija labāks materiālais segums, nodrošinājums ar pulciņu vadītājiem un palīgpersonālu (repetitori, asistenti, studiju vadītāji u. c.), kā arī lielākas algas kultūras darbiniekiem.¹

Amatiermākslas pamatžanros vislielākais kāpums vērojams 1970. gadā, domājams, ka to veicināja gatavošanās Dziesmu svētku simtgadei un tās norisēm. Ar 1975. gadu sākās straujš kritums koru, dramatisko kopu un deju kolektīvu kustībā. No vienas puses, tas varbūt vērtējams kā atslābums pēc 1973. gada plašajiem dziesmu svētkiem. Taču galvenais iemesls, domājams, bija diferencēšanās process mākslinieciskā līmeņa ziņā, jo līdzās gandrīz profesionālu līmeni sasniegušajiem Tautas kolektīviem pastāvēja mazās lauku vienības, kas nebija spējīgas iestudēt sarežģītu repertuāru, līdz ar to nevarēja piedalīties skatēs un rajona dziesmu svētkos, nerunājot nemaz par republikas līmeņa pasākumiem, tāpēc arī vienkārši beidza pastāvēt. Statistika liecina, ka lielākais kritums bija tieši lauku kolektīvos. Tā kā samazinājies pulciņu skaits, bet ne tik daudz dalībnieku skaits, tad var secināt, ka notikusi kārtējā mazo kolektīvu apvienošanās mākslinieciski spēcīgākās grupās.

Turpmākā attīstībā vērojamas atšķirības žanru ziņā. Ja koru daudzumā un sastāvu ziņā stāvoklis pēc 1975. gada stabilizējās, tad dramatiskajos pulciņos un deju kolektīvos kritums turpinājās līdz 1980.gadam, lai pēc tam piedzīvotu kāpumu. 1986. gadā Latvijā darbojās jau 7392 pulciņi ar 144,5 tūkstošiem dalībnieku. Kolektīvu un dalībnieku skaita regulārs pieaugums Kultūras ministrijas sistēmā izpaudās žanru sazarotībā, paplašinoties muzikālo pulciņu, individuālo izpildītāju, lietišķās mākslas studiju, kino, foto amatierisma darbībai. Arodbiedrību sistēmā pēc 1970. gada vērojams nepārtraukts kolektīvu un dalībnieku skaita pieaugums no 1928 pulciņiem ar 34,2 tūkstošiem dalībnieku 1970.gadā līdz 3148 pulciņiem ar 73,4 tūkstošiem dalībnieku 1986. gadā. Salīdzinājumā ar Kultūras ministrijas sistēmu kopējais pulciņu daudzums arodbiedrībās bija par 1096 vienībām mazāks, taču dalībnieku skaits – par 2,3 tūkstošiem lielāks, kas liecina par kvantitatīvi lielākiem kolektīviem.²

Viens no amatiermākslas stimulēšanas pasākumiem bija regulārās skates vai konkursi visos iespējamajos žanros. Bez koru skatēm pirms kārtējiem dziesmu svētkiem tās tika rīkotas dramatiskajiem un deju kolektīviem, pūtēju orķestriem, estrādes ansambļiem, daiļrunātājiem un citiem individuālajiem izpildītājiem (vokālistiem, cirka un estrādes māksliniekiem, rotaļniekiem). Pirmajos gados pēc kolhozu nodibināšanas atsevišķi skates rīkoja kolhozu amatiermāksliniekiem, vēlākajos gados atdalījās arī arodbiedrību konkursi. Skatu organizēšanai valsts, īpaši pirmajos pēckara gados, piešķīra finansiālus līdzekļus. Piemēram, 1945. gada 6. augustā ar rīkojumu no republikas budžeta izdalīti 1900 rubļi Latvijas PSR māksliniecišķās pašdarbības skates organizēšanai. Pie tam ieplānoti konkrēti materiāli: kokvilnas audums – 10 tūkst. metru, benzīns – 5 t, milti – 30 t, putraimi – 7 t, cukurs – 2,5 t.³

Visi minētie pasākumi tika veltīti vai nu attiecīgai Ļeņina jubilejai, vai Uzvaras pār fašismu gadadienai, vai Latvijas PSR gadadienai, vai kārtējam komunistiskās partijas kongresam. Pēc skatēm Kultūras ministrijas Kolēģija, aplūkojot statistikas kopsavilkumu, izdarīja zināmus secinājumus. Piemēram,

1953. gada 30. septembrī tika konstatēts, ka rajonu un pilsētu amatiermākslas skatēs piedalījušies ap 1000 koru ar vairāk nekā 38 000 dziedātāju, 720 deju kolektīvi ar vairāk nekā 10 000 dalībniekiem. Uzlabojusies amatiermākslas organizācija vairākos Latgales rajonos, taču joprojām ir virkne trūkumu – grūtības ar repertuāru, nav jaunā “padomju repertuāra”, trūkst profesionālu kora diriģentu un deju kolektīvu vadītāju, netiek rīkoti kolektīvu vadītāju kursi. Tāpēc KM nolēma organizēt latviešu padomju dziesmu konkursu, lai papildinātu repertuāru, kā arī aktivizēt metodisko palīdzību kolektīviem, izdot repertuāra krājumus, organizēt aktīvistu sanāksmes, lai konstatētu, kā uzlabot darbu. 1977. gadā ziņojumā LKP CK parādās 1976. gada amatiermākslas kolektīvu republikānisko skašu rezultāti: dramatisko kolektīvu skatē piedalījušies 137 pulciņi ar 2149 dalībniekiem, estrādes ansambļu skatē – 260 kolektīvi ar 3500 dalībniekiem, tautas instrumentu orķestru skatē – 24 orķestri ar 312 dalībniekiem, lietišķās mākslas izstādē – 229 autoru 417 darbi,⁴ kas apliecina jaunu žanru iekļaušanos kopējā struktūrā.

Profesionāli tehnisko skolu pārstāvji ar mākslinieciskās pašdarbības skatēs izcīnītajiem uzvarētāju karogiem

Lai pulciņi varētu piedalīties republikāniskajās skatēs, vispirms bija jāriko vietējās skates pilsētās un rajonos. Bez jau minētajām notika vēl dažādas citas vietēja rakstura skates un konkursi, piemēram, 1975. gadā Gulbenes rajonā notika vokālo ansambļu, uzskatāmās aģitācijas skates, konkurss "Saglabāsim Lielā Tēvijas kara cīnītāju piemiņu", rīkotas ciemu amatiermākslas dienas un tautu draudzības festivāls, Alūksnes rajonā – konkurss par labāko Lielā Tēvijas kara dziesmu izpildītāju, kā arī Uzvaras Lielajā Tēvijas karā gadadienai veltīto sarīkojumu scenāriju konkurss u. c.⁵

LPSR KM apstiprinātie skates nolikumi paredzēja mērķus, uzdevumus, kā arī norises kārtību: parasti plānoja vairākas kārtas – vietējās, tad pilsētu un rajona skates, kuru uzvarētāji varēja piedalīties republikas skatēs. Katrā nolikumā obligāti tika doti norādījumi par repertuāra izvēli, atbilstoši notikumam, kuram skate vai konkurss bija veltīti. Rajonos organizēja savas orgkomitejas, un turpmākajos gados tika veidots arī vietējais skates nolikums.

Par lielu godu uzskatīja atļauju kolektīviem piedalīties kādos lielos pasākumos Maskavā. Viens no šādiem notikumiem bija Latviešu literatūras un mākslas dekāde 1955. gadā no 14. līdz 27. decembrim, kurai sāka gatavoties jau vairāk nekā gadu iepriekš. Kultūras ministrija un LKP CK jau savlaicīgi izlēma, kuriem kolektīviem šim pasākumam jāgatavojas, tika izdots LPSR MP lēmums par dalībnieku atbrīvošanu no darba ar algas saglabāšanu un komandējuma apmaksu. Koncertam izvēlējās Latvijas republikāniskās arodbiedrību padomes (LRAP) kultūras nama jaukto kori un deju kolektīvu – kopā 173 dalībnieki (precīzs saraksts ar dalībnieku dzimšanas datiem un mājas adresēm), Cēsu rajona apvienoto kolhozu "Sarkanais Oktobris" un "Zelta druva" kori ar 96 dziedātājiem, Talsu kultūras nama deju kolektīvu – 21 dalībnieks. Koncertbrigādē ietilpa arī Bārtas un Nīcas etnogrāfiskie ansambļi – kopā 113 cilvēki⁶ – ar uzvedumiem "Vakars kolhozā "Bārta"" un "Nīcas kāzas", kura ietvaros bija arī Ligo svētku aina. Rūpniecās "Rīgas manufaktūra" un "Sarkanā tekstilniece" pēc Latvijas Valsts vēstures arhīvā

esošiem paraugiem izgatavoja 10 dažādu novadu tērpu audumus, arī baltas vilnas un kokvilnas drānas dejotāju tērpiem.⁷ Līdzīga koncertbrigāde tika plānota Oktobra revolūcijas 40. gadadienas svinībām Maskavā 1957. gadā, Oktobra revolūcijas 50. gadadienā 1967. gadā (tikai šoreiz bez etnogrāfiskiem ansambļiem, bet ar koklētājiem un lietišķās mākslas izstādi).⁸ Parasti uz Maskavu tika sūtīti galvenokārt Rīgas pilsētas kolektīvi, iespējams labākas kvalitātes dēļ.

Cita amatiermākslas stimulēšanas forma bija festivāli. Festivāla norise tika plānota tā, lai vispirms tas izskanētu republikā, un tad izcilākie amatierkolektīvi varētu doties uz Maskavu vai citur pasaulē. Pirmais šāds festivāls, kurā piedalījās arī Latvijas Republika, tika izsludināts 1956. gadā ar nobeigumu 1957. gada maijā – Vissavienības padomju jaunatnes festivāls. Visu rajonu Kultūras nodaļām direktīvā formā bija uzdots gatavoties festivālam un rīkot plašus atklāšanas svētkus savos rajonos, bet pēc tam sniegt izsmelto atskaites par norisēm. Kaut gan Latvijā valdošās aprindas ar neuzticību skatījās uz estrādes mākslu, festivālā bija atļauts piedalīties arī estrādes ansambļiem un vokālistiem.⁹ 1957. gada maijā varēja atskaitīties, ka republikas pilsētās un rajonos festivālā piedalījušies 882 kori, 820 deju un 1533 drama-

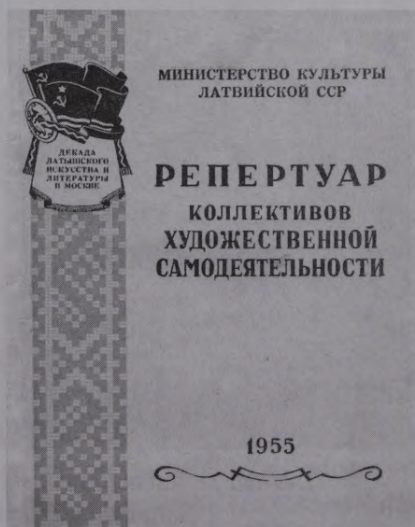

Valmieras rajona kultūras nama darbinieces pēc sekmīgi realizētā Vissavienības mākslinieciskā pašdarbības festivāla 1967. gadā

tiskie kolektīvi, kā arī 273 estrādes ansambļi, 1529 solisti, 1666 daiļlasītāji, kopā 83 tūkstoši dalībnieku.¹⁰ Ventspils strādnieku kluba jaunie pašdarbnieki speciāli festivālam izveidoja "Lībiešu un ventiņu dziesmu un deju uzvedumu"¹¹, laikrakstā slavēts arī folkloras teātra "Saulgrieži" uzvedums¹² (teātri pēc nacionāl-boļševiku atmaskošanas likvidēja). Kritizēja estrādes ansambļu piedalīšanos festivālā, uzsverot, ka "džezs un estrāde" jaunatnes festivāla programmā neiederas, ka tie ir "ķēmīgi, ar lētām izpildīšanas manierēm"¹³. Festivāla noslēgums Rīgā notika no 10. līdz 14. jūnijam ar visu žanru skatēm, konkursiem, Tautu draudzības svētkiem ar citu republiku viesu piedalīšanos, noslēguma koncertu, apbalvošanu un balli. Uz Maskavu no Latvijas aizbrauca vairāk nekā 300 dalībnieku.¹⁴

Uz VIII Vispasaules jaunatnes un studentu festivālu Helsinkos gan tika nokomplektēts profesionāls jauniešu koris, kas sastāvēja no mūzikas skolu audzēkņiem un profesionālo koru dziedātājiem.¹⁵

Līdzīgā kārtā veidojās Vissavienības mākslinieciskās pašdarbības festivāli 1967., 1977. gadā. Piemēram, 1967. gada festivāla norisēs visa gada laikā Latvijā piedalījās 10000 amatiermākslas kolektīvu ar 147 000 dalībnieku, kuru koncertus, izstādes un citus pasākumus noskatījās 7 milj. 500 tūkst. skatītāju,

*Kultūras ministrijas
sastādītais māksliniecisko
pašdarbības kolektīvu
repertuārs*

no jauna noorganizējās 831 kolektīvs.¹⁶ Lai arī festivālu mērķi bija atbilstošas politikas noteikti, sarīkojumu forma guva piekrišanu gan amatiermāksliniekos gan skatītājos, jo tā jau bija nosacīti brīvāka izpausme un neietilpa parasti nodiktētajos rāmjos.

Atsevišķu pulciņu dalībnieku stimulēšanai 1958. gada 2. aprīlī apstiprināja nolikumu par LPSR Kultūras ministrijas Goda zīmi "Mākslinieciskās pašdarbības teicamnieks". Tā bija domāta amatiermākslas kolektīvu dalībniekiem vai individuāliem izpildītājiem, autoriem u. c. par radošiem sasniegumiem. Apbalvojumu varēja piešķirt amatierim, kas savā jomā darbojies vismaz piecus gadus, ir bijis disciplinēts un paraugs citiem, kas pratis iesaistīt kolektīvā jaunus dalībniekus un atbilda vēl citiem mazāk nozīmīgiem nosacījumiem. Apbalvojumus piešķīra trīs reizes gadā – sakarā ar 1. Maija svētkiem, Padomju Latvijas gadadienu un Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienu.¹⁷ Goda zīme katru gadu tika piešķirta simtiem dalībnieku (1983.

2. lauku profesionāli tehniskās skolas dejotāji ceļā uz olimpiādi Maskavā 1980. gadā

gadā republikā bija 4000 māksliniecišķās pašdarbības teicamnieku) un nebija īpaši populāra. Prestižāks bija nosaukums – Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, bet ar šo nosaukumu apbalvoja arī rakstniekus, dzejniekus, klubu darbiniekus un citu profesiju pārstāvjus. Lielāka nozīme bija tad, ja nosaukums tika piešķirts visam amatiermākslas kolektīvam, jo gan reklāmās, gan programmās un citos pieteikumos tas bija jāpiemin, līdz ar to tas publiski apliecināja labāku kvalitāti.

Pirmais šāds nosaukums tika piešķirts LRAP kultūras nama jauktajam korim “Mūza” un LVU deju kolektīvam “Dancis” 1956. gadā. 1982. gadā jau ar šādu nosaukumu varēja lepoties 13 kolektīvi. 80. gados iepriekšējam pievienojās augstāka ranga apbalvojums – PSRS KM un Kultūras darbinieku arodbiedrības CK krūšu nozīme “Par sasniegumiem māksliniecišķās pašdarbības attīstībā”.¹⁸ Taču arī ar šiem nosaukumiem amatieri īpaši nelepojās, paši apzinoties savas iespējas un vērtību.

Katra amatiermākslas kolektīva nākotne ir atkarīga no tā, cik daudz tajā iesaistās jaunā paaudze. Arī tradīcija par jauniešu iesaistīšanos pašdarbībā tika pārmantota no Latvijas brīvvalsts laika, kad aktīvi darbojās jaunatnes sabiedriskās organizācijas – skauti, gaidas, mazpulki. Pirmajos padomju laika dziesmu svētkos piedalījās skolēnu kori. Lielu ieguldījumu jaunatnes muzikālajā audzināšanā deva Latvijā plašais mūzikas vidusskolu tīkls, kura rašanos sekmēja Latvijas brīvvalsts laikā veidotās Tautas konservatorijas rajonu centros, kam vēlāk pievienojās bērnu mūzikas skolu tīkls. Tikai daļa šo skolu absolventu turpināja profesionālo mūziķu karjeru, lielākā daļa sekmīgi papildināja amatiermākslas kolektīvus gan kā vadītāji, gan dalībnieki. Profesionālu mūziķu sagatavošana notika galvenokārt specializētajās mūzikas skolās Rīgā un lielākajās Latvijas pilsētās – pavisam astoņās. 1983./84. mācību gadā Latvijā bija 53 bērnu mūzikas skolas ar 10,7 tūkstošiem audzēkņu, 15 mūzikas vidusskolas ar 3,7 tūkstošiem jauno talantu un vēl 1,2 tūkstošiem speciālo mūzikas skolu audzēkņu.¹⁹ Līdzīga situācija bija ar Lietišķās mākslas vidusskolām un vēlākajos gados – arī ar bērnu mākslas skolām. Aktīvo interesi par iestāšanos šajās

skolās pastiprināja bezmaksas mācību sistēma, un, ja arī pietrūka talanta, tad izauga vismaz labi mūzikas un mākslas pazinēji un klausītāji.

Skolēnu interešu apmierināšanai un ievirzīšanai kādā no zinātnes nozarēm tika radītas klases un skolas, kurās atsevišķus priekšmetus mācīja padziļināti. Amatiermākslas dalībnieku pieaugumu sekmēja skolas ar padziļinātu apmācību tēlotājā mākslā un muzikālajā audzināšanā. 1983./84. mācību gadā Latvijā bija 24 skolas ar tēlotājas mākslas un mūzikas apmācību 1.–8. klasēs. Amatiermākslas tradīcijas skolēni apguva arī pionieru namos un pilīs, kuros darbojās dažādu žanru pulciņi, kas arī piedalījās iespējamās skatēs, konkursos, izrādēs, izstādēs un citos pasākumos, un tā jau no bērnības cilvēki tika ievirzīti kopīgas radošas darbības suģestējošā gaisotnē. 1982. gadā Latvijā darbojās 38 pionieru nami un arī 15 jauno tehniķu stacijas, kuras savukārt papildināja jauno kinoamatieru un fotogrāfu rindas.²⁰

Jau 1952. gadā Mākslas lietu pārvalde rūpēs par tālāko dziesmu svētku norisi sasauca apspriedi par muzikālās izglītības tālāku attīstību republikā, kurā piedalīties uzaicināja vidusskolu dziedāšanas skolotājus, mūzikas skolu pedagogus, konservatorijas profesorus un pasniedzējus ar mērķi atrast iespējas paplašināt jauniešu piedalīšanos pašdarbībā.

Kultūrizglītības sistēmā arī bija noteikta prasība regulāri atskaitēs uzrādīt bērnu un jauniešu amatieru pulciņu statistiku, kā arī atskaitīties par dalībnieku skaita samazināšanos. Kultūras namos vispopulārākie bija bērnu deju kolektīvi, arī dramatiskie un vokālie ansambļi, mazāk bija koru un lietīšķās mākslas pulciņu. Pēdējos nav gribējuši iesaistīties tāpēc, ka tas prasīja lielu un rūpīgu darbu, bet jauniešiem vairāk interesēja vieglākas izklaides iespējas.

Arī Kultūras ministrija risināja jautājumu par bērnu muzikālo pašdarbību, īpaši koriem. Mūzikas skolām 1956. gadā, kad skolu kori vairs dziesmu svētkos nepiedalījās, deva uzdevumu rūpēties par bērnu koru veidošanu un to piedalīšanos rajonu dziesmu svētkos, kā arī organizēt koncertus ārpus skolas. Kom-

ponistu savienībā notika apspriede par bērnu dziesmu komponēšanu, jo trūka bērniem piemērota repertuāra.

Ar bērnu amatiermākslas vienību metodisko vadību nodarbojās Arodbiedrību Mākslinieciskās pašdarbības nams, diemžēl tā darbība aptvēra galvenokārt arodbiedrību sistēmu. Tā kā Rīgā darbojās galvenokārt arodbiedrību sistēmas kultūras nami un klubi, tad te bija jūtama aktīva bērnu kolektīvu darbība. Piemēram, pie Republikāniskā Medicīnas darbinieku kultūras nama jau no 1951. gada pastāvēja bērnu klubs, kas katru gadu sniedza radošus pasākumus pilsētā. 1956. gadā atskaites koncerts notika LPSR Valsts Muzikālās komēdijas teātrī, bet 1957. gadā bērnu deju pulciņš parādīja sabiedrībai A. Žilinska baleta "Sprīdītis" uzvedumu.²¹ Poligrāfiķu centrālā kluba bērnu baleta studijā darbojās bērni, sākot ar pirmklasniekiem un vecākiem skolēniem, kuri iestudēja klasiskā baleta fragmentus un arī dažādu tautu raksturdejas. Plašs atskaites koncerts notika Valsts Operas un baleta teātrī 1955. gadā²² un arī turpmākajos gados. Ir patīkami apzināties, ka arī šodien tā laika tradīcija ir pietiekami novērtēta, jo republika var lepoties ar kuplu jauno dejojātāju un dziedātāju saimi.

1979. gadu pasludināja par bērnu gadu, kad tika organizēti daudz un dažādi pasākumi. LPSR KM Kolēģija pieņēma lēmumu republikāniskās bērnu amatiermākslas skates organizēt laikā no 1979. gada marta līdz 1980. gada maijam. Vispirms notika vietējās skates pilsētās un rajonos, pēc tam nobeiguma skates un koncerti Rīgā vai zonās. Bērnu muzikālo kolektīvu un individuālo izpildītāju talanti atklājās Bērnu un jauniešu mūzikas nedēļas ietvaros 1980. gada 20.–30. martam. Dramatisko kolektīvu vietējās skates notika no 1979. gada 1. aprīļa līdz 20. oktobrim, otrais posms – zonā, bet nobeigums – no 1979. gada 6. līdz 9. decembrim Rīgas Pionieru pili. Zonu skatēs piedalījās 14 dramatiskie pulciņi ar 323 dalībniekiem, bet iespēju uzstāties noslēguma skatē izcīnīja 6 kopas ar 110 dalībniekiem. Labāko vidū bija tikai viens lauku kolektīvs no Madonas rajona kultūras nama, pārējie no Rīgas, Liepājas un Jelgavas.²³ Lietišķās un tēlotājas mākslas studiju skates noslēguma izstāde notika Rīgā

Zinību namā no 1979. gada 15. jūnija līdz 15. jūlijam, kur savus 712 darbus izstādīja 385 autori no 24 bērnu pulciņiem.²⁴ Ļoti plaši skatē bija pārstāvēti bērnu vokāli instrumentālie ansambļi. Otrajā etapā 6 zonās 1980. gada martā uzstājās 74 ansambļi ar 683 dalībniekiem un 71 individuālais izpildītājs, bet noslēguma koncertā VEF kultūras pili 1980. gada 18. maijā par godu Ļeņina 110. gadadienai – 400 bērni, arī 3 deju ansambļi.²⁵

Bērnu un jauniešu aktīvā iesaistīšana radošā darbībā nenoliedzami bija viens no sociālisma laika labākajiem pasākumiem. Kaut arī šajā jomā bija tās pašas uzspiestās ideoloģiskās prasības, taču bērni un jaunieši mazāk uzmanības veltīja notikumam, viņus aizrāva un stimulēja darbošanās iespēja. Izcilākais no jauniešiem ieviestajiem pasākumiem bija skolēnu dziesmu svētki, kuru tapšanā 1960. gadā lielākā loma bija kultūras darbiniekiem un skolotājiem, kam rūpēja latviešu dziesmu svētku tradīcijas turpinājums.

Ar lielu entuziasmu skolotāji rūpējās arī par bērnu dramtisko pulciņu izaugsmi, kur galvenais stimulējošais faktors bija skates. Piemēram, 1971. gadā rajonos sacentās 218 dramatiskie pulciņi, bet uz noslēguma skati izvirzīja 7,²⁶ 1983. gada zonālajās skatēs piedalījās 17 kolektīvi ar 385 dalībniekiem. Tās dažos rajonos izvērtās par plašiem teātra svētkiem.²⁷ Gadu gaitā izveidojās trīs spēcīgi skolēnu teātri, kuri ieguva Tautas teātra (TT) nosaukumu – Valmieras 3. vidusskolas teātris "Sprīdītis" (TT no 1977. gada), Rīgas Pionieru pils dramatiskais kolektīvs "Zīļuks" (TT no 1980. gada) un Jelgavas 4. vidusskolas dramtiskais pulciņš (TT no 1986. gada). Arī šodien populāri ir trīs bērnu deju kolektīvi, kas bija izcīnījuši Tautas deju ansambļa (TDA) statusu: LRAP kultūras nama deju ansamblis "Dzintariņš" (TDA no 1974. gada), Rīgas Pionieru pils deju kolektīvs "Uguntiņa" (TDA no 1977. gada), VEF kultūras nama dejojāji "Zelta sietiņš" (TDA no 1979. gada). Šo kopu dalībnieki šodien ir labāko republikas TDA pamatsastāvos, citi kļuvuši par horeogrāfiem, arī režisoriem.

Padomju ideoloģijas pamatā bija mērķis pēc iespējas ciešākas saiknes veidot ar citām padomju republikām, veicinot

"tautu draudzību", bet faktiski mēģinot apslāpēt jebkuru nacionālisma izpausmi. Gan dziesmu svētkos, gan festivālos un citos sarīkojumos viesoties tika aicināti brālīgo republiku vieskolektīvi. Daudziem amatieru kolektīviem jau bija izveidojušies stabila draudzība un notika abpusēja viesošānās vienā un otrā republikā. Taču pašdarbnieki tiecās sadraudzēties arī ar Rietumeiropas valstīm. Pirmā iespēja kontaktēties radās ar tā sauktajām Tautas demokrātijas valstīm, kuru attīstības virzienus pamatā regulēja Padomju Savienība. Laikā no 1959. gada līdz 1961. gadam Latvijā notika dažādu valstu Kultūras nedēļas – Rumānijas, Čehoslovākijas, Polijas u. c. Turpmākie kontakti gan varēja realizēties tikai 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā, ko zināmā mērā noteica 1959. gada notikumi.

1966. gadā Baltijas republiku lietišķās mākslas izstāde notika Rumānijā un Dienvidslāvijā. No Latvijas piedalījās Silajāņu keramīki²⁸, bet 1972. gadā jau sākās regulāras viesošānās Rietumvalstīs. Galvenie koncertētāji ārvalstīs bija kori un deju kolektīvi. Izbraukt varēja tikai ar KM Kolēģijas apstiprinātām programmām, kā arī ar sabiedrisko organizāciju rekomendācijām. 1972. gadā uz Bulgārijas Tautas Republiku koncertēt atļāva braukt Tautas vīru korim "Absolventi", Cēsu Izglītības darbinieku korim – uz Polijas Tautas Republiku, Tautas korim "Rīga" – uz Čehoslovākiju; VEF kultūras pils vijolnieku ansamblim "Kantilēna" – uz Ščecinu Polijā, Ventspils Tautas korim "Līvzeme" – uz Rostoku Vācijā, Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas TDA "Kalve" – uz Dienvidslāviju u. c. 1973. gadā LVU TDA "Dancis" pavērs ceļš uz Kipru, Rīgas pilsētas apvienotiem amatiermākslas kolektīviem – uz Somijas pilsētu Pori²⁹, tātad jau uz kapitālisma valstīm. Kontaktus ar valstīm amatieri meklēja paši, daudzos gadījumos tās bija tā sauktās sadraudzības pilsētas. Sākumā atļaujas koncertēt ārpus PSRS saņēma tikai vadošie – lielākā vairumā Rīgas kolektīvi, bet ar 1976. un turpmākajiem gadiem varēja atļauju iegūt jebkura vienība, kam bija pietiekoši augsts mākslinieciskais līmenis un apstiprināta koncerta programma. Piemēram, 1976. gadā Ķekavas putnu fabrikas jauniešu deju kolektīvs un vokālais ansamblis saņēma

atļauju doties koncertēt uz Poliju, bet Saldus Tautas deju ansamblis "Kursa" – uz Dienvidslāviju.

Iespējas koncertēt ārzemēs radās arī PSRS rīkotajās kultūras dienās kādā no valstīm aiz PSRS robežām. Piemēram, PSRS dienās Zviedrijā 1974. gadā un Francijā 1983. gadā ar labiem panākumiem koncertēja arī RPI Tautas deju ansamblis "Vektors"³⁰ u. c.

Tie amatiermākslas kolektīvi, kas savu darbību bija sākuši tūlīt pēc kara un kuriem bija profesionāli labi sagatavoti vadītāji, 60. gados bija sasnieguši augstu māksliniecisko līmeni un krasi atšķīrās no jaunākām vai mazākām lauku kopām. Taču tas tomēr bija tāds pat amatierisms. Lai parādītu atšķirību no citiem amatiermāksliniekiem, KM nodibināja kvalitātes rādītāju – Tautas kolektīvs.

Pirmie, kas ieguva šo nosaukumu, bija dramatiskās kopas. 1959. gadā radās 12 Tautas teātri. Tautas kolektīva statusu noteica nolikums, kurā bija fiksētas prasības, kuru realizēšanas rezultātā varēja iegūt Tautas teātra nosaukumu.

1959. gada decembrī Kultūras ministrija pieņēma priekšlikumu arī par Tautas kora (TK) un Tautas horeogrāfijas ansambļa nosaukumu piešķiršanu.³¹ Vēlāk to attiecināja arī uz orķestriem un citiem amatiermākslas kolektīviem. Pamatprasības nolikumā bija darbības ilgums – vismaz pieci gadi, katram žanram atbilstošs dalībnieku skaits, iestudējumu daudzums un koncertu, izrāžu vai izstāžu skaits. Svarīga prasība bija uzstāšanās dažādos sabiedriskos pasākumos, kultūrizglītības iestāžu rīkotajos tautas svētkos, kā arī piedalīšanās skatēs un konkursos.

1960. gadā Tautas deju ansambļa nosaukumu piešķīra pirmajiem 4 deju kolektīviem, Tautas kora nosaukumu – 11 koriem: 1 sieviešu korim, 2 vīru koriem un 8 jauktajiem koriem, un Tautas pūtēju orķestra (TPO) nosaukumu – 2 pūtēju orķestriem. Un tā katru gadu tautas kolektīvu skaits palielinājās, piemēram, laikā no 1959. gada līdz 1982. gadam goda nosaukums piešķirts 182 kolektīviem ar 10,5 tūkstošiem dalībnieku, bet 1982. gadā jau bija 231 tautas kolektīvs ar 13,5 tūkstošiem dalībnieku: teātri – 31, kori – 57, deju kolektīvi – 52, lietišķās mākslas

studijas – 39, pūtēju orķestri – 18, foto studijas – 9, kinoamatieru studijas – 9.³²

Tautas kolektīva nosaukumu piešķīra kopīgi ar LRAP Prezidija un Kultūras ministrijas Kolēģijas lēmumu, ja bija vietējās partijas komitejas un citu sabiedrisko organizāciju rekomendācijas, kā arī skates vai konkursa žūrijas komisijas lēmums. Ja Tautas kolektīvs darbības turpinājumā nevarēja pildīt nolikuma prasības, tad nosaukumu varēja atņemt.

Tā kā Tautas kolektīva darbības organizēšana prasīja daudz vairāk darba un laika, lai realizētu nolikuma prasības, tad 1971. gadā kolektīva vadītājiem piešķīra budžeta štata vietas ar noteiktu apmaksu. Līdz ar to Tautas kolektīvi nokļuva atsevišķā vērtēšanas grupā skatēs, konkursos, salidojumos un citos pasākumos. Kvalitātes nosaukuma iegūšana bija amatiermākslas kolektīvu mērķis un stimuls intensīvai darbībai, kas palīdzēja celt māksliniecisko līmeni visai pašdarbībai kopumā. Žēl, ka šodienas amatiermākslā šāda gradācija mākslinieciskā ziņā vairs nepastāv, jo līmeņu atšķirības joprojām ir lielas, taču trūkst atbilstoša novērtējuma un publicitātes.

Kultūras ministrija, īpaši E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs un Republikāniskais klubu darba metodiskais kabinets, kurus 1980. gadā apvienoja, izveidojot Kultūrizglītības zinātniski metodisko centru, realizējot partijas un valdības rīkojumus, par netieši galveno mērķi uzskatīja latviešu dziesmu svētku tradīcijas saglabāšanu un tālāku pilnveidošanu. Tā kā dziesmu svētki notika tikai ik pa pieciem gadiem, tad starplaikos amatiermākslas darbībā dažkārt radās zināms atslābums un uz kārtējiem dziesmu svētkiem saņemties bija grūti vai citreiz pat neiespējami. Tāpēc Kultūras ministrija meklēja iespējamus pasākumus, kas nodrošinātu darbības nepārtrauktību.

Viens no tādiem pasākumiem bija rajonu un zonālie dziesmu un deju svētki. Šajos svētkos tika pārbaudīts un izkristalizējās nākamo dziesmu svētku repertuārs, radās kopējs priekšstats par amatierkolektīvu vispārējo līmeni, kvantitāti un kvalitāti, jo pirms katriem svētkiem notika arī skates. Bez tam rajonu un pilsētu kultūras jomas vadītāji guva pilnvērtīgu pieredzi svētku organizēšanā.

Pirmie šādi svētki notika jau 1953. gadā, toreiz un arī nākamajos gados nosaukums bija Dziesmu dienas. Pēc svētkiem nolēma, ka arī 1954. gadā tiks rīkotas rajonu un pilsētu Dziesmu dienas. Arī pirms XII Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem (Padomju Latvijas III Dziesmu svētki) 1955. gadā notika pilsētu un rajonu svētki, šoreiz tos jau nosauca par Dziesmu svētkiem. Tajos kopā piedalījās 2521 koris un deju kolektīvs ar 64 557 dalībniekiem.³³

Rajonu un pilsētu dziesmu svētki ar katru gadu pilnveidojās. Piemēram, 1965. gadā bez korjiem un deju kolektīviem rajonu svētkos piedalījās 145 pūtēju orķestri ar 2197 dalībniekiem un 2481 lietišķās un tēlotājas mākslas autors ar vairāk par 24 tūkstošiem darbu. Pēcsvētku analizē konstatēja uztraucošu faktu par koru dalībnieku novecošanos, caurmēra vidējais vecums bija 35–40 gadi, bez tam svētkos piedalījās mazs skaits skolu koru.³⁴ Pēc šādas analīzes sekoja kārtējie lēmumi, kas šajā reizē vērtējami ar plus zīmi, jo panāca stāvokļa uzlabošanu.

Rajona svētkos nereti pieaicināja arī amatiermāksliniekus no citām republikām vai kaimiņu rajoniem. Piemēram, 1959. gadā Jēkabpils rajona svētkos pie Staburaga un Liepavota piedalījās pārstāvji no Igaunijas un Lietuvas, 1971. gadā Valkas rajona brīvdabas estrādē rīkoja apvienotus divu rajonu – Valkas un Valgas – dziesmu svētkus u. c.

Gatavojoties Dziesmu svētku simtgadei, 1971. gadā bez rajonu svētkiem izsludināja arī zonālos dziesmu svētkus.³⁵ Parasti republiku sadalīja 5–6 zonās atkarībā no žanru daudzveidības un kolektīvu daudzuma. Zonālo svētku mākslinieciskais līmenis jau bija augstāks, jo rajonu kolektīvi, kas nebija apguvuši vajadzīgo repertuāru, uz zonālajiem svētkiem netika. 1972. gadā zonālajos dziesmu svētkos piedalījās 199 jauktie kori, 89 sieviešu kori, 29 vīru kori, 43 pūtēju orķestri, 270 deju kolektīvi, 22 Tautas deju ansambļi. Notika arī lietišķās un tēlotājas mākslas izstādes. Radošo kolektīvu lielais skaits liecina par milzīgo sajūsmu, gatavojoties Dziesmu svētku simtgadei. Tomēr dažās zonās atklājās nepilnības – vājš sieviešu koru izpildījums, neapmierinošs pūtēju orķestru sniegums, nav bijis arī piemērotu tērpu. Attiecībā uz korjiem kopumā neapmier-

nāja diriģentu meistarības līmenis, jo blakus izcilām diriģentu un virsdiriģentu personībām daļai diriģentu bija jūtams profesionalitātes trūkums. Labākus varēja vēlēties arī atsevišķu diriģentu tērpus.³⁶ Neapmierinātība ar zonālo svētku rezultātiem parādījās arī 1976. gadā, kad koru un dalībnieku skaits samazinājās un bija grūtības ar obligātā repertuāra iestudēšanu, jo kopumā svētkos piedalījās 180 jauktie kori, 44 sieviešu kori 24 vīru kori, tas ir par 69 koriekām mazāk nekā 1972. gadā. Vienīgi pūtēju orķestru skaits palielinājās līdz 56.³⁷ Kritisko vērtējumu rezultātā kultūras darbiniekiem bija pamatots iemesls vērsties pie pašvaldību un kolhozu vadītājiem ar prasību pēc papildu finansējuma, kurš lielākā vairākumā gadījumu tika arī sniegts.

Tautas kolektīvu līmeņa uzturēšanai un izaugsmes iespēju radīšanai 1969. gada aprīlī noorganizēja Tautas kolektīvu koncertu dekādi, veltītu Ļeņina jubilejai. Katrs kolektīvs uzstājās koncertā ar individuālu repertuāru 30 minūšu ilgā programmā. Šādi koncerti notika visā republikā, kas beidzās ar noslēguma konferenci. Tika izsludināts arī konkurss trīs nominācijās: labākā dziesma, kur interpretēts Ļeņina tēls, tematiski interesantākā koncertprogramma un nozīmīgākais pirmatskaņojums.³⁸

Gulbenes rajona Dziesmu svētki Tīrzā 1985. gadā

Ideoloģiskais spiediens tika vērsts arī uz rajonu un zonāliem dziesmu svētkiem. Tie atkal bija veltījums vai nu kārtējai Padomju Latvijas gadadienai, vai Ļeņina jubilejas atcerei, vai Uzvaras pār fašismu gadadienai. Piemēram, 1974. gada rajona un zonālie svētki bija jāveido tematiski, darba vai tautu draudzības tēmas risinot ar koncertu un citu pasākumu programmām. Ieteikts bija arī rīkot teatralizētus uzvedumus ar gājieniem un ziedu nolikšanu Brāļu kapos, pie Ļeņina pieminekļiem u. c. pasākumi. Pateicoties kultūras darbinieku un režisoru pūlēm, šie svētki bija emocionāli un politika palika otrajā plānā kā pierasta nepieciešamība. Tikai 1978. gadā tie atšķīrās jau ar to, ka obligātajā repertuārā prasītas tikai trīs patriotiskās dziesmas (I. Dunaļevska "Dziesma par Dzimteni", A. Babadžanjana "Dziesma par konstitūciju" un D. Šostakoviča "Miera dziesma"), kas liecināja par lielāku brīvību un atļautību.³⁹ 1982. gadā pirmo reizi kārtējie zonālie dziesmu svētki un deju svētki (rīkoti atsevišķi) bija bez tematiska veltījuma.

1988. gadā Kultūras ministrija izsludināja jaunu pasākumu – Novadu dziesmu svētkus – un plānoja nākamajiem Latvijas Vispārējiem Dziesmu svētkiem piemērot tradicionālo numerāciju, sākot ar 1873. gada I Vispārīgajiem latviešu Dziedāšanas

PSRS nodibināšanas 60. gadadienai veltītie dziesmu svētki Ogrē

svētkiem, un neturpināt padomju laika uzspiesto formulējumu "Padomju Latvijas Dziesmu svētki". Ieteica Novadu dziesmu svētkos uzaicināt viesos ārzemju latviešu kolektīvus un veidot svētkus kā bagātu latviešu profesionālās un tautas mākslas manifestāciju. Kā ideāls izvirzāma prasība – sava novada etnogrāfisko tautastērpu izmantošana dalībnieku noformējumā, kā arī piedalīšanās svētkos ar atjaunoto Latvijas valsts un pilsētu heraldiku.⁴⁰ Šāda uzdrošināšanās parādīja, ka "atmodas" priekšējās pozīcijās ir kultūra.

Pilsētu, rajonu un zonālie dziesmu un deju svētki sekmēja vispārēju amatiermākslas attīstību, jo blakus galvenajiem koncertiem notika dažādi atpūtas un izklaides pasākumi, kuros piedalījās gan daiļlasītāji, gan estrādes orķestri, gan dramatisko pulciņu dalībnieki. Tā kā svētki saistījās arī ar gājieniem uz notikumu vietām vai citiem piemiņas objektiem, tad gājiens bija jānoformē un līdzdarboties vajadzēja arī māksliniekiem. Prasība nodrošināt tēmas risinājumu un emocionalitātes radīšanu izvirzīja arī režisora nepieciešamību, kas rakstīja scenārijus un vadīja mēģinājumus. Līdz ar to šāda kopdarbība palīdzēja paaugstināt pulciņu vadītāju kvalifikāciju, jo pieredzes apmaiņa, tiekoties kopīgos pasākumos, bija arī stimuls celt savu kvalifikāciju, piedalīties republikāniskos semināros unursos, kurus rīkoja speciāli dziesmu un deju svētku sagatavošanai.

Kultūras ministrija regulāri apstiprināja katra rajona un pilsētas virsvadītājus korim, deju kolektīviem, orķestriem. Virsvadītājs varēja būt vietējais rajona diriģents vai deju kolektīva vadītājs, ja tam bija atbilstoša kvalifikācija. Ja vajadzīgo personu rajonā nebija, tad virsvadītājs tika nozīmēts no kaimiņu rajona vai Rīgas. Tas bija sabiedrisks pienākums, par kuru algu nemaksāja, bet prasīja lielu atbildību par kopmēģinājumu organizēšanu, par repertuāra apgūšanu, par tērpu noformējumu. Par labi paveiktu darbu Kultūras ministrija piešķīra Goda rakstus diriģentiem un citiem kolektīvu vadītājiem, arī rajona Kultūras nodaļu vadītājiem, lietišķās mākslas meistariem, svētku orgkomitejas vadītājiem, dažkārt arī rajona saimnieciskiem vadītājiem, kuri aktīvi atbalstīja amatiermākslu.

Rajona un pilsētu dziesmu un deju svētki parasti notika vasarās, brīvā dabā, izmantojot koncertestrādes. Līdz ar to vietējās valdības bija spiestas rūpēties par estrāžu remontiem vai jaunu objektu celtniecību. Piemēram, 1957. gadā Siguldas rajona Dziesmu svētki notika tikko uzceltajā estrādē⁴¹, 1972. gadā Kuldīgā atklāja estrādi, 1975. gadā – Alsungā, 1976. gadā Balvos atjaunoja bijušo estrādi u. c.⁴²

Iepriekš minētie pasākumi lielākā vai mazākā mērā bija partijas un valdības vai LPSR KM rosināti un organizēti, taču bija viens pasākums, kas radās no pašu pašdarbnieku ierosmes, un varbūt tieši tāpēc bija ļoti sirsnīgs, gan dalībnieku, gan skatītāju iemīļots, kas nebija politizēts, bet veidots uz demokrātiskiem pamatiem. Tie bija amatiermākslas kolektīvu salidojumi.

Tradīcijas aizsācēji bija vīru kori. Vairāki vīru kori, turpinot Latvijas brīvvalsts tradīciju, bija pieņēmuši nosaukumu "Dziedonis" (toreiz pastāvēja "Dziedoņu" biedrība). 1958. gada 28. jūnijā Talsos pulcējās četri vīru kori, kam bija nosaukums "Dziedonis", uz kopēju koncertu, turpinot Latvijas brīvvalsts laika koru kopdziedāšanas tradīciju. Tur arī radās doma, ka jāriko kopkoncerti arī ar citiem republikas vīru koriem. Par koncerta vietu izvēlējās Smilteni un kopā sanācšanu nosauca par salidojumu. Un tā 1958. gada 17. augustā notika I vīru koru salidojums, kurā piedalījās 14 vīru kori un viesojās arī Igaunijas vīri.⁴³ Dziedātāju vidū bija daudz jauniešu.

Jau nākamajā gadā, šoreiz Dobelē, notika II vīru koru salidojums, kurā piedalījās jau 19 kori ar 900 dziedātājiem, jo starplaikā pēc pirmā salidojuma bija radušies jauni vīru kori Valkā, Skrundā, Jelgavā u. c. Dziedāja pavisam 22 dziesmas, daudzas bija jāatkārto, bet galvenais bija dziedātāju lielais dziesmu prieks, kad gribējās dziedāt vēl un vēl. Koncertu noklausījās vairāk nekā 6000 skatītāju.⁴⁴

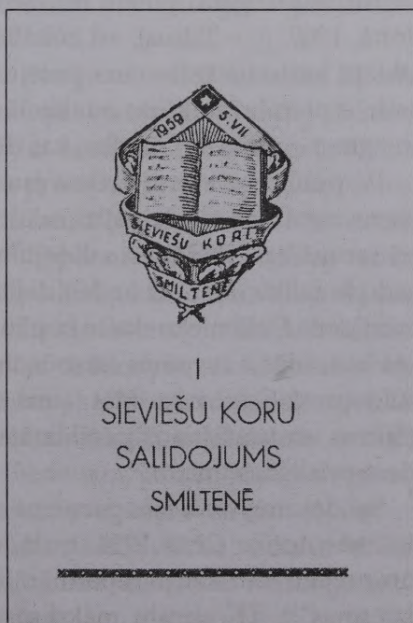
Dziesmu prieks tā iepriecinājis dziedātājus un klausītājus, ka nākamā vīru koru sadziedāšanās, kā Dobeles salidojuma atskaņas, notika Liepājā septembrī ar 4 vīru koru piedalīšanos.⁴⁵ Tradīcija turpinājās arī nākamajos gados. Starpsalidojumu kopkoncerts notika 1961. gadā Ventspilī "Atpūtas" dārzā, kurā

piedalījās vīri no Jelgavas, Dobeles, Brocēniem, Skrundas un Ventspils.⁴⁶

Trešais salidojums notika Jelgavā, kur uz kopīgu sadziedāšanos sabrauca 24 vīru kori ar 1183 dziedātājiem.⁴⁷ Kārtējais atskaņu koncerts atkal notika Liepājā ar 5 vīru koru piedalīšanos.⁴⁸

Salidojuma ideju pārņēma arī sieviešu kori, organizējot pirmo tikšanos 1959. gada jūlijā Smiltenes gleznainajā Jānkalnā, lai savlaicīgi sagatavotos 1960. gada dziesmu svētkiem, kad viena diena plānota sieviešu un vīru koru kopdziedāšanai. Ja 1955. gadā bija tikai 4 sieviešu kori, tad I salidojumā jau piedalījās vairāk nekā 1000 dziedātāju. Koncertā dziedāja 16 dziesmas, no kurām daudzas bija jāatkārto.⁴⁹ Nākamās sieviešu koru sadziedāšanās notika 1962. gada jūlijā Valmierā, kur gan sieviešu kori bija skaitliski mazos sastāvos, un 1963. gadā Saulkrastos. Bet II sieviešu koru salidojumā Tukumā Durbes parkā jau piedalījās 25 kori ar 1400 dziedātājiem.⁵⁰

Tādā veidā sieviešu un vīru koru salidojumu rezultātā paplašinājās viendabīgo koru kustība. 1968. gadā pirmo reizi notika sieviešu un vīru koru kopīgs salidojums Ogres estrādē, kurā

*Sieviešu kora salidojuma
Smiltenē programma un
dalībnieku saraksts*

koncertēja 36 sievietes un 24 vīru kori. Salidojuma laikā notika arī koru sacensības, bet organizatori kārtējo reizi bija spiesti piekrist prasībai par salidojuma veltījumu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50. gadadienai. Turpmāk kopīgi sievietes un vīru koru salidojumi notika regulāri ar divu gadu atstarpi.

Nākamie kopkoncertu idejas sekotāji bija pūtēju orķestri. 1959. gada augustā Alūksnē sanāca kopā ap 200 mūziķu no Smiltenes, Talsiem, Alūksnes un Igaunijas Viru pilsētas. Šis koncerts pārvērtās par lieliem orķestru svētkiem,⁵¹ bet pirmais oficiālais pūtēju orķestru salidojums notika 1960. gadā Alūksnē. Pirms tam janvāra mēnesī 10 dienu pūtēju orķestru vadītāju seminārā piedalījās 52 dalībnieki un apsprieda salidojuma repertuāru. Tā kā visi orķestri nespēja apgūt programmu, tad koncerta pirmajā daļā notika atsevišķu labāko orķestru uzstāšanās, otrajā – kopīga koncertēšana. Salidojuma pamatmērķis bija pārbaudīt, vai varēs realizēt nākamajos dziesmu svētkos paredzētos orķestru deju pavadījumus, arī patstāvīgu orķestru koncertēšanu.⁵²

Turpmāko gadu pūtēju orķestru salidojumi (1964. g. – Madonā, 1969. g. – Talsos), arī zonālie svētki 1963. un 1967. gadā atklāja būtiskus trūkumus pūtēju orķestru darbībā, un 1969. gada septembrī Kultūras ministrijā notika to darba analīze, tika sniegta metodiskā palīdzība, kas deva pozitīvus rezultātus.

IV pūtēju orķestru forums jau notika divos posmos – vispirms zonās un tad kopējais salidojums Limbažos, kurā rīkoja arī sacensības. Plašākais salidojums notika Ludzā 1979. gadā, kad piedalījās 15 TPO ar 560 dalībniekiem, 33 pārējie ar 1040 mūziķiem. Dalībnieku skaitu kuplināja mūzikas skolu audzēkņi, kas kā tradīcija turpinās arī mūsdienās. 1982. gadā VI orķestru salidojumā Ogrē nāca klāt jauns elements – Tautas kolektīvu gājienu un uzstāšanos papildināja bundzinieču grupas ar saviem priekšnesumiem.⁵³

Salidojumu tradīcijas pārņēma arī Tautas kori. Pirmā sadziedāšanās notika Cēsīs 1964. gadā, otrā – 1967. gadā Ventspilī, kur no jauna drīkstēja repertuārā iekļaut Pāvula Jurjāna "Līgo dziesmas"⁵⁴. TK augstu māksliniecisko līmeni sasniedza sali-

dojumā 1975. gadā, kad sacensībās uzstājās arī ar lielas formas skaņdarbiem. Visiem koriem bija izcils ārējais noformējums.⁵⁵

1967. gadā salidojumu stafeti pārņēma Tautas deju ansamblī, tad kustībā iesaistījās Skolotāju kori – 1974. gadā. Notika arī zēnu koru salidojumi, bet visvēlāk, tikai 80. gados, tradīcijai pievienojās lauku kapelas un koklētāji.

Īpaši tradīcijām bagāti bija Tautas teātru salidojumi. Ierosmei noderēja Latvijas teātra simtgade, ko atzīmēja 1968. gadā. Tad salidojums notika Smiltēnē, otrs – 1971. gadā Alūksnē. Abās minētajās vietās bija notikuši citu žanru salidojumi, taču Tautas teātri nāca ar emocionāli iedarbīgākiem pasākumiem – lāpu gājienu pusnaktī, jauno Tautas teātru svinīgo solījumu un citām izdarībām.⁵⁶ IV salidojums Cēsīs paplašinājās ar izrādēm ārpus pilsētas robežām – Kuldīgas Tautas teātris Kaudzīšu “Mērnieku laikus” parādīja Alauksta ezera krastā, Cēsu pilsētas Oktobra parkā estrādē notika pantomīmas nakts izrāde un citi pasākumi.⁵⁷ Salidojumu intervāls – četri gadi. Ar katru nākamo pasākumu Tautas teātri ar dažādiem simboliem un rituāla darbībām prata radīt savīļņojumu un svētku sajūtu gan teātru aktieriem, gan skatītājiem.

Būtiskākais iemesls, kāpēc partija un valdība visiem līdzekļiem atbalstīja amatiermākslu, bija repertuārs, jo ar tā palīdzību varēja paust gan “padomju dzimtenes mīlestību”, gan “uzticību partijai”, gan “slavināt izcilos proletariāta vadoņus Ļeņinu un Staļinu”, gan sludināt tautu draudzību, tikai vajadzēja veidot “pareizu repertuāra politiku”. Tāpēc arī amatiermākslas repertuārs sociālismā bija attiecīgu politisku kampaņu vai notikumu spogulis, un tajā pat laikā – arī tautas neapmierinātības paudējs, izmantojot jebkuru iespēju cīnīties par sev vēlamas programmas iestudēšanu, netieši izmantojot tās materiālās priekšrocības, ko deva valdība amatiermākslas kolektīviem dažādu padomju svētku svinēšanai. Piemēram, parasti piešķīra visumā lielu finansējumu sarkanā auduma iegādei svinīgām sēdēm un lozungu izgatavošanai. Kultūras darbinieki, ar veikalu vadītājiem vienojoties, iegādājās citus audumus, kas noderēja teātriem, koriem vai citiem pulciņiem.

Partijas galvenās rūpes bija, lai amatiermākslas repertuārs tiktu kontrolēts. Šim nolūkam kalpoja tāda iestāde kā Galvenā literatūras pārvalde, tautā dēvēta par "Glavļitu". LPSR KM izdeva rīkojumus, lai tiktu iestudēti tikai idejiski augstvērtīgi darbi, protams, tikai tie, kurus akceptēja *Glavļits*. Bija jāorganizē repertuāra pieņemšanas komisijas, kas formēja pieņemšanas protokolus. Komisijās bija partijai uzticīgi cilvēki un diemžēl arī tādi latviešu nācijas pārstāvji, kas īpaši rūpīgi sekoja, lai repertuārs atbilstu atļauto daiļdarbu sarakstiem.

Atzīstamas ir Kultūras ministrijas rūpes par to, lai latviešu dramaturgi un komponisti radītu savu repertuāru, dodot uzdevumus Tautas mākslas namam cieši sadarboties ar radošajām savienībām jauna repertuāra radīšanā un krājumu izdošanā, lai nebūtu, piemēram, kuriem jādzied krievu tautas dziesmas vai M. Ferkelmana un A. Čurkina "Dziesma par Ķīnu", vai S. Tuļikova "Mēs par mieru".⁵⁸

Attiecībā uz teātru repertuāru par vadmotīvu kļuva Viskrievijas Teātra biedrības padomes III plēnuma norādījumi, ka "visiem teātru darbiniekiem jādod konsekvents pretspars mēģinājumiem revidēt mūsu partijas lēmumus ideoloģijas jautājumos. Jācinās par partijiskumu un estētisko principu skaidrību, pret svešas ideoloģijas iespiešanos padomju teātra teorijā un praksē, aizstāvēt sociālistiskā reālisma tradīcijas.." Tātad jāiestudē pamatā padomju autoru darbi, bet ārzemju autoru tikai tādi darbi, kuros izvirzītas "dziļas un aktuālas sociālās problēmas, kas saista padomju cilvēkus".⁵⁹

Tautas mākslas nami, rajonu un pilsētu Kultūras nodaļas saskaņoja amatiermākslas kolektīvu repertuāru, bet Tautas kolektīviem savu repertuāru katru gadu vajadzēja apstiprināt Kultūras ministrijas Kolēģijas sēdēs.

Pirmās represijas 1959. gadā izbaudīja dramatiskie kolektīvi, piemēram, Cēsu Tautas teātrim pavēlēja no repertuāra izņemt lugu "Maldu Mildas sapņojums", jo tā "novecojsi un neko nedod šodienas dzīvei, nav padomju dzīves tematika".⁶⁰ Nosodījumu saņēma arī citi teātri par to, ka iestudē A. Brigaderes lugas, Ā. Alunāna "Visi mani radi raud", E. Vulfa "Svētki Skan-

galē" u. c.⁶¹ Represijas turpinājās arī vēlākajos gados, piemēram, 1968. gadā Bauskas muzikāli dramatiskam teātrim E. Vulfa lugas "Sensācija" vietā KM Kolēģija lika pameklēt citu lugu, Ventspils Tautas teātra repertuāra apstiprināšanu vispār atlika, bet Jelgavas Tautas teātrim neatļāva iestudēt G. Priedes tikko uzrakstīto lugu "Smaržo sēnes". Kolēģijas sēdē pieņēma lēmumu uzdot Rakstnieku savienībai apspriest jautājumu par "latviešu padomju dramaturģijas idejiski māksliniecisko līmeni", bet Jelgavas Tautas teātra režisorei L. Ņefedovai par nedisciplinētību un KM Kolēģijas lēmuma nepildīšanu attiecībā uz G. Priedes lugas "Smaržo sēnes" iestudēšanu izteikts rājiens un pavēle par atbrīvošanu no darba J. Vītola Latvijas Valsts konservatorijā. Kolēģijas sēdē kritizēja par "bezidejiskumu" P. Putniņa "Kā daļīt zelta dievieti", M. Birzes "Viss sākās ar melnajām zeķēm" un citas lugas, atsevišķas ainas neesot pieņemamas arī H. Gulbja lugā "Aijā, žūžū, lāča bērni".⁶²

Lai piedāvātu atbilstoša satura repertuāru, KM katru gadu izsludināja lugu konkursus, sākumā viencēliena, vēlāk vairākcēlienu lugu radīšanai. Pirmie viencēlienu konkursi 1956. un 1960. gadā īpašus rezultātus nedeja, jo tos iestudēja tikai mazajos lauku kolektīvos, izmantojot galvenokārt vadības pieprasītajās āģitbrigādēs.

Regulāri rīkoja arī vairākcēlienu lugu konkursus, taču to saturam izvirzīja īpašas prasības. Piemēram, 1956. gadā Oktobra revolūcijas 40. gadadienai veltītajā konkursā iesniedzami darbi, kas saturā atspoguļo "darbaļaužu cīņu par padomju varu", "komunistiskās partijas vadošo lomu padomju sabiedrības attīstībā", "latviešu karavīru un partizānu varonību Lielajā Tēvijas karā", "latviešu tautas laimīgo dzīvi padomju varas gados". Latviešu dramaturgiem šādas prasības acīmredzot nebija pieņemamas, bet jauno "padomju" dramaturgu paaudze vēl nebija noformējusies, tāpēc arī konkursu rezultāti 1959., 1960., arī vēl 1962. gadā bija vāji, jo pirmās un otrās godalgas vispār nav piešķirtas, trešo prēmiju ieguva un repertuārā parādījās jauna autore Ērika Briede, kuras lugas gan Tautas teātru repertuāros maz pamanāmas.⁶³

Un tā 60. gados pilnībā realizējās prasība izvēlēties krievu autoru darbus, jo apstiprināto repertuāru sarakstos prevalēja A. Arbužova, A. Čakovska un P. Pavlovska, I. Dvorceka, A. Korņeičuka, S. Mihalkova, V. Rozova, M. Svetlova u. c. autoru lugas. Piemēram, vienas sezonas laikā 1965./1966. gadā izrādītas 124 lugas, no kurām 100 ir padomju dramaturgu darbi, apmēram puse – latviešu autoru.⁶⁴

No latviešu autoriem visvairāk spēlētas bija Raiņa un V. Lāča, arī A. Brodeles un A. Griguļa lugas. No jaunajiem autoriem ar dažām lugām sevi pieteica G. Priede, H. Gulbis, J. Lūsis, M. Birze, I. Indrāne u. c. 60. gadu beigās pieļāva jau Aspazijas "Vaidelotes" iestudēšanu, arī Ā. Alunāna "Draudzes bazāra", R. Blaumaņa "Skroderdienas Silmačos" un J. Jaunsudrabiņa "Jo pliks, jo traks" uzvedumus. No ārzemju autoriem atļāva iestudēt Dž. Pristlija, Ž. B. Moljēra darbus.

70. gadi nāca ar jauniem lugu konkursiem un jauniem noteikumiem. 1973. gada LKP CK lēmums par teātru repertuāru un koncertu programmu idejiski politiskā līmeņa uzlabošanu lieku reizi norādīja uz repertuāra lomu "komunistiskās ideoloģijas nostiprināšanā",⁶⁵ kas, protams, atsaucās arī uz dramatisko kolektīvu repertuāra apstiprināšanu. Piemēram, Jelgavas Tautas teātra režisorei L. Nefedovai neatļāva iestudēt G. Priedes jauno lugu "Zilā", jo tajā neesot skaidri izteikta "idejiski mākslinieciskā virzība",⁶⁶ bet par kuras nozīmību 1989. gadā runāja Vizbulīte Bērziņa, norādot uz rakstnieka ļoti svarīgo brīdinājumu no pārrāvuma tautas garīgo vērtību pārmantojamībā un piederības izjūtai savai tautai.⁶⁷ Šoreiz skandāls beidzās ar rakstiskas idejiski mākslinieciskās koncepcijas iesniegšanu Kultūras ministrijā, ko režisore arī "prasmīgi" izpildīja, un lugu iestudēja atbilstoši tās iecerai.

Arī lugu konkursu rezultāti neapmierināja izvirzītās prasības, jo, piemēram, 1974. gada konkursa autori "ne vienmēr pratuši saskatīt dzīvē sabiedriski nozīmīgas parādības", ne tematiskā, ne idejiski mākslinieciskā ziņā neviena no konkursa lugām nav noteikumiem atbildusi pilnībā. P. Putniņa darbs "Šis dievišķais tuk-tuk" bija vienīgais, kuru ieteica iestudēšanai, kaut arī tajā skartas tikai nolikuma sekundārās prasības.⁶⁸

Rezultātus neguva arī 1975. gadā uzvaras pār fašismu 30. gadadienai veltītais lugu konkurss, jo autori "nav spējuši pieteiktās tēmas iemiesot spilgtos, pārliecinošos mākslas tēlos, nav jūtama tieksme pēc dzīves īstenības izgaismojuma plašākās dimensijās...". Tomēr pēc "pielabošanas" atļāva iestudēt H. Gulbja lugu "Cīrulīši", P. Pētersona – "Bastards", P. Putniņa – "Aicinājums uz pērienu" un L. Pura – "Mana balta māmuliņa".⁶⁹

Tikai 70. gados amatieriteātri ieguva zināmu brīvību, kas izpaudās lielā daudzumā ārzemju autoru iestudējumos. Reperetuāros apstiprināja pāri par 20 lugu (B. Šovs, F. Dirrenmats, K. Goldoni, H. Ibsens, B. Brehts, T. Viljamss, A. Kristi, E. Hemingvejs, J. Benešs, G. Mdivani, O. Vailds, R. Bredberijs u. c.). Iepriekš minētajiem latviešu autoriem pievienojās V. Vīgante, V. Belševica, A. Dripe, H. Paukšs, L. Stumbre u. c., atļāva iestudēt arī Sauleskalna "Dullais barons Bunduls", A. Salinska "Bundzinieci", J. Paleviča "Preilenīti", R. Sēļa "Silaines muižu", R. Blaumaņa komēdijas u. c. iepriekš nevēlamus darbus. Dzīve amatieriteātriem kļuva jautrāka, 1971. gadā Cēsis sarīkoja pat Tautas teātru komēdiju festivālu.⁷⁰

Kaut arī 80. gadu sākumā no jauna uzsvēra, ka teātriem jāizvēlas iestudēšanai darbi, kas "pauž draudzības un miera idejas", kuros ir "patriotisma motīvi", "risināti morāles jautājumi", "attēlots padomju cilvēku – komunisma cēlāju mērķtiecīgs darbs komunistiskās partijas lēmumu īstenošanai dzīvē", režisori bija izstrādājuši katrs sev zināmu taktiku un pamatojumus, kas novērsa iebildumus reperetuāra apstiprināšanā. Arī latviešu dramaturgu devums bija pietiekošs, jo Kultūras ministrija laikā no 1976. līdz 1980. gadam iepirka 30 oriģināllugas, bet no 1981. līdz 1987. gadam – 49 jaunas lugas un 29 dramtizējumus.⁷¹ Trīs gadu laikā līdz 1987. gadam Tautas teātru reperetuāros bija 67 klasikas, 40 aizrobežu, 131 padomju autoru darbs. No latviešu autoriem visražīgākais bija P. Putniņš, kura 8 lugas iestudējuši 12 Tautas teātri, G. Priedes 5 darbus rādīja 9 Tautas teātros, H. Gulbja 4 lugu iestudējumi bija 5 Tautas teātros. Pavisam minētajā laika periodā iestudētas 28 latviešu autoru 57 lugas.⁷² Kā atzinību par latviešu dramaturgu lugu plašo izmantošanu

Tautas teātris saņēma uzaicinājumu piedalīties Oriģināldramaturģijas nedēļā Rīgā 1982. gadā.⁷³

No represijām repertuāra jautājumos neizvairījās arī Tautas kori. Piemēram, 1968. gadā Tautas korim "Vidzeme" neieteica dziedāt "Pūt, vējiņi" E. Vignera apdarē, bet E. Melngaiļa vai A. Jurjāna apdarē, bet visiem korim obligāti jāiestudē "Internacionāle".⁷⁴ Vēl 70. gados Kultūras ministrijas Kolēģijas sēdē nolēma saukt pie kārtības diriģentu I. Cepīti par to, ka regulāri neiesniedz apstiprināšanai kora "Dzintars" repertuāru,⁷⁵ bet 1973. gadā repertuāra apstiprināšanu "Dzintaram" atteica, jo tas jāpapildina ar krievu komponistu dziesmām.⁷⁶ Nežēlastībā krita arī Liepājas Pedagoģiskā institūta sieviešu koris "Atbalss" un Liepājas vīru koris "Dziedonis" par nepaklausību, ka nav izpildīts iepriekšējais norādījums par "idejiski politiskāka" repertuāra iestudēšanu. Liepājas partijas komitejai lika izskatīt jautājumu par abu kora idejisko nostādni. Arī Rīgas korim "Gaudeamus", "Tēvzemei", "Absolventiem", "Juventus" uzdeva papildināt repertuāru ar brālīgo republiku skaņdarbiem, iekļaut vairāk dziesmu par "partiju un Dzimteni". Tautas korim "Rīga" neieteica iestudēt Bahu, bet Liepājas Izglītības un zinātnes darbinieku korim apstiprināšanai jāiesniedz arī A. Jurjāna kantātes teksts. Kolēģija strikti noteica, ka Tautas kolektīvu repertuārs vispirms jāapstiprina vietējai partijas organizācijai un arodbiedrībai, tad ar kultūras nama un Kultūras nodaļas parakstiem jānosūta Kultūras ministrijas Kolēģijai apstiprināšanai.⁷⁷

Bez oficiālām iestādēm repertuāra realizēšanu koncertos slepus uzmanīja arī Valsts drošības komitejas (VDK) darbinieki, lai ziņotu par nepakļaušanos rīkojumiem. Diemžēl atradās arī cilvēki vietējā sabiedrībā, kas uzskatīja par vajadzīgu sūdzēties partijas komitejās, ja kaut kas koncertos nepatika. Māris Čaklais 1998. gadā rakstīja: "Mēs, kas pieredzējam latviešu Dziesmu svētku simtgadi 1973. gadā, tobrīd bijām klāt snieguma atraisītībai, vaļā sprukušam avota, geizera priekam, kas blīzies cauri dienu un nedīnu iežiem – no pašām dzīlēm. Mēs, protams, esam aizmirsuši tos simtus vienādos lietusmēteļos tērpīto, kuri šaudījās starp cilvēkiem, it kā kaut ko meklēdami, meklēto

neatrazdami. Bet mēs visi atceramies, kā ar kopkora un publikas prasīto "Gaismas pili" pēc vairāku virsdiriģentu glēvulīgas atteikšanās tribīnē kāpa Haralds Mednis. Un atkal – "Gaisma sauca, gaisma ausa, augšā cēlās Gaismas pils!..." dziesmas laikā veidojas tādas jūtas un izjūtas, kādas nekā citādi neizteikt. Tāpēc jau dziesma ir dziesma."⁷⁸

Dziesmu svētku simtgades atraisītība brieda visus iepriekšējos gadus neatlaidīgā cīņā par sava repertuāra iestudēšanu, ko nespēja ietekmēt arī pret kolektīvu vadītājiem vērstās represijas. Īpaši aktīvi šajā ziņā bija niecinātie un ar lielām grūtībām atkal atjaunotie estrādes ansambļi. Piemēram, 1970. gadā rājienu gūzma vēlās pār Liepājas vokāli instrumentālo ansambli, kuru vadīja šobrīd tautā plaši pazīstamais komponists Imants Kalniņš, jo Kultūras nodaļa akceptējusi "mākslinieciski un idejiski nepieņemamu programmu, piesātinātu ar slimīgu pesimismu, drūmas bezcerības un ironiskas mūsdienu dzīves uztveres motīviem". Koncertā Ogrē 1970. gada 30. augustā "ar savu skandalozo un politiski divdomīgo rīcību un amorālo uzvedību" I. Kalniņš esot kompromitējis savu ansambli. KM Kolēģijas lēmums – likvidēt ansambli, Liepājas pilsētas Kultūras nodaļas vadītājam – rājiens, Liepājas kultūras nama direktori atlaist no darba, Ogres rajona kultūras nama direktorei – rājiens par savlaicīgu neziņošanu KM.⁷⁹ Bet visam notikumam pamatā tas, ka jaunieši publiski skaļi izteica savu sajūsmu koncerta laikā un turpināja kopā ar ansambli liksmoties arī Ogres pilsētā, kas ļoti nav apmierinājis kādu bijušo padomju armijas virsnieku. Visa rezultātā turpmākā estrādes orķestru programmu apstiprināšana notika tikai pēc to noklausīšanās un estrādes orķestru vadītājiem bija jādod sīkas ziņas par skaņdarbu autoriem, kā arī tas, kādā valodā dziesma izpildāma.⁸⁰

Mazāk protestu bija par Tautas deju ansambļu repertuāru, jo dejas jau ir bez tekstiem, un citu republiku un valstu dejas ansambļi dejoja labprāt, izvēloties iespējami temperamentīgākas un jautrākas, kas ļoti patika publikai. Tikai dažkārt kāds ansamblis saņēma aizrādījumu, ka repertuārā par maz krievu deju.

Līdzīga situācija ar repertuāru bija arī pūtēju orķestrim, jo arī šeit skaņdarbi bija bez teksta, un maršiem tika izmantotas tautasdziesmu melodijas.

Padziļinātai amatiermākslas attīstības analīzei Kultūras ministrija pievērsās tikai 1975. gada decembrī, izskatot jautājumu par tās darbu Liepājas pilsētā, lai attiecinātu lēmumu arī uz visu republiku. Rezultāts veidojās kā labs paraugs, kam līdzināties citiem rajoniem un pilsētām, jo Liepājas pilsētā darbojās 397 amatiermākslas pulciņi ar 8840 dalībniekiem un 10 Tautas kolektīvi. Vienā pašā Liepājas kultūras namā pastāvēja 18 kolektīvi, 5 Tautas kolektīvi ar 621 dalībnieku.⁸¹

Nākamā pievēršanās amatiermākslas analīzei notika sakarā ar PSKP CK lēmumu "Par pasākumiem mākslinieciskās pašdarbības tālākai attīstīšanai" 1978. gadā, kas lika atkal kārtējo reizi pievērsties "augsta idejiska līmeņa" repertuāra sastādīšanai. LPSR KM un Arodbiedrību Centrālās padomes lēmums iekļāva arī norādes uz amatiermākslas materiālās bāzes nostiprināšanu, labāku kultūrizglītības darbinieku sagatavošanu, mazo ciema klubu apvienošanu un citus priekšlikumus.⁸² Tā kā kultūras darbinieki pret frāžainību par ideoloģijas tematiem bija ieguvuši imunitāti, tad viņus vairāk iepriecināja lēmuma daļa par materiālās nodrošinātības uzlabošanu.

Analizējot 1973. gada Dziesmu svētku rezultātus, KM Kolēģijā nonāca pie secinājuma, ka dziedāšanas jomā tuvi ir jēdzieni amatierisms un profesionālā māksla, par ko liecināja fakts, ka darbojās 120 augsta mākslinieciskā līmeņa Tautas kori, kurus vada profesionāli diriģenti.⁸³ To pašu 1978. gadā intervijā laikrakstā "Literatūra un Māksla" risināja režisore Vilma Gibeiko, atklādama, ka skatē "teātri parādījuši augstu kvalitāti", ka nostiprinājušies režisoru kadri, ka "TT tuvojas profesionālam līmenim".⁸⁴ Var secināt, ka vienīgā atšķirība no profesionāļiem ir tā, ka Tautas teātri nedublē profesionālā teātra repertuāru, kas neparāda lietas patieso būtību. Zināmā mērā atbildi dod izteikumi "Literatūrā un Mākslā", jautājot – "Kāpēc vajadzīgs Tautas teātris?" Autors I. Cisers atbild, ka tā ir māksla, kas bagātina katra sabiedrības locekļa garīgo attīstību, ka Tautas teātri ir

“augstākā pašdarbības forma”, ka tā ir aktiera “mazā universitāte”, un ir svarīgi tas, kas aktieri vieno ar zālē sēdošajiem.⁸⁵

Līdzīgi tika risināts jautājums par lietišķo mākslu. Regulārajās izstādēs, ko rīkoja rajonos un pilsētās, piedalījās vienlaikus profesionāli mākslinieki un amatieri. Bez tam, kas tad īsti ir Tautas daiļamata meistars – amatieris vai profesionālis? Latvijas Konversācijas vārdnīcā amatiera definīcija pauž, ka amatieris ir mākslas, sporta, zinātnes mīļotājs, kas piekopj šos arodus vienīgi aiz intereses un mīlestības bez peļņas un materiālām interesēm; pretstats – profesionālis,⁸⁶ bet laikrakstā “Literatūra un Māksla” risinātajās pārrunās par tautas lietišķo mākslu zināmu atbildi var saņemt Rūtas Kaminskas rakstā 1980. gada oktobrī. Viņa atzīst, ka nevajadzētu likt vienlīdzības zīmi starp jēdzieniem “tautas māksla” un “mākslinieciskā pašdarbība”, jo pirmais ir tradīciju turpinājums, otrais – darbošanās seno tradīciju garā. Vislabāk apgalvojums iezīmējas tautas meistara, podnieka un skolota mākslinieka darbos. Taču to pašu var attiecināt arī uz audējām, jo nedrīkst nostādīt vienu otram pretī lauku “prasto” darinājumu ar pilsētas “smalkumu”.⁸⁷

Tādu pat jautājumu uzdod Vilnis Auziņš laikrakstā “Literatūra un Māksla” par kinoamatierismu – Vai kinoamatierisms ir amats vai māksla?⁸⁸ Arī jauniešu fotostudijas “Īriss” vadītājs Juris Krieviņš atzīst, ka viņa mērķis nekad nav bijis gatavot profesionālus fotogrāfus.

Savukārt Māris Čaklais 1998. gadā raksta: “Protams, ka lielākā daļa koristu ir pašdarbnieki. Bet kas šodien ir pašdarbnieks? Vai nereti viņš nav spēcīgāks par profesionāli? Tobrīd, kad gaidījām, kurš no diriģentiem uznāks divdesmit tūkstošu priekšā un pakļaus savam diriģenta zizlim “Gaismas pili”, tobrīd mēs nedomājām (kaut arī apjautām) par profesionālismu, kuru arī vajadzēja pārstāvēt. Mums vajadzēja pacelties, piecelties, būt magmas sastāvdaļai.”⁸⁹ To pašu varam teikt par trešo atmodu vai tā saukto “dziesmoto revolūciju”, kad ar dziesmu cīnījās par atbrīvošanu visa tauta.

Punktu varētu pielikt ar Māras Zālītes rakstīto 1987. gadā: “Neprofesionālā jeb tautas māksla ir tā augsne, no kuras barojas

visa mūsu kultūra. Jo spēcīgāka, bagātāka, radošāka būs tautas māksla, jo vairāk mēs varēsim cerēt uz nopietniem kultūras sasniegumiem." Tā arī varētu būt zināmā mērā atbilde uz visiem iepriekšējiem jautājumiem, kas apstiprina arī sociālisma laika amatiermākslas nenovērtējamo lomu šodienas tautas mākslas sasniegumos.

4.2. Žanru daudzveidības nostiprināšanās amatiermākslā

Kora dziedāšana

Pēc Otrā pasaules kara kori atjaunojās galvenokārt tajos reģionos, kur tie bija darbojušies pirms kara, un to priekšrocības bija tās, ka neizjuta repertuāra trūkumu, jo tautasdziesmas un to apdares bija koru rīcībā, arī latviešu klasiķu kora dziesmas bija pieejamas. Bez tam darbojās ļoti stimulējošs faktors – dziesmu svētki.

Arī ar koru vadītājiem situācija bija nedaudz labāka nekā citiem amatiermākslas žanriem, jo jau 1944. gadā Latvijas Valsts konservatorijā nodibināja Kordiriģentu fakultāti, kas sagatavoja profesionālus diriģentus, bet 1961. gadā – Mūzikas pedagoģijas nodaļu, kas sagatavoja muzikālos pedagogus vispārizglītojošām skolām. 1962. gadā Konservatoriju neklātienē beidza 25 republikā pazīstami kordiriģenti.⁹⁰

Muzikālās audzināšanas kadru sagatavošanā iekļāvās arī republikas mūzikas skolas un Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikums, kā arī pedagoģiskās skolas, piešķirot mūziku kā papildus specializāciju. Tā kā partija un valdība bija noteikusi, ka katrā visattālākajā pagastā, nerunājot nemaz par pilsētām, jābūt korim, tad diriģentu tomēr pietrūka, bez tam Konservatoriju beigušie speciālisti ne labprāt gribēja doties uz tāliem laukiem strādāt, bet daudziem vietējiem dziedāšanas skolotājiem un diriģentiem vajadzēja paaugstināt kvalifikāciju, vispirms pašiem apgūstot repertuāru, tāpēc Republikāniskais

TMN un arī kvalifikācijas celšanas kursi rīkoja diriģentu seminārus un kursus. Piemēram, 1955. gadā šādosursos piedalījās 200 dalībnieku.⁹¹ Semināri tika rīkoti katru nākamo dziesmu svētku sagatavošanas periodā, pat vairāku dienu garumā, īpaši līdz 70. gadiem, jo diriģents vienlaikus bija arī pedagogs, psihologs, administrators, un tāpēc viņam lika apgūt arī tādas zināšanas kā PSRS starptautiskais stāvoklis un ārpolitika vai "padomju cilvēka morālā seja", lai attiecīgi varētu audzināt koristus par "īstiem padomju cilvēkiem".

Tā kā koru darbība galvenokārt tika virzīta uz dziesmu svētkiem vai citiem lieliem svētkiem, tad kopdziedāšanai bija nepieciešams tā sauktais obligātais repertuārs. Tas nozīmēja, ka mazāk pieredzējušiem korim knapi pietika laika līdz kārtējām skatēm un dziesmu svētkiem apgūt obligāto repertuāru, un līdz ar to koru darbība, no vienas puses, kļuva ļoti vienmuļa, bet, no otras – tas deva iespēju rūpīgāk piestrādāt, līdz ar to pieauga kopējais mākslinieciskais līmenis. Tāpēc arī dažkārt presē izskanēja jautājums, vai ir vajadzīgas dziesmu dienas un dziesmu svētki rajonos, kur visi dzied vienu un to pašu. Taču būtiskākais tomēr bija uzturēt koru aktivitāti starpdziesmusvētku periodā, tāpēc no rajonu svētkiem un cita veida kopdziedāšanas izvairoties nedrīkstēja. Koru darbu aktivizēja arī rajonu un zonālie kopmēģinājumi, kas arī bija pārmantota tradīcija no Latvijas brīvvalsts laikiem un kā lietderīga ir atzīta arī mūsdienās.

Iepriekš minētie pasākumi virzīja uz nepārtrauktu koru mākslinieciskās kvalitātes paaugstināšanos. Līdz ar Dziesmu svētku simtgadi Latvijā jau bija 36 Tautas kori, bet līdz 1987. gadam to skaits palielinājās līdz 61, kad republikā bija izveidojušās divas koru attīstības līnijas, kas darbojās gandrīz autonomi – Tautas kori un parastie kori.

Notika koru diferencēšanās arī sastāva ziņā. Blakus jauktajiem pastāvēja sieviešu un vīru kori, atsevišķa dziedātāju apvienība bija skolotāju kori, kuriem tika organizētas atsevišķas skates un salidojumi. Turpmākajos gados tapa arī kamerkori un jauniešu kori. Paaugstinoties koru kvalitātes līmenim, vecāka gada gājuma dziedātāji bija spiesti no kolektīviem aiziet, taču dziedātgrību nezaudēja. Tas radīja vajadzību dibināt darba

veterānu korus. Viens no pirmajiem bija Rīgas pensionāru koris, kurš 1971. gadā svinēja jau savu 10 gadu jubileju.⁹² 1966. gadā Kuldīgā notika pirmais darba veterānu koru salidojums, kurā piedalījās Saldus, Talsu, Smiltenes, Valkas un Kuldīgas darba veterānu kori, bet 1967. gadā Valkas rajonā jau satikās 9 kori. 1968. gadā trešajā salidojumā Saldū piedalījās jau 10 darba veterānu kori un 8 deju kolektīvi.⁹³ Taču ne visur tika novērtēta veco ļaužu dziedātgrība, organizatori galvenokārt bija pensionāru padomes, gaidīta tika arī valstiska palīdzība. Tā kā īpašas mākslinieciskās vērtības šie kori nesniedza, bet vairāk kalpoja kā pulcēšanās un laika pavadīšanas līdzeklis, tad lielu atzinību un atbalstu sociālisma laikā tā arī neguva. Taču arī šodien veterānu kolektīvi joprojām ir ierindā.

Repertuāra ziņā galvenā prasība bija pēc padomju patriotiskām dziesmām, kas dažādu tautu valodās slavīnātu Staļinu, Ļeņinu, komunismu, partiju. Tā kā latviešu komponisti, kā uzsvēris Marģeris Zariņš, "nerada un negrib komponēt labas masu dziesmas"⁹⁴, tad joprojām vēl 1965. gadā koru repertuāros bija krievu un citu padomju komponistu patriotiskās dziesmas – V. Muradelli "Slava darbam", "Buhenvaldes zvans", "Starptautiskā studentu savienības himna", A. Holminova "Dziesma par Ļeņinu", A. Pahmutovas "Dziesma par trauksmaino jaunību", S. Tuļikova "Kopā ar partiju", A. Novikova "Komunistisko brigāžu maršs" u. c. No latviešu komponistiem aktivitāti izrādīja V. Kaminskis, kura radītās dziesmas "Padomju Latvija", "Zvērests", "Priedes", "Stiprie spārni" u. c. arī iekļāva koru repertuāros.⁹⁵ Tā kā E. Melngaiļa TMN regulāri rīkotie padomju masu dziesmu konkursi neguva profesionāļu atsaucību, tad 1954., arī 1957. gadā izsludināja komponistu – amatieru dziesmu konkursu. 1957. gadā iesūtīti 205 darbi, no kuriem kaut cik atzīstamas bija 14 dziesmas (Georga Dovgjallo, Ēvalda Siliņa, Valda Krastiņa, Jāņa Menča, Kārļa Tennes u. c. darbi).⁹⁶

Latvijas prese 20. gadsimta 60. gados arī atzīst, ka latviešu padomju dziesmai nav rezonanses Vissavienības mērogā un ka tam lielā mērā traucē arī labu dziesmu tekstu trūkums. Piemēram, 1962. gada kora dziesmu konkursā izmantoti 29 autoru 93 dzejoļi, kas vērtējumā atzīti par visumā ar "zemu literāro

vērtību", no kuriem par labākiem atzīti I. Auziņa un S. Kaldupes teksti. Toties 70. gados jau bija plašs gan komponistu, gan dzejnieku kopīgu darbu klāsts – Z. Purva, A. Vējāna, O. Vācieša, I. Lasmaņa, I. Ziedoņa, L. Vāczemnieka, V. Belševicas, S. Kaldupes, Ā. Elksnes, A. Krūkļa u. c. dzejnieku tekstus komponēja P. Dambis, P. Plakidis, Ģ. Ramans, I. Kalniņš, O. Grāvītis, R. Pauls, I. Zemzaris, P. Barisons, R. Jermaks u. c.⁹⁷ Līdz ar to bija zudusi vajadzība pēc citu tautību patriotiskām dziesmām, un kora repertuārs, īpaši sieviešu un vīru kora, kļuva aizvien latviskāks, papildināts ar aizrobežu klasikas skaņdarbiem, no citu padomju republiku skaņdarbiem izmantojot galvenokārt kaimiņu igauņu un lietuviešu komponistu skaņradi un citu republiku tautasdziesmu apdares. Piemēram, 1985. gada dziesmu svētkos kora repertuārā bija 38 dziesmas – 15 latviešu padomju autoru darbi, 11 latviešu klasikas, 12 citu padomju republiku skaņdarbi.⁹⁸ Sekojot laikmeta vai modes prasībām, kora programmās aizvien biežāk parādījās dziesmas ar bigbīta vai tikai ģitāras vai cita sastāva grupas pavadījumu.

Pieņemot PSRS Komponistu savienības piedāvājumu 1988. gadā Rīgā sarīkot patriotiskās mūzikas festivālu, lieku reizi tika pierādīts, ka mūsu sabiedrība nepieņem plakātiskus maršus un dziesmas, jo klausītāji bija speciāli jāorganizē, izmantojot pat armijas daļas. Latviešu sabiedrībai pieņemamais viedoklis bija, ka arī tā sauktā "militāri patriotiskā" vai vienkārši patriotiskā mūzika saistās ar tautu, māju, dabu, Dzimteni, kas izteikta kora un tautasdziesmā.⁹⁹

Var uzskatīt, ka no repertuāra viedokļa latviešu kora mūzika sociālisma periodā prata noturēties tautiskās pozīcijās, pateicoties senajām kora dziedāšanas tradīcijām un latviešu komponistu un dzejnieku auglīgai sadarbībai. "Latviešu kultūrā ir pierasts, ka vēlme apliecināt savu nacionālo piederību un savstarpējo vienotību kļūst par acumirkliņu ierosu kolektīvai dziedāšanai, kāda itin bieži vērojama, piemēram, dziesmu svētku laikā, kad klausītāji pievienojas korim, vai kāda kļuva par trešās atmodas – dziesmotās revolūcijas simbolisko zīmi," raksta Dace Bula. "Nostādnes un izpratnes ziņā šāda kolektīvā

dziedāšana – neatkarīgi no tā, kādas dziesmas iekļautas koru repertuāros vai spontāni izvēlētas kopīgai dziedāšanai – nekad nav zaudējušas saikni ar tautasdziesmu, tautas dziedāšanas tradīcijām.¹⁰⁰

Lai nodrošinātu koru aktivitāti periodā starp dziesmu svētkiem, bez skatēm, salidojumiem un rajonu svētkiem organizēja arī citus pasākumus. 50. gados sevišķas rūpes tika veltītas kolhozu un vispār lauku koru pastāvēšanai. Viens no pasākumiem bija lauku koru un deju kolektīvu uzaicināšana koncertēt Rīgā, piemēram, 1954. gadā galvaspilsētā uzstājās Cēsu rajona kori, 1955. gadā – Ogres un Dobeles rajona dziedātāji un dejotāji, izpildot dziesmu svētku repertuāru. Līdzīgi koncerti notika arī turpmākajos gados, kas sekmēja jauniešu piesaistišanu perifērijas koriem, jo izbraukumi uz galvaspilsētu tajos laikos bija liels notikums, ja pie tam, piemēram, Bauskas rajona kori, pat sniedza priekšnesumus Rīgā televīzijā.¹⁰¹

Stimulējošs faktors bija arī koru jubileju atzīmēšana ar sviņīgiem koncertiem, viesu uzaicināšanu un sadzīvisku izklaidēšanos. Svarīgi bija arī, ka informācija par jubilejām izskanēja republikas presē. Piemēram, "Literatūra un Māksla" informēja par Cēsu rajona kultūras nama kora 10 gadu jubileju 1955. gadā, par Smiltenes vīru kora 5 gadu jubileju 1956. gadā, par Dobeles rajona kultūras nama kora 10 gadu jubileju 1957. gadā. Taču 60. gados prese atspoguļoja jau galvenokārt tikai ievērojamāko koru jubilejas koncertus, kuri parasti notika prestižajā LVU aulā. Biežāk tie tomēr bija Tautas kori no Rīgas, retāk – no perifērijas. Kritiķi uzsvēra arī to, ka kori tomēr dzied pārsvarā vienas un tās pašas dziesmas, ka nav koru sadarbības ar komponistiem, ka tikai daži kori ir pratuši atrast "savu seju", daži spējuši pacelt lielas formas skaņdarbus, bet daļa turējusies pie vienkāršām dziesmām. Vislielākais koncertu birums bija 1966. gadā, kad aulā viesojās LPSR ZA koris, TK "Daile", "Dziedonis", TK "Gaudeamus", RRR un LVU kori. Daudzi Tautas kori prezentēja lielu dalībnieku skaitu, piemēram, RRR korī bija 72 dziedātāji, Tautas kori "Absolventi" – 73, taču kritiķu viedoklis bija, ka būtiskākais nav dalībnieku skaits, bet gan spēja brīvi muzicēt.¹⁰²

70. un 80. gadu Tautas koru jubileju un atskaites koncerti Rīgā un arī rajonu centros jau bija kļuvuši par lieliem muzikāliem notikumiem. Bieži notika arī savstarpēji draudzības koncerti, kuros satikās divi vai vairāki kori Rīgā vai arī rajonos, piemēram, LVU aulā kopīgi koncertēja RRR Tautas vīru koris un TK "Absolventi", TK "Daile" viesojās Cēsīs pie TK "Beverinas" u. c. 1982. gadā Rīgā notika četri lieli koncerti, kuros piedalījās 21 Tautas koris.

Dažāda veida muzikālas tradīcijas iedibinātas arī ārpus Rīgas. Piemēram, Alūksnes rajona Gaujienā J. Vītola bijušajā vasaras rezidencē, tagadējā muzeja mājā "Anniņās", rīkoja J. Vītola jubileju atzīmēšanu. 1963. gadā komponista simtgades piemiņas koncertā piedalījās 500 dziedātāji no visas republikas,¹⁰³ 1988. gadā 125. jubileju atzīmēja ar Alūksnes rajona dziesmu svētkiem un daudzu viesu piedalīšanos. Iedibinātās tradīcijas nozīmīgumu apstiprina fakts, ka līdzīgi sarīkojumi "Anniņās" notiek arī šodien.

Ventspilī, sākot ar 1964. gadu, notika muzikāls pasākums "Dziesmu kamanas". Katrs sarīkojums bija veltīts vienam vai vairākiem komponistiem, kuri tad arī tika vizināti "Dziesmu kamanās", kas nozīmē, ka piedalījās visi rajona kori, arī orķestri, kā arī tika uzaicināti profesionālie kolektīvi no Rīgas viesu statusā. Piemēram, 1987. gada februārī uz sarīkojumu aicināja G. Ordelovski, Ģ. Ramanu, U. Stabulnieku, profesionālo pūtēju orķestri "Rīga" un E. Dārziņa mūzikas skolas zēnu kori, kā arī novadniekus J. Sproģi un J. Ērenštreitu, kas kopīgos sarīkojumos pavadīja vairākas dienas.¹⁰⁴

Liepājā, sākot ar 1983. gadu, iedibināja tradīciju par godu Liepājas varonīgai aizstāvēšanai Otrā pasaules kara sākumā rīkot Tautas vīru koru svētkus, kuros piedalījās Liepājas pilsētas un rajona dziedātāji, kā arī viesi no Rīgas un citām pilsētām. Piemēram, 1984. gadā uzaicināti Tautas vīru kori no Rīgas, arī E. Dārziņa mūzikas skolas zēnu koris. Liepājas 1. vidusskolas un rajona zēnu kori 240 jauniešu sastāvā un 300 vīru balsis Liepājas simfoniskā orķestra pavadījumā grandiozos koncertos skanēja divas dienas.¹⁰⁵

Cēsis savukārt ieviesa zēnu koru salidojumu tradīciju, kuru arī organizēja kā plašus mūzikas svētkus. Piemēram, 1983. gada jūnijā divu dienu 3. zēnu koru salidojumā piedalījās vairāk nekā 2000 dziedātāju, 5 zonu (Rīgas, Cēsu, Jelgavas, Kuldīgas, Rēzeknes) dziedātāji koncertēja "Apsējības svētkos" Vecpiebalgā, Priekuļos, Straupē u. c., noslēguma koncertā kopā ar vīru koriem "Tēvzeme", "Dziedonis" un jaukto kori "Beverīna" zēnu kori satikās Oktobra parka estrādē.¹⁰⁶ Vēl plašāks bija 4. zēnu koru salidojums, kurā dziedāja apvienotie jauktie kori, novadu kori, apvienotie vīru kori, spēlēja mūzikas skolu vijolnieku ansamblis un apvienotie skolēnu pūtēju orķestri.¹⁰⁷

Rīgā 1989. gadā aizsāka starptautisku tradīciju – Kamerkoru festivālu, kurā piedalījās 6 latviešu un 5 viesu kolektīvi – kopā amatieri un profesionāļi¹⁰⁸, jau no 1964. gada veidojās starppublikāniskais zēnu koru festivāls, kas ik pēc diviem gadiem notika Rīgā, Tallinā un Viļņā, bet 1991. gada pavasarī plānoja jaukto koru sadziedāšanos pa novadiem – Vidzemē, Ziemeļvidzemē, Kurzemē, Latgalē, Zemgalē, Rīgas novadā par godu P. Jurjāna 125 gadu un I. Zīles 150 gadu atcerei ar to koru piedalīšanos, kuriem nebija lemts startēt 1990. gada dziesmu svētku skatēs.¹⁰⁹

Liels stimuls koru izaugsmei bija atļauja piedalīties starptautiskos festivālos ārpus PSRS. Latvijas profesionālie kori un pusprofesionālais "Ave, sol" jau bija atveduši no konkursiem vairākas uzvarētāju balvas. Par mūsu Tautas koru māksliniecisko līmeni liecina arī viņu uzvaras starptautiskajos konkursos. Piemēram, 1983. gadā kā uzvarētājs no koru mūzikas konkursa "Juventus–83" atgriezās LVU TK "Juventus", 1988. gadā laureāta nosaukumu 22 vīru koru konkurencē Hanzas pilsētu vīru koru 1. festivālā Holandē ieguva Tautas vīru koris "Absolventi"¹¹⁰ u. c.

Visi iepriekš minētie pasākumi bija vai nu koru dirigentu, vai pašu dziedātāju rosināti, kuru realizēšanas atļauju iegūšanas ceļš bija visai garš un sarežģīts, kas prasīja daudz izdomas un pārliecināšanas argumentu. Pie tam organizatoriem bija jāuzņemas pilnīga atbildība, lai viss noritētu "ideoloģiski aug-

stā limenī", un jābūt gataviem jebkurā brīdī saņemt sodu, ja kādam kaut kas nebūtu paticis. Atkārtoti jāatzīst, ka apbrīnojama bija gan dirigentu, gan Kultūras nodaļu pašreizējā vērme darboties nacionālās tradīcijas turpināšanā. Taču tā bija vajadzība dziedāt un būt kopā, tas bija latviešu ceļš uz kārtējiem dziesmu svētkiem.

Latviešiem ir īpašs dziesmu gars, kas laužas uz āru gan kritiskos, bēdīgos, gan priecīgos brīžos. Šis dziesmu gars arī bija Dziesmotās revolūcijas realizētājs ar aizsākumu Mežaparka manifestācijā, ar turpinājumu 1990. gada 4. maijā Neatkarības deklarācijas pasludināšanas dienā, arī 15. maijā ar dziesmu spēku aizstāvēties pret uzbrukumu Augstākajai Padomei u. c.

"Koris tomēr ir iespēja sadziedāties kopā ar citiem," teicis Dainis Īvāns, "un tā ir pavisam cita sajūta, kad tu dziedī korī, kad tu dzirdi blakus rezonējam citas balsis... Varbūt dziedāšana ir latviešu tautas mugurkauls? Jo dziedot pēkšņi tu sajūti, ka dziesma ir tavs satvars, ka tajā ir tik liels spēks, kaut virtuāls, netverams, bet pamatīgs."¹¹¹ Šo spēku sajūt arī klausītājs, tas palīdzējis izturēt sociālisma laika ideoloģisko spiedienu. Kā pateicība šim dziesmu spēkam – 1990. gada Dziesmu svētku koncertos tūkstoši skatītāju vairāk nekā pusi dziesmu noklausījās, kājās stāvēt.

Amatierteātris

Otrs no tradicionāliem amatiermākslas žanriem – dramatiskie kolektīvi jeb amatierteātris – turpināja iepriekšējā gadsimtā un Latvijas brīvvalsts laikā aizsāktās tradīcijas. Pēc Otrā pasaules kara darbība strauji atjaunojās. Kaut gan ar grūtībām izdevās nodrošināt iestudējumiem vajadzīgos materiālus, nebija arī atbilstošu režisoru un pietiekoša daudzuma aktieru, sevišķi vīriešu, nebija viegli atrast arī repertuāru, tomēr dramatisko kolektīvu skaits strauji pieauga. Ja 1950. gadā republikā bija 927 pulciņi ar 13 tūkstošiem dalībnieku, tad 1958. gadā jau bija 1165 ar 19,9 tūkstošiem dalībnieku.¹¹² Sākot ar 1965. gadu, skaitliskā ziņā dramatisko pulciņu skaits stipri samazinājās un nostabilizējās 70. gadu beigās, turpmāk pastāvēt caurmērā 400 līdz 500 kolektīvu robežās ar 7 līdz 7,5 tūkstošiem dalībnieku.¹¹³

Teātra māksla bija ļoti spēcīgs ideoloģiskās ietekmēšanas līdzeklis, tādēļ arī partija un valdība rūpējās, lai amatierteātri vienmēr būtu Kultūras ministrijas uzmanības lokā. Piecdesmitajos gados galveno uzmanību veltīja kvantitātei, par ko liecina arī statistika: 1955. gada skatē piedalījās 1428 dramatiskie kolektīvi ar 14 828 dalībniekiem, kas ir par 510 kolektīviem vairāk nekā iepriekšējā gada skatē.¹¹⁴

60. gadu sākumā jau tika izvirzīti noteikti kvalitātes rādītāji. Piemēram, 1959. gada KM Kolēģijas lēmumā izteiktas prasības, ka skatēs var piedalīties dramatiskie kolektīvi, kas gada laikā ir iestudējuši vismaz vienu vairākcēlienu lugu vai divus viencēlienus un realizējuši vismaz trīs izrādes.¹¹⁵ Turpmākajos gados tika apstiprināts speciāls skates nolikums.

Mākslinieciskais sniegums uzlabojās īpaši tajos kolektīvos, kur bija notikusi teātra tradīciju pārmantošana no Latvijas brīvvalsts laikiem (Bauska, Cēsis, Saldus, Talsi, Limbaži u. c.). Kā atšķirības zīme šiem kolektīviem tika piešķirts Tautas kolektīva goda nosaukums. 1959. gadā bija jau 12 Tautas teātru. Sākot ar 1964. gadu, notika atsevišķas Tautas teātru skates, un Kultūras ministrijas apstiprinātā žūrija vienu gadu vērtēja Tautas teātru, otru – dramatisko kolektīvu skates. Sākumā noslēguma skates notika Rīgā, bet, sākot ar 70. gadiem, tās organizēja citviet republikā, lai vairāk popularizētu teātri perifērijā, piemēram, 1972. gadā – Siguldā, Stučkā, Liepājā,¹¹⁶ 1986. gadā – Balvos un Talsos.¹¹⁷ Zonālās skates pēc 1980. gada izvērtās par īstiem teātra svētkiem. Pēc tām rīkoja arī noslēguma konferences, kurās analizēja skašu rezultātus, kas nodrošināja turpmāku darba uzlabošanu. Piemēram, 1986. gadā pēc skatēm konstatēja, ka rajonos trūkst speciālistu un netiek organizēti režisoru semināri. Tapa ierosinājums veidot pie Zinātniski metodiskā centra režisoru padomi un domāt par scenogrāfu kvalifikācijas paaugstināšanu.¹¹⁸

Amatierteātru pārzināšanai un metodiskās palīdzības sniegšanai ieviesa rajona virsrežisora posteni, līdzīgi korjiem un orķestriem. Par tādiem parasti izvirzīja rajonu Tautas teātru režisorus, līdz ar to palielinot jau tā plašo režisora darba apjomu, jo

no virsrežisora tika prasīta arī rajona svētku un citu pasākumu režisēšana.

Ar 1960. gadu Tautas teātriem tika dotas iespējas piedalīties profesionālo teātru ikgadējā Teātru pavasarī. Piemēram, 1961. gadā VI Teātru pavasarī parādītas 9 Tautas teātru izrādes,¹¹⁹ bet 1962. gada aprīlī noorganizēta speciāla VII Teātru pavasarim veltīta Tautas teātru nedēļa, kur Jelgavas teātris vien sniedza izrādes sešus vakarus.¹²⁰ Pēc 1964. gada Teātru pavasara Tautas teātri šajās skatēs vairs nepiedalījās, toties tika iedibināta jauna tradīcija – Baltijas republiku Tautas teātru festivāls “Draudzības rampa”, kurš pirmo reizi notika 1969. gadā Viļņā un ik pēc 3–4 gadiem Rīgā, Tallinā, Paņevežā, Vīlandē, bet 1978. gadā – arī Baltkrievijas galvaspilsētā Minskā. “Draudzības rampa – 84” Rīgā tika organizēta kā mācību bāze Vissavienības Tautas teātru režisoru semināram, kuru organizēja PSRS Kultūras ministrija un Vissavienības Tautas mākslas un kultūrizglītības zinātniski metodiskais centrs, kas liecināja par Latvijas Tautas teātru augstiem sasniegumiem. Forumā ietvaros Tautas teātru uzvedumos atdzima latviešu folklorā, jo tautas tradīcijas atklājās Mārtiņdienas budēļu spēlēs, vidzemnieku un latgaliešu rudens tirgus norisēs ar savdabīgu ēdienu garšošanu. “Draudzības rampā – 86” pirmo reizi piedalījās ārzemju viesi un starptautiskā amatieru teātru asociācija,¹²¹ kas deva impulsu latviešu teātriem sadarboties ar saviem ārzemju tautiešiem. Piemēram, Lielvārdes teātris 1988. gadā iestudēja A. Pumpura “Lāčplēsi” un 1990. gadā uzņēma viesus no Klīvlendas Daugavas vanagiem, bet 1991. gadā Tautas teātru 7. salidojums pārvērtās par pasaules latviešu teātru svētkiem, kur piedalījās Stokholmas, Adelaides un Sidnejas latviešu teātri.¹²²

Pēc skatēm, analizējot kolektīvu sniegumu, 50. gados galvenie pārmetumi adresēti aktieru sliktai skatuves runai un patiesīguma trūkumam tēlojumā, kad vairāk demonstrēta darbība, bet nebija jūtams pārdzīvojums. 60. gados jau vairāk analizēts arī izrādes mākslinieciskais noformējums, ko daļēji ierobežoja klubu un kultūras namu tehniskās iespējas, kā arī profesionālu dekoratoru un apgaismotāju trūkums. 70. gados pie vērtējuma

skatēs tika ņemts vērā arī dekoratīvais, gaismas un mūzikas noformējums. Skašu uzvarētāji kolektīvi saņēma apbalvojumus, un ļoti stimulēja apbalvojumu piešķiršana individuāli labākajiem aktieriem un māksliniekiem, arī tehniskajiem darbiniekiem.

Būtiski bija kolektīvos iesaistīt vienmēr jaunus dalībniekus, īpaši jauniešus, jo no tā bija atkarīga teātra nākotne un arī kvalitāte. Domājot par radošā darba nepārtrauktību, 1970./71. gadā pie vairākiem Tautas teātriem (Cēsu, Jelgavas, Limbažu, Ventspils) bija izveidotas studijas, kur jaunie kolektīva dalībnieki nodarbojās ar etižu spēlēšanu, monologu un dialogu iestudēšanu, ar skatuves kustībām.

Kultūras ministrija uzskatīja, ka studiju darbs atbalstāms, un 1971. gada janvārī rosināja tādus veidot visos Tautas teātros.¹²³ 1981. gadā studijas jau bija pie 27 Tautas teātriem. Lai sekmētu studiju darba tālāku attīstību, 1982. gadā izsludināja republikas Tautas teātru studiju skati trijās kārtās: 1. kārtā rādāmas etiodes, 2. kārtā – monologi, dialogi un fragmentu iestudējumi, 3. kārtā – vairākcēlienu lugu uzvedumi. Noslēgumu plānoja 1982. gada aprīlī Madonā.¹²⁴

Vērtējot dramatisko kolektīvu darbu, jāsaprot to svarīgums aktieru un skatītāju audzināšanā. Arī profesionāliem režisoriem darbs Tautas teātros prasīja īpašu talantu, jo viņam jābūt ne tikai labam organizatoram, bet arī pedagogam, lai papildinātu aktieru zināšanas par teātra mākslu un dramaturģiju, lai iemācītu pārtapšanu tēlos, nevis "sižeta spēlēšanu" vai tieksmi rādīt tēla profesiju. Tāpēc bija nepieciešams režisoru individuālais darbs ar aktieriem gan meistarības celšanā, gan runas kultūras uzlabošanā.

Atšķirībā no profesionāliem teātriem amatiermākslā režisors vienlaicīgi bija arī literārās daļas vadītājs, dekorators, apgaismotājs, arī izbraukuma izrāžu organizators, kolektīva tradīciju veidotājs. Tas radīja režisoriem milzīgu pārslodzi, un var vienkārši apbrīnot tos cilvēkus, kas gadiem ilgi sevi pilnīgi ziedojusi sabiedrībai, jo, radoši virzīts, vienots un saliedēts, ar teātra mākslu "saindēts" kolektīvs, kādi bija Tautas teātri, vienlaikus

bija visas sabiedrības audzinātājs un izglītotājs, sabiedriskās domas veidotājs, īpaši lauku rajonos, kur profesionālie teātri neiegriezās. "Bieži tās skatītāju dvēseles stīgas, kas klusē profesionāla teātra iestudējumos, ieskanas, kad uz skatuves uznāk Tautas teātra aktieris. Jo nereti tas ir savējais: ģimenes loceklis, kaimiņš, darba biedrs, draugs, paziņa. Skatītāja un aktiera savstarpējās attiecības tad ir savādākas: tuvākas, intīmākas, saprotošākas, pilnas uzticības un izpratnes," saka teātra kritiķe Silvija Geikina.¹²⁵ Par sabiedrības attieksmi pret amatiereteātri liecina, piemēram, 1960. gadā 414 Tautas teātru izrādes ar 74 tūkstošiem skatītāju, bet 1970. gadā jau 1012 izrādes ar 283 tūkstošiem skatītāju.¹²⁶

50. gados galvenā režisoru kalve bija Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikums un TMN rīkote kursi. Taču tehnikuma audzēkņi bez augstākās izglītības nebija tik intelektuāli bagāti, lai vadītu teātri, kurā darbojās daudzi augstskolas beiguši citu profesiju pārstāvji. Arī kursi ne vienmēr deva vajadzīgo rezultātu. Lai gan 1959. gadā mēneša kursus piedalījās 70 kultūras namu režisori, trīsgadīgos kursus beidza 13 režisori,¹²⁷ tomēr viņu vienmēr bijis par maz. Daži tehnikuma absolventi turpināja izglītošanos Maskavas augstskolās, daļu kolektīvu vadīja augstskolas beigušie latviešu valodas un literatūras skolotāji. Stabila pievēršanās režisoru kadru sagatavošanai notika 1967. gadā, kad Latvijas Valsts konservatorijā uzņēma pirmo drāmas kolektīvu režisoru neklātienes kursu, kas vēlāk pārtapa par stabilu režisoru kadru kalvi. 1972., 1973. gadā pirmie profesionālie amatiereteātru režisori jau realizēja diplomdarbu izrādes savos teātros Rīgā, Cēsīs, Madonā, Ventspilī u. c. Svarīgs priekšnoteikums, lai režisors iedzīvotos noteiktā darbavietā, bija vietējās varas un attiecīgā Kultūras nama rūpes par teātri, par režisora dzīves apstākļiem. Iespējams, ka tieši tāpēc Talsu Tautas teātris 1987. gadā kārtējo reizi palika bez režisora, ka arī iepriekš Talsos nav spējuši nodrošināt režisoram atbilstošus dzīves un arī darba apstākļus. Piemēram, režisore Vaira Resne pēc aiziešanas no Talsiem izveidoja stabilu teātra truppu Balvos, kur sekmīgi strādā vēl šodien, pie tam viņa nebija pirmā, kas, aizgājusi no Talsiem, labi strādā citur.¹²⁸

Lielākā daļa arī no turpmākajos gados sagatavotajiem režisoriem vēl šodien sekmīgi turpina darbu Tautas teātros, diemžēl pašreiz trūkst pieredzes bagāto režisoru darba turpinātāju, jo kadru sagatavošanas procesā radies pārtraukums, kuru vienīgā cenšas aizpildīt Latvijas Kultūras koledža.

Lai dramatiskie kolektīvi varētu realizēt tiem uzliktos "ideoloģiskās audzināšanas uzdevumus", bija vajadzīgs atbilstošs repertuārs. Bet amatierteātri labprātāk iestudēja R. Blaumaņa un Ā. Alunāna lugas, kurās gan padomju ikdienas neatklājās. Laikrakstā "Literatūra un Māksla" parādījās raksti, kuros pausta nesapratne, kāpēc amatierteātri nepievēršas A. Korņečuka, V. Lavreņova, K. Treņova, A. Arbužova un citiem krievu autoru darbiem, mēģinot novirzīt dramatiskos pulciņus no latviešu nacionālo tradīciju turpināšanas.¹²⁹ Sekoja Kultūras ministrijas Kolēģijas lēmums par izrāžu pieņemšanas nepieciešamību un repertuāra izvēli tikai no atļauto lugu saraksta.¹³⁰

Viens no līdzekļiem, kā panākt izvēlēta repertuāra apstiprināšanu, bija literāri muzikālu kompozīciju vai dzejas uzvedumu iestudēšana, ar ko vislabāk varēja realizēt pieprasīto repertuāru revolucionāro svētku un politisko notikumu atzīmēšanai, bet lugu iestudēšana veidojās kā papildelements, pret kuru nevarēja iebilst. Visplašāk šādu iespēju izmantoja Cēsu Tautas teātra režisore T. Šverste, bet kompozīcijas ar skanīgiem, tēmai atbilstošiem nosaukumiem realizēja visi Tautas teātri. Piemēram, 1968. gadā literāra kompozīcija "Leņina spēku jaunatne manto", literāri muzikāla kompozīcija "Ai, Latvija, tu esi un tu skani",¹³¹ 1973. gadā PSRS 50. gadadienai veltītās kompozīcijas un teatralizētie uzvedumi – "Dziesmu gars", "Dienasgrāmatas fragmenti", "Pastāstīšu par kādu meiteni"¹³², 1982. gadā, gatavojoties PSRS nodibināšanas 60. gadadienai, iestudētas kompozīcijas "Caur laiku un telpu, ar elpu un sirdi", "Lai mūsu rokas cieši kopā skautas", "Spēks aug tikai vienībā"¹³³, realizētas arī J. Petera, O. Vācieša, I. Ziedoņa un citu autoru dzejas kompozīcijas.

Dažkārt šādās kompozīcijās bija ietverti dziļi, tikai latviešu tautai saprotami zemteksti, kurus pārbaudītāji ne vienmēr at-

klāja un saprata. Piemēram, Jelgavas Tautas teātris iestudēja Ļeņina 110. dzimšanas dienai veltītu plašu teatralizētu uzvedumu "Cik labi, Ļeņin, ka tu esi dzimis", kurā iekļauta Līgosvētku aina ar līgodziesmām un vainagiem, kaut arī šo svētku svinēšana oficiāli joprojām tautai bija liegta, bet vēsturiskai patiesībai neviens nedrīkstēja iebilst. Ar šo uzvedumu teātris piedalījās Maskavas Tautas saimniecības izstādē Vissavienības pašdarbības kolektīvu skatē 57 cilvēku lielā sastāvā, ieskaitot pūtēju orķestri, un saņēma godalgu.¹³⁴

Lai gan darbības pamati bija kopīgi, Tautas teātri katrs par sevi bija ļoti atšķirīgi. Tas bija atkarīgs vispirms jau no režisora personības, arī no vietējiem apstākļiem, dalībnieku sastāva un citām īpatnībām. Daži no amatierteātriem pievērsās arī muzikālajām izrādēm. Piemēram, Bauskas dramatisks kolektīvs sāka darbu 1945. gadā, 50. gados iestudēja vairākas operetes ar estrādes orķestra, atsevišķu solistu un deju kopas piedalīšanos, piemēram, A. Liepiņa opereti "Pilsētiņa pie Volgas", A. Žilinska "Zilo ezeru zemē", I. Dunajevska "Brīvie vēji", J. Beneša "Zaļā pļava" u. c.¹³⁵ Par muzikāli dramatisku ansambli 1960. gadā izveidojās Ogres rajona Ikšķiles kultūras nama dramatisks kolektīvs, iestudējot muzikālu izrādi – O. Andžānes "Brīnumdakterītis" – ar P. Dambja mūziku un citas koncertizrādes. Ar Ā. Alunāna opereti "Muceniķis un Muceniece" sadarbībā ar komponistu R. Paulu un vokāli instrumentālo ansambli "Ornaments" 1975./76. gada sezonā kolektīvs realizēja 75 izrādes.¹³⁶ 1966. gadā dažus muzikālus iestudējumus rādīja arī Ventspils amatierteātris.

Amatierteātri bija arī tie, kas parasti organizēja lielus svētkus un mazākas svinēšanas kopā ar citiem kolektīviem. 50. gados tie bija Līgosvētki (līdz aizliegšanai) un arī teātru brīvdabas izrādes, kuru aizsākums bija Rīgā Mežaparkā rīkotās izrādes "Spēlēju, dancoju" 1957. gadā un režisora K. Pamšes iestudētā brīvdabas izrāde – J. Janševska romāna "Dzimtene" dramatisējums 1958. gadā.¹³⁷ Vēlāk brīvdabas teātru izrādes kļuva par parastu, bet tautā ļoti iemīlotu dramatisko kolektīvu pasākumu. Piemēram, 1983. gada jūlijā Vecpiebalgas Etnogrāfiskā kompleksa

Vēveri estrādē VEF kultūras pils Tautas teātra izrādī P. Putniņa "Kāzas kāzās" noskatījās pāri par 2000 skatītāju.¹³⁸

Amatierteātri atsaucās arī uz citiem ar teātra mākslu saistītiem notikumiem, piemēram, atzīmējot latviešu teātra simtgadi, pieminot Ā. Alunāna nāves dienu, atceroties Staņislavski simt gadu jubilejā u. c. Būtībā arī Starptautiskās teātra dienas plašā atzīmēšana sākās amatierteātros. Piemēram, Kuldīgas dramatiskais kolektīvs 1971. gadā skatuves mākslas popularizēšanai un jaunu dalībnieku piesaistīšanai rīkoja plašu karnevālu "Laikmeta sejas" ar gājienu uz parka estrādi un jautru svinēšanu,¹³⁹ tā paša gada nogalē dramatisko kolektīvu skates nobeigumā Kuldīgā notika seminārs un tikšanās ar republikas teātru aktieriem, režisoriem un dekoratoriem, kas izvērtās par īstiem teātra svētkiem.¹⁴⁰ Līdzīgus svētkus dramatisko kolektīvu rajonu skates noslēgumā 1973. gadā un arī turpmāk rīkoja Ventspili un Talsos, bet 1979. gada martā republikas pilsētās un rajonos izsludināja pašdarbības teātra mākslas dienas – dekādes¹⁴¹ ar amatierteātru piedalīšanos.

Ar 60. gadiem amatierteātros ieviesās tradīcija svinēt apaļas un pusapaļas teātru pastāvēšanas gadadienas, jo kolektīvu darbs ļoti satuvināja tā dalībniekus, daudziem atrašanās teātrī bija kļuvusi par dzīvesveidu. PSRS Tautas skatuves māksliniece Lūcija Baumane rakstīja: "Mums ir daudz tādu Tautas teātru, kuri var stāties blakus profesionālajiem vislabākajā nozīmē. To, ko šie mākslas apsēstie mums sniedz – dažreiz spilgti, citreiz mazāk spilgti, grūti novērtēt. Tas viss ir mīlestības darbs."¹⁴² Taču darbošanās prasīja lielu spēku un pašatdevi gan no režisoriem, gan no aktieriem. Lai arī sabiedrība novērtētu paveikto un dotu stimulu tālākai darbībai, bija nepieciešama zināma darba atskaite un kvalitatīvas izaugsmes parādīšana. Tā arī kolektīvu jubilejas kļuva par lieliem svētkiem, kad izrādes noritēja pat vairākas dienas pēc kārtas.

Savdabīgs, bet arī Tautas teātru saimei piepulcināts bija Rīgas pantomīmas teātris, kas darbojās VEF kultūras pils paspārnē. Jau ar pirmo lielāko uzvedumu "Ideja" pantomīma ieguva lielu Kultūras ministrijas neuzticību, kuru izraisīja Latvijas

Valsts universitātes marksisma leņinisma katedras pedagogu uzstāšanās presē ar nosodījumu, jo apšaubīja uzveduma pamatā ņemto Emila Verhārena dzeju Edvarta Virzas tulkojumā, iesakot tā vietā izmantot V. Majakovska vai M. Gorkija darbus. Turpmākā laikā pantomīmas repertuāru apstiprināja tikai pēc uzveduma noskatīšanās. Taču kolektīva dalībnieku un režisora Roberta Ligera neatlaidības rezultātā 60. gadu beigās Rīgas pantomīma ar uzvedumu "Ceļš" pēc Imanta Ziedoņa dzejas motīviem debitēja uz Operas teātra skatuves. 1967. gadā Rīgā notika I pantomīmas festivāls Padomju Savienībā ar Baltijas republiku piedalīšanos, taču Rīgas kolektīvu uz festivāliem Ščecinā, arī Somijā nepalaida. Uzveduma "Ceļš" bukletu aizliedza, jo tajā esot pornogrāfiskas bildes.

Pirmo reizi Rīgas pantomīma varēja doties uz VDR festivālu Hallē 1975. gadā, pēc tam tikai 1980. gadā – uz Somiju. Ar uzvedumu "Disko – show" 80. gados pavērs ceļš uz Franciju, Austriju, Čehoslovākiju, kolektīvs piedalījās arī Vispasaules studentu festivālā Maskavā. 1986. gadā pantomīmas teātris devās uz Ameriku, bet 1988. gadā saņēma Nopelniem bagātā kolektīva goda nosaukumu. 1989. gadā Rīgā notikušajā starptautiskajā pantomīmas festivālā, kur piedalījās vēl divi līdzīgi teātri no Rīgas (LVU, Dzelzceļnieku kultūras pils), Rīgas pantomīma ieguva otro vietu. Nelielais darbības raksturojums liecina ne tikai par šā teātra popularitāti, bet arī par režisora un kolektīva dalībnieku lielo darbu un pašatdevi.

LVU A. Rūtentāla kustību teātris darbojās no 1978. gada, arī piedalījās festivālos Kauņa – 88 un Pērnavā 1990. gadā.¹⁴³

Tautas teātru darbība turpinās arī šodien, tikai citos apstākļos. Gribas atgādināt dzejnieces Māras Zālītes 1987. gadā teikto: "Būt tautā. Stikla kalna pakājē. Būt tautā. Ar Antiņa dvēseli, Antiņa ilgām, Antiņa ideāliem. Un būt tautā. Redzēt, ka Princesīte nav vienreiz un uz visiem laikiem no kalna nonesama, ka tas jā-dara atkal un atkal, katram un ikvienam. Saprast, ka jāatmodina Princesīte sevī, vispirms sevī. Šo atmodināšanas darbu veic Tautas teātri. Arī Tautas teātri. Šo kolektīvu būtība manā izpratnē ir cilvēka atmodināšana kultūrai. Mākslai. Dzīves pilnvērtīgai,

pilnasinīgai izpratnei. Šo kolektīvu uzdevums ir palīdzēt cilvēkam dzīvot garīgi bagātu dzīvi. Atrasisit domu, atbrīvojot emociju, apzināt savus radošos spēkus. Dot dvēselei spārnus."¹⁴⁴

Deju kopas

Latviešu tautas dejas pamatā ir tautas sadzīves horeogrāfija – rotaļa un rotaļdeja, kas visos daiļrades slāņos saglabājusi ornamentālu risinājumu un attīstības gaitā cieši saistīta ar sīzētiskajām deju dziesmām. Vēlāk attīstījās tā sauktā priekšnesuma horeogrāfija, kas daļēji veidojusies amatiereteātra uzvedumos. Latviešu pāru dejas radušās internacionālo pāru deju ietekmē (Plaukstiņpolka, Mugurdancis), kas vēlāk, radot jau kompozicionālus risinājumus, nonāca līdz noteiktu pāru skaita izmantošanai. Uz skatuves latviešu tautas dejas nokļuva 19. gadsimta beigās kā rotājošs iespraudums teātra izrādēs, no kura izauga patstāvīgs mākslas žanrs.

Ar tautas dejas pierakstīšanu nodarbojās vispirms latviešu mūziķi – Jurjānu Andrejs, Emīlis Melngailis, arī citi cilvēki, dejas entuziasti.

Latviešu tautas dejas bija un ir vēl šodien viens no populārākajiem amatiermākslas žanriem Latvijā. Tautas dejas vēsture ir salīdzinoši jaunāka par koku un dramatisko žanru, tā īsti attīstību piedzīvoja tikai pēc Otrā pasaules kara, tātad sociālisma apstākļos. Līdz ar to žanrs kā jauna parādība ieguva paātrinātu attīstību, un deju kolektīvu darbība veidojās, daļēji ignorējot tautas tradīcijas, jo šajā ziņā vēl nebija atbilstošu pētījumu. Pirmais latviešu dejas pētījumu aizsācējs bija Harijs Sūna – deju kolektīva vadītājs, horeogrāfs, Zinātņu akadēmijas darbinieks, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks. Konkrētus horeogrāfiskās folkloras pierakstus 20. gadsimta 30. gados fiksēja speciālisti J. Rinka, J. Ošs, J. Stumbris. Viņi publicēja vienu atsevišķu dejas variantu un uzskatīja, ka katra atsevišķā pierakstītā dejas horeogrāfija ir jāatstāj neskarta un nemainīga.

Taču latviešu muzikālās folkloras krājējs un publicētājs E. Melngailis, kas savācis un pierakstījis arī virkni latviešu tautasdeju, atklājis ko citu. Viņa grāmatas "Latviešu dancis" ievadā

muzikologs N. Grīnfelds raksta, ka tas, "ko parāda E. Melngailis, liecina, ka latviešu tautas dejā ir daudz vairāk radošas fantāzijas, tautas dvēseles atklāsmes, nekā to pauda šaurais aplamais jēdziens par latviešu deju kā nedzīvu, sastingušu, no dzīves interesēm atrautu parādību, kuras vieta tikai etnogrāfiskajā muzejā"¹⁴⁵.

Horeogrāfi M. Lasmane, H. Sūna, A. Donass bija pirmie, kas pēc Otrā pasaules kara centās šo nepareizo uzskatu par nemaināmu etnogrāfisku pierakstu novērst, radot jaunas horeogrāfijas, tajā pašā laikā dziļi balstoties tradicionālajā folklorā, taču risinot pavisam jaunu dejas izpausmi, nevis stingri turoties pie kādiem noteiktiem variantiem. Tomēr jaunās dejas bija tik tautiskas, ka vēlākā laikā folklorizējās. Gandrīz aizmirsies, ka tādas dejas kā "Ugunskurs" vai "Audēju deja" ir M. Lasmanes un H. Sūnas radītas horeogrāfijas.

Pirmās pieaugušo un skolēnu deju kopas radās pēc Pirmā pasaules kara. Tās vadīja skolotāji, kas zināmas iemaņas un repertuāru bija apguvuši skolotāju vasarasursos. Dejoja "Tūdaliņ, tagadiņ", "Ačkupu", "Sudmaliņas". Pēc Latvijas valsts nodibināšanās tautiskās dejas vairāk izmantoja bērnu svētkos, piemēram, Rucavas deju kopa 1935. gadā Rīgā demonstrēja kompozīcijas "Rucavietis", "Krusta kazāks", "Sešdancis" u. c.¹⁴⁶ Alsungas, Nīcas, Bārtas, Rucavas u. c. novadu dejojāji pulcējās Rīgas Brīvdabas muzejā pēc Vēstures un senatnes biedrības un Brīvdabas muzeja biedrības aicinājuma 1922., 1930., 1934., 1935. gadā.¹⁴⁷

Pēc Otrā pasaules kara, kad sevišķa uzmanība tika veltīta pašdarbībai, deju kolektīvi ieguva stabilu vietu amatiermākslas skatu programmās. Sākumā gan tās bija vairāk kā solo dejas vai četru pāru kolektīvi, taču, gatavojoties dziesmu svētkiem, kolektīvu skaits pieauga, un 1948. gada skatē jau piedalījās 37 deju kolektīvi ar 592 dalībniekiem.¹⁴⁸ 1948. gada Dziesmu svētkos jau notika zināma veida kopdejošana profesionālu baletmeistaru B. Priedes un M. Lasmanes vadībā, bet 1950. gada Dziesmu svētkos jau pastāvēja obligātais repertuārs, kad kopīgus rakstus veidoja 71 deju kolektīvs ar 1270 dejojājiem.¹⁴⁹

1955. gada Dziesmu svētkos tautas dejas dejoja estrādē koncertos starp dziesmām, kā arī notika lieluzvedums stadionā ar dejojājiem un arī vingrotāju priekšnesumiem. Par lieluzveduma priekšvēstnesi var uzskatīt pirmos aizsargu tautas deju un vingrošanas svētkus 1937. gada jūnijā, kuros piedalījās 720 dejojāji un apmēram tikpat daudz vingrotāju.¹⁵⁰ Deju priekšnesumos jau veidojās zināma diferencēšanās – atsevišķi uzvedumi bija skolēniem un veco ļaužu deju kolektīviem. Deju vēsturniece un baleta kritiķe Elza Siliņa gan izteikusi šaubas, ka līdz ar obligāto repertuāru deju kolektīvi kļuvuši vienveidīgi, neizceļot katra novada īpatnības, pie tam par nepieņemamu faktu autore uzskatīja vingrojumu iekļaušanu deju programmā.¹⁵¹

Latviešu dejas iekļautas arī Latviešu literatūras un mākslas dekādes Maskavā programmā un Vispasaules jaunatnes un studentu festivālā 1957. gadā. Dekādē dominēja profesionālo baletmeistaru H. Tangijevas-Birznieces un J. Čanga radītās "Gatves dejas", "Rucavietis", "Latviešu dejas", kuras dejoja baleta izrādēs un arī atsevišķi koncertos. Dejas iekļāva arī Nīcas un Bārtas etnogrāfisko ansambļu uzvedumos, kuru skatuviskā risinājumā saglabāta horeogrāfiskā folklorā. No deju kolektīviem šajos pasākumos piedalījās LRAP kultūras nama un Talsu rajona kultūras nama dejojāji, iegūstot plašu ievēribu. LVU deju kolektīvs 6. Vispasaules jaunatnes un studentu festivālā ieguva bronzas medaļu, bet Vissavienības skatē – sudraba medaļu.¹⁵²

Kopš 1960. gada dziesmu svētkos rīkoja atsevišķus deju koncertus stadionos, svētki ieguva nosaukumu – Dziesmu un Deju svētki, kas liecina par ļoti lielu tautas deju popularitāti. "Dinamo" stadionā paredzēto 2000 dejojāju skaitā vēlējās iekļūt 6000 dejojāju. Taču obligāto repertuāru no 518 deju kolektīviem bija apguvuši tikai 250.¹⁵³

Atsevišķi kolektīvi šajos svētkos jau uzrādīja augstu mākslinieciskā izpildījuma līmeni, un pirmo četru vietu ieguvējiem piešķīra Tautas deju ansambļa nosaukumu (TDA). Interesanti atzīmēt, ka 50. gados aktīvāki bija lauku deju kolektīvi, arī pirmos TDA nosaukumus ieguva Talsu, Pļaviņu, Jelgavas, vēlāk Madonas, Stendes, Cēsu dejojāji, no Rīgas ansambļiem

sākumā izcēlās tikai LVU "Dancis", Profesionāli tehniskās izglītības pārvaldes "Gatve" un Poligrāfiķu centrālā kluba "Liesma". 1988. gadā Tautas deju ansambļa nosaukumu bija ieguvuši jau 57 kolektīvi. Šie ansambļi atšķīrās arī ar labi izkoptu tehnisko izpildījumu, jo dejojāšu ķermeņa tehnikas vingrināšanai tika ieviesti klasiskās dejas elementi, ar kuru izpildījumu iesildīšanās nolūkos parasti sākās deju ansambļu mēģinājumi. Pie tam ansambļiem piešķīra repetitora štata vienību, kas sekmēja jauno dejojāšu studiju rašanos.

Nākamajos gados deju kolektīvu skaits regulāri pieauga, atsevišķi notika skates un salidojumi Tautas deju ansambļiem un parastajiem kolektīviem. Tā kā jauniešu dejas kļuva aizvien straujākas un tehniski grūtāk izpildāmas, tad vecākā gada gājuma dejojāši bija spiesti no dejošanas atteikties, taču, tā kā dejošana jau bija kļuvusi par dzīvesveidu un nepieciešamību, sāka dibināties jaunas grupas – vidējās paaudzes deju kopas. 1980. gadā 18 vidējās paaudzes deju kolektīvi svētkos dejoja senās balles dejas, bet 1986. gadā Talsos notika jau pirmais šīs grupas dejojāšu salidojums, kur 7 vietējie kolektīvi uzaicināja 7 kolektīvus no citiem rajoniem.¹⁵⁴ Līdz ar to vidējās paaudzes deju kopas nostabilizējās amatierdeju žanrā, izveidojās arī speciāls repertuārs, ierādīta noteikta vieta Deju svētkos kopā ar jauniešu, bērnu un senioru dejojājiem.

Jau 50. gados populāri kļuva atsevišķu deju kolektīvu svētki sakarā ar 5, 10 un arī vairāk gadu jubilejām, kuru koncerti tapa kā atskaite par padarīto, ar jaunrades deju parādīšanu, viesu aicināšanu un apsveikumiem. 60. gados Tautas deju ansambļi jau rīkoja jubilejas koncertus Operas un baleta teātrī. Tie bija sabiedrībā ļoti iecienīti ar savu dinamismu, krāsainiem tērpiem un cittautei dejām. Taču 80. gadu plaši izrīkotie jubileju koncerti vairs nespēja piepildīt skatītāju zāles, jo, kā raksta Brigita Čikste: "Par ansambļu jubilejām jāteic, ka pēdējo gadu svinību bagātībā esam ar tām pārāk apraduši. Svētki nonivelējas. Trūkst notikuma gaisotnes, pieklususi rezonanse sabiedrībā."¹⁵⁵ Toties daudz lielāku rezonansi deva deju ansambļu koncerti saietos un festivālos ārzemēs, kur latviešu kolektīvi izcēlās ar skaistiem

tērpiem, straujām dejām, humora izjūtu un bieži vien ieguva konkursu balvas.

Tā kā latviešu tautas deja bija jauns žanrs, tad repertuārs veidojās reizē ar žanru. Ideoloģiskās prasības deju kolektīvi realizēja ar citu savienoto republiku deju iekļaušanu repertuārā, arī latviešu dejas jaunrade īpašas pretenzijas no partijas un valdības puses neizraisīja, jo tā gan balstījās uz folkloras materiāla, bet nebija pretrunā ar sociālisma ideoloģiju, tāpēc Tautas deju ansambļu repertuāra apstiprināšana gandrīz vienmēr bija bez pretenzijām, izņemot dažus gadījumus, kad programmas lika papildināt ar krievu dejām.

Pirmajos gados izmantoja J. Rinkas un J. Oša pierakstītās dejas, bet 1956. gadā jau izsludināja jaunrades deju skati.¹⁵⁶ Tad arī parādījās pirmās H. Sūnas horeogrāfijas "Pie Daugavas" un "Audēju deja", kā arī A. Rūjas "Sarabumbals" un "Ventiņu zvejnietku deja", A. Štrausa "Festivāla deja", Z. Samas "Līgo deja" u. c. E. Siliņas vērtējums īpaši pozitīvs bija par tām dejām, kas izcēla sava novada īpatnības, kā tas parādījās ventiņu un lībiešu motīvu izmantošanā dejās.¹⁵⁷ Tautas mākslas centra direktors un horeogrāfs A. Donass aicināja deju kolektīvus neaizrauties ar citu tautu dejām, bet latviešu deju jaunradē vairāk domāt par latviešu dejas soļiem, izvairoties no teatrālām kustībām, no banālu triku izmantošanas dejās un folkloras vulgarizēšanas.¹⁵⁸ Būtībā risinājās jau iepriekš aizsāktā diskusija par jaunrades deju attīstības virzieniem, jo H. Tangījeva-Birzniece savukārt ieteica meklēt vidusceļu starp konservatīvismu un patvaļu folkloras izmantošanā, balstoties vairāk uz žanra dejas virzienu un rotaļas izmantošanu, saglabājot nacionālo pamatu.¹⁵⁹

Regulāras jaunrades deju skates sākās ar 1962. gadu, kad Kultūras ministrijas Kolēģija apstiprināja nolikumu par jaunrades deju konkursu. Nolikums paredzēja deju veidošanu maziem sastāviem (lai būtu aģitbrigāžu vajadzībām), masu uzvedumiem, meitu un puīšu atsevišķiem variantiem, kā arī bērnu dejām.¹⁶⁰ Konkursā piedalījās 19 autori ar 40 dejām. No lielajām dejām pieminamas A. Donasa "Ražas svētki", V. Ozola "Skatieties, jauni ļaudis", H. Sūnas "Es biju māmiņai viena pati

meitiņa" u. c.¹⁶¹ Prēmijas piešķīra tām dejām, kas vairāk nosaukumos, ne tik daudz saturā ietvēra zināmu idejisku slodzi, piemēram, U. Šteina "Jaunie inženieri", V. Ozola "Traktoristi azaidā" u. c., bet H. Sūnas horeogrāfiju "Ak, šis priekšautiņš" kritizēja par "mietpilsoniskas tenkošanas" attēlojumu. Kopumā konkurss parādīja, ka deju kolektīvu vadītāju semināri, konferences un konsultācijas vainagojušās ar panākumiem, jo jaunās dejas "atspoguļoja laikmetu", bija ar spraigākiem ritmiem un tempu.¹⁶²

Nedomāju, ka deju jaunradītāji būtu īpaši centušies iztapt padomju ideologu prasībām, bet straujas, dinamiskas dejas patika gan dejojotājiem, gan skatītājiem. Bez tam nebija vēl arī nekādu teorētisku pētījumu, kā tālāk attīstīties latviešu tautas dejas žanram. Tikai nākamajos gadu desmitos horeogrāfi vairāk sāka iedziļināties latviešu folklorā un etnogrāfijā. Tad arī radās sapratne par nacionālās savdabības saglabāšanu.

1964. gada jaunrades deju konkursā pieteicās 28 autori ar 61 deju, taču bija maz sižetisku un laukumam piemērotu deju. Blakus jau zināmiem autoriem klāt nāca U. Žagata ar savām kompozīcijām "Jauno dancis" un "Apsveikuma deja".¹⁶³ 1967. gada konkursā piedalījās 13 autori ar 29 dejām. Šoreiz konkurss norisinājās trīs zonās un tajā atklājās laikmetīgas tēmas dejas ar īpašiem režisoriskiem risinājumiem. Pārsteigumu radīja deju paātrinātie tempi pat etnogrāfiskās dejās. Horeogrāfu skaitā no jauna ierakstījās I. Magone, P. Tonigs.¹⁶⁴ Kopš 1947. gada līdz 1970. gadam deju krājumos publicētas vairāk nekā 160 latviešu deju.¹⁶⁵

70. gados jūtami jauni meklējumi deju horeogrāfijās, arī jaunrades deju konkursi notika atklātos koncertos. 1978. gada decembrī VEF kultūras pili 21 deju kolektīvs izpildīja 20 autoru 58 dejas. Gandrīz visas konkursā parādītās dejas iekļāva un apstiprināja kolektīvu repertuāros.¹⁶⁶ Jaunieši aizrāvās ar estrādes dejām, šajā ziņā visaktīvākie horeogrāfi bija I. Magone un R. Dzenis, izmantojot estrādes mūzikas komponistu R. Paula, I. Vignera, Z. Liepiņa, J. Līvmaņa u. c. mūziku, piemēram, R. Dzeņa un V. Kaminska "Ziemeļu serenāde", I. Magones un

R. Paula "Zēns paņēma līgaviņu", "Vēju stundā", "Virietis labākos gados", sešas dejas no cikla "Māsa Kerija", V. Lodiņa un R. Pauls "Nekal mani gredzenā". Izmantoja pat ārzemju komponistu E. Preslija, B. Hamfrija u. c. mūziku.¹⁶⁷

80. gados deju jaunradē iezīmējās divas pamatlīnijas – spilgti izteikta skatuviskā deja un horeogrāfiskās folkloras glabātāju – folkloras kopu dejas. Skatuves deja ietekmējās no latviešu estrādes mūzikas, īpaši R. Paula, kā arī sniedza nodevas disko kustībām vai varietē stila "atdancošanai tautas tērpos".¹⁶⁸ 1982. gada konkursā autoriem pievienojās M. Ģipmanis, U. Šteins, E. Spīčs, R. Spalva, D. Rudovics u. c.¹⁶⁹

1987. gada konkursā piedalījās 28 horeogrāfi ar 59 darbiem un bija izdoti jau astoņi krājumi ar 400 dejām. Pozitīvi vērtēja izmaiņas konkursā, jo ieviesta divu gājienu sistēma, kā arī deju dalījums trīs grupās – sarīkojuma dejas ar tautas deju elementiem, tautas dejas ar noteiktu un nenoteiktu pāru skaitu. Viens no vērtēšanas pamatkritērijiem bija jaundejas atbilstība tautiskumam, respektējot latviskumu dejas cilmē, sižetā, leksikā. Līdz ar to notika apzināta atteikšanās no "estrādiskiem vizuļiem", pamatīgāka iedziļināšanās folklorā, meklējot oriģinālus izejmateriālus. Jaunās un vidējās paaudzes horeogrāfi pievērsās dejām, kurās dominēja sižetiska darbība, prevalēja rotaļas un spēles elementi, parādījās arī negaidīti folkloras motīvi, piemēram, "Lībiešu rotaļas", "Pēcpusdiena Piebalgā", "Igrišku laiks Latgalē", "Skalu spēles" u. c.¹⁷⁰

Ja 70. gados īsta latviešu tautas deja gandrīz nemaz neparādījās, tad 80. gados notika atgriešanās pie tautas dejas vērtībām. 1983. gada skatēs vēl jūtami dejās strauji tempi, drastiskums, pašapzinīga dižmanība, kas radīja vienvēidības izjūtu. Dejojotāji apzinīgi koķetēja ar skatītāju, demonstrēdami labu tehniku, bet jutās nedabiski un samocīti, nespēdami "izdejojot deju sevī". Tomēr atsevišķos kolektīvos jau parādījās cita pieeja – delikāti smalkjūtīga dejas maniere, spēja radīt deju tēlus un raksturus, emocionāls dejojums, laba humora izjūta, piemēram, "Gundegai", "Kalvei", "Rotaļai" u. c.¹⁷¹

Kopumā ņemot, latviešu deju ansambļu mākslinieciskais līmenis bija tik augsts, ka grūti pat iedomāties tālākās attīstības

ceļus. Un atkal izvirzījās jautājums, tāpat kā citos amatiermākslas žanros, par profesionalitāti. Kaut gan varētu apgalvot, ka tautas dejas ir iznākusi no rijas, piedarba, maltuves uz svētku izgaismotās skatuves, taču tas tomēr ir un paliek amatierisms, par ko liecina arī fakts, ka dejotājiem tā nav profesija, katram no deju ansambļiem ir kāds pacēluma un kāds atplūdu laiks, jo dalībnieki taču regulāri nomainās, un daudz kas ir atkarīgs no deju ansambļa vadītāja un repetitora prasmes, spējas un pašatdeves.

Tajā pat laikā 80. gadu sākumā jauniešu un vidējās paaudzes deju kolektīvi it kā bija mazliet atstumti – vidējās paaudzes kopas nemaz skatēs nevērtēja, bet jauniešu deju kolektīvu zonu skates liecināja, ka daudzi kolektīvi nav tikuši galā ar tehniskām grūtībām, ka nav pareizi pratuši izvēlēties repertuāru.

1989. gadā tapa jauns Republikas jauno horeogrāfu jaunrades deju konkursa nolikums, un ar 1990. gadu par regulāru deju sacensību vietu katra nākamā gada februārī kļuva Valmieras pilsētas kultūras nams.

Deju kolektīvu otra repertuāra daļa – cittautu dejas – visplašāko pielietojumu guva 70. gados. Dejotāji tās labprāt dejoja, jo patika interesanti soļi, skaisti tērpi, strauji ritmi, un skatītājiem tās patika, jo bija kaut kas jauns un citādāks. Populāras kļuva Aizkaukāza dejas, kas īpaši spoži izcēlās Tautas deju ansambļa "Liesma" repertuārā, visu iemīļotas bija basku, horvātu, moldāvu dejas, grieķu "sirtaki" u. c., kuras vētrainus aplausus izpelnījās arī ārzemju koncertos. Horeogrāfe un deju svētku virsvadītāja Ingrīda Saulīte atzīst: "Triju Baltijas valstu kontekstā latviešu dejas ir vismodernākā, visvairāk internacionāliem iespaidiem pakļautā, arī viskošākā un visefektīvākā."

Augstais deju ansambļu mākslinieciskais līmenis ir likumsakarīgs rezultāts, jo ar dejotājiem lielākā vairumā strādāja profesionāli vadītāji – sākumā Rīgas Kultūras un izglītības darbinieku tehnikuma absolventi, kam pievienojās 1977. gadā Latvijas Valsts konservatorijā uzņemtie pirmie deju kolektīvu vadītāji ar augstāko izglītību, kuri 1981. gadā (16 absolventi) un 1985. gadā (10 absolventi) papildināja deju kopu vadītāju un

virsvadītāju rindas. Raksturīgi, ka vismaz 98% no visiem LVK beigušajiem deju speciālistiem strādā ar deju ansambļiem vēl šodien, pie tam daudzi no viņiem ir vadošie horeogrāfi un deju svētku virsvadītāji, piemēram, J. Ērglis, I. Mažāne, A. Daņiļevičs, J. Purviņš, G. Skuja, Z. Mūrniece, A. Sakārne u. c. Šī jaunākā paaudze ir tradīcijas turpinātāji, jo arī vecākās paaudzes vadītāji rādīja priekšzīmi profesionalitātē – A. Spura, U. Žagata, I. Saulīte, R. Juraševskis, A. Baumane, E. Drulle u. c. ir Rīgas horeogrāfijas skolas absolventi, I. Strode, V. Ozols, R. Spalva ir citu horeogrāfijas mācību iestāžu beidzēji, daudzi vadītāji savu pieredzi guvuši kā dejojāji 1968. gadā nodibinātajā profesionālā deju ansablī "Daile". Par kvalifikācijas celšanu rūpējās arī E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, bet ļoti efektīgi bija Kultūras ministrijas Kvalifikācijas celšanas kursu rīkotie Tautas deju ansambļu un deju kolektīvu vadītāju un virsvadītāju vasaras kursi, kuros apguva jauno repertuāru.

Tautas deju pavadījums veidojies savstarpējā mijiedarbībā no dziedamām tautasdziesmām trohaja, retāk daktila pantmērā kokļu, dūdu, stabuļu, tridekšņu pavadībā. Ar laiku izveidojās īpaši instrumentāli ansambļi – lauku kapellas.

Pirmajos pēckara gados deju pavadījumus atskaņoja uz klavierēm, turpmākos gados tos izpildīja pūtēju orķestri, izmantoja arī skaņu ierakstus, kas dažkārt gan bija ļoti nekvalitatīvi. Tautas deju ansambļi sadarbojās ar instrumentālām grupām, reizēm kopā ar vokālajiem ansambļiem. 80. gados jau Tautas mākslas centrs sagatavoja kvalitatīvus ierakstus, kas bija pieejami visiem deju kolektīviem.

Populārākie deju mūzikas un apdaru autori ir G. Ordelovskis, V. Sams, A. Žilinskis, J. Ozoliņš, E. Īgenberga, Dz. Kļaviņš, M. Zariņš no vecākās paaudzes, vēlāk pievienojās R. Pauls un citi estrādes komponisti, arī J. Grigalis, R. Šteins, D. Zaķis, G. Dovgjallo u. c.

Dejojāju tērpi laika gaitā vairākkārt mainījušies. Pirmajos pēckara gados latviešu dejas dejoja etnogrāfiskos tautas tērpos, taču dejojājas bieži saņēma pārmetumus par nepareizu vainagu un saktu novietojumu, kā arī par nepareizu apavu un zeķu val-

kāšanu. 60. gados izsludināja tērpu konkursu deju kolektīvu vajadzībām ar mērķi radīt atvieglotu jeb stilizētu tautas tērpu modeli divos variantos – atvieglots tērpu mets pēc latviešu tautas tērpa motīviem un mūsdienīgs tērps ar latviskām iezīmēm laikmetīgām sižetiskām dejām.¹⁷³ Rezultātā par pieņemamiem atzina četrus M. Vanderes tērpu metus, R. Blumbergas tērpa variantus “Vecpiebalga” un I. Madres stilizāciju “Raitu soli”.¹⁷⁴ Turpmākās deju skatēs un jaunrades deju konkursos visumā akceptēti jaunie tērpu modeļi, taču 60. gadu beigās jau sāka saprast, ka tērpi ir par daudz īsi, ar bezgaumīgām detaļām un aplamu villaiņu izmantojumu un neatbilst deju horeogrāfiju etnogrāfiskajam raksturam. 80. gados nostiprinājās prasība pēc etnogrāfiskiem latviešu tautas tērpiem, skatēs un konkursos stingri vērtēja, lai būtu etnogrāfiski atbilstoši latviešu tautas tērpi un arī precīzs detaļu lietojums. Latvijas novadiem atbilstošu etnogrāfisku tautas tērpu gatavošanai pie Teātra biedrības nodibināja ražošanas kombināta šūšanas cehu, kuru vadīja B. Dimza, kas realizēja pasūtījumus. Tautas tērpu gatavošana

Deju kolektīvu stilizētie un saīsinātie tērpi (70 gadi)

bija dārgs prieks, pie tam bez dažādu novadu latviešu tērpiem arī cittautu dejām bija vajadzīgi atbilstoši kostīmi, taču deju kolektīvi, īpaši Tautas deju ansambļi, prata izkarot līdzekļus no pašvaldībām vai saimniecībām. Daudzviet vēl šodien deju ansambļi izmanto sociālisma laikā sagādātos tērpus.

Sarīkojuma, balles vai šodienas interpretācijā – sporta dejas pirmajos pēckara gados bija īpaši aizliegts auglis. Tango, fokstrotā un citu Rietumeiropas deju dejošana gan dejuursos, gan deju vakaros bija aizliegta. Taču pēc Vissavienības konkursu izsludināšanas arī Latvijā 1958. gadā notika sarīkojuma deju konkurss ar norādījumu rīkot seminārus un galvenokārt stingri sekot estrādes orķestru repertuāram, lai netiktu atskaņotas Rietumu autoru melodijas,¹⁷⁵ bet 1962. gadā balles deju konkurss jau risinājās divas dienas un noritēja pēc starptautiskiem noteikumiem trijās klasēs, pie tam augstākā klasē piedalījās jau 15 pāri. Programmā bija iekļautas standartdejas – lēnais valsis, fokstrots, tango, lēns fokstrots, valsis.¹⁷⁶ Turpmāk jau katru gadu notika sarīkojuma deju konkursi, kuros sāka piedalīties arī pārstāvji no perifērijas, uzaicināja viesus no Maskavas un Ļeņingradas ar deju demonstrējumiem, kā arī konkursu uzvarētāji brauca uz Vissavienības konkursiem citās republikās.

Ar 1968. gadu izveidojās tradicionāls Baltijas republiku deju konkurss "Dzintara pāris", kurā piedalījās dejojāji arī no kapitālistiskajām valstīm – Anglijas, ASV, Beļģijas, Austrijas u. c.¹⁷⁷ Taču Padomju Savienība arī šajā žanrā nevarēja iztikt bez ideoloģijas uzspiešanas. Lai nebūtu jādod nodevas tikai standartdejām no pasaules klasikas, tad izsludināja konkursu par balles deju horeogrāfijām "sociālisma gaumē". Lai varētu piedalīties konkursos citās republikās, bija jāpiekāpjas prasībām dejojot arī tās. Latvijā šo deju horeogrāfijas radīja I. Biļanskis un I. Vīgners – "Labvakar", I. Kalniņš un A. Kublinskis – "Viļķis", ar kurām tad trīs latviešu pāri piedalījās konkursā Kijevā 1974. gadā.¹⁷⁸ Otrais Latvijas PSR balles deju konkurss notika 1974./75. gadā, kad programmā bez Latīņamerikas dejām pastāvēja prasība iekļaut arī sadzīves dejas, piemēram, "Riljo", "Atļaujiet uzlūgt", "Varu, varu" u. c.¹⁷⁹ Tikai 70. gadu beigās republikas balles deju

izpildītāju konkursā vairs nepieprasīja "mūsdienīgas horeogrāfijas", un pilnībā varēja realizēt starptautisku programmu.

Tomēr 1981. gadā Latvijas kultūras darbiniekiem uzlika par pienākumu realizēt jaunu PSRS Kultūras ministrijas lēmumu "Par sarīkojuma deju tālāku attīstību un sadzīves masu deju kultūras limeņa celšanu Padomju Savienībā". Līdz ar to atkal izvirzīja prasību par semināru, kursu rīkošanu, regulāras kontroles nodrošināšanu. Kultūras darbinieki, protams, atskaitījās par paveikto, taču deju konkursu saturs nemainījās, pie tam ar 1982. gadu atjaunoja tradicionālo sarīkojuma deju izpildītāju konkursu "Rīgas rudens".¹⁸⁰ 80. gados Latvijā dibinājās sarīkojuma deju kolektīvi skolās, kultūras namos un klubos, VEF kultūras pils un Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona Pionieru nama deju pulciņi saņēma Tautas kolektīva goda nosaukumus.

Paralēli veidojās arī estrādes deju kopas, dažādas ritma grupas, kuras arī iekļāva horeogrāfijas kolektīvu statistikas atskaitēs, tādēļ arī šajā uzskaites ailē cipari ar katru gadu tikai palielinājās, un kopējais skaits 1988. gadā Kultūras ministrijas sistēmā bija 947, arodbiedrību sistēmā 800 kolektīvu ar kopējo dalībnieku skaitu – 43 165.¹⁸¹

Lietišķā un tēlotāja māksla

Ļoti senas Latvijā ir arī tautas lietišķās mākslas tradīcijas, kas jau no pirmsākumiem ieguva atsevišķu novadu savdabīgas iezīmes. Lai runātu par lietišķo mākslu kā amatiermākslas žanru sociālismā, jāatceras šo tradīciju veidošanās pirmsākumi.

Jau 18.–20. gadsimtā izkristalizējās materiālu veidi lietišķās mākslas priekšmetos – koka, metāla, audumu, māla, dzintara u. c., kā arī darinājumu veidi – adīšana, izšūšana, trauku, rotu darināšana u. c. Piemēram, 18. gadsimta otrajā pusē Piebalgā sāka gatavot vērpjamos ratiņus, kas veicināja linu audumu rašanos. Tagadējo Valmieras un Valkas rajonu teritorijā 19. gadsimtā ražoja virpotus bērza koka krēslus ar meldru sēdekļiem (gadā ap 12 000), kurus pārdeva ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā, Baltkrievijā, Lietuvā u. c. Latgalē un Kurzemē savukārt bija podniecības centri.

Tautas lietišķā māksla attīstījās divos virzienos – tautas masu darinātās ikdienas dzīvei un darbam nepieciešamās lietas un specializējušos meistarū darbi, ko varētu apzīmēt ar jēdzienu “mākslas amatniecība”. 20. gadsimta sākumā kapitālistiskās konkurences apstākļos mākslas amatniecībai vajadzēja pilnveidoties, tāpēc dibinājās skolas un kursi, kur iegūt jaunas zināšanas un iemaņas.

Pirmā vācu Rīgas Amatu biedrības vakarskola, kurā mācījās arī latvieši, dibināta jau 1872. gadā. No 1912. gada tā pārveidota par Rīgas pilsētas amatniecības skolu.¹⁸³ Aktīvāka darbība mākslas amatniecības laukā sākās pēc Pirmā pasaules kara neatkarīgajā Latvijas valstī. Vispārizglītojošām skolām nepieciešamos rokdarbu skolotājus sākumā gatavoja Izglītības ministrijas rokdarbu skolotāju sagatavošanas kursi, kas 1932. gadā kļuva par pamatu Rīgas mākslas amatniecības vidusskolai. 1926. gadā nodibinājās arī Liepājas mākslas amatniecības skola, kura 1932. gadā tika pārveidota par vidusskolu. 1928. gadā tapa Daugavpils mākslas amatniecības arodskola. Tādā kārtā visā Latvijas teritorijā bija iespējas apgūt amata prasmes dažādos lietišķās mākslas veidos. Liela nozīme amatniecības attīstībā bija arī 1924. gadā izveidotajai Latvju sieviešu nacionālās līgas aušanas skola un 1923. gadā dibinātajam Kaucmindeš mājturības semināram.¹⁸⁴ 20. gadsimta sākumā ar mākslas amatniecību sāka nodarboties arī augstākajās mākslas mācību iestādēs izglītību ieguvušie mākslinieki (J. Madernieks, J. Straume u. c.). Šajā laikā termina “mākslas amatniecība” vietā sāka lietot “lietišķā māksla”, arī “daiļamatniecība”.

Tātad varam uzskatīt, ka iepriekš minētie pasākumi lika pamatus latviešu profesionālās lietišķās mākslas tapšanai, kas savos pamatos balstījās uz bagātām tautas mākslas tradīcijām. Taču turpināja attīstīties arī otra līnija, kur noteikti lietišķās mākslas veidi tika nodoti no paaudzes paaudzei bez īpašas izglītošanās, tas bija noteikts dzīves veids, kurā jaunā paaudze jau no mazotnes ieauga radošā vidē, jo gandrīz katrā lauku mājā bija vērpjamašs ratiņš, arī aužamās stelles, dažviet ierīces māla trauku gatavošanai. Lauku meitas lepnums bija pašas šūts, iz-

šūts, adīts vai citādi darināts pūrs. Atšķirībā no profesionālās šo uzskatīja par tautas lietišķo mākslu.

Tautas lietišķās mākslas izstrādājumu vākšanu, to apstrādi un popularizēšanu veica Latvijas Pieminekļu valde un Valsts Vēstures muzejs, tādā veidā pilnveidojot novadu iepriekšējo paaudžu tautas lietišķās mākslas tradīcijas, rodot arvien jaunas formas un dekoratīvus elementus.

Liela ietekme uz tautas lietišķo mākslu bija arī profesionāļiem, jo ne jau visi mākslas amatniecības vidusskolu beidzēji kļuva par profesionāliem māksliniekiem, bet strādāja par skolotājiem vai citos darbos, taču ar saviem ražojumiem satikās kopīgos kultūras biedrību saietos, izstādēs, tirdziņos, bazāros, tādā veidā viens otru papildinot.

Pēc Otrā pasaules kara turpināja darboties iepriekš izveidotās mākslas vidusskolas, dibinājās arī jaunas, kas garantēja profesionālās lietišķās mākslas tālāku attīstību, bet tautas lietišķā māksla tika uzskatīta par mākslinieciskās pašdarbības jeb – šodienas izpratnē – amatiermākslas žanru, līdz ar to atsevišķie lietišķās mākslas darbu darinātāji tika pulcināti klubos un kultūras namos uz izstādēm un citiem pasākumiem. Pirmās izstādes organizēja 1945. gada 21. jūlijā sakarā ar Padomju Latvijas gadadienu. Pēc tam jau tās tāpat kā citu žanru skates regulāri tika rīkotas katru gadu reizē ar dziesmu svētkiem. Pirmajās izstādēs pārsvarā bija izšuvumi, adījumi, koka izstrādājumi, arī nedaudz audumu, vēlāk pievienojās ādas, metāla, keramikas, dzintara u. c. izstrādājumi, kā arī tēlotājas mākslas darbi.

1946. gadā izstādē Rīgā tika parādīti 179 autoru 1200 darbi, bet 1947. gadā lietišķās un tēlotājas mākslas izstādē piedalījās 232 autori ar 842 darbiem. Domājams, ka pirmajā gadījumā lielais darbu klāsts izskaidrojams ar to, ka darinātāji no pūra lādēm vilkuši ārā savus agrāko laiku izstrādājumus, bet nākamajā izstādē lielāks dalībnieku pulks demonstrēja no jauna izstrādātus darbus. 1947. gadā 19 lietišķās mākslas darbi tika aizsūtīti uz Vissavienības lietišķās mākslas izstādi Maskavā.¹⁸⁵

Līdz 1948. gadam lietišķās mākslas darinātāji darbojās individuāli. Uz aprīņiem izbrauca Tautas mākslas namu konsul-

tantī, kas sniedza padomus un atlasīja darbus izstādēm, taču šajās sanāksmēs piedalījās tikai daļa meistarū. Tā kā visa amatiermāksla šajā laikā tika virzīta uz masveidību, tad Kultūrizglītības iestāžu komiteja izdeva pavēli par lietīškās un tēlotājas mākslas tālāku attīstību, kurā noteica, ka jāveic arī šajā nozarē strādājošo uzskaitē un reģistrācija, bet pēc tam jāorganizē pulciņi un jānodrošina tie ar metodisko palīdzību.¹⁸⁶

Tas tika darīts galvenokārt tāpēc, lai varētu izvīrīt prasības arī mākslas darbu saturam. Būtiskais bija panākt, lai nenotiktu vienkārša etnogrāfisko paraugu atdarināšana, lai tiktu radītas jaunas estētiskas vērtības, kas balstās uz senajām tradīcijām, bet atbilst tū dienu cilvēku gaumei un prasībām. Prasības visumā bija loģiskas, taču patiesībā aiz tām slēpās pagātnes mantojuma noliegšana un "sociālistiskā dzīves veida propaganda".

Pulciņus dibināja pie klubiem, kultūras namiem, arī pie rajonu muzejiem, tū skaits ik gadu palielinājās, 1948. gadā bija tikai 7 pulciņi, bet 1955. gadā – jau 30. Palielinājās arī dalībnieku skaits, ko papildināja skolēni, jaunieši, kas iepriekš ar lietīško mākslu nebija nodarbojušies. Izstādes rīkoja arī rajonos, pilsētās un lauku klubos. Ja 1949. gadā rajonos piedalījās 912 autori ar 3527 darbiem, tad 1950. gadā – jau 2178 autori ar 9073 darbiem,¹⁸⁷ bet 1955. gadā – 5848 autori ar 16 423 darbiem.¹⁸⁸

Lietīškā māksla kā amatiermākslas žanrs pirmajos pēckara gados strauji attīstījās tāpēc, ka daudzi no darbiem nepieciešamajiem materiāliem bija iegūstami no dabas un naturālās saimniecības (māli, niedres, koks, salmi, lini, vilna), pie tam izgatavotie priekšmeti bija ļoti vajadzīgi arī ikdienas dzīvē, saimniecībā, interjerā. Dažkārt pulciņu dalībnieces gatavoja tērpus deju kolektīviem, arī dziedātājiem, kas sekmēja lietīškās mākslas popularitāti jaunatnē. Piemēram, Blomes ciema kolhoza "Uzvara" pulciņš apņēmas 1953. gadā izgatavot kolhoza klubam skatuves aizkaru un galdautu prezidija galdam, kā arī 120 labības maisus, 68 auzu kules zirgiem, 31 zirgu segu, 72 metrus linu audumu un 27 metrus rakstainu dvieļu audumu.¹⁸⁹

Tā kā profesionālā lietīškā māksla strauji attīstījās, arī amatieru ražojumu formas kļuva daudzveidīgākas, 50. gadu bei-

gās notika padziļināta tautisko rakstu izpēte. 1958. gadā iznāca pirmais lielākais rakstu krājums padomju laikā (autors Ž. Ventaskrasts), kurā atrodams ļoti plašs latviešu rakstu klāsts.

Pamazām amatiermākslu papildināja arī tēlotāja māksla, tēlniecība, atsevišķi pulciņi sāka nodalīties pēc mākslas žanriem. Gatavojoties kultūras nedēļai Rīgā, sasparojās arī Latgale. 1958. gadā ne tikai lietišķās mākslas, bet arī tēlotājas mākslas studijas izveidojās Daugavpilī.¹⁹⁰ 1959. gadā Rēzeknes rajonā pie Adamovas ezera uz semināru sapulcējās 30 mākslas entuziasti no Latgales un citiem novadiem, lai strādātu un mācītos. Darbs profesionālu mākslinieku vadībā noritēja gandrīz visu jūnija mēnesi un beidzās ar gleznu un skiču izstādi Rēzeknes kultūras namā.¹⁹¹ 1965. gadā Daugavpils Sintētiskās šķiedras rūpnīcas pilsētiņā notika 20 dienu amatiergleznotāju kursi, kuros piedalījās pāri par 40 dalībnieku profesionālu mākslinieku vadībā. Rīkoja arī izbraukumu uz Saules kalnu.¹⁹² Jēkabpīlieši nodibināja savu studiju, kurā mācības uz četriem gadiem uzsāka 30 dalībnieki.¹⁹³

Tā kā tēlotāja māksla bija jauns virziens amatiermākslā, kas tika sekmēts ar kursu un semināru rīkošanu pilsētās un rajonos,

*TDM Marutas Auzas vadītais
bērnu keramikas pulciņš "Velniņi" Olainē. 1979. gads*

tad radās liela ieinteresētība. 1964. gadā notika pirmā amatiergleznotāju republikāniskā izstāde, 1966. gadā – jau nākamā.¹⁹⁴ Atsevišķas tēlotājas mākslas izstādes rīkoja arī Rīgā, piemēram, 1967. gadā notika jau IV Rīgas pilsētas izstāde, kurā eksponēti 800 darbi.¹⁹⁵

Sakarā ar Lielā Oktobra sociālistiskās revolūcijas 45. gada dienu 1962. gadā LPSR Kultūras ministrija uzdeva realizēt plašu tautas mākslas izstāžu rīkošanu visos Latvijas ciemos, pagastos, pilsētās, rajonos, veicinot jaunu pulciņu dibināšanu, lai izstādei Rīgā būtu mākslinieciski augstvērtīgi darbi. Centralizēti nodrošināja arī nelikvidu materiālu saņemšanu no trikotāžas un manufaktūras fabrikām.¹⁹⁶

Amatieru pulciņos veidojās nosacīti divi līmeņi – jaunie dalībnieki, kas pamazām sāka apgūt prasmes un iemaņas, un jau tradīciju apguvušie dalībnieki, kas regulāri piedalījās izstādēs. Lai motivētu tālākai izaugsmei jau augstu māksliniecisko līmeni sasniegušos, LPSR Kultūras ministrija un Lauksaimniecības ministrija 1959. gadā kopīgi izstrādāja projektu, kas paredzēja ar LPSR MP lēmumu pie LPSR Mākslas fonda noorganizēt Tautas daiļamata meistarību. Tautas daiļamata meistara nosaukumu varēja iegūt speciālists ar vidējo speciālo izglītību un amatieris, kurš ar saviem darbiem piedalījies vismaz trīs pilsētas vai rajona izstādēs. Nosaukuma piešķiršanu vajadzēja rosināt rajona vai pilsētas sabiedriskām un partijas organizācijām, ievērojot žūrijas lēmumu, bet LPSR Kultūras ministrijas pastāvīgā komisija to apstiprināja, ņemot vērā nolikuma prasības.¹⁹⁷

1960. gadā tika veikta uzskaitē par personām, kas vēlas iegūt nosaukumu "Tautas daiļamata meistars" (TDM), un izsludināta skate, kas deva iespēju piešķirt atbilstošu kvalifikāciju. Skatei tika iesniegti vairāk nekā 570 darbi, nosaukumu piešķīra 409 personām: 193 audējām, 26 audējām – rokdarbniecēm, 51 rokdarbniecei, 38 kokgrebējiem, 40 keramiķiem.¹⁹⁸ 1961. gadā Latvijas Valsts konservatorijas zālē notika TDM pirmā radošā konference. Nosaukumu ieguva ap 500 meistarību, diemžēl aktīvi strādāja tikai 200.¹⁹⁹ 1962. gada decembrī Mākslinieku nama izstāžu zālē notika republikas Tautas mākslinieku izstāde, kurā

piedalījās aptuveni 1/3 daļa no jau 700 TDM.²⁰⁰ Tā vēl nenosakāmākas kļuva robežas starp profesionālo un tautas lietišķo mākslu, jo pats TDM definējums ietvēra iespēju to iegūt amatierim.

Līdzīgi citiem amatiermākslas žanriem arī tautas lietišķās mākslas kopām piešķīra Tautas kolektīva nosaukumu. Pirmie nosaukumu 1963. gadā ieguva LRAP kultūras nama zīmēšanas un gleznošanas un tēlniecības studija, bet 1967. gadā – vēl 8 kolektīvi. Līdz 1988. gadam pavisam goda nosaukumu piešķīra 59 kolektīviem, no kuriem lielākais vairums bija ar kopējo nosaukumu – lietišķā māksla, atsevišķi nodalījās keramikas, ādas apstrādātāju, metālapstrādes, gleznošanas, pinēju, rokdarbu, audēju, dzintara apstrādes specializētās studijas.

Līdz ar to kultūrizglītības iestāžu atskaitēs atsevišķi uzrādījās lietišķās mākslas pulciņu, TDM un Tautas kolektīvu skaits. Jo lielāks bija titulēto pulciņu un dalībnieku skaits, jo labāk tika vērtēts iestādes darbs, tāpēc bieži uzskaitīja arī tos meistaros, kas aktīvi nestrādāja, līdz ar to amatieru skaits lietišķajā un tēlotājā mākslā bija visumā iespaidīgs. Piemēram, 1965. gadā Jelgavas pilsētā bija 5 lietišķās mākslas pulciņi, 33 TDM, Gulbenes rajonā – 20 pulciņi, 44 TDM, Cēsu rajonā – 13 pulciņi, 179 dalībnieki, 78 TDM, Valkas rajonā – 8 pulciņi, 148 dalībnieki, 27 TDM.²⁰¹

60. gados notika arī latviešu tautas mākslas izstādes citās Padomju Savienības republikās, piemēram, 1964. gadā Liepājas dzintara apstrādes pulciņa izstāde Tbilisi – Gruzijas PSR u. c.²⁰²

60. gadu beigās un 70. gados faktiski notika lietišķās mākslas komercializācija. Oficiālās valsts nostādnes paredzēja trīs lietišķās tautas mākslas attīstības veidus – individuāli strādājošas personas, kolektīvos (pulciņos, studijās) apvienotos dalībniekus, kas gatavo priekšmetus pašu vajadzībām, kā arī pārdošanai, un valsts uzņēmumos strādājošos meistaros, kas ražoja lietišķās mākslas priekšmetus realizēšanai tirdzniecībā. Daļa šo priekšmetu tika veidoti pēc profesionālu mākslinieku darinātiem paraugiem.

1967. gadā ar LPSR MP lēmumu republikā izveidoja ap-

vienību "Daiļrade", kas deva iespēju pārdot daiļamatniecības izstrādājumus un sekmēja arī ražošanu mājas apstākļos. Apvienībā varēja iestāties ikviens, kas iesniedza 2–3 atšķirīgus un oriģinālus darbu paraugus, kurus tad pārdošanai ražoja kā masu produkciju suvenīru veidā. Apvienība izsniedza materiālus, bet par darbiem autori saņēma samaksu, kuru noteica autoritatīva mākslas padome. "Daiļradei" izveidojās filiāles un veikali arī rajonos.

Lietišķās mākslas produkciju varēja realizēt arī citos valsts uzņēmumos – kombinātā "Māksla", kura ietvaros no 1961. gada darbojās Tautas daiļamata meistarų apvienība, arī rūpkombinātos, kuri bija gandrīz katrā rajonā. Arī Kultūras ministrija atļāva rajonu kultūras nodaļām 1–2 reizes gadā rīkot lietišķās mākslas izstādes – pārdošanas, kur no pārdotās produkcijas 90% saņēma autors, 4% ieskaitāmi izstādes organizētāja kontā un 6% nododami dziesmu un deju svētku republikāniskajā kontā.²⁰³

Tādā veidā, ražojot masu produkciju, neizpaudās atsevišķu personu radošā individualitāte un pazuda atšķirība starp profesionālo tautas lietišķo un amatiermākslu. Šī tendence atspoguļojās arī rajonu izstādēs, sevišķi Mākslas dienu sarīkojumos.

Par spīti tam, ka Tautas daiļamata meistara nosaukumu 1972. gadā jau bija ieguvuši ap 2000 cilvēku un nozarē strādājošo bija ap 10 000 darbinieku,²⁰⁴ sabiedrībā bija jūtama nostalgija pēc bijušajām Piebalgas audējām, kuras stellēs vairs nesēž, jo viņu segas nevienam vairs nav vajadzīgas, par Latgales keramiķu darbu, kuri sākuši aizmirst senās tradīcijas, par to, ka jaunieši vairs negrib apgūt seno amatu mākslu, ka meitenes skolās māca braukt ar traktoriem, nevis darināt rokdarbus, ka ļaudis aizrāvušies ar mazvērtīgiem suvenīriem "Daiļrades" produkcijā.

Interesantākas tomēr bija izstādes Latvijas laukos – gan tēlniecības studiju, gan keramikas, gan cimdu, gan pinumu, gan rajonu, gan zonālās, gan dziesmu svētkiem veltītās, gan dažādiem politiskiem svētkiem par godu. Tā kā prese, dokumenti un citas liecības neuzrāda to, cik liels bija šo izstāžu apmeklētāju skaits, nav pārliecības par pasākumu lietderību.

Sakarā ar PSRS nodibināšanas 60. gadadienu 1982. gadā pirmo reizi Tautas lietišķās mākslas izstāde sarīkota izstāžu zālē "Latvija". Arī 1985. gada Dziesmu svētku izstāde notika "Latvijā", kad varēja iepazīties ar 1480 Tautas daiļamata meistarū 3150 darbiem, izstādi apskatīja 44 000 apmeklētāju.²⁰⁵

Daudzos rajonos un pagastos Tautas lietišķās mākslas pulciņu vai studiju aktivitāšu rezultātā notika plaši mākslas svētki – citreiz kopā ar cita veida amatieriem, citreiz tikai lietišķai mākslai veltīti pasākumi, atzīmējot kolektīva darbības apaļas jubilejas. Latgalē īpaši svētki bija keramiķu dienas, kuras aizsākās 1979. gadā un notika katru gadu reizē ar republikas Mākslas dienām ar centru dažādās Latgales pilsētās, bet pasākumi ar izstādēm, jauno un veco keramiķu godināšanu, cepļu atvēršanu, folkloras kopu un citu amatiermākslas kolektīvu piedalīšanos notika visos Latgales pagastos un ciemos.²⁰⁶ 1987. gada Keramikas dienas Rēzeknē izveidojās par teorētisku diskusiju ar referātiem par to, kā attīrīt tautas mākslu no pašdarbības sliktākā nozīmē, kā novērtēt tautas tēlotājas mākslas dalībnieku darbu tuvošanos profesionāļu veikumam u. c. jautājumiem.²⁰⁷

Bieži viesi Latvijas Tautas lietišķās mākslas studijas bija ne tikai Maskavā, kur, piemēram, 1982. gadā piedalījās arī starptautiskā simpozija dalībnieki.²⁰⁸ Atsevišķas studijas ar izstādēm pa-bija arī kapitālistiskās valstīs, piemēram, Liepājas Vēstures un mākslas muzeja Tautas lietišķās mākslas studija "Dzintars" un Tautas lietišķās mākslas studija "Liepava" 1984. gadā viesojās Holandē, VFR, Zviedrijā, arī Krimā u. c.²⁰⁹

Arī republikāniskās tautas mākslas izstādes 80. gados izstāžu zālē "Latvija" atklāja pārlicinošu profesionālu līmeni. Darbi bija tehniski nevainojami, ar precīzām formām un krāsām, bet pietrūka vecmāmiņu pūra lāžu "smaržas". Izstādes lika saprast arī tautas mākslas jomā samilzušās problēmas. Viena no tām – pārāk liela vieta ierādīta kvantitātei, tā domā Sandra Kalniete publikācijā laikrakstā "Literatūra un Māksla". Republikā 2740 TDM darbojas 39 Tautas lietišķās mākslas studijās un vēl ir 179 parasti lietišķās mākslas pulciņi, taču lielākais vairums maz uzmanības veltījuši darbu saturam un formai, vairāk tehniskam

izpildījumam. Tautas mākslas tipiskākās formas saistītas ar zemnieku kā galveno formu radītāju, taču to radīšanas centri no laukiem pārvietojušies uz pilsētām (no 39 TLM studijām 13 atradās Rīgā, arī pārējo vairums bija rajonu centros vai pilsētās). Lietderības principu tautas mākslas priekšmeti gan nav zaudējuši – ar dreļļu dvieli var slaucīties, linu kreklu var valkāt, pītu vāceli var piepildīt ar noteiktu saturu, bet ikdienā cilvēki tomēr lietoja rūpnieciski ražotu produkciju, un tautas mākslas priekšmeti līdz ar to ieguva dekoratīvu funkciju. “Priekšmeta dekoratīvo īpašību pāreja pamatfunkcijā ir pamats izskaistināšanas tendencēm, kas arvien vairāk sevi piesaka,” raksta S. Kalniete.²¹⁰ Tā tad arī ir otra problēma. Iepriekšējās desmitgades suvenīru pārpilnība pieradinājusi sabiedrību pie tā, ka šie viegli iegūstamie un plaši pielietotie “mākslas surogāti” sadzīvē ieņēmuši lielāku vietu nekā īsta māksla.

Šāda parādība veidojās visā Padomju Savienībā, un interesanti tas, ka PSKP CK vienreiz tomēr pratusi objektīvi novērtēt situāciju, 1974. gada nogalē pieņemot lēmumu “Par tautas daļamatniecības tālāku attīstību”, kurā aicināts atgriezties pie tautas mākslas un tradīcijas novērtēšanas pretstatā bezpersoniskai atdarināšanai.

Diemžēl Latvijā par šo problēmu diskusijas aizsākās tikai 80. gados, kad teorētiķi sāka apšaubīt iepriekš izveidojušos uzskatu, ka ir tikai divi kvalitatīvi atšķirīgi māksliniecisko parādību līmeņi – profesionālā māksla un amatieru jeb pašdarbības māksla, pie kuras pieder arī tautas māksla. Zināmu skaidrību ieviesa PSRS Zinātņu akadēmijas Tēlotājas mākslas vēstures teorijas Zinātniski pētnieciskā institūta sektora vadītāja Marija Ņekrasova, piedaloties A. Paulāna lasījumos Daugavpilī 1987. gada 4. aprīlī, atzīstot, ka tautas māksla funkcionē kultūrā kā patstāvīga vērtība, ko raksturo radošs kolektīvisms. Apkopojot zinātnieces viedokļus, par būtiskāko jāuzskata tas, ka mākslinieks vienpersoniski no sākuma līdz beigām ir radījis darbu, kas pilnībā balstās uz tradīciju, un pats ir nonācis līdz šīs tradīcijas dzīlēm, pēc tam to pieņem kolektīvs un apstiprina laiks. Līdz ar to tautas māksla savās tradīcijās un likumībās satur “dzimtā bū-

tību", kas balstās uz kolektīvās darbības pieredzi, un katrai tautai ir savas nacionālās iezīmes, pateicoties kolektīvai pārmanojamībai, pateicoties atmiņai, kas reproducējas katrā vēstures posmā. Dzimtais veido vēsturisko apziņu, mākslinieciskās izteiksmes neatkārtojamību, tā ir skola ar spilgti izteiktām lokālām īpatnībām. Turpretī pašdarbība ir atdarinoša daiļrade bez noteiktām tradīcijām, bez pārmantotā skolas profesionālisma. Taču nav noniecināma tās loma kultūrizglītojošajā jomā, tikai svarīgi ir šos jēdzienus nesajaukt.²¹¹

Tomēr Latvijā tā arī līdz galam neatrisināja jautājumu, vai tautas māksla ir profesionāla māksla un vai, piemēram, keramiķi – Mākslinieku savienības biedri – brāļi Ušpeļi, V. Voguls, E. Vasiļevskis, J. Seiksts, P. Čerņavskis u. c. – ir tautas mākslinieki vai profesionāļi.

Izstāžu organizēšanā nav īpaši šķiroti šie jēdzieni, sevišķi perifērijā, kad Mākslas dienās kopā izstādījās gan profesionālie un tautas mākslinieki, gan pašdarbnieki. Un kas gan, piemēram, 1983. gada statistikā 495 lietīšķās mākslas pulciņu un 10 409 dalībnieku skaitā spēja atšķirt tautas māksliniekus no pašdarbniekiem.²¹²

Fotoamatierisms

Pirmās ziņas par fotogrāfiju Latvijā datējamās ar 19. gadsimta 40.–60. gadiem, un pirmās fotodarbnīcas Rīgā, Kuldīgā, Liepājā, Cēsīs, Valmierā bija cittautiešu dibinātas. 19. gadsimta beigās fotogrāfijai aizvien vairāk pievērsās latvieši. Īpaša uzmanība fotogrāfijai veltīta 1894., 1895. gadā, kad pa visu Latviju ekspedīcijas vāca materiālus 1896. gadā notiekošajai etnogrāfiskai izstādei Rīgā Viskrievijas arheologu kongresam, kur galvenie eksponātu fotografētāji bija skolotāji.

Pirmās izstādes Rīgā 1902. un 1904. gadā organizēja Vācu Fotogrāfu biedrība, kas lika sarosīties arī latviešiem, un 1906. gadā tika nodibināta Latviešu fotogrāfiskā biedrība. Tajā pašā gadā noorganizēta arī pirmā foto izstāde, kurā piedalījās 18 dalībnieki ar 200 darbiem. 1909. gadā nodibinājās arī Liepājas fotogrāfiskā biedrība.

Fotografēšanas aktivitātes rosināja arī Mārtiņa Buclera latviešu valodā sarakstītā pašmācības grāmata "Fotogrāfija" (1906), kā arī M. Buclera izdotais žurnāls "Stari" (1906–1908, 1912–1914). Latvijas fotogrāfiskā biedrība rīkoja arī lekcijas, kursus, ekskursijas, izstādes u. c. pasākumus, tādējādi popularizējot vienu no jaunākajiem mākslas veidiem.²¹³

Fotomākslas pirmsākumos nevar runāt par profesionālu mākslu, arī izstāde 1904. gadā nosaukta par fotogrāfu – diletantu izstādi, tajā piedalījās 55 autori. Taču 20. gadsimta sākumā veidojās arī mākslas fotogrāfijas pamati. No tā laika fotogrāfijas attīstība notika divos virzienos – lietišķās, zinātniskās un mākslas fotogrāfijā.

Latvijas brīvvalsts laikā fotogrāfijas attīstības teorētiskos pamatus nodrošināja M. Buclers (grāmatas "Fotogrāfiskā "Ābece"", "Fotogrāfijas "Bibliotēka""), bet J. Jaunsudrabiņš uzstājās kā pirmais latviešu foto kritiķis. Kopīgi darbojās gan amatieri, gan profesionāļi, nozīmīgākos darbus radīja J. Rieksts (latviešu rakstnieku portreti), V. Rīdzenieks, kas pratis dokumentālo fotogrāfiju apvienot ar māksliniecisku vispārinājumu, u. c.²¹⁴

Pēc Otrā pasaules kara Latvijas PSR foto māksla attīstījās galvenokārt dokumentālās fotogrāfijas ietvaros. To veica fotokorespondenti, kas dokumentēja sabiedriski politiskos, ekonomiskos notikumus, dabu, sportu. Fotogrāfijas izmantoja dažādu izstāžu iekārtošanai, uzskatāmajai aģitācijai, visa veida albumu, reklāmu un plakātu izgatavošanai. Tā kā fotomākslai jau 20. gadsimta sākumā bija izveidojušies stingri pamati, tad pēckara periodā jau notika profesionalizēšanās. Populāri kļuva tādi uzvārdi kā G. Janaitis, Z. Mežavilks, J. Krieviņš, Ž. Legzdīņš, B. Tiknuss, G. Binde, J. Gleizds u. c.

Fotoamatierisms visā republikā masveidīgi sāka attīstīties 50. gadu beigās, jo šis amatiermākslas veids tomēr prasīja diezgan lielus materiālus ieguldījumus (fotoaparātus, filmas, ķīmikālijas, laboratorijas), kuru pēckara apstākļos nebija. Pirmā lielākā foto izstāde Rīgā notika 1958. gadā, bet mākslas foto attīstība aizsākās tikai 60. gados, kad Latvijā izveidojās pirmās foto studijas. Tās radās tajos pašos centros, kur fotogrāfu bied-

rības bija jau pirms kara – Liepājā, Cēsis, Kuldīgā, Daugavpili, Ogrē, Salacgrīvā u. c. Neraugoties uz materiālām grūtībām un arī uz profesionālu studiju vadītāju trūkumu, fotoamatierisms izcēlās ar visumā lielu masveidību un labu profesionālu līmeni. Notika izstādes rajonos, novados un republikāniskas izstādes un skates Rīgā. Piemēram, otrajā republikāniskajā fotoamatieru izstādē Rīgā 1963. gadā piedalījās 62 autori ar 200 darbiem²¹⁵, Cēsis 1964. gadā jau notika piektā rajona fotoamatieru izstāde. 1969. gadā republikā darbojās 50 fotoamatieru apvienības un klubi, kopskaitā ap 1000 dalībnieku, kuri centās ar vietējo pašvaldību palīdzību nodrošināt materiālu atbalstu un cēla savu kvalifikāciju Tautas universitātēs.²¹⁶

70. gados jau sākās stingrāka darbu atlase izstādēm, lielāku uzmanību pievērsa fotogrāfiju kvalitātei. Piemēram, 1967. gada republikāniskajā fotoamatieru izstādē eksponētos darbus jau analizēja pa žanriem, saņemti pārmetumi, ka bijušas tikai divas krāsu fotogrāfijas. Tajā pat laikā Rīgas foto klubu izstādē mākslas fotogrāfiju pārstāvēja 30 autori ar 95 darbiem, un tajos parādījās arī jauni foto tehnikas pielietojumi (solarizācija, izohēlija u. c.).²¹⁷ 1970. gada republikāniskajai fotoamatieru izstādei gatavojās 343 autori ar 1814 darbiem, bet izstādei Rīgā pieņemti 77 autoru 119 darbi.²¹⁸ Lai sekmētu krāsu foto popularizēšanu, LRAP Māksliniecišķās pašdarbības nams rīkoja kursu "Varavīksne".

Šajā laikā popularitāti ieguva tematiskas fotoizstādes, piemēram, "Rīgas ritmi", "Cilvēks un Dzimtene", "Sieviete fotomākslā" u. c. Par kvalitatīvu izaugsmi liecināja arī fakts, ka 70. gados pirmās foto studijas ieguva Tautas kolektīva nosaukumu: Liepājas pilsētas Kultūras nama (1972) un VEF Kultūras pils foto studijas (1974). Tika saņemti pirmie apbalvojumi Vissavienības un arī starptautiskā mērogā: 1965. gadā trešajā Vissavienības foto amatieru konkursā Ļeņingradā par tēmu "Mūsu laikmets" Rīgas uzņēmumu foto kolekcija izpelnījās III pakāpes diplomu, Vissavienības māksliniecišķās pašdarbības festivālā Maskavā 1977. gadā laureāta nosaukumu ieguva Salacgrīvas fotoamatieri un Tautas fotostudija "Rīga", Liepājas fotostudija

bez godalgotām vietām Vissavienības izstādēs un festivālos ieguva arī starptautiskās fotomākslas federācijas bronzas medaļu Gentē 1969. gadā, "Grand Prix" Francijā 1980. gadā, Tautas foto studija "Rīga" izpelnījās galvenās balvas Vissavienības festivālos Minskā (1973, 1975), Maskavā (1982), Tartu, Zaporožjē (1983), Francijā (1976, 1981, 1982) u. c.²¹⁹

Savdabīgs fotoamatieru kvalifikācijas celšanas pasākums bija vairākdienu fotosemināri "Fotopegazs", kur fotoamatieri vasaras nometnēs pulcējās katru gadu dažādās republikas vietās, piemēram, "Fotopegazs – 71" notika Liepājā, "Fotopegazs – 72" – Gulbenē. Liepājas nometnē 120 fotoamatieru klātbūtnē notika plašs uzvedums, veltīts Liepājas aizstāvēšanas 1941. gadā gadadienai, kur ar fotogrāfijām uz ekrāna, ar gaismas un mūzikas palīdzību risināja vēsturisku notikumu virkni. Vasaras nometnes beidzās ar dalībnieku kopīgu izstādi. Interesants pasākums – Fotomākslas dienas – bija arī Rīgā ar turpinājumu dažādos republikas novados.²²⁰

70. gados sāka risināt arī radušās problēmas fotoamatierisma jomā. Piemēram, 1972. gadā notika saruna laikraksta "Literatūra un Māksla" redakcijā par fotoamatierisma tālāku attīstību, jo šajā jomā republikā nebija speciālas apmācības, kvalifikācijas celšana notika pašmācības ceļā. Nebija arī īstas koordinācijas starp foto klubiem un studijām, dažādu kopīgu pasākumu iniciatori bija paši dalībnieki. Izvirzījās arī tīri teorētiski jautājumi par mākslas foto nošķiršanu no žurnālistikas. Sarunas dalībnieki izteica ierosinājumu dibināt pie Latvijas PSR Mākslinieku savienības foto mākslas sekciju, lai tādā veidā celtu mākslas fotogrāfijas prestižu un rosinātu uzlabot māksliniecisko kvalitāti. Taču arī pēc minētās sarunas nekas būtisks nemainījās, fotoamatieru darbība joprojām balstījās uz pašiniciatīvu, bet aktivitāte nemazinājās. Piemēram, 1982. gadā Latvijā darbojās ap 600 fotoamatieru apvienību, Vissavienības festivāla ietvaros izstādēs piedalījās 332 fotoamatieri, uz Maskavu aizsūtīja 150 fotogrāfijas²²¹, tajā pašā gadā visā PSRS nozīmīgākā starptautiskā foto izstāde notika Rīgā, kurā piedalījās 32 valstis, izstādīti 508 autoru 818 darbi.²²²

70., 80. gados fotoamatierismā ienāca krāsaino diapozitīvu mode. Foto klubs "Gamma" katru gadu, sākot no 1974. gada, rīkoja krāsaino diapozitīvu konkursus, bet, piemēram, "Diapozitīvam – 83" darbus iesniedza fotoamatieri no visas Padomju Savienības – 78 autori 1500 darbus.²²³

Kvalifikācijas celšanas nolūkos VEF Tautas fotostudijas ietvaros atvēra Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona Tautas universitātes Fotomeistarības fakultāti, kurā mācījās fotoamatieri no visas republikas, 103 dalībnieki 1984. gadā jau saņēma gatavības apliecības. Turpmāk plānoja arī amatieru apmācības trīsgadīgu skolu.²²⁴

Joprojām visā republikā fotoamatieri rīkoja kopīgus pasākumus, lai sekmētu pieredzes apmaiņu, māksliniecisko izaugsmi un gūtu gandarījumu par pašaizliedzīgo darbu. Piemēram, Cēsis no 1983. gada notika regulāras foto izstādes – konkursi, kuros piedalījās arī foto studijas no citiem rajoniem²²⁵, Kuldīgas foto studija "Kuldīga" darbību sāka tikai 80. gadu sākumā, Tautas kolektīva goda nosaukumu ieguva jau 1982. gadā, bet regulāras izstādes rīkoja Kuldīgā Mākslas dienu ietvaros, aicinot piedalīties foto studijas no visas republikas un arī no ārzemēm pasākumā "Kuldīgas pavasaris".²²⁶ Bez tam 1984. gadā kuldīdznieki savus darbus izstādīja arī Rīgā fotostudijas "Rīga" atvēlētajās telpās (16 autori ar 100 darbiem).²²⁷ Kopīgas ikgadējas starpklubu fotomākslas izstādes "Lauku dzīve" no 1980. gada Bauskas rajona kolhozā "Uzvara" organizēja vietējie fotoamatieri, Tautas foto studija "Bauska" un E. Melngaiļa TMC savukārt ar tematiku – lauku darbaļaužu ikdienas darbs.²²⁸ Tautas fotostudiju dalībnieki piedalījās arī fotožurnālistu tradīcijā atspoguļot kāda Latvijas reģiona dzīvi 24 stundu laikā, piemēram, akcijā "Viena diena Ogrē".²²⁹

80. gadu beigās atsevišķi foto studiju dalībnieki sāka pamatīgāk analizēt fotoamatieru devumu, uzsverot, ka masveidība un liels medaļu birums var radīt iespaidu par fotomākslas uzplaukumu Latvijā, bet faktiski tā noorientējusies uz noieta tirgu un maz tiek radītas īstas mākslas fotogrāfijas, ka "fotomāksla draud kļūt utilitāri publicistiska". Tāpēc nepieciešama kāda

fotomākslas biedrība vai asociācija, žurnāls vai kāds cits centrs, kas palīdzētu izkristalizēt mākslas fotogrāfijas vietu sabiedrības garīgajā struktūrā.²³⁰ Līdz ar to atkal tika skarts jautājums par profesionalitāti un amatierismu. Atsevišķi fotoamatieri no 14 Tautas foto studijām 80. gadu beigās varētu tuvoties mākslas fotogrāfijas līmenim, bet to nevarētu prasīt no daudzajiem foto pulciņiem, kas kā amatiermāksla arī deva savu ieguldījumu kopējā kultūras ainā. LRAP Kultūras nama jauniešu fotostudijas "Īris" vadītājs Juris Krieviņš, novērtējot amatierisma lomu fotogrāfijas mākslā, teicis: "Nekad par studijas galveno uzdevumu neesmu uzskatījis profesionālu fotogrāfu sagatavošanu. Darba virsuzdevums ir veidot personību, attīstīt jauniešos domāšanu, padziļināt un izkristalizēt tās jūtas, kas ikvienā no mums bieži vien atrodas neapzinātā un neizkoptā veidā. Fotogrāfija, tāpat kā ikviena mākslas nozare, ikviens pašdarbības veids, te ir lielisks palīgs."²³¹

1987. gada martā beidzot nodibināja Latvijas PSR Fotomākslas biedrību kā profesionāļu un fotoamatieru koordinācijas centru,²³² bet 1989. gada maijā Maskavā notika PSRS Fotogrāfu asociācijas dibināšanas kongress. Asociācijā uz līguma pamata aicināja iestāties katras republikas fotosavienības ar saviem statūtiem.²³³ Līdz ar to radās iespēja ar kopīgām pūlēm mēģināt atrisināt fotoamatierisma praktiskās un teorētiskās problēmas.

Kinoamatierisms

Kinoamatierisms Latvijā sāka attīstīties tikai pēc Otrā pasaules kara sociālisma periodā, pie tam tikai 50. gadu otrajā pusē, kad bija nedaudz uzlabojusies iedzīvotāju materiālā situācija, jo arī šis amatiermākslas veids prasīja lielus materiālos ieguldījumus (aparāti, filmas, attīstīšana, demonstrēšana). Par stimulu attīstībai kalpoja pie PSRS Kinematogrāfistu savienības organizācijas biroja 1957. gadā nodibinātā sekcija darbam ar kinoamatieriem, kas izsludināja kinoamatieru darbu skates.

Arī Latvijā turpmākais kinoamatierisma attīstības virzītājs bija ikgadējās skates, vēlāk festivāli un citi pasākumi. Pirmā republikāniskā skate notika 1958. gada decembrī, kā ziņo laik-

raksts "Literatūra un Māksla". Domājams, ka tāpēc, ka skate notika decembra mēnesī, citos avotos tās atklāšana datēta ar 1959. gadu. No visas Latvijas pieteicās individuāli 25 filmu autori, komisija noskatījās 15 filmas un labākās četras apbalvoja. Tūlīt arī izskanēja aicinājums uz kolektīvismu kinoamatierismā pretstatā Rietumiem, kur tas esot "individuāla mantīgās šķiras priekšrocība", taču skatēs tomēr vērtētas un apbalvotas atsevišķu autoru filmas. Latvijas kinoamatieri, saprotot to, ka materiālo bāzi vieglāk nodrošināt kopīgā vairāku cilvēku grupā, organizējās studijās. Pirmās bija VEF un LRAP kultūras namu, arī Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas kinoamatieru studijas.²³⁴

Trešajai kinoamatieru skatei jau iesniedza 40 darbus, arī no jaunajām grupām – Rīgas jauno tehniķu stacijas, Rīgas elektromašīnu rūpnīcas, Rīgas Jūrnieku kluba kinoamatieru studijām. No republikas rajoniem pieteicās tikai Cēsu un Jūrmalas pilsētas kolektīvi. Notika jau stingrāka atlase, vērtējot montāžas lomu un akcentējot, ka vairāk jādomā par kvalitāti, nevis par kvantitāti filmu veidošanā. Nolēma, ka turpmāk uz republikas skatēm katra studija vai pulciņš sūtīs tikai vienu labāko darbu.²³⁵

Ceturtajā skatē 1961. gadā noskatītas 22 filmas, pa vienai no katras studijas, atzīstot, ka ļoti augusi filmu mākslinieciskā kvalitāte.²³⁶ 1965. gadā iepriekšējās atlases komisija amatierfilmas skatē dalīja jau pa grupām – dokumentālās, mākslas, tehniskās un mācību filmas. Demonstrētas pavisam 47 filmas. Par labāko devumu filmu uzņemšanā atzīts operatoru darbs, uzlabojusies arī montāža un muzikālais noformējums.²³⁷

Tā kā no katras studijas uz republikas skati varēja izvirzīt tikai dažas filmas, tad studijas meklēja ceļus, kā parādīt sabiedrībai savus ražojumus, rīkojot vietējas skates un festivālus. Piemēram, 1962. gada beigās sarīkoja Liepājas pilsētas kinoamatieru filmu festivālu, kurā demonstrētas septiņas filmas, un festivāla laikā noorganizēta pilsētas kinoamatieru apvienība.²³⁸ 1963. gada decembrī Rīgā LRAP kultūras nams realizēja kinoamatieru dienu ar vairākiem seansiem, bet 1964. gada nogalē

notika I Kurzemes kinoamatieru filmu skate, kurā bez liepājniekiem piedalījās kinoamatieri no Aizputes un Kuldīgas, kopā noskatoties 10 filmas. Festivālā atklājās žanru dažādība – bez kinožurnāliem un tūrisma apskatiem demonstrēti arī mākslas, leļļu un satīriskā žanra darbi.

60. gados kinoamatierisms vērsās plašumā. Tā kā šis žanrs pastāvēja galvenokārt ar arodbiedrību atbalstu, kur studiju dibinātāji uzņēmās noteiktu atbildību “partijas un valsts” priekšā un pastāvēja arī filmu atlases komisija, tad “nepareiza ideoloģija” nevarēja rasties. Bez tam kinoamatieriem darbības pirmsākumos vairāk bija jādomā par savas kvalifikācijas celšanu, tehnikas apgūšanu un materiālām problēmām, tā kā satura izvēle un savas domas paušana palika otrajā plānā. Visbeidzot jaunie kinoamatieri lielākā vairumā bija cilvēki, kas, augot un izglītojoties sociālismā, pie “sistēmas” bija pieraduši un par galveno uzskatīja iespēju darboties interesantā amatierisma jomā. Līdz ar to kinoamatieru studijām Latvijā tika pavērts plašs attīstības ceļš.

1963. gadā nodibināja Latvijas PSR Kinoamatieru biedrību, bet katrā rajonā izveidoja kinoamatieru padomi. 1966. gadā Latvijā jau pastāvēja 25 kinoamatieru studijas.²³⁹ 1967. gadā Rīgā atvēra starprepubliku kinoamatieru studiju, kura veica arī centralizētu filmu tehnisko apstrādi un lenšu tiražēšanu.²⁴⁰ Kvalifikācijas celšanai un pieredzes apmaiņai Rīgas kino namā 1965. gadā nodibināja Kinoamatieru klubu, kura tematiskā nodaļa vienu reizi mēnesī rīkoja referātus, filmu noskatīšanos, tikšanos ar kino režisoriem un operatoriem, Rīgas kinostudijas jaunāko filmu noskatīšanos un apspriešanu u. c. pasākumus.

1967. gada skatē noskatīto 63 filmu skaitā parādījās arī bērnu uzņemtās filmas no Rucavas un Jēkabpils vidusskolām.²⁴¹ Izveidojās arī starprepublikāniska sadarbība, Baltijas valstīm pievienojās Ļeņingrada, un 1968. gadā notika Baltijas I kinoamatieru festivāls, kurā žūrija izskatīja dažādu žanru (dokumentālās, aktierfilmas, multiplikācijas, skatu, populāri zinātniskās un satīriskās) 34 amatierfilmas, no tām 9 – krāsainas. Turpmāk festivāls notika katru gadu. Paralēli sanāca arī Latvijas PSR Kinoamatieru biedrības konference.²⁴²

70. gados kinoamatierisms jau ieguva plašu vērību. Skašu sistēmā izveidojās vēl viens posms – pēc vietējām skatēm rajonos notika zonālās amatierfilmu skates, no kurām tad arī izvirzīja labākās filmas uz republikāniskām skatēm, piemēram, 1969. gadā rajonu sacensībās parādīja 206 darbus, zonālajās skatēs noskatījās 142 filmas, bet uz noslēguma skati Rīgā izvirzīja 72.²⁴³ 1972. gada republikāniskā kinoamatieru skate liecināja, ka filmām ir augsta kvalitāte, autori pamatojuši labi apsvērtas koncepcijas un pratuši tās realizēt. Daudzās filmās bijusi teicama dinamika un koncentrētība, izmantoti arī eksperimenti (aplūkājumu tehnika). Taču minētais vērtējums attiecās tikai uz tām filmām, kas nonāca līdz republikāniskajai skatei, līdz ar to par kopējo darbu saturu un māksliniecisko līmeni grūti spriest.

Lai visiem autoriem rastos vienlīdzīgas iespējas izpausties, rīkoti arī dažādi tematiski konkursi, piemēram, gadskārtējās debitantu skates (“Debija – 71, 72...”), arī gadskārtējais kinoamatieru īsfilmu konkurss.²⁴⁴ Atsevišķu kinoamatieru filmu konkursu par zvejniecības tēmu izsludināja Latvijas Zvejnieku kolhozu savienība, kas ik pēc diviem gadiem notika Engurē, piemēram, festivālam “Engure – 69” iesniegtas 27 filmas.²⁴⁵ Regulāri notika Rīgas pilsētas kinoamatieru skates. Būtībā Rīgas, Liepājas un citu lielāko pilsētu studiju dalībnieki arī bija kvalitatīvi labāko filmu autori.

Republikas skatēs 1970. gadā no 58 filmām uz noslēgumu izvirzītas 33, 1972. gadā no 59–30 filmas.²⁴⁶ No perifērijas labāko skaitā iekļuva Talsu rajona zvejnieku kolhoza “1. Maijs”, Kuldīgas pilsētas studija “Orions”, kolektīvs “Sigulda” u. c. Notika arī gadskārtējās kinoamatieru radošās nometnes dažādās republikas vietās, piemēram, 1978. gada jūlijā nometnē Aglonā risināta plašāka saruna par kinomūziku u. c.²⁴⁸

Latvijas kinoamatieri piedalījās visās Vissavienības kinoamatieru skatēs, sākot ar 1959. gadu. Lielākie panākumi bija 1967. gadā, kad LRAP kultūras nama studijas filma saņēma PSRS Centrālās TV prēmiju un kļuva par laureātu, 4 Latvijas filmas ieguva II pakāpes diplomus, 10 filmas – III pakāpes diplomus.²⁴⁹ 1968. gadā Vissavienības festivālā bez LRAP studijas 2. vietas

apbalvojumus saņēma arī Kuldīgas un Latvijas Zinātņu akadēmijas kinoamatieri.²⁵⁰ LRAP kultūras nama un VEF kultūras pils studijas piedalījās starptautiskos kinoamatieru festivālos, kur LRAP studijas filma ieguva 2. vietu un bronzas medaļu Čehoslovākijā 1966. gadā, 1967. gadā saņēma balvu arī Tunisijā.²⁵¹ Arī Baltijas republiku kinoamatieru filmu festivālā latviešu filmas augstu kotējās, piemēram, 1971. gadā IV festivālā, kur katra republika startēja ar 13 filmām, Latvija saņēma galveno balvu, zelta medaļu un 1. pakāpes diplomu. No latviešu 13 filmām 11 ieguva festivāla medaļas.²⁵²

80. gados kinoamatierisms Latvijā sasniedza masveidību, notika dažādu tēmu un žanru republikāniskas un starptautiskas skates un festivāli, piemēram, starptautiski tūrisma un ceļojumu kinoamatieru filmu festivāli, satīrisko un humora filmu ikgadējie konkursi. 1983. gada Vissavienības kinoamatieru konkursa vērtējumā Latvija atstāja monumentālu iespaidu mākslinieciskā ziņā. Latvijas kinoamatieru filmu līmenis atklājās arī 1984. gadā Vācijas Demokrātiskajā Republikā Karlmarksštātē Vispasaules kinematogrāfistu asociācijas 43. kongresa 46. starptautiskajā amatierfilmu festivālā, kur godalgotas divas Latvijas filmas,²⁵³ bet 1983. gadā Latvijas PSR Kinoamatieru biedrība par ieguldījumu amatierkino attīstībā apbalvota ar Starptautiskās kinoamatieru savienības Lielo zelta medaļu.²⁵⁴

80. gadu kinoamatieru skatēs atsevišķi vērtēti ne tikai autori, bet arī operatori, analizēti arī filmās izmantotie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi, novatorisms u. c. elementi. Kopējais kritiķu secinājums – strauji pieaudzis kinoamatieru profesionalitātes līmenis, un radies jautājums, kādēļ kinoamatierisms pastāv un kurp iet?²⁵⁵ Līdz ar to atmodas gaisotnē kinoamatieru pasākumi un amatieru filmu vērtējumi kļuva kritiskāki, jo pēc 80. gadu vidus apogejas bija redzams, ka arī šajā amatiermākslas žanrā nepieciešami kardināli pārkārtojumi gan autoru vēlmju realizēšanā, gan festivālu organizēšanā.²⁵⁶

Orķestri

Pūtēju orķestru priekšteči – pilsētu muzikanti, kas bija pazīstami jau kopš 14. gadsimta, Latvijā plašāku attīstību ieguva

19. gadsimta otrajā pusē. Tos izmantoja deju mūzikas atskaņošanai, pūtēju orķestri bija arī pie atsevišķām armijas daļām.

Tālākā pūtēju orķestru attīstība saistās ar latviešu dziesmu svētku vēsturi. II Vispārīgajos latviešu Dziedāšanas svētkos 1880. gadā izmantots vācu pūtēju orķestris. Nākamie dziesmu svētki ar Latvijas armijas pūtēju orķestra piedalīšanos notika jau neatkarīgajā Latvijas valstī 1926. gadā, kad izskanēja arī apvienotā pūtēju orķestra koncerts.²⁵⁷ Arī turpmākajos brīvās Latvijas dziesmu svētkos izmantoti Latvijas armijas pūtēju orķestri. Amatieru orķestri dažkārt pastāvēja pie ugunsdzēsēju un citām biedrībām deju un dažādu svinīgu sarīkojumu vajadzībām. Piemēram, Rūjienas novads bija slavens ar orķestru darbību, jo par tiem rūpējās talantīgs muzikants Daniels Zuments, vēlāk viņa dēls. Pēc viņu ierosmes orķestri veidojušies visā apkārtnē, un 1932. gadā notika Rūjienas apvienoto pūtēju orķestru koncerts profesora J. Jurjāna vadībā.²⁵⁸

Pēc Otrā pasaules kara pūtēju orķestru darbība bija saistīta ar lielām grūtībām, jo nebija kvalificētu vadītāju, nebija pieejama arī mācību literatūra, nebija repertuāra un atbilstošu nošu krājumu, nebija arī vajadzīgo instrumentu. 1946. gadā 16 apriņķu kultūras namiem kopā saskaitāmi tikai 5 pūtēju instrumentu komplekti, pat vēl 1949. gadā 592 republikas klubu iestādēm bija tikai 28 instrumentu komplekti.²⁵⁹ Taču pūtēju orķestri bija vajadzīgi dažādos kultūras namu svinīgos sarīkojumos himnu atskaņošanai, tradīciju sarīkojumos, zaļumballēs.

TMN par šo amatiermākslas žanru sāka rūpēties tikai ar 1947. gadu, uzsākot gatavošanos dziesmu svētkiem. Pa visu republiku komandējumos izbrauca konsultanti un palīdzēja organizēt darbu rajonos. Pirmie TMN sagatavotie nošu materiāli bija tautisko deju pavadījumi. Notis maršiem, tautasdziesmu popūrijiem un kādiem J. Štrausa vai I. Kālmāna skaņdarbiem orķestru vadītāji viens no otra norakstīja. Tajos reģionos, kur pūtēju orķestri pastāvēja Latvijas valsts laikā, tie ātri vien atjaunoja savu darbību, piemēram, Cēsu orķestris bija ierindā jau 1946. gadā.²⁶⁰ 1950. gadā nelielus koncertnumurus spēja atskaņot Rūjienas pūtēju orķestris, iekļaujot koncertā P. Čaikovska

"Tarantellu", Aņisimova "Koncertvalsi", "Maršu" u. c.,²⁶¹ bet 1955. gadā Rūjienas orķestris, svinot piecu gadu jubileju, varēja atskatīties uz 30 vietējiem un 70 ārpus rajona sarīkotajiem koncertiem.²⁶² Kvalitatīvs pūtēju orķestris bija arī Jelgavas mūzikas skolā un vēlāk arī Jelgavas 2. vidusskolā (vad. I. Grūtups), 1956. gadā ar nopietnu repertuāru varēja lepoties Talsu rūpnīcas "Nākotne" un "Talsu amatnieks" pūtēju orķestri²⁶³ u. c.

Kultūras ministrija, īstenojot LPSR MP 1955. gada lēmumu, organizēja pasākumus pūtēju orķestru darba uzlabošanai – plānoja kursus, seminārus, praktisku palīdzību. Nolēma, ka pūtēju orķestriem jāklūst par patstāvīgi koncertējošām vienībām, un dziesmu svētkos jāparedz savi atsevišķi koncerta numuri. Jāpānāk, lai orķestra vadītājam nebūtu jāspēlē lidzi, ar galvas mājieniem neveikli diriģējot.²⁶⁴ 1956. gadā Komponistu savienības organizētās kampaņas rezultātā iesniegti 15 skaņdarbi pūtēju orķestriem, no kuriem 10 labākie paredzēti publicēšanai (Jēk. Mediņa "Ganu dejas", Ald. Kalniņa "Valsis", I. Dālmaņa "Maršs", O. Grāviša "Tango", M. Jansona "Latvju dejas" u. c.).²⁶⁵

Tomēr pūtēju orķestru darbība atjaunojās lēnām, 1947. gada skatēs muzicēja 7 orķestri ar 45 dalībniekiem un 1949. gadā – 9 orķestri. 1950. gada rajonu Dziesmu svētkos jau piedalījās 64 pūtēju orķestri, 1955. gada Dziesmu svētkos pūtēji 100 cilvēku sastāvā atskaņoja deju pavadījumus.²⁶⁶

Lielāka pūtēju orķestru sarosīšanās sākās ar 1960. gadu, kad tiem bija jāatskaņo deju svētku repertuārs. Šajā gadā notika arī pirmās pūtēju orķestru sacensības, kurās piedalījās deviņi orķestri, pie tam Liepājas un Jelgavas pilsētu pārstāvji ieguva Tautas kolektīva nosaukumu (TPO), bet 1965. gada Dziesmu svētkos apvienotajā pūtēju orķestrī jau spēlēja 530 dalībnieki.²⁶⁷

Pūtēju orķestru tālāka attīstība lielā mērā balstījās uz atsevišķu orķestru vadītāju aktivitātēm. Viena no tādām bija arī orķestru salidojumi, sākot ar pirmo salidojumu Alūksnē 1960. gadā, kad piedalījās 20 orķestri ar 540 dalībniekiem. Otrais salidojums notika Madonā 1964. gadā ar 40 orķestru 800 dalībniekiem, bet trešais – Talsos 1969. gadā ar 56 orķestru 1100 dalībnieku muzicēšanu.

Tikai 1969. gadā Kultūras ministrija nopietni pievērsās pūtēju orķestru darbības analīzei. Apstiprināja nolikumu, kas noteica sadalījumu trīs kategorijās – Tautas kolektīvi, orķestri, kas drīkst spēlēt tikai rajona robežās, un mazie sastāvi – tikai vietējām vajadzībām. Tautas kolektīviem piešķīra repetitora štata vietu. Lai orķestris iegūtu augstāku kvalifikāciju, tam jāprot spēlēt PSRS un Latvijas PSR himnas, Internacionāle, repertuārā jābūt 2–3 koncertnumuriem, 5 maršiem, 12 deju kompozīcijām un 5 sēru maršiem.

Joprojām nebija pietiekoši plaša repertuāra, rajonos nenotika kopmēģinājumi, nebija instrumentu labotavas. Aktuālitāti nezaudēja jautājums par pūtēju orķestru diriģentu apmācību. Kultūras ministrija pievērsa nopietnu uzmanību tam, lai pūtēju orķestri būtu vispārīzglītojošajās vidusskolās, arī augstskolās, bet mūzikas skolu audzēkņiem jāpiedalās kā dalībniekiem republikas pūtēju orķestros, īpaši Tautas kolektīvos. Tā kā liela daļa orķestru bija arodbiedrību pakļautībā, tad arī arodbiedrībām uzdeva pievērsties visu pūtēju orķestru darba uzlabošanai.²⁶⁸ Rezultātā Latvijas Republikas arodbiedrības Sekretariāts kopīgi ar Latvijas Komponistu savienību noorganizēja Latvijas arodbiedrību pūtēju orķestru konkursu 1970. gadā, kurā 1. posmā – vietējā konkursā piedalījās 78 orķestri ar 873 dalībniekiem, 2. posmā – rajonos un pilsētās sacentās 63 orķestri ar 756 dalībniekiem, 3. posmā – zonās attiecīgi 49 orķestri ar 654 dalībniekiem.²⁶⁹ 1970. gada skatē pieteicās 19 orķestri, no tiem 6 TPO. Te arī pirmo reizi iezīmējās jēdziens “pūtēju orķestra diriģents” iepriekšējā “vadītāja” vietā, bet 1972. gada zonu skatēs ieradās 62 pūtēju orķestri ar vairāk nekā 1000 dalībniekiem.²⁷⁰ Redzams, ka ar katru gadu orķestru skaits palielinājās un arī kvalitāte uzlabojās.

Vislielākais pacēlums amatierorķestru darbībā notika, sākot ar 1973. gada Dziesmu svētku simtgades pasākumiem, kad apvienotajā pūtēju orķestrī muzicēja 1444 dalībnieki, pie tam labākie republikā. Kolektīvus papildināja pietiekošs daudzums mūzikas vidusskolu audzēkņu, kas turpmākā laikā kļuva par stabilu tradīciju.²⁷¹

Pēc 1974. gada Kultūras ministrijas Kolēģijas lēmuma nodrošināt pūtēju orķestru dirigentu apmācību Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā fakultatīvi sāka mācīties vairāki interešenti, neliels skaits studentu apguva pūtēju orķestru vadītāja specializāciju Kultūrizglītības darbinieku nodaļā, kas savukārt sekmēja orķestru tālāku izaugsmi. Pūtēju orķestru salidojumā 1979. gadā Ludzā startēja 48 orķestri ar 1600 dalībniekiem, to skaitā 15 TPO ar 560 dalībniekiem. Stimulējošs moments bija arī profesionālā pūtēju orķestra "Rīga" piedalīšanās.²⁷²

Kvalitātes paaugstināšanos sekmēja arī 70. gadu otrajā pusē radītais pietiekami dāsnaiss latviešu komponistu J. Ivanova, J. Ozoliņa, Ā. Skultes, A. Žilinska, O. Grāviša, Ald. Kalniņa, J. Rijnieka, A. Krisberga, A. Segliņa, A. Zača u. c. skaņdarbu klāsts. Īpaši atzīmējams G. Ordellovska un R. Paula veikums. Izmantoti arī citu padomju republiku komponistu skaņdarbi un Rietumeiropas klasiķu Z. Fibiha, E. Grīga, J. Štrausa, J. Sibēliusa, Ž. Bizē, R. Vāgnera, L. Bēthovēna, A. Mocarta, F. Supē, Š. Guno, J. Haidna, F. Lehāra, F. Šūberta, K. Vēbera u. c. skaņdarbi.²⁷³

1984. gada martā notikušajā zinātniski praktiskajā konferencē par pūtēju orķestru attīstību Padomju Latvijā profesors Gunārs Ordellovskis atzina, ka Latvijā pūtēju orķestru stāvoklis ir labs, kvalitatīvi labākais Baltijas reģionā. Mainījusies arī publikas attieksme pret pūtēju mūziku. Kvalitātes uzlabošanos devis lielais bērnu mūzikas skolu audzēkņu pieplūdums orķestros un pūšamo instrumentu klašu audzēkņu skaita palielināšanās. Piemēram, 1970. gadā pūšamo instrumentu klasēs mācījušies 633 bērni, bet 1981. gadā – 1552. Pārmetumus G. Ordellovskis adresēja komponistiem, kas nerada jaunu repertuāru, izņemot R. Jermaku un G. Pelēci.²⁷⁴

Var pievienoties profesora vērtējumam ne tikai par pūtēju orķestru kvalitāti, bet atzīstot arī kvantitāti un atraktivitāti, jo 1983. gada salidojumā Ogrē piedalījās 62 orķestri, 1988. gadā salidojumā Daugavpili ieradās jau 79 pūtēju orķestri,²⁷⁵ pie tam orķestranti prata sevi spīdoši demonstrēt brīvdabas koncertos, parkos, ielās, arī spēlējot ielas malū māju vaļējos logos, torņos un uz māju jumtiem.

Paralēli pieaugušo darbībai līdz ar skolēnu dziesmu svētkiem veidojās arī skolēnu pūtēju orķestru kustība. Parasti vispārīzglītojošo skolu orķestri radās tajās vietās, kur stabils pūtēju orķestris bija Kultūras namos (Alūksnē, Talsos, Kārsavā u. c.) un kurus vadīja tas pats diriģents, jo orķestra vadītājs – entuziasts – rūpējās par pēctecību, orķestru sastāva papildināšanu. Skolēnu dziesmu svētkos pūtēju orķestri sāka piedalīties no otrajiem svētkiem. Daži skolēnu pūtēju orķestri regulāri uzstājās gan rajonu dziesmu un deju svētkos, gan salidojumos. 1981. gadā Rēzeknē notika pirmais vispārīzglītojošo vidusskolu pūtēju orķestru salidojums, kurā piedalījās 33 kolektīvi. Šāda skolēnu iesaistīšana amatieros sekmēja regulāru dalībnieku papildināšanos pieaugušo orķestros.²⁷⁶

Līdz ar citiem amatiermākslas žanriem 50. gados mēģināts veidot arī **simfoniskos orķestrus**. LPSR KM 1956. gadā izdeva rīkojumu sakarā ar Vispasaules Jaunatnes un studentu festivālu pie katras mūzikas skolas nodibināt simfonisko orķestri.²⁷⁷ Pateicoties aizrautīgo mūziķu Terēzes un Staņislava Broku pūlēm, Daugavpilī simfoniskais orķestris 33 dalībnieku sastāvā jau bija 1957. gada pavasarī. 1958. gadā orķestris atskaitījās par 30 koncertiem apkārtnes pilsētās un laukos. Līdzekļus orķestra uzturēšanai piešķīra pilsētas izpildu komiteja.²⁷⁸ 1958. gada vasarā 13 koncertus sniedza arī Liepājas mūzikas skolas simfoniskais orķestris, programmu iestudēja arī Jelgavas simfoniskais orķestris. Aizrādījumus saņēma Ventspils un Rēzeknes mūzikas skolas par simfoniskā orķestra nenodibināšanu. Bet Cēsu mūzikas skolas darbība izcēlās pat ar simfoniskās mūzikas abonementkoncertiem 1958./59. gada sezonā.²⁷⁹

Visu orķestru repertuāros bija galvenokārt Rietumeiropas klasiķu F. Šūberta, L. Bēthovena, E. Grīga, A. Mocarta, Ž. Bizē, J. Sibēliusa u. c. skaņdarbi, arī dažu krievu komponistu skaņdarbi (P. Čaikovska, A. Novikova, M. Gļinkas u. c.), no latviešu komponistiem atskaņoti E. Dārziņa "Melanholiskais valsis" un A. Kalniņa "Balāde".²⁸⁰ Orķestri saņēma pārmetumus par padomju komponistu skaņdarbu neiekļaušanu programmās, taču sankcijas gan nesekoja. Vēl 60. gados atrodama informācija, ka

simfoniskie orķestri darbojušies Valmierā, kur kopā spēlējuši gan bērni, gan jaunieši, gan 70-gadīgi mūziķi, un Cēsu simfoniskais orķestris H. Egliša vadībā.

Tā kā vēlākajos gados par amatieru simfonisko orķestru darbību informācija nav atrodamā, tad domājams, ka tie amatiermākslā nav pastāvējuši. Bez tam mūzikas skolu orķestrus jau nevar pilnībā pieskaitīt pie amatieriem, jo audzēkņi lielākā vai mazākā mērā tomēr ir profesionāli sagatavoti. Ilgāku laiku par citiem darbojās Cēsu un Liepājas simfoniskie orķestri, iespējams, ka šodienas Liepājas simfoniskais orķestris arī ir labi saglabātas tradīcijas rezultāts.

No orķestriem amatiermākslā vēl būtu pieminami tautas instrumentu orķestri, kuri eksistēja gan galvenokārt tikai pil-sētās – Rīgā, Liepājā u. c. Ierosme nāca no 1947. gadā S. Krasnojorova organizētā tautas instrumentu orķestra, ko 1949. gadā entuziastu pulciņš turpināja, pie Liepājas rūpnīcas “Sarkanais metalurģis” nodibinot tādu pašu orķestri, kurš tad arī darbojās turpmākajos gadu desmitos. Līdzīgi orķestri bija arī Rīgā VEF kultūras pilī, Celtnieku kultūras namā u. c.²⁸¹

1961. gadā noorganizēta arī pirmā tautas instrumentu orķestru skate, pēc kuras radās jauni orķestri – Liepājas mūzikas skolā, rūpnīcā “Omega” u. c. Nākamajai skatei 1966. gadā gatavojās 24 kolektīvi ar 330 dalībniekiem, bet skatē piedalījās 15 kopas, 280 dalībnieki un seši individuālie izpildītāji. Šajā skatē jau orķestri dalīti grupās, jo to daudzveidības dēļ nebija iespēju vērtēt salīdzinoši – krievu, neapolitāņu tipa tautas instrumentu orķestri, akordeonistu grupas un latviešu tautas instrumentu grupa, kuru pārstāvēja koklētāji. Nākamajās skatēs 80. gados jau kopā saukti gan tautas instrumentu orķestri, gan solisti instrumentālisti, gan etnogrāfiskie ansambļi, lauku kapelas, akordeonisti u. c.

Pirmā S. Krasnojorova dibinātā latviešu tautas instrumentu orķestra pamatinstrumentu – kokli – mūziķis restaurēja, piemērojot seno latviešu kokli koncerta vajadzībām, palielinot stīgu skaitu līdz 25, 26 stīgām ar iespēju tās pārskanot. Rezultātā izveidoti 4 variantu kokļu tipi – soprāna, alta, tenora un basa kokles.

Kokļu spēles tradīcijas 20. gadsimta 20. gados attīstīja senas Alsungas koklētāju dzimtas pārstāvis Matīss Korāts. 30. gados Rīgā koklētāju ansambli izveidoja komponists Jānis Norvilis, kurš arī projektēja dažāda lieluma kokles. Šīs kopas iespaidā radās koklētāju ansambļi skolās un mazpulku organizācijās.²⁸²

Instrumentus koklētājiem padomju laikā sākumā izgatavoja jau pieminētais M. Korāts un kokļu meistars E. Ķirpis, vēlākajos gados tās iepirka arī no lietuviešiem. 1948. gadā pie J. Vītola LVK nodibināja tautas instrumentu (kokles) klasi. Taču pēc kāda laika tāpat klusi kā Līgosvētki pazuda arī kokles klase LVK, lai atjaunotos tikai 80. gados.

Par **koklētāju ansambļiem** padomju laikā ziņas atrodamas tikai 60. gadu otrajā pusē, kad skatē 1967. gadā piedalījās Profesionāli tehniskās izglītības kultūras nama, LRAP kultūras nama, Liepājas 27. tipogrāfijas, Madonas kultūras nama u. c. koklētāju ansambļi²⁸³, lai 1970. gadā parādītos republikāniskajos Deju svētkos tikai kā fons kokļu mūzikas ierakstiem.²⁸⁴

Par koklētāju ansambļu atdzimšanas laiku var uzskatīt 1973. gadu sakarā ar Dziesmu svētku simtgadi, kad 100 koklētājas piedalījās koncertos estrādē, bet no tā laika un turpmākajos dziesmu svētkos jau notika Tautas mūzikas koncerti LVU aulā, kur ar katriem nākamajiem dziesmu svētkiem pieauga koklētāju ansambļu skaits. Pēc simtgades Dziesmu svētkiem I. Ziedonis rakstīja: “.. mūsu koklētājiem ilgus gadus bijis zems muzikālās kultūras līmenis, tādēļ tie saukti par strinkšķinātājiem, republikā apstājusies kokļu darināšana un ražošana, pārtraukušas darboties arī kokļu klases mūzikas skolās un konservatorijā. Bet tādēļ savukārt nav kvalificētu skolotāju, nav kokļu... Tai (koklei) jādod muzikālās audzināšanas un repertuāra līdztiesība blakus citiem klasiskajiem un modernajiem muzicēšanas veidiem.”²⁸⁵

I. Ziedoņa vēlmes piepildījās pilnā mērā, jo koklētāju ansambļi turpmākajos gados veica savu uzvaras gājienu, gan vairāk pateicoties pirmo kokļu spēles pedagogu T. Jansones, G. Āboliņas, I. Putniņas u. c. entuziasmam un aktivitātēm. 1980. gadā apvienotajā koklētāju ansambļi spēlēja 9 kolektīvi,

1985. gada Dziesmu svētku koncertos – 15 ansambļi,²⁸⁶ vairāki no tiem ieguva Tautas kolektīvu nosaukumu, noorganizēti arī vairāki koklētāju ansambļu salidojumi, brīvdabas koncerti un citi pasākumi.

Līdz ar folkloras kopām un koklētāju ansambļu saietiem koncertos piedalījās arī **lauku kapelas**. Stimulu šī žanra popularitātei deva 1959. gadā G. Ordelovska izveidotā Latvijas PSR Radio lauku kapela profesionālu mūziķu sastāvā. Tās ietekmē 60.–70. gados līdzīgi orķestri radās visos Latvijas novados. Īpaši populāras ar koncertiem visā republikā bija grupas “Ornaments” un “Bumerangs”.

Kapelu darbības aktivitātes saistāmas ar deju ansambļu deju pavadījumu atskaņošanu. Turpmāko attīstības virzienu šim tautas mūzikas žanram deva 1968. gadā pie LPSR Filharmonijas nodibinātais dziesmu un deju ansamblis “Daile” ar galveno diriģentu G. Ordelovski priekšgalā, jo orķestris atskaņoja gan deju pavadījumus, gan patstāvīgus koncertnumurus, rādīdams paraugu, kā veidot aranžējumus, izvēlēties repertuāru.

Kapelas dažādos novados bija ļoti dažādas un savdabīgas gan sastāva, gan dalībnieku skaita ziņā, gan mūzikas instrumentu daudzveidībā, taču laukos ļoti iecienītas, jo tautiskais repertuārs un vēlākos gados atskaņotā šļāgermūzika, kas agrāk bija aizliegta, tautai ļoti patika.

Pateicoties kapelu vadītāju un diriģentu entuziasmam, varēja sarīkot arī lauku kapelu salidojumus. Pirmais salidojuma koncerts Ikšķiles brīvdabas estrādē 30 lauku kapelu sastāvā notika 1984. gadā, kas dalībniekus iedvesmoja otrajam salidojumam Siguldā 1986. gadā, kad piedalījās jau 45 kapelas.

Šajā reizē jau sākās sarunas par lauku kapelu misiju un par to, vai šādām vienībām būtu jāatskaņo profesionālu komponistu skaņdarbi, vai vajadzīgs vispār kāds kopīgais repertuārs, jo katra kapela interesantāka ar savu savdabību, vai ir kāda jēga salīdzināt mākslinieciskos līmeņus, ja dažas kapelas var uzskatīt par profesionālām.²⁸⁷ Taču svarīgākais tobrīd, domājams, bija fakts, ka šāds muzicēšanas veids bija tautai tuvs, mīļš, saprotams, deva iespēju dziedāt līdzī, justies brīvi pretstatā

mūžīgajai ideoloģiskai un komunisma celtniecības propagandai, partijas slavināšanai.

Estrādes mūzikas attīstība Latvijā sākās pēc Otrā pasaules kara, bet vēlāk nekā citās padomju republikās. Igaunijas PSR jau 1956. gadā notika estrādes koncerti. Latvijā pirmās šādas vēsmas ieplūda 1956. gadā ar Ļeņingradas estrādes mākslinieku viesizrādēm, kas faktiski bija lirisku dziesmu sasaistījums ar dialogiem un pēc žanra vairāk atbilda rēvijas jēdzienam.²⁸⁸ Tā paša gada vasarā Latvijā viesojās estrādes kolektīvs no Ungārijas. Kaut arī estrādes māksla toreiz tika uzskatīta par otrās šķiras mākslu, tomēr neviens nešaubījās, ka tā vajadzīga arī Latvijai.

Presē lasāms, ka estrādes žanram Rīgā pirmais sācis pievērsties Mākslas darbinieku nams, rīkojot N. Zolotonosa un A. Žilinska dziesmu vakarus, bet Jēkabpils kultūras nama estrādes orķestris jau 1956. gadā svinēja savu 10 gadu jubileju, atskaņojot I. Dunajevska, A. Hačaturjana dziesmas un popūriju no I. Kālmāna operetes "Silva",²⁸⁹ taču tas neliecina par estrādes mākslas izplatību Latvijā. Saprotams, ka tobrīd nebija īsta priekšstata par estrādes mākslas būtību un arī atbilstoša repertuāra. Tautas mākslas nams 1955. un 1956. gadā izdeva it kā estrādes repertuāru krājumus, kuros publicēti skeči, poēmas, miniatūras un intermēdijas, bet nebija mūzikas materiāla.²⁹⁰ Parādījās gan pirmās R. Ores, E. Švarca, E. Īgenbergas dziesmas, Ģ. Ramanis mēģināja apvienot solista dziedājumu ar instrumentālu pavadījumu, taču muzikologi uzskatīja, ka ar estrādes mūziku nav saprotamas tikai "lustīgas" dziesmas un lauku polkas, pie tam nevajadzētu jaukt masu dziesmas ar estrādes mūziku.²⁹¹ Bija grūti nonākt pie skaidrības, kādai jābūt latviešu estrādes mākslai, jo nebija tradīciju. Taču presē izvirzīts pamatots viedoklis, ka estrādes mūzikai nevajadzētu uzspiest idejiskas un dziļas mūzikas prasības, ka tā tomēr ir laba garastāvokļa un izklaidējoša māksla un varbūt derētu atjaunot terminu "vieglā mūzika" attiecībā uz estrādi.²⁹²

Par profesionālās estrādes mākslas aizsākumu Latvijā var uzskatīt ar Kultūras ministrijas rīkojumu nodibināto Rīgas

estrādes orķestri (REO) 1957. gada 1. februārī.²⁹³ Arī REO pirmās programmas stipri atšķīrās no tā jēdziena, kā estrādes koncertu saprotam šodien. Programmās bija vokālo ansambļu priekšnesumi, solo dziesmas, baleta un sarīkojumu deju numuri, pantomīma un daiļlasītāji. Orķestris atskaņoja estrādes miniatūras, arī džeza improvizācijas. Taču, kā atceras Raimonds Pauls, kurš REO vadību pārņēma ar 1965. gadu, tad Latvija estrādes mākslas attīstības ziņā ir bijusi priekšpulks visā Padomju Savienībā. Ne velti REO devās plašās koncertturnejās pa visu Padomju Savienību, koncertēja arī Ungārijā, Vācijas Demokrātiskajā Republikā, Polijā, Somijā u. c.²⁹⁴

Paralēli attīstījās arī amatierisms estrādes mūzikā. Sakarā ar Vispasaules jaunatnes un studentu festivāla rīkošanu Maskavā Latvijas konkursā piedalījās 14 estrādes ansambļi. PSRS KM, rūpējoties par estrādes mākslas attīstību, izsludināja konkursu, kam sekoja arī Latvijas Kultūras ministrija, 1958. gadā izsludinot estrādes mākslinieku konkursu daiļlasītājiem, solistiem vokālistiem, duetiem, dejojājiem, akrobātiem, kā arī instrumentālās mūzikas izpildītājiem.²⁹⁵ Sarīkoja arī estrādes dziesmu konkursus, taču presē par konkursu rezultātiem izskanēja spēcīga kritika, paužot domu, ka melodijas rakstītas "banālu šļāgeru stilā", ka tās "piebārstītas ar krāšņiem džeza manierē tvertiem akordiem".²⁹⁶ Pozitīvi vērtētas R. Paula kompozīcijas – "brīvas no šļāgeru mūzikas štampiem", autors pratis atrast "savu vienreizēju mūzikas valodu, kas izteicas spoži izstrādātās, pārlicienošās harmonijās un oriģinālā melodiskumā".²⁹⁷

Politiskie notikumi 1959. gadā nepagāja secen arī estrādes mūzikas tālākai attīstībai. LPSR Kultūras ministrija 1960. gadā pieņēma lēmumu "par estrādes mākslas līmeņa tālāku celšanu". Lēmums paredzēja izsludināt republikas deju orķestru tarifikāciju. Kvalificēt atļāva tikai tos orķestrus, kas darbojās pastāvīgi un bija reģistrēti kultūras namos vai kādā citā iestādē un kuriem repertuārā bija ne mazāk par 50 skaņdarbiem no ieteicamo skaņdarbu saraksta. Repertuārs jāapstiprina un orķestris jāreģistrē Kultūras nodaļā. Orķestriem aizliegts spēlēt pasākumos, kas saistīti ar reliģiskiem rituāliem, un aizliegts spēlēt

religiska satura skaņdarbus. Pirms katra sarīkojuma jāuzrāda spēlējamā programma.²⁹⁸ Savukārt rajonu Kultūras nodaļām līdz 1961. gada martam jāpārbauda estrādes mākslinieku repertuārs.²⁹⁹

Šajā laikā izpaudās cenšanās arī estrādes mākslu pakļaut ideoloģijai un kārtējiem politiskajiem uzdevumiem. 1961. gadā izsludināja konkursu par labāko estrādes literāro tēmu, skaņdarbu, kā arī estrādes mākslinieku – izpildītāju konkursu, vēlti PSKP 22. kongresam.³⁰⁰

Estrādes orķestru vadībai un kontrolei Latvijas lielākajās pilsētās nodibināja estrādes orķestru birojus, kuriem piesaistīt tos orķestrus, kas nepastāvēja kultūras namos vai citās iestādēs. Pirmo šādu biroju Rīgas pilsētas Izpildu komiteja noorganizēja 1964. gadā, un tas apvienoja lielāko daļu Rīgas un Jūrmalas estrādes orķestru. 1965. gadā līdzīgus birojus noorganizēja Liepājā, Jelgavā u. c.³⁰¹

60. gadu beigās vērojama atšķirību neskaidrība starp profesionālo un amatierestrādes mākslu. Estrādes orķestru biroji it kā apvienoja profesionālos māksliniekus, arī kultūras namos un klubos darbojās orķestri, kuru dalībnieki saņēma atalgojumu, bet pastāvēja arī amatieru estrādes ansambļi, kur algu saņēma tikai vadītājs. Acīmredzot par profesionāliem tika uzskatīti tie orķestri, kas darbojās par samaksu, bet amatieri – kas darbojās bez samaksas, nerēķinoties ar māksliniecisko līmeni un kvalitāti, tajā pašā laikā viens un tas pats orķestris tika pieskaitīts gan pie profesionāliem, gan amatieriem. Piemēram, Rīgas Sakaru un automobiļu transporta darbinieku Centrālā kluba estrādes koncerts "Ar pilnu jaudu" 1959. gada pavasarī, VEF kultūras pils estrādes uzvedums "Uz Spīdolas vilņa" 1966. gadā, Gulbenes kultūras nama estrādes ansamblis "Pirmie soļi" u. c. tika pieskaitīti pie amatieru uzvedumiem, kaut gan Rīgas orķestri visi bija pakļauti Rīgas estrādes birojam un it kā būtu kvalificējami kā profesionāļi.

Neraugoties uz stingro kontroli, estrādes kolektīvu skaits strauji pieauga. 1963. gada jūlijā Liepājā notika I estrādes ansambļu un individuālo izpildītāju skate, kurā piedalījās vairāk par 100 māksliniekiem.

Kvantitatīvi plašāk estrādes mūzika attīstījās Rīgā un Liepājā, kur jau veidojās zināmas tradīcijas. 1965. gadā notika pirmais Rīgas estrādes mūzikas festivāls. Pirms festivāla noklausīti 50 kolektīvi ar 400 dalībniekiem.³⁰² 1964. un 1967. gadā līdzīgi festivāli notika Liepājā, kur viesos ieradās estrādes mākslinieki no Igaunijas, Lietuvas un Moldāvijas.³⁰³

1966. gadā izsludināja estrādes orķestru un individuālo izpildītāju II republikānisko skati ar finālu atkal Liepājā un sacensībām divās grupās: 1. grupā – kolektīvi, kas sniedz vienotu koncertprogrammu 30–45 minūšu garumā, 2. grupā – deju orķestri, kuru sastāvā var būt arī solisti–vokālisti un instrumentālisti. Abās grupās varēja piedalīties arī vokālie ansambļi, dejotāji, konferansjē, daiļlasītāji. Skatei gatavojās 70 estrādes kolektīvi ar 700 dalībniekiem, noslēgumā Liepājā piedalījās 16 grupas ar 258 dalībniekiem. Pozitīvi vērtējams fakts, ka daudzi labi estrādes kolektīvi nākuši no perifērijas – Ventspils jūras ostas kultūras nama grupa “Horizonts”, Ogres rajona kultūras nama estrādes orķestris, Siguldas pilsētas un Jēkabpils estrādes ansambļi, Balvu kultūras nama, Valmieras Stikla šķiedras rūpnīcas, karaspēka daļas “Zvaigznīte” u. c. estrādes orķestri.

Otrā skate atklāja arī trūkumus – maz solistu vokālistu un sīfamo instrumentu izpildītāju, slikts literārais materiāls, jūtams elektronisko iekārtu trūkums, dažiem kolektīviem zems izpildījuma līmenis kopumā.³⁰⁴

Atsevišķi ansambļi nākamajos gados jau sasniedza visumā augstu māksliniecisko līmeni, lai iegūtu Tautas kolektīva goda nosaukumu, piemēram, Ogres kultūras nama estrādes ansambļis “Ogre” nosaukumu ieguva jau 1968. gadā, 1971. gadā – Valmieras Stikla šķiedras kultūras nama kopa “Kvelde”, 1972. gadā – Siguldas kultūras nama estrādes orķestris, 1973. gadā – karavīru “Zvaigznīte” u. c.

Neiztika arī bez pārmetumiem par nekvalitatīvu repertuāru, jo pārāk maz tajā iekļauti padomju komponistu skaņdarbi, piemēram, Bauskas rajona kultūras nama estrādes orķestra 102 skaņdarbu repertuārā tikai 17 padomju autoru darbi un 10 pašu sacerēti skaņdarbi. Rīgas estrādes orķestru birojs savus

Olaines estrādes ansamblis. 1973. gads

orķestrus turēja stingrā paklausībā, jo tiem repertuārā bija 70% padomju un tikai 30% aizrobežu komponistu skaņdarbu.³⁰⁵

Lai uzlabotu kvalitāti, Kultūras ministrija izteica prasību ieviest LVK fakultatīvus mācību priekšmetus estrādes mūzikas apgūšanai, kā arī piešķirt līdzekļus estrādes orķestru uzturēšanai kultūras namos, taču ieteikumi palika bez atbildes.

60. gados sākās arī pārrunas par džeza mūzikas nepieciešamību Latvijā, jo 1960. gadā Tallinā jau bija noticis IV starppublikāniskais džeza mūzikas festivāls, bet Latvijā nebija atsaučības no valdības puses, kaut gan komponists V. Kaminskis presē sniedza paplašinātu informāciju par to, kas tad ir džeza mūzika, lai rosinātu to saprast, nevis vienkārši noliegt.³⁰⁶ Vēl 1966. gadā, kad atkal notika kārtējais džeza mūzikas festivāls Tallinā, aptverot visu Padomju Savienību, Rīgas estrādes orķestru birojs izrādīja noliedzošu attieksmi pret to. 1967. gadā Rīgā sarīkots koncerts ar Tallinas džeza festivāla dalībnieku piedalīšanos, lai pierādītu džeza mūzikas nepieciešamību arī Latvijā, bet arī tas neko nelīdzēja, un tikai 1971. gadā izdevās sarīkot LVU aulā pirmo džeza mūzikas vakaru.³⁰⁷

Nākamā republikāniskā estrādes kolektīvu un individuālo izpildītāju skate notika 1971. gadā divos posmos (rajonos un pilsētās, zonās), un vērtējumā kolektīvus dalīja divās grupās. Atsevišķā grupā iedalīja Tautas kolektīvus, kuri piedalījās tikai finālā, un tas atkal kārtējo reizi notika Liepājā.³⁰⁸ Pirmajā posmā startēja 80 grupas, otrajā – 40, bet uz finālu izvirzīja 15. Pēc skatēm konstatēja, ka uzlabojies repertuārs, jo dominējuši padomju komponistu skaņdarbi, kā arī izmantoti vadošo Latvijas komponistu sacerējumi (E. Īgenbergas, E. Goldšteina, V. Kaminska, R. Ores, R. Paula, Ģ. Ramaņa, O. Grāviša, R. Grinblata, R. Kalsona, A. Zaķa u. c.). Parādījušās arī jaunas spilgtas mākslinieciskas vienības no Jelgavas, Valmieras, Liepājas, Daugavpils, Bauskas, Ogres, arī no kolhoziem "Lāčplēsis", Bauskas rajona "Uzvaras" u. c. Uzlabojusies arī skatuves kultūra un izpildītāju stāja.³⁰⁹

Vienīgā skate, kur noslēgums noritēja Daugavpilī, bija 1979. gadā. Šajā gadījumā orķestrus dalīja trīs grupās: 1. grupa – estrādes orķestri, 2. grupa – estrādes ansambļi, 3. grupa – vokāli instrumentāli ansambļi. Visi pēc kvalitātes sadalīti "A" un "B" kategorijās. Fināls Daugavpilī izskanēja atklātu koncertu veidā. Gada beigās Latvijā reģistrēti vairāk nekā 560 estrādes kolektīvi ar pāri par 3000 dalībniekiem. Repertuārs papildinājies ar jaunu komponistu – Z. Liepiņa, U. Stabulnieka, Z. Lorenca, G. Freidenfelda, I. Vignera, B. Reznika, I. Pauras, M. Brauna, I. Kalniņa u. c. – skaņdarbiem, taču joprojām Kultūras ministriju neapmierināja tas, ka maz patriotisku dziesmu par komjaunatni un padomju sadzīvi.³¹⁰

Nākamajā skatē 1980. gadā jau pastāvēja dalījums sešās apakšgrupās – estrādes orķestri, estrādes ansambļi, vokāli instrumentālie ansambļi, instrumentālie ansambļi, lauku kapellas un individuālie izpildītāji, kas sacentās trīs posmos (rajonos un pilsētās, zonās, finālgrupās) ar noslēgumiem Rīgā un Liepājā. Lauku kapellas uzstājās atsevišķā finālkoncertā. Arī nākamās skates pēdējais posms risinājās Liepājā 1984. gadā, kas beidzās ar plašu noslēguma koncertu Jūrmalā Dzintaru koncertzālē.

Pēc fināltūres rezultātiem noteica arī kolektīvu un indivi-

duālo izpildītāju tarifkāciju. Apstiprināto noteikumu ietvaros I kategorijas ansambļiem tika piešķirtas tiesības koncertēt visā Latvijā. Tādi ansambļi 1982. gadā bija 40, 1983. gadā – 17, 1985. gadā – 21. II kategorijas kolektīvi drīkstēja koncertēt tikai sava rajona vai pilsētas robežās, tādu 1985. gadā bija 49. Vienlaicīgi notika arī estrādes kolektīvu vadītāju atestācija. Piemēram, 1983. gadā atestēti 315 vadītāji, 25 – aizsūtīti uz kursiem, bet 49 atestācija liegta.³¹¹

Aplūkojot estrādes kolektīvu skašu rezultātus, var rasties iespaids, ka estrādes māksla Latvijā guvusi lielu valdības atbalstu un tikusi pozitīvi vērtēta. Taču reālā situācija bija pavisam citāda: amatiermākslas kopas eksistēja, galvenokārt pateicoties to vadītāju un dalībnieku entuziasmam un lielai vēlmei izrauties no valdošās stagnācijas. Mūzikas instrumentus grupas bija spiestas iegādāties par personīgiem līdzekļiem, pie tam to iegāde notika pa dažādiem aplinkus ceļiem. Milzīgs notikums mūziķu aprindās bija 1965. gadā Z. Lorenca nopirktā pirmā istā amerikāņu ģitāra spilgti sarkanā krāsā. Liela problēma bija pastiprināšanas, apskaņošanas, apgaismošanas iekārtas, kuru sliktās kvalitātes dēļ ansambļi bieži vien nesaņēma pienākošos kvalifikāciju.

Žūriju un tarifkācijas komisiju sastāvā galvenie noteicēji bija partijas funkcionāri, kuru vērtējumu pamatā bija dziesmu teksti un komponistu piederība padomju saimei, kā arī ģērbšanās stils un mūziķu uzvedība uz skatuves. Komisijās nebija arī tādu speciālistu, kas orientētos jaunākās estrādes mūzikas tendencēs, līdz ar to izpalika profesionāls kvalitātes vērtējums un pamatojums. Tāpēc ne vienmēr grupām piešķirtās kategorijas atbilda reālajam sniegunam. Dažkārt izcila kolektīva iekļaušana zemākā kategorijā bija kā sods par nepakļaušanos Kultūras ministrijas izstrādātajām prasībām vai arī, lai novērstu pārāk aktīvas publikas izpausmes iemīļoto grupu koncertos.

Liela bija ansambļu vēlme tikt ar koncertiem ārpus republikas. Lai tas varētu notikt, bija nepieciešama vietējās Kultūras nodaļas apstiprināta programma, kuru savukārt akceptēja Kultūras ministrija. Festivālu un citu pasākumu rīkošanai repub-

likā arī bija nepieciešama Kultūras ministrijas atļauja, pie tam jāapstiprina arī uzaicināto kolektīvu saraksts.³¹²

Kultūras ministrija vairākkārt sprieda par estrādes mākslas profesionālā līmeņa paaugstināšanu, par repertuāra un darbības kontroli, kā arī par iespējām paaugstināt estrādes speciālistu kvalifikāciju, organizējot mūzikas skolās un LVK fakultatīvus kursus estrādes mūzikas vēsturē un teorijā, estrādes orķestra aranžēšanā un instrumentācijā u. c. specializācijās, taču jūtamu rezultātu joprojām nebija, izņemot tos nedaudzos estrādes ansambļu vadītāju speciālistus, kurus sagatavoja LVK Kultūrizglītības darbinieku nodaļa un mūzikas specializācija Kultūrizglītības darbinieku tehnikumā. Galvenā izglītošanās notika pašmācības ceļā, apgūstot jaunus estrādes mūzikas virzienus, kā, piemēram, popmūziku, rokmūzikas dažādos žanus. Kultūras ministrijai visvairāk nepatika, ka estrādes kolektīvi programmās iekļāva pašu dalībnieku sacerētus skaņdarbus, tāpēc tos pakļāva stingrai kontrolei, drīkstēja atskaņot tikai apstiprinātos pašražojumus. Arī komponists R. Pauls kādā intervijā 1980. gadā bija spiests konstatēt, ka Igaunija un Lietuva ir Latvijai aizsteigusies priekšā, jo tur notiek estrādes speciālistu apmācība, ka latviešu estrādē vāji vokālisti, kas nepārvalda balsi, neprot kustēties, neatklāj dziesmas saturu.³¹³

60. gadu beigās Rietumeiropu pārņēmušais jaunatnes maksimālisms, dumpīgums, kaut arī caur "dzelzs priekškaru", tomēr ienāca arī Baltijā. Jauniešu aktivitātes noliedza "vecās pasaules" morāles normas, domāšanas metodes, pasaules uztveri. Notika arī apvērsums gērbšanās manierē, uzvedībā, matu sakārtojumā. Visas šīs tendences visaktīvāk izpaudās rokmūzikā, kuru gan sākumā dēvēja par popmūziku un kura tikai 70., 80. gados ienāca arī Latvijā. Pirmais tās pārstāvis 70. gadu sākumā bija R. Pauls. Sākuma periodā popmūzikas jēdzienu bieži aizstāja ar pierasto estrādes mūzika, pie tam daudzi šim žanram atvēlēja masu kultūras lomu, kura "neesot spējīga paust nopietnas idejas", un nesaprata, ka apzīmējums "popmūzika" neatbilst nosaukumam "vieglā mūzika". Viena no popmūzikas funkcijām ir kopības izjūtas, kolektīvisma veidošana ar mērķi

radīt maksimāli daudziem cilvēkiem vienu un to pašu pārdzīvojumu, generēt grupas kopības izjūtu, domā muzikoloģe I. Zemzare. "Grupveida uztveres paredzēšana un veicināšana tad arī ir galvenā īpašība, kas šķir šo mūziku no koncertmūzikas, kur skaņdarbs vērsas it kā pie katra klausītāja individuāli," raksta I. Zemzare. "Centieni par katru cenu ideologizēt deju mūziku tikai tāpēc, ka tā nu skan no koncertestrādes, rada pretēju efektu. Notiek idejas profanācija."³¹⁴

80. gados šī mūzika kļuva vēl agresīvāka un dumpīgāka un izpaudās visdažādākos rokmūzikas stilos – hārdroka, džezroka, folkroka, pankroka u. c., kas vēl vairāk saasināja attiecības ar valdošo sociālisma ideoloģiju, un tā 80. gadu sākumā tiek kārtoti savstarpējie rēķini karojošo pušu starpā. Šīs muzicēšanas negatīvo un nevēlamo parādību glorificēšana lika ansambļiem justies kā pagrīdes darboņiem, kas neiekļaujas "atļautības diapazonā" un nenodrošina partijai un valdībai pieņemamo ideoloģisko, ētisko un citu noteikumu ievērošanu, tajā pat laikā it kā saglabājot jaunrades brīvību, uzskata J. Vilcāns publikācijā "Literatūrā un Māksla". Tātad tiek radītas barjeras, bet sabiedrībai tas rada vajadzību tās apgāzt, jo tiek liegta iespēja pašiem domāt un izvēlēties, kas savukārt noved pie publikas agresīvās uzvedības koncertos.³¹⁵ Rezultātā cietēji bija gan izpildītāji, gan arī klausītāji. Piemēram, 1978. gadā pēc negatīvas publikācijas laikrakstā "Padomju Jaunatne", kur kritizēta zvejnieku kolhoza "Selga" estrādes ansambļa "Selga" uzstāšanās, solista A. Lihtenberga "rupjie skatuviskie pārkāpumi" un "mākslinieciskā izpildījuma maniere", programmas vadītāja A. Ermanbrika izteicieni un replikas, kā arī programmas pieteikšanas veids, kas "neatbilst darbaļaužu estētiskās audzināšanas normām un prasībām", Kultūras ministrija pieņēma lēmumu aizliegt "Selgai" koncertēt ārpus zvejnieku kolhoza robežām. Zvejnieku kolhoza "Selga" kultūras nama direktori sodīja, Z. Lorencam kā estrādes ansambļa vadītājam vietējā partijas organizācija izteica rājienu, rājienu un brīdinājumu par atskaitīšanu no sastāva saņēma arī solists A. Lihtenbergs, bet par A. Ermanbrika uzvešanos bija jāziņo viņa pamatdarba vietai – TV administrācijai.³¹⁶

Kultūras ministrija izteica pārmetumus arī par to, ka republikas pasākumos un festivālos bez attiecīgas saskaņošanas tiek uzaicināti kolektīvi no citām republikām. Piemēram, oficiālus aizrādījumus organizatori saņēma par to, ka 1982. gada jūnijā vairākus koncertus sniedza Igaunijas VIA "Koncilium", arī džeza mūzikas festivālā "Vasaras ritmi – 82" piedalījās kolektīvi no citām republikām bez saskaņošanas ar Kultūras ministriju. Lai "savestu kārtībā estrādes lietas", Kultūras ministrija 1982. gadā pieņēma lēmumu "Par pašdarbības estrādes kolektīvu darbību Latvijas PSR teritorijā". Par galveno kolektīvu uzdevumu izvirzīts "ar savu darbību iekļauties padomju cilvēku idejiskā un estētiskā audzināšanā, propagandēt idejiski un mākslinieciski augstvērtīgu estrādes mūziku, propagandēt padomju komponistu estrādes skaņdarbus". Apstiprināja nolikumu, kurš paredzēja sadalījumu četrās grupās: estrādes orķestri, estrādes ansambļi, vokāli instrumentālie ansambļi, instrumentālie ansambļi. Akcentēta iestādes vai organizācijas, pie kuras darbojas estrādes kolektīvs, lielā atbildība. Darbā atļauts pieņemt tikai atestētus vadītājus, stingri reglamentēti vadītāja pienākumi un repertuāra izvēle, kā arī paša kolektīva pienākumi un atbildība. Ietverti arī noteikumi par skatēm un tarifkācijām, kuras organizē Tautas mākslas centrs.³¹⁷

Grupa "Pērkons" 1982. gadā

Nākamais Kultūras ministrijas lēmums tapa 1983. gadā sakarā ar PSKP jūnija plēnumu, kurā PSKP CK ģenerāļsekretārs K. Čerņenko savā referātā uzskaitīja trūkumus jauniešu uzskatu veidošanā, no kuriem viens bija "populārās mākslas nepareizas attīstības tendences". LPSR KM uzskatīja, ka arī latviešu estrādes māksla neatbilst vajadzīgajam idejiski mākslinieciskajam līmenim. Notikušajā I kategorijas estrādes ansambļu pārtarifikācijā par neatbilstošiem no pieteiktajiem 37 pretendentiem atzīti 23. Joprojām programmas esot pārblīvētas ar zemas kvalitātes pašu dalībnieku sacerētiem skaņdarbiem ar izvēlētiem sliktiem dziesmu tekstiem.³¹⁸

1985. gada nogalē notika LPSR KM Estrādes mūzikas mākslinieciskās padomes amatieru estrādes kolektīvu koncertprogrammu noklausīšanās, kurā startēja 23 kopas, no kurām "A" grupā apstiprinātas tikai piecas. Lielākā daļa rādījuši programmas ar pašu mākslinieku kompozīcijām, kurām "neesot pietiekošas mākslinieciski idejiskas kvalitātes", "materiāls esot primitīvs ar diletantiskām intonācijām, tendēts uz komercializāciju".

Padome apstiprināja atkal jaunu nolikumu par estrādes kolektīvu darbību LPSR teritorijā, kurā paredzēts dalījums koncertējošos un deju orķestros. Koncertējošie dalīti estrādes orķestru kolektīvos, vokāli instrumentālajos ansambļos un instrumentālajos ansambļos "A", "B", "C" grupās, bet deju orķestru kvalifikācija noteikta atbilstoši I, II, III kategorijai. Pievienots arī noteikums par obligātu piedalīšanos skatēs, piedraudot ar sankcijām aizliegt koncertēt.³¹⁹

Protams, šādi laikmeta uzliktie rāmji nevarēja veicināt laikmetīgas popmūzikas attīstību. Daudzi ansambļi arī pakļāvās spiedienam un kļuva "pareizi" tikai tāpēc, lai gūtu iespēju spēlēt. Situāciju labot centās Komponistu savienība, 1984. gadā nodibinot Estrādes sekciju komponista M. Brauna vadībā, lai līdzās mūzikas praksei veidotu arī teorētiskas nostādnes, lai dotu estrādes programmu analītiskus vērtējumus. To, ka estrādes mūzika nav tikai laika kavēklis, bet pasaules uztveres modelis, kas parāda sabiedrības ideālus, domāšanu un ietekmē katra sabiedrības locekļa vērtību sistēmu, pierādīja ansambļi,

kuru vadītāji bija profesionāli komponisti. Piemēram, 1986. gadā ar nopietnību mūzikā un uzvedībā atšķirās "Sīpoli" Mārtiņa Brauna vadībā, "Turaidas roze" Imanta Kalniņa vadībā, "Pērkonis" Jura Kulakova vadībā, ansamblis Jāņa Lūsēna vadībā, arī "Līvi", "Jumprava" u. c. Ievērojamus panākumus guva arī ansamblis "Credo", kurš spēja realizēt divdaļīgu koncertprogrammu Dzintaru koncertzālē 1983. gadā, piedalījies daudzos festivālos un koncertturnejās ārpus republikas. Daļa ansambļu, pēc I. Zemzares domām, apelējuši pie noteiktām sociālām grupām, rakstot mūziku speciāli savam klausītājam, piemēram, "Opuss", iztopot diskopaaudzei, "Sīpoli" – studējošai jaunatnei, "Eolika" – dejotgribētājiem, "Tip-top" – tiem, kam pāri trīsdesmit..."³²⁰

Tā kā estrādes kolektīvu darbība prasīja lielus naudas ieguldījumus (apgaismošana, apskaņošana, skatuves noformējums, mūzikas instrumenti, transports), tad vienmēr aktuāls bija jautājums par finansēšanu. Ienākumi no koncertdarbības pēc likuma nonāca tās institūcijas kasē, pie kuras darbojās kolektīvs, bet dažādi ierobežojumi liedza tos pilnā mērā atgriezt izpildītāju rīcībā. Bez tam atkal pastāvēja jautājums par profesionalitāti un amatierismu: aktīvo estrādes kolektīvu dalībnieki nevarēja strādāt citās darbavietās biežo mēģinājumu un saspringtās koncertdarbības dēļ, bet, saņemot algu par spēlēšanu, viņi it kā kļuva par profesionāļiem. Arī mākslinieciskā ziņā daudzi kolektīvi bija profesionalitātes līmenī, bet skatēs un nolikumos visi pieskaitīti amatieriem. Daļa ansambļu piederēja pie kāda no estrādes orķestru birojiem, Rīgā pastāvēja Rīgas estrādes koncertu apvienība, mēģināts arī Latvijas Valsts filharmonijā izveidot estrādes koncertdarbības vadīšanas un koordinēšanas dienestu, taču mūziķu algas bija niecīgas, un minētās iestādes nevarēja nodrošināt vajadzīgo finansējumu.

Tādēļ tika meklēti visādi aplinkus pasākumi problēmas atrisināšanai. Viens no šādiem ceļiem bija estrādes kolektīva atrašanās kolhozu aprūpē, jo kolhoziem bija iespēja daudz brīvāk rīkoties ar finansēm. Tie varēja maksāt lielas summas ansambļu dalībniekiem, kurus bieži vien pieņēma par kolhoza biedriem,

lai nebūtu jāmaksā nodokļi. Piemēram, Ogres rajona kultūras nama grupa "Ornaments" faktiski bija noformēta kā kolhoza "Suntaži" vokāli instrumentālais ansamblis, kur saņēma papildus samaksu. Kolhoza "Mārupe" ansambļa "Sīpoli" dalībnieki bija noformēti kā kolhoza vecākie speciālisti, Ogres rajona kolhoza "Kopdarbs" kolektīva "Meloss" dalībniekus ieskaitīja kolhoza biedru sarakstā un nodrošināja ar algu 300–400 rubļu mēnesī. Līdzīgi darbojās estrādes ansamblis "Varavīksne" Jelgavas rajona kolhozā "Nākotne", grupa "Saime" Valmieras rajona kolhozā "Matīši", "Proventus" – Rīgas rajona Ādažos, "Selga" zvejnieku kolhozā "Selga". Estrādes ansambļu darbība kļuva par papildus saimniecisku nozari, kas, piemēram, Suntažu kolhozam deva 32,6 tūkstošus rubļu peļņu. Šo situāciju 1985. gadā likvidēja LPSR Kontroles komisija, bet Kultūras ministrija no jauna izveidotajā nolikumā par vokāli instrumentālo ansambļu koncertdarbību Latvijas PSR teritorijā iekļāva normu par šādas rīcības neiespējamību turpmākajā darbībā.³²¹

Tā kā Latvijā estrādes mākslinieku profesionālā apmācība faktiski nepastāvēja, tad viens no veidiem, kā celt kvalifikāciju, bija 80. gadu otrajā pusē radītie estrādes festivāli, piemēram, "Saldus saule", "Sinepes un medus" u. c. Visvecākais un populārākais festivāls Latvijā bija un ir vēl šodien – "Liepājas dzintars". Tā pirmsākumi meklējami 1964. gadā, kad Liepājā notika pirmais Baltijas republiku estrādes kolektīvu salidojums, 1967. gadā tas ieguva nosaukumu "Liepājas dzintars". Festivāla ideja tika aizgūta no Kauņas pilsētas pieredzes, bet tā attīstību zināmā mērā veicināja fakts, ka visas estrādes kolektīvu un individuālo izpildītāju republikāniskās skates, izņemot vienu, notika Liepājā. Tādā veidā Liepāja kļuva par estrādes mūzikas popularizētāju, popmūzikas attīstības un modes tendenču apkopotāju.

Vislielāko popularitāti "Liepājas dzintars" sasniedza 1972. gadā sestajā festivālā, kad piedalījās 22 kolektīvi no 8 republikām (1967. gadā – 6 ansambļi no četrām republikām). Ja 1967. gadā festivāla koncertus apmeklēja 2300 skatītāji, tad 1972. gadā to bija 20 000.³²²

Pēc 1974. gada "Liepājas dzintaru" festivāla Kultūras ministrija bija ļoti neapmierināta ar tā rezultātiem un uzdeva rūpīgi apspriest tālāko festivālu organizēšanu. Domājams, ka neapmierinātību rosināja lielais publikas pieplūdums no visas Latvijas un skatītāju aktivitāte koncertu laikā, ko radīja popmūzikas spēja atbalstīt kopības izjūtu un vēlme aizstāvēt mūzikas suverenitāti pret varmācīgu politizāciju.

1977. gadā plānoto Liepājas festivālu organizēt aizliedza. Domājams, ka iemesls šādai rīcībai bija bailes no iepriekš notikušās publikas trakošanas Igaunijas PSR grupas "Polifons" divu dienu koncertos un vandālisma aktiem, nepanākot otrās dienas koncerta pagarinājumu.

1979. gadā festivāla rīkošanu atļāva, pateicoties Liepājas pilsētas Izpildu komitejas tālredzīgajam lūgumam veidot "Liepājas dzintaru" kā padomju estrādes mūzikas festivālu, veltītu Vissavienības Ļeņina komjaunatnes 60. gadadienai,³²³ taču nākamā festivālu organizēšanu aizliedza. Tikai 1987. gadā bija iespējams "Liepājas dzintaru" atjaunot Vissavienības tautas daiļrades festivāla ietvaros.³²⁴ No tā laika festivāls turpmāk notika katru gadu un zināmā mērā kļuva par Latvijas popmūzikas attīstības spoguļi.

Pēc muzikoloģes Daigas Mazvērsītes atzinuma, "Liepājas dzintarā – 87" parādījusies maksimāla stilu un žanru daudzveidība un faktiski festivāls būtu jānosauc par rokmūzikas festivālu, kurā, piemēram, "Zodiaks" ar Z. Muktupāvela dziesmām un vijoles solo "radījis vienotu kompozīciju ar savdabīgu muzikālo, tembrālo un tēlaino dramaturģiju, maksimāli izveidojot akadēmiskās, popmūzikas un zināmā mērā arī austrumnieciskās folkloras sintēzes iespējas" vai, piemēram, Juris Kulakovs rādījis tendenci uz rokmūzikas teatralizāciju tieši muzikālajā sfērā, kur "katra dziesma kļūst par nelielu uzvedumu, pat muzikāli dramatisku ainu ar specifisku sižetisku, līdz ar to individualizētu muzikālu risinājumu". Parādījās tendence profesionalizēt un neatstāt pašplūsmai nevienu no ansambļu uzstāšanās elementiem – tērpus, gaismas, skatuvisko darbību. Atklājās latviešu grupu orientācija uz muzikāli labi izglītotu

klausītāju, par ko liecināja arī radoši meklējumi modernisma sfērā, tieksme uz akadēmiskās un popmūzikas sintēzi. Diemžēl otra ansambļu daļa parādīja visai tradicionāli domājošus autorus, kuriem varbūt pietrūkusi profesionālā izglītība.³²⁵

1988. gada "Liepājas dzintars" parādīja, ka Latvijas popmūzikas īpatnība, pēc Ingridas Zemzares domām, ir autoransambļi un nevis zvaigznes, kurām tiek pakļauts ansamblis, piemēram, Mārtiņa Brauna, Imanta Kalniņa, Jāņa Lūsēna, Jura Kulakova u. c. ansambļi, ka Liepājas festivāls "no raibas vēlamības ir sakoncentrējies par profesionālu, augstvērtīgu, māksliniecisku realitāti", ka tam ir sava seja – stingra orientācija uz rokmūzikas stilistisko vilni visā tās attīstībā: no kantri līdz hārdrokam.³²⁶

Ar 1989. gadu festivāls "Liepājas dzintars" kļuva par vairākdienu svētkiem atmodas gaisotnē ar futbola mačiem, rokenrola nakti u. c. pasākumiem, kad noslēguma koncertā uz skatuves kāpa Ieva Akurātere ar dziesmu "Palīdzī, Dievs..."³²⁷

2006. gadā festivāla trīsdesmitgadē konstatēts, ka kopš dibināšanas tajā piedalījušies 303 muzikālie kolektīvi, kas nākuši no 20

*Ieva Akurātere "Pērkona"
koncertā. 1988. gads*

valstīm, bet Latvija festivālā bijusi pārstāvēta ar 170 grupām un mūziķu kolektīviem, bet tikai 1989. gadā festivālā varējuši ierasties "īstie" ārzemnieki, par kuriem tika uzskatīti ārpus PSRS robežām dzīvojošie.³²⁸

Estrādes kolektīvi līdzās kora dziedāšanai ir bijuši aktīvākie Latvijas atmodas rosinātāji. To popularitātei nav kaitējuši arī Kultūras ministrijas un citu instanču veiktie pasākumi, ierobežojot ansambļu panākumus sabiedrības aktivizēšanā. Dziedātājas I. Akurātere un O. Rajecka kļuvušas par atmodas un barikāžu laika simboliem.

Līdz ar to var konstatēt, ka estrādes māksla ieņēmusi stabili vietu latviešu amatiermākslas klāstā.

Folkloras ansambļu un etnogrāfisko kopu pirmsākumus Latvijā varam saskatīt jau 19. gadsimta beigās, kad III Vispārīgajos latviešu Dziedāšanas svētkos 1988. gadā E. Vignera vadībā notikusi apdziedāšanās, izmantojot Kurzemes daudzbalssīgās apdziedāšanās dziesmas.

Pirmo folkloras ansambli radījuši A. Jurjāns un P. Ozoliņš 1896. gadā, kad Rīgā notika X Viskrievijas arheoloģijas kongress. Kongresa pasākumos ap 100 koristu, aktrises Dace Akmentiņa un Maija Brigadere skandējušas latviešu malēju, vērpēju, pieguļnieku un ganu, kā arī rotāšanas, precību un kāzu dziesmas ainās no tautas dzīves.³²⁹

Vairāki etnogrāfiskie ansambļi radušies Latvijas valsts laikā Alsungā, Bārtā, Rucavā, Nīcā 20. gadsimta 20.–30. gados E. Melngaiļa aktīvās folkloristiskās darbības ietekmē. Tādēļ arī 1941. gadā pēc padomju okupācijas Latvijā, kad tika gatavota programma latviešu mākslas dekādei Maskavā, tajā varēja plānot arī Nīcas, Bārtas un Rucavas etnogrāfisko ansambļu piedalīšanos.³³⁰

Pēc Otrā pasaules kara folkloras kustība sāka atdzimt 50. gados. 1954. gadā Preiļu rajona Dziesmu dienās uzstājās Ždanova vārdā nosauktā kolhoza folkloras ansamblis. 1955. gada 1. maijā Rīgā notika Preiļu, Nīcas, Bārtas etnogrāfisko ansambļu uzvedumi. Priekules kolhoza "Vētra" un Bārtas ciema ansamblis izveidoja uzvedumu "Vakars kolhozā "Bārta"", kur savienotas

tautas tradīcijas ar tagadni, arī uzvedums "Latviešu kāzas Nīcā" bija sakārtots kā profesionalizēta izrāde, kur dziesmas un dejas realizētas simfoniskā orķestra pavadījumā.³³¹ Līdzīgā veidā diriģentu, kostīmu mākslinieku piegludinātus un skaļumā pielklusinātus Nīcas, Bārtas un Preiļu ansambļus pārstāvēt Latviju aizveda uz mākslas dekādi Maskavā 1955. gadā. Orientieris negatīvā nozīmē bija Latvijā 1947. gadā noorganizētais profesionālais ansamblis "Sakta", kurā ar aranžētām tautas melodijām uzstājās vokālais ansamblis un orķestris, bet horeogrāfu radītās tautas dejas, tehniski noslīpētas, rādīja kā vispārēju estētisku vērtību, nevis kā kultūras mantojumu. Vispasaules jaunatnes un studentu festivālā Maskavā 1957. gadā piedalījās Ventspils etnogrāfiskais ansamblis, kurš jau 1956. gadā demonstrēja jaunu pieeju folkloras materiālam, bez īpašas režisēšanas skandējot senās lībiešu dziesmas un rādot senās dejas, tikai programmas otrajā daļā iesaistot sociālistiskās ikdienas folklorizētu materiālu, ietverot arī anekdotes.³³² Gatavojoties 1957. gada festivālam, etnogrāfisks uzvedums izrādīts arī Daugavpilī Kultūras namā. Tajā izmantoti folkloras ekspedīcijā savāktie materiāli. Uzvedumā piedalījušies 32 koristi, dejojāji un teicēji, orķestris 27 mūziķu sastāvā, arī dzejniece S. Kaldupe.³³³

Plašu četru cēlienu uzvedumu "Saulgrieži" izveidoja Marga Tetere LRAP kultūras namā, kur 2. cēlienā rādīja Līgosvētkus, bet 4. cēlienā – ziemas saulgriežus ar ķekatām un citām senlatviešu izdarībām.³³⁴ 1957. gadā notikušajā etnogrāfisko ansambļu skatē bez "Saulgriežu" uzveduma piedalījās arī ventspilnieki ar uzvedumu "Līvu zeme – Dzintarzeme", Liepājas rajona Nīcas ciems ar "Precību" uzvedumu, divi skolēnu etnogrāfiskie ansambļi, arī Rīgas 21. vidusskola ar uzvedumu "Meteņi".³³⁵

1958. gadā, gatavojoties Latgales kultūras nedēļai Rīgā, sarosījās arī etnogrāfiskie ansambļi Latgalē. Piemēram, Bērzgales ansamblis vāca materiālus uzvedumam "Talka Latgalē" un "Latgaļu kāzu dziesmu svītai", Rīgā piedalījās arī citas Latgales kopas. Jauns folkloras ansamblis A. Salaka vadībā izveidojās arī Valmierā 1959. gadā, un notika jau pirmais koncerts ar nosaukumu "Spēlēju, dancoju".³³⁶

Etnogrāfisko ansambļu rašanos sekmēja LPSR ZA un tās Valodas un literatūras institūta folkloras nodaļas no 1947. gada veiktās ikgadējās folkloras vākšanas ekspedīcijas. Attiecīgajā novadā ekspedīcijas parasti beidzās ar koncertiem, kuros iekļāva lekcijas, sniedza atskaites, uzstājās "teicēji", kas arī bija galvenie nākamo etnogrāfisko ansambļu rašanās rosinātāji. Piemēram, 1956. gada Rēzeknes un Maltas rajonu ekspedīcijas noslēgumā piedalījās Rikavas ansamblis, kas nodibinājies 1955. gadā, bet paspējis jau repertuārā iekļaut pāri par 30 seno latgaliešu dziesmu, sagatavojis uzvedumu "Vakarēšana Latgalē". Ekspedīcijas laikā no jauna nodibinājās Bērzgales ciema etnogrāfiskais ansamblis. Pēc 1959. gada ekspedīcijas noslēguma Preiļos Latgalē jau tapa 10 jauni folkloras ansambļi. 1961. gada ekspedīcijas nobeigumā Kurzemē piedalījās jau zināmie Nīcas un Rucavas ansambļi un arī no jauna izveidotie Sikšņu, Medzes, Vērgales etnogrāfiskie ansambļi un Bārtas jauniešu horeogrāfiskais ansamblis.³³⁷

1959., 1960. gada politiskie notikumi skāra arī folkloristu darbību. It kā nekas jau netika aizliegts, mainījās tikai saturs. Piemēram, 1962. gada ZA ekspedīcijai par pētījumu objektiem Latgalē izvirzīts zemnieku un rūpniecības strādnieku dzīves veids Latvijā 19. un 20. gadsimtā, bet parasto folkloras kopu saietā vietā ekspedīcijas noslēgumā noskatīti bērņības svētki kolhozā "Dzirkstele" un mirušo piemiņas diena Aglonā.³³⁸ Šāda ekspedīciju tematika noteikta galvenokārt tādēļ, lai pēc iespējas mazāk vajadzētu pieskarties latviešu nacionālām kultūras vērtībām. Kaut gan muzikologs J. Vītolīņš, piedaloties 1970. gadā Starptautiskās muzikālās audzināšanas biedrības konferencē Maskavā, guvis tur apstiprinājušos atziņu, ka bērņu muzikālās audzināšanas pamatā jāliek tautasdziesma, taču Latvijā tajā laikā tas bija utopiski. Tautasdziesmu neviens jau it kā aizliedzis nebija, bet nebija arī atļāvis. Madonas rajona folkloristu noslēguma skatē uzaicināti kori, dziesmu un deju ansambļi, koklētāju ansambļi, teicēju ansamblis, tikai ne folkloras kopas.³³⁹

Kautrīgi folkloras kopu darbības atsākšanas mēģinājumi notika 1972. gadā, kad Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā divas svēt-

dienas pēc kārtas notika Rikavas ciema etnogrāfiskā kolektīva uzvedums "Gaidīdama kāzu dienu, dziesmas tinu kamolā" un Rīgas Celtniecības kultūras nama un Ventspils rajona amatieru uzvedums "Lībiešu sētā".³⁴⁰ Uzdrošinājās arī Ventspils folkloristi, 1971. gadā noformējoties par folkloras ansambli "Līvlist". Grupa veidoja savu īpatnēju darbības līniju, balstoties uz tautasdziesmu apdarēm un kuplu, korim tuvu skanējumu, saturā atklājot seno līvu mantojumu. Šāds traktējums vairāk atbilda pie estrādes mūzikas pieradušiem jauniešiem, bet primitīvas un rupjas viņiem varētu likties senās ieražu dziesmas. Tāpēc, atgriežoties aprītē, folklorā veica dubultu funkciju, no vienas puses – protestēja pret mūžīgajiem valdības aizliegumiem, no otras puses – centās atrast pareizo folkloras kopu darbības saturu un formas.

Spēcīgs stimuls tālākai folkloras kustības attīstībai bija 1978. gadā vecajā Dailes teātrī sarīkotā folkloras pēcpusdienu, ko organizēja LPSR ZA sakarā ar pirmās padomju laika folkloras ekspedīcijas 30. gadadienu. Rīgā bija saaicināti ekspedīcijās apzinātie tautasdziesmu teicēji, etnogrāfiskās kopas, ziņģu un romanču dziedātāji, pusestrādiskas zaļumbalļu kapellas, spēlmaņi un dancotāji. Izrādījās, ka folkloras kopas nav zudušas, to darbība bijusi tikai pieklusināta, un kā stiprāks pamats atklājās tautasdziesma, jo uz tās pamata attīstījusies mūsu tautas nacionālā kultūra. Gribas atgādināt V. Bērziņas teikto: "Senās ieražas un ar tām saistītā folklorā verdzībā nospiegtajai tautai ir viss – brīvības atgāda, patvērums, netaisnības izlīdzinātāja. Tā ir uguns, kas paslēpta un svēti glabāta zem biezas pelnu kārtas par spīti visiem aizliegumiem..."³⁴¹ Liekas, ka to saprata arī skatītāji pārpildītajā teātra zālē un ārpusē palikušie, jo publikas ieinteresētības dēļ koncerts bija vēlreiz jāatkārto.

80. gados sākās intensīva interese par latviešu un cittautu folkloru, kā arī par to, kā folkloras kustība attīstīsies turpmāk. Piemēram, Mākslas darbinieku namā 1980. gada martā notika sarīkojums "Tautu balsis dziesmā", kurā ar folkloras ansambļa "Skandinieki" piedalīšanos risināja sarunu par Knuta Skujenieka Eiropas tautu dziesmu atdzejojumiem. 1980. gada

decembrī Literatūras propagandas birojs sarīkoja vakarus par tēmām "Tautasdziesma" un "Novadu dziesmas", kuros ar komentāriem piedalījās muzikologs A. Klotiņš. Bet folkloras ansamblis "Skandinieki" pirmo reizi darbībā iesaistīja skatītājus.³⁴² Presē risināti arī teorētiski jautājumi, piemēram, V. Bendorfa rakstā "Ko darīt ar mūsu tautas dziesmu?" laikrakstā "Literatūra un Māksla" risināts jautājums par folkloras autentiskumu u. c.³⁴³

Kustības turpinājumu aktualizēja LVK Kultūrizglītības darbinieku nodaļas svētku režisūras absolventes Monika Livdāne un Liāna Ose, savos diplomdarbos rīkojot folkloras svētkus Preiļos un Ogrē 1980. gadā ar plašu folkloras ansambļu piedalīšanos.³⁴⁴ 1981. gada rudenī Rīgā svinētie Jurjānu Andreja svētki pārvērtās par folkloras festivālu, kurā piedalījās arī kopas no Igaunijas un Lietuvas. Labākajās koncertzālēs notika koncerti, bet Rakstnieku savienības zālē – konference, kurā risināja folkloras teorijas un metodikas jautājumus. Svētkos atklājās jaunu folkloras ansambļu rinda – "Savieši", "Ilgi", Madonas "Skandinieki", Ķeguma jaunieši, "Zemgales novadnieki", "Sendziesma", Siguldas "Senleja", Valmieras stikla šķiedras rūpnīcas "Daina", "Budēji", "Dandari" u. c.

Folkloras svētki Ogres estrādē 1980. gadā

Notikumiem bagāts folkloristu kustībā bija 1982. gads. Martā Jelgavas rajona kultūras namā jau otro reizi notika Tautas mākslas dienas, kurā folkloras kopas veidoja programmu ar cilvēka mūža un gadskārtu dziesmām, ar ieražu svinību uzvedumiem, Madonas rajona folkloras kopas piedalījās Muzeja dienu svētkos brāļu Jurjānu muzejā Meņģelos.

Lai gūtu pārskatu par etnogrāfisko un folkloras ansambļu darbību Latvijā, 1982. gadā Kultūras ministrija sarīkoja skati visos Latvijas novados: 24. aprīli – Siguldā, 25. aprīli – Preiļos, 22. maijā – Aizputē, 23. maijā – Lielvārdē. Par lielo ieinteresētību folkloras kustībā liecina fakts, ka zonālajās skatēs piedalījās pavisam 42 folkloras ansambļi. Tur atklājās, ka ansambļi devuši priekšroku neapdarinātai tautasdziesmai, tās dabiski vienkāršam priekšnesuma veidam. Iepriecinošs bija konstatējums, ka folkloras ansambļos iesaistījušās dažādas ļaužu paaudzes un tie pamatā izmantojuši savu novadu materiālus. Pēdējos gados gaismā celtas arī daudzas senas melodijas, bet Bārtas, Otaņķu un Gudenieku ansambļi dziedāja no paaudzēm mantotās dziesmas. Realizēti vairāki uzvedumi, piemēram, "Sestdienas vakars lauku sētā", "Vakarēšana Malienā", "Caur sidraba birzi gāju" u. c. Kā jaunums atklājies Dricēnu bērnu folkloras ansamblis ar ganu dziesmām un vairāku ansambļu veidotie dialogi dziesmās starp vīriem un sievietēm.³⁴⁵

Noslēguma skatē Aizputē 24. un 25. jūlijā piedalījās 25 folkloras kopas ar 300 dalībniekiem. Skates vadmotīvs – jaunās ražas iedziedāšana ar aicinājumu visiem līdzīgi dziedāt. Pasākumos piedalījās un tika sumināti ilggadējie folkloras teicēji. Lai attaisnotu prasību par sasaisti ar sociālistisko ikdienu, visi piedalījās siena talkā kolhozā "Komunisms". Noslēguma sarīkojums pēc dalībnieku gājiena turpinājās Misiņkalnā ar piegulnieku uguns kuriem, kopīgu sadziedāšanos un apdziedāšanos.³⁴⁶

Nākamajos gados jau regulāri notika ne tikai vietēja rakstura folkloras ansambļu pasākumi, bet arī lielāki starprajonu un republikas folkloristu saieti. Piemēram, 1984. gada martā izskanēja Vissavienības bērnu un jauniešu nedēļai veltīts bērnu un jauniešu folkloras kopu koncerts LVU aulā, kurā piedalījās

deviņi ansambļi, kas pieteica samērā jaunus un perspektīvus tautas muzicēšanas aizsākumus. Koncerts beidzās ar kopīgām rotaļām. Tā paša gada aprīlī notika folkloras dienas Rēzeknes pusē – Lendžos, kur sapulcējās vairāki folkloras ansambļi uz kopīgu pavasara svētku iedziedāšanu. Visi noklausījās arī A. Kūkoja lasījumu par folkloras lomu tautas garīgās kultūras apzināšanā. 1986.gada augustā notika F. Brīvzemniekam veltīta pēcpusdiena Rīgā Arkādija parkā. Šeit sapulcējās retāk dzirdētie ansambļi no Kurzemes, bet "Skandinieki" parādīja savu dziļo tautas mantojuma izpratni, izpildot J. Graubiņa Grievaltas dziesmas. Dundagas bērnu folkloras kopas vadītājs kopīgi ar bērniem atzinis: "Mēs esam tā paaudze, kam dabiskā saite ar folkloras teicējiem pārrauta, tāpēc savas dziedātās dziesmas meklējam grāmatās."³⁴⁷ Domājot par jaunatni un tās saistību ar folkloru, 1984. gadā sarīkota K. Barona 150 gadu jubilejai veltīta teorētiska konference "Tautasdziesma un mūsdienu kultūra".

Ja iepriekšējos gados folkloras kopas nav pievērsušās gadskārtu ieražu svētku atspoguļošanai uzvedumos, jo, domājams, sapratušas, ka valdībai tas varētu nepatikt, tad 1986. gadā izsludinātās skates ietvaros vienā no uzdevumiem pat ieteikts folk-

*Folkloras kopas F. Brīvzemniekam veltītajā pēcpusdienā
Arkādija parkā 1986. gadā*

loras materiālu izmantot tradīciju rituālos un gadskārtu ieražu svētkos, kas gan presē nodēvēti par kalendāriem ieražu svētkiem. Jau gada nogalē folkloristi centās šo ieteikumu realizēt. Rīgā "Ziemeļblāzmas" kultūras namā Ziemassvētku jeb Ziemas saulgriežu svētku blūča vakaru svinēja Rīgas un Ogres rajona folkloras kopas, blūča vakaru ar rotaļām un budēļiem aizvadīja arī Siguldā ar folkloras ansambļa "Senleja" piedalīšanos.

Arī otrā skate notika pa zonām ar noslēgumu Siguldā 1987. gada vasarā. Divu dienu pasākumi risinājās gan K. Barona un Ata Kronvalda piemiņas vietās, gan Turaidas Dainu kalnā ar noslēguma koncertu skatītāju pārpildītā estrādē.³⁴⁸

Ar folkloru saistīta rosība notika arī citur visā Padomju Savienībā. Lietuvā ikgadēji folkloras festivāli notika jau no 1975. gada, bet pirmo reizi Viļņā no Latvijas piedalījās "Skandinieki" 1986. gadā ar Grievaltas dziesmu izpildījumu. 1986. gada nogalē Maskavā PSRS KM dibināja folkloras mākslas Vissavienības radošo darbnīcu, kura reizi mēnesī plānoja rīkot republiku folkloras kopu pieredzes apmaiņu. Latviju pasākumā pārstāvēja "Skandinieki", "Senleja", "Budēļi", "Klinči" u. c. 1987. gada maijā Maskavā notika arī PSRS Komponistu savienības folk-

Folkloras kopu noslēguma skatē Siguldā 1987. gadā

loras komisijas rīkota konference, kurā konstatēja, ka folkloras kultūrveidojošā ietekme ir apdraudēta, jo pilsētas jauniešu socializācijas process turas pretī tās iesakņošanai un dziļākai izpētei, ka jaunieši folkloru uztver visdrīzāk kā eksotiku. Tādēļ konferencē izteikts aicinājums veikt folkloras rekultivāciju.³⁴⁹

Arī Latvijā 80. gadu vidū beidzot radās vajadzība pēc noteiktas teorētiskas bagāžas folkloras jautājumos. Dažādus jautājumus folkloristu saietos un koncertos risināja K. Skujenieks, A. Kūkojs, V. Bendorfs, A. Krūmiņš, B. Mežale, bet plašu izsmeļošu publikāciju presē realizēja A. Klotiņš 1988. gadā. Viņa paustā pamatdoma – folkloras ansambļu loma un uzdevumi ir daudz plašāki par aizmirstu tautasdziesmu atgādināšanu, ka nepietiek ar folkloras teksta apguves līmeni, ir jāiekļaujas arī folkloras psiholoģiskajā un sociālajā mehānismā. Muzikologs strikti noliedza uz folkloras grupām attiecināto jēdzienu “tautas māksla” vai “mūsdienu tautas daiļrade”, kas dažkārt nenozīmējot neko citu, kā tautas tērpos apģērbtu māksliniecisko pašdarbību un pat profesionālismu. Zināmu skaidrību autors centās ieviest arī folkloras grupu nosaukumos, uzsverot, ka “etnogrāfiska kopa” ir ļaužu grupa, kas turpina un kopj sava

Jēkabpils rajona Dignājas teicējas – Sēlijas novada etnogrāfiskās kultūras nesējas

novada folkloru un tradicionālo etnisko kultūru, ko pārman-tojusi nepārtrauktā mutvārdu tradīcijas ceļā, piemēram, Gude-nieku kopa. "Folkloras kopu" arī var dēvēt par etniskās kultū-ras tālāknesēju, taču tādu, kas mutvārdu tradīciju apguvusi no pierakstiem, liecībām, paraugiem, un viņi savā priekšnesumā tiecas saglabāt etniskās kultūras dažādo izpausmju organisku kopumu. Savukārt folkloras mantojums ir tas, kas ļauj folkloras kopām realizēt sevi kā etniski noteiktus cilvēkus. Viņi rāda ne-vis mākslu, bet paši sevi – kā ļoti dziļu etnisko tradīciju sank-cionētu cilvēcisko vērtību nesēju. Un klausītāji atsaucas ar to, ka jūt šīs vispārcilvēciskās īpašības, ko satur šīs etniskās tradi-cijas.³⁵⁰

Vēl kādas sīkas nianšes A. Klotiņš saskatīja "ansambļa" un "kopas" nosaukumos, taču faktiski šie nosaukumi tika lietoti kā sinonīmi. Pie tam arī tīru etnogrāfisko ansambļu diez vai ir bijis, jo bez tiešā ceļā mantotiem materiāliem ansambļi jeb kopas iz-pildīja arī no pierakstiem vai nostāstiem veidotus priekšnesu-mus. Daudz svarīgāks laikam toreiz bija Knuta Skujenieka se-cinājums: "Ir pienācis laiks ierādīt folkloras kustībai to vietu, ko tā ir pelnījusi, ja nācījas saliedēšana kādreiz bija kora dziesmas, tad tagad – folkloras nacionāli patriotiskā misija. Tomēr pagai-dām tā vēl atrodas diskriminētā stāvoklī. Ansambļu darbs, lai cik tas būtu profesionāls vai neprofesionāls, vai autentisks, šo-brīd ir daudz lielāks kultūrspēks, nekā tas parasti tiek atzīts."³⁵¹

Maskavā savukārt domāja par to, kā folkloru izmantot in-ternacionālajā audzināšanā un PSRS politiskās vienības stip-rināšanā, tādā veidā nonākot pie festivāla idejas. Padomju Savienība jau bija UNESCO starptautisko folkloras festivālu organizācijas CIOFF dalībvalsts, bet pašai savu festivālu nebija. PSRS Tautas mākslas nams secinājis, ka festivālam piemērots amatiermākslas līmenis sasniegts tikai Baltijas republikās, kur tad arī varētu organizēt folkloras festivālu. Tā 1987. gadā Viļņā notika pirmais starptautiskais folkloras festivāls "*Baltica*", kurā piedalījās Igaunija, Latvija, Lietuva un arī viesi.³⁵²

Pirms Latvijā plānotā festivāla tika veikts rūpīgs folkloras ansambļu sagatavošanās darbs. 1988. gada februārī Filharmo-

nijas zālē notika Latgales novada dziesmu vakars ar B. Mežaļas ievadvārdiem un septiņu Latgales ansambļu piedalīšanos. Tajā pat laikā Līvberzē Jelgavas rajonā sanāca republikas folkloristu seminārs, kur piedalījās kopu vadītāji un muzikanti. Vēlāk pavasarī Filharmonijas zālē varēja skatīt visu novadu folkloras ansambļu koncertus.

1988. gadā starptautiskais folkloras festivāls "Baltica" notika Rīgā. Festivāla režisors P. Pētersons un scenāriste rakstniece M. Zālite bija spiesti cīnīties ar Latvijas PSR Kultūras ministra vietnieku G. Pelēko par svētku organizācijas ideoloģijas jautājumiem. Konflikta būtība – autentiskas folkloras nesavienojamība ar daudzus gadu desmitus kultivēto pseidotautisko ārišķību, pompozitāti un neīstumu. Organizatori centās pierādīt, ka folkloras svētki nav tautas deju vai dziesmu svētki. Nevar prasīt, lai ar folkloru demonstrētu latviešu nācijas nemitīgo uzplaukumu un augšupeju, dzīvesprieku un sociālo optimismu kā padomju dzīves veida neatņemamu sastāvdaļu. Folklorā, kā teicis P. Pētersons, nav vispārēja jautrība, trallināšana vai lēkāšana, tai ir dziļāki pamati un dziļāki ētiskie uzdevumi. Tā ir nevis izrādīšanās, bet gremdēšanās sevī. Tā ir zināma veida koncentrēšanās,

*Tūkstošgalvainā cilvēku masa Doma laukumā 1988. gadā
festivālā "Baltica"*

meditācija un arī savstarpēja iedarbība, cilvēka sūtības atgādinājums. Tam piedien rituāla raksturs, un tajā valda zināma nopietnība. Galvenais katrā tautasdziesmā ir nevis teksts un vārdi, bet situācija, kurā šī dziesma ir dziedāta – svētkos, vakarēšanā, kāzās, bērēs u. c.³⁵³

Ar LKP ideoloģijas daļas vadītāja A. Gorbunova svētību izdevās plānoto realizēt. Rīgā valdija vispārcilvēcisks strāvojums. Kā atceras M. Zālīte: "Rīgā bija iemitinājusies tautu Dvēsele. Tā bija. Es to redzēju." Baltijas valstis gājienā un koncertos pirmo reizi kā alkas pēc neatkarības demonstrēja savus neatkarīgo valstu karogus. Par atmosfēru Rīgā festivāla dienās liecināja fakts, ka Doma laukumā tūkstošgalvainā cilvēku masā pazudušo rokas pulksteni atraduši un atdevuši īpašniekam. Gājiena pavadītājos redzēts mazāk smieklu kā asaru – prieka asaru.³⁵⁴ Festivāls Rīgā kļuva par Latvijas organizētās folkloras desmitgadi. Iedibinājās arī tradīcija, ka festivāla koncerti notiek arī citās republikas pilsētās, piemēram, Cēsīs un Ogrē.

1989. gadā Rīgā, apvienojoties Igaunijas, Latvijas un Lietuvas nacionālajām folkloras biedrībām, tika nodibināta folkloras asociācija "Baltika" ar mērķi saglabāt un popularizēt Baltijas val-

*Bērnu un jauniešu folkloras svētki "Pulkā eimu, pulkā teku"
LVU aulā*

stu etnisko kultūru. Tajā pašā gadā Čehoslovākijā notiekošajai CIOFF 20. ģenerālajai asamblejai tika iesniegts "Baltikas" pieteikums par uzņemšanu starptautiskajā asociācijā par pilntiesīgu locekli. 1990. gada septembrī 21. CIOFF ģenerālajā asamblejā "Baltikas" iesniegums tika akceptēts, neatkarīgi no Padomju Savienības. Līdz ar to tā bija pirmā starptautiskā organizācija, kas pieņēma vēl neatkarību neguvušas valstis par pilntiesīgām tās locekļēm.³⁵⁵

1989. gadā festivāls notika Tallinā, bet Latvijā LVU folkloristi kopā ar Bērnu fondu aicināja Rīgā tikties bērnu un jaunatnes folkloras kopas, lai vēlāk organizētu Starptautiskus bērnu un jauniešu folkloras svētkus "Pulkā eimu, pulkā teku". No tā laika arī turpinās tradīcija kopā pulcināt bērnu un jauniešu folkloras kopas.

1990. gadā Viļņā plānotais festivāls "Baltica" politisku notikumu dēļ tika atcelts. 1991. gadā tas atkal notika Rīgā. Ja 1988. gadu varēja uzskatīt par pirmo uzdrošināšanos, tad 1991. gadā festivāls aizritēja ar plašu vērienu – dižkoncertiem Nacionālajā teātrī, noslēguma koncertu Mežaparka lielajā estrādē. Pasākumi pieskandināja Turaidu, Brīvdabas muzeju, Rīgas laukumus, ielas, rajonu pilsētas – Preiļus, Balvus, Liepāju, Ventspili. Piedalījās ārzemju viesi no Zviedrijas, Norvēģijas, Īrijas, Īslandes, Polijas, Ungārijas, Francijas u. c., pavisam 30 vieskolektīvu.

Tā kā Latvijas kopu stiprā puse izrādījās dziesmu un ieražu folklorā, tad te festivāli veidoti tematiski. Iepriekšējā festivālā risināja jūras, pilskalnu un Rīgas pilsētas tēmas, 1991. gadā – ģimene un viss, kas folklorā saistās ar to.

Arī folkloras kustībai līdzās dziesmu svētkiem bija izcila loma cīņā par Latvijas neatkarību, jo tā vislabāk atklāja, kāds ir patiesais latviešu dzīves veids un domāšana, kā arī to, ka latviešu tauta daudzus gadsimtus ir cīnījusies par neatkarību, saglabājot vitālu spēku, pretojoties vardarbībai ar dziesmu un labestību. Folkloras galvenā vērtība izrādījās pati folkloriskā izturēšanās, pārsviezdamās arī uz klausītājiem.

Citi žanri

No muzikālajiem žanriem **vokālie ansambļi** ieguva visumā lielu popularitāti sociālisma periodā Latvijā. Ja pirmajos pēckara gados neizdevās saorganizēt kori dziedātāju trūkuma dēļ, tad vismaz ansamblis sanāca. Bez tam, realizējot obligāto prasību par aģitbrigādes nepieciešamību, bija vajadzīgi arī muzikāli priekšnesumi, bet koris mobilajā formā neiederējās, tādēļ bija jāmeklē kāda mazāka vienība.

Zināms paraugs, iespējams, bija Rīgas radiofona vokāli instrumentālais ansamblis "Deviņi bāleļiņi", kurš darbojās no 1935. līdz 1947. gadam. Repertuāru ansamblim gādāja E. Melngailis, veidodams aranžējumus un nojaukdams robežu starp tautas un oriģinālmūziku.³⁵⁶

Vēlākajos gados, kad sākās "padomju tradīciju" organizēšanas laiks, emocionālo fonu parasti veidoja vokālie ansambļi. Taču jau 50. gados Latvijā veidojās arī klasiskas vokālo ansambļu vienības, kuras ilgus gadus darbojās kā aktīvi koncertējoši kolektīvi. Piemēram, Rīgas Medicīnas darbinieku kultūras nama vīru vokālais kvartets dibināts 1953. gadā, 1963. gadā svinēja savas pastāvēšanas desmitgadi, 1983. gadā kvartets atskatījās uz 30 gadu darbu un caurmērā veiktajiem 50 koncertiem gadā. 1966. gadā savas pastāvēšanas desmitgadi svinēja arī Talsu vīru vokālais kvartets. Līdzīgs vokālais kvartets darbojās Gulbenē no 1957. gada, VEF kultūras pilī regulāri uzstājās māsas Meikstumas un vīru vokālais kvartets un vēl citi stabili kolektīvi republikā.

Lai gūtu pārskatu par vokālo ansambļu darbību, veicinātu "padomju repertuāra ieviešanu un ansambļu idejiski mākslinieciskā līmeņa celšanu", Kultūras ministrija izsludināja vokālo ansambļu skati no 1963. gada oktobra līdz decembrim.³⁵⁷ Rajonu skates parādīja, ka eksistē visumā liels ansambļu skaits, tikai grūtības rada skaņdarbu trūkums repertuāros. Arī mākslinieciskais līmenis bija visumā zems. Piemēram, Gulbenes rajonā darbojušies 30 vokālie ansambļi, bet skatē piedalījās tikai 6, Kuldīgas rajonā no 28 ansambļiem skatē piedalījās tikai 8. Nākamajos gados mākslinieciskais līmenis paaugstinājās, taču

maz bija klasisko vienību – duetu un kvartetu, maz arī solistu vokālistu. Tāpēc arī 1974. gada skate izsludināta kā vokālo ansambļu un solistu vokālistu konkurss.

No 1975. gada skates notika jau trīs kārtās – rajonos, zonās un republikā. Noslēguma skati parasti organizēja Rīgā, izņemot 1975. gadu, kad tā sarīkota Siguldā. 1978. gadā vokālie ansambļi jau dalīti grupās: vīru, sieviešu un jauktie ansambļi, pie tam izvirzīti arī noteikumi repertuāram – jābūt patriotiskām dziesmām par Latvijas izaugsmi, tautu draudzību, cīņu par mieru.³⁵⁸

80. gadu vokālo ansambļu skatēs atļauts dziesmu pavadījumam izmantot instrumentālas grupas, taču nedrīkstēja piedalīties tipiski estrādes ansambļi un solisti.³⁵⁹ Ka vokālie ansambļi kā amatiermākslas žanrs pastāvēja arī 90. gados, liecina fakts, ka 1991. gadā Ziemassvētkiem veltītajā festivālā pieteikušies 19 vokālie ansambļi. Taču estrādes orķestros ansambļi vairs netika iekļauti un tie kuplināja galvenokārt tradīciju pasākumus un dažādus tematiskos vakarus.

Rīgā darbojās arī amatieru **vokālās studijas**, kurās individuāli solo dziedāšanu apguva interesenti galvenokārt perso-

Olaines kultūras nama bērnu vokālais ansamblis. 1976. gads

niskas ieinteresētības dēļ, jo publiska uzstāšanās notika tikai gada atskaites koncertos un retu reizi amatiermākslas kopējos klubu koncertos. Visilgāk šāda studija pastāvēja VEF kultūras pilī (no 1945. gada) ar caurmēra dalībnieku skaitu 25–30 cilvēku. No 1952. gada vokālās studijas darbojās arī LRAP un Rīgas Radiorūpnīcas kultūras namos.

Estrādes solistu vokālistu aprūpi uzņēmās Rīgas rajona Kultūras nodaļa, rīkojot amatieru solistu vokālistu festivālu "Gaujas atbalss" Siguldā, sākot ar 1982. gadu. Paralēli organizēti arī estrādes dziesmu konkursi par noteiktu tēmu, piemēram, 1982. gadā – "Cilvēks un daba", kad noslēguma koncerts notika Siguldas brīvdabas estrādē, kur kopīgi ar Gaujas Nacionālo parku, Siguldas kultūras namu un LPSR TV un radio rīkotajā festivālā solistu pavadījumus izpildīja A. Zaķa vadītais TV un radio estrādes un vieglās mūzikas orķestris.

Ikgadējais festivāls "Gaujas atbalss" ieguva popularitāti gan izpildītājos, gan skatītājos, piemēram, sestajā festivālā ar tēmu "Miers, cilvēks un daba" piedalījās 19 solisti un 8 vokāli instrumentālas grupas, atskaņotas arī 12 jaunrades dziesmas.³⁶⁰

No individuālajiem izpildītājiem pirmajos pēckara gados pastāvēja **daiļlasītāju pulciņi**, jo to līdzdalība bija nepieciešama gan aģitbrigādēs, gan amatiermākslas koncertos, gan padomju tradīciju un citos pasākumos. Bez tam daiļlasītāji daudzos gadījumos bija sarīkojumu ideoloģijas nesēji, runājot atbilstošu dzeju vai dokumentālus tekstus.

Sākumā daiļlasītāju skates organizēja kopā ar dramatiskajiem kolektīviem, bet 50. gados jau patstāvīgas tikai šā žanra pārstāvjiem. Piemēram, 1956. gadā skatei gatavojās 540 dalībnieki, uz otro posmu izvirzīti 83, bet finālā iekļauti tikai 11 runātāji.³⁶¹ 1959. gada skates nolikumā daiļlasītājiem jau paredzētas speciālas prasības – skatē varēja piedalīties tikai tie dalībnieki, kuri iestudējuši vismaz piecus priekšnesumus un noteikti piedalījušies aģitbrigāžu uzvedumos.³⁶²

60. gados daiļrunātāju skates bija ar tematisku ievirzi, piemēram, 1965. gadā – par godu Raiņa 100. dzimšanas dienai, 1969. gadā – Leņina 100. dzimšanas dienai.

70. gados skates rezultāti parādīja, ka lielāka uzmanība veltīta daiļlasītāju profesionalitātei, nevis tikai saturam. Uzsvērts, ka amatieri vairāk izlīdzas ar intuīciju, bez dzejoļa virszuduma sapratnes, ka darbam jābūt tuvam tā izpildītājam, taču diez vai runātājiem sevišķi mīļi bija dzejoļi, piemēram, par Ļeņinu, plašo padomju Dzimteni vai sociālistiskā darba pirmrindniekiem u. c. Domājams, ka to ļoti labi saprata arī skates žūrija un pieņēma kā nepieciešamību, vērtējot pārējo repertuāru.

80. gados daiļlasītāju skates gan notika, taču atsevišķi pulciņi kā tādi reti kur pastāvēja, jo estrādes koncertos daiļlasītāji vairs nebija vajadzīgi, dzeju un muzikāli literāras montāžas izpildīja dramatisko kolektīvu dalībnieki. Arī tradīciju pasākumu vadītāji kvalifikāciju paaugstināja kompleksi, iekļaujoties rituālu organizācijā, tā kā atsevišķu daiļlasītāju loma stipri samazinājās un šim amatiermākslas žanram vairs tik liela uzmanība netika veltīta.

Viens no jaunizveidotajiem žanriem pēc Otrā pasaules kara Latvijā bija **aģitbrigādes**. Žanra aizsākumi gan bija Latvijas valsts laikā 20. gadsimta 20. gados, kad aģitbrigādes vai toreiz tā sauktās "Zilās blūzes" noorganizēja kreisās arodbiedrības pēc

Profesionāli tehnisko skolu daiļlasītāju konkursa finālisti. 80. gadi

Padomju Savienības parauga. To saturā dominēja strādnieku aicināšana uz cīņu par sociālismu. Likvidējot kreiso arodbiedrību, Latvijā pārtrauca arī šo aģitbrigāžu darbību.

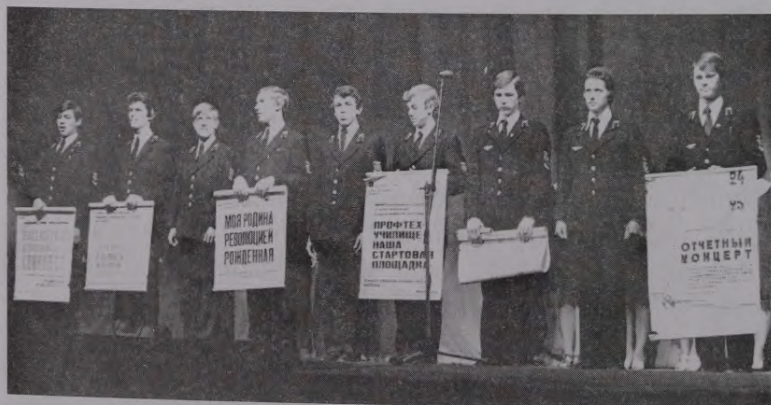
Ar citu saturu un uzdevumiem aģitbrigāžu darbību obligātā veidā Latvijā atjaunoja pēc Otrā pasaules kara jau 1945. gadā, kad to galvenie uzdevumi bija "cīņa par padomju ideoloģijas nostiprināšanu darbaļaužu apziņā", kā arī "piecgažu ekonomisko uzdevumu realizēšanas sekmēšana". Aģitbrigādes parasti bija nelielas cilvēku grupas, kurām līdzī izbraukumos un koncertos darbojās kāds aģitators – propagandists. Programmās parasti izmantoja vietējos faktus, kuros slavināja pirmrindniekus un kritizēja atpalicējus, bet aģitators izskaidroja jaunākos partijas lēmumus un uzdevumus, kas veicami darbaļaudīm. To visu sasaistīja ar dzejoļiem, skečiem, lugu fragmentiem, dejām, dziesmām un citiem priekšnesumiem. Uzstāšanās notika telpās, uz lauka, darbnīcās, rūpnīcu cehos, tautas namos u. c. Dažkārt līdzī veda arī nelielas izstādes, sienas avīzes, cīņas lapiņas u. c. uzskates līdzekļus. Aģitbrigāžu koncerti parasti tika saistīti ar dažādām kampaņām – vēlēšanu, pavasara sējas, rudens ražas novākšanas, meža materiālu sagatavošanas, partijas lēmumu propagandas u. c.

Aģitbrigāžu darbam rūpīgi sekoja partijas un valsts institūcijas. Tika norādīts, ka vēlēšanu sagatavošanas periodā pie katra kultūras nama jāorganizē 3–4, bet pie tautas nama 1–2 aģitbrigādes. Regulāri tika prasītas atskaites par to darbību un skaitu, taču kultūras darbinieki prata atskaites noformēt pietiekoši gudri, jo ar katru nākamo gadu aģitbrigāžu skaits stipri palielinājās, bet uzrādītajiem skaitļiem gan ne vienmēr var ticēt. Piemēram, 1947. gadā vēlēšanu periodā Latvijā darbojās 523 aģitbrigādes, kuras realizējušas 2175 koncertus, apkalpojot 243 tūkstošus vēlētāju, 1948. gadā – 958 brigādes uzstājušās 4820 reizes 442 879 klausītājiem, bet 1950. gadā – 1108 brigāžu 3168 koncertos pabijuši 183 300 klausītāju.³⁶³

Atskaites rāda, ka aģitbrigāžu un koncertu skaits palielinājies, bet klausītāju skaits samazinājies, kas liecina par to zemo lietderības koeficientu. Bez tam mazinājās arī iedzīvotāju inte-

rese, jo aģitbrigāžu saturs vienmēr bija ļoti politisks, bet mākslinieciskais līmenis stipri zems, jo programmu sagatavošanai vienmēr bija ļoti īss laika posms. Šāda forma prasīja ļoti vispusīgus un talantīgus cilvēkus, kas vienlīdz labi prot dziedāt, dejot, spēlēt teātri un arī sacerēt vajadzīgos tekstus tā, lai tie būtu interesanti, saprotami un emocionāli. Bet vienā tautas namā, kur vajadzīgas vismaz divas aģitbrigādes, tādu cilvēku daudzums diez vai atradās. Paplašinājās arī informācijas lauks – radio, laikraksti, TV, un politiskā informācija prasīja jau dziļāku analīzi un vērtējumu, ko aģitbrigādes nespēja sniegt. Tāpēc 50. gados aģitbrigādes uz kādu laiku savu aktualitāti zaudēja, lai atjaunotos 60. gados jau ar jauniem uzdevumiem.

60. gadi ieviesa aģitbrigāžu darbā zināmas izmaiņas – rīkojumi paredzēja, ka katrā klubu tipa iestādē jābūt pastāvīgi darbojošai aģitbrigādei, kuras galvenie uzdevumi ir partijas lēmumu propaganda ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Šajā sakarībā arī rīkoja aģitbrigāžu skates, piemēram, 1962. gadā, lai realizētu PSKP 22. kongresa lēmumus dzīvē, vajadzēja aktivizēt aģitbrigāžu darbu, celt to māksliniecisko līmeni, panākt, lai "aģitbrigādes mobilizē darbaaudis partijas lēmumu izpildei, lai popularizē pirmrindas pieredzi, cīnās pret buržuāziskām paliekām cilvēku apziņā". Skatē piedalījās 283 aģitbrigādes ar 3500 dalībniekiem.³⁶⁴

Dzelzceļnieku profesionāli tehniskās skolas aģitbrigāde. 1982. gads

1965. gada aģitbrigāžu skatē jau parādījās citas kvalitātes grupas – tie bija tematiski uzvedumi ar vietējo sadzīves faktu materiālu izmantošanu. Piemēram, par Madonas rajona sasniegumiem un trūkumiem mākslinieciskā veidā runāja uzvedums “Profilakse vienaldzīgajiem”, Balvi tēmu “Manu pilsētu sauc Balvi” atklāja estrādes koncerta veidā, Jēkabpils, Saldus, Cēsu un Kuldīgas aģitbrigādes risināja tēmu “Dzīve šaura – dzīve plaša”, bet Liepājas pilsēta, izmantojot kino, ēnu spēles un citus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, parādīja uzvedumu “Dūmi virs pilsētas”.³⁶⁵

Pavisam skatē piedalījās 300 aģitbrigādes ar 3670 dalībniekiem, uz starprajonu skati izvirzīti 30 kolektīvi. Kultūras ministrija secinājusi, ka mākslinieciskais līmenis uzlabojies, bijuši arī radoši meklējumi un labi scenāriji, taču saturā vairāk runāts par sadzīviskām norisēm, nevis par partijas uzdevumu risināšanu, pie tam daudzas pilsētas un arī rajoni ignorējuši prasību piedalīties aģitbrigāžu skatē.³⁶⁶

Iespējams, ka, vadoties no kultūras darbinieku nevēlēšanās aģitbrigādēs paust politiskus uzdevumus, 70. gadu skašu tēmas virzītas uz māksliniecisko darbošanos, neaizmirstot arī ideoloģiju, kas vairāk parādījās ārējā noformējumā, nevis saturā. Piemēram, 1977. gada skates devīze “Tautas masu mākslinieciskā daiļrade – Partijai, Dzimtenei, darbam” saturā izpaudās kā atskaite par amatiermākslas sasniegumiem.

80. gados nostiprinājās termins “mākslinieciskā aģitbrigāde”, taču informācija par skašu analizēm nav atrodamā. Domājams, ka piespiedu kārtā aģitbrigāžu organizēšana vairs nav bijusi iespējama un tās nodotas aizmirstībai.

80. gados vēl no amatiermākslas žanriem epizodiski parādījušies **krievu dziesmu un deju ansamblī**, bet tie masveidību neguva. Interese izrādīta arī par **cirka mākslu**, taču ar šo specifisko amatiermākslas žanru nodarbojās viena grupa Rīgā un otra – Daugavpilī, kuras pastāv vēl šodien.

Par īpašu žanru amatiermākslā var uzskatīt arī **diskotēkas**. Tie bija deju vakari pie ierakstu mūzikas, kas kā atpūtas forma saglabājusies līdz mūsdienām. Žanra aizsācēji – Rīgas Poligrāfiķu Centrālais klubs – jau no 50. gadiem bija viens no

populārākajiem klubiem deju vakaru rīkošanā. Jau tajā laikā, kad bija aizliegts dejot tango un fokstrotu, Poligrāfiķu klubā atļāvās to darīt, un Poligrāfiķu klubs bija arī pirmais, kas uzsāka diskotēkas. Drīzā laikā tikai Rīgā vien bija jau ap 80 diskotēkām, tās notika arī rajonos un pilsētās visā republikā. Lai neatstātu šo interešu klubiem līdzīgo formu pašplūsmai, 1979. gada maijā Arodbiedrību republikāniskā padome analizēja diskotēku darbību, kam sekoja uzskaitē, tarifkācija un programmu apstiprināšana, kā arī kontroles pastiprināšana, idejiski politiskā un mākslinieciskā līmeņa pārbaude.³⁶⁷

1980. gadā republikā darbojās jau 120 diskotēkas, katra vienība realizēja caurmērā 3–7 pasākumus mēnesī. Izveidojās vairākas ļoti populāras diskotēku grupas, piemēram, "Ventas dzirkstis" Kuldīgā, "Kredo" Liepājas fabrikā Baltija, "Zodiaks" Rīgā LVK u. c. Labākās diskotēkas sniedza paraugdemonstrējumus Maskavā, Ļeņingradā, Taškentā, Viļņā, Novgorodā, Ļvovā u. c. Programmās iekļāva aizrobežu un pašmāju grupu skaņdarbus, izveidoja vairākas tematiskas programmas, piemēram, "R. Pauls un instrumentālais ansamblis "Inversija"", "Diskostils rokmūzikā", "Diskoekspressis", "Atmiņas par rokmūziku" u. c. Taču Kultūras ministriju neapmierināja diskotēku vadītāju profesionalitātes līmenis, jo tiem nebija nekādas speciālas izglītības un komentāri skaņdarbiem bija izlasīti ārzemju presē. Arī šajā jomā mēģināja iesaistīt politiku, pieprasot ārzemju skaņdarbu anotācijas no marksisma-ļeņinisma pozīcijām un repertuāra apstiprināšanu, noteica, ka divas reizes gadā jāriko diskotēku skates, Kultūras nodaļām jāapstiprina scenāriji. LPSR Valsts atestācijas – tarifkācijas komisija noteica izcenojumus un piešķīra atbilstošu I vai II kategoriju. Tika apstiprināts arī nolikums ar diskotēku vērtēšanas kritērijiem: mūzikas materiāls, tā piemērotība auditorijai, kvalitāte, tekstu materiāls, programmas aktualitāte, programmas režija, foto, kino fragmentu izmantošana, noformējums, gaisma u. c. Diskotēku vadītājus varēja arī pārbaudīt kolokvijā, kādas ir viņu zināšanas sabiedriski politiskos jautājumos, mūzikā, mākslā, tehnikā. Par nepakļaušanos prasībām vadītājus varēja arī diskvalificēt.³⁶⁸

Tādā veidā kārtējo reizi tika izvirzītas prasības bez materiālā seguma, jo atskaņošanas aparatūra un viss pārējais tehniskais aprīkojums vadītājiem bija jāiegādājas par personiskiem līdzekļiem.

1981. gadā diskotēku tarifkācijas komisija no 144 diskotēkām tarifcēja tikai 70. Pārējām jāpiedalās skatēs ar uzlabotu programmu. 1982. gadā skatē piedalījās 213 diskotēkas, bet I un II kategoriju ieguva tikai 31. Tās tad arī drīkstēja noteikt maksu, pie tam šīm diskotēkām bija jāveic pasportizācija. Komisija ieteica programmu saturā iekļaut citu republiku estrādes mūziku, organizēt tikšanos ar mākslas darbiniekiem, uzaicināt piedalīties profesionālus un amatiermākslas kolektīvus, iekļaut sarīkojuma deju mācīšanos, veidot firmas "Melodija" plašu apskatu,³⁶⁹ taču parasti šādi ieteikumi palika nerealizēti.

Par diskotēku darbību ieinteresējās arī LKP, pieprasot ziņojumus par to stāvokli Latvijā un uzdodot par pienākumu organizēt tematiskus konkursus, sniegt metodisku palīdzību diskotēku vadītājiem un organizēt seminārus, nodrošināt labu scenāriju izstrādi, studēt labāko pieredzi un, protams, kontrolēt.³⁷⁰

Turpmākajos gados joprojām rīkoja regulāras diskotēku skates un tarifkācijas, taču nekādas īpašas represijas vairs netika veiktas, un tām diskotēkām, kas piedalījās skatēs, arī atļāva darboties.

Atsauces

- ¹ *Latvijas PSR Kultūrizglītības iestādes. Izdevniecības "Statistika" Latvijas nodaļa. Rīga, 1967, 120. lpp.*
- ² *Kultūras celtniecība Latvijas PSR. Statistikas krājums. LPSR Valsts statistikas komiteja. Rīga, 1988, 154. lpp.*
- ³ PA – f. 101, apr. 8, lieta 4, 25., 26. lp.
- ⁴ PA – f. 101, apr. 42, lieta 93, 2. lp.
- ⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 427, 74. lp.
- ⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 13, 14, 110., 107. lp.
- ⁷ **Zile, N.** LVA Svētku dalībniekiem krāšņus tērpus. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 17. apr.
- ⁸ LVA – f. 270, apr. 3, lieta 3462, 61. lp.
- ⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 8, 24. lp.
- ¹⁰ Republikas rajonu un pilsētu pārstāvji festivālā. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 25. maijā.
- ¹¹ Jaunatnes festivāls. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 12. maijā.
- ¹² **Vilsons, A.** Neizsmejamā darba tautas daile. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 11. maijā.
- ¹³ **Darkēvics, A.** Uz jaunu pakāpi. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 15. jūn.
- ¹⁴ Mūsu republika festivālā. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 20. jūl.
- ¹⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 220, 177. lp.
- ¹⁶ Tautas mākslas svētki. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 18. nov.
- ¹⁷ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5733, 93. lp.
- ¹⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 604, 74. lp.
- ¹⁹ *LPE 7.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986, 61. lpp.
- ²⁰ *LPE 5².* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 578. lpp.
- ²¹ **Bērziņa, V.** Bērnu daiļrades vakarā. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 18. maijā.
- ²² **Liepa, J.** Jauns mazo deju sniegums. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 22. maijā.
- ²³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 501, 77. lp.
- ²⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 501, 87. lp.
- ²⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 501, 79. lp.
- ²⁶ **Stūrīte, A.** Vērtē "skolu teātrus". *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 1. janv.
- ²⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 547, 138. lp.
- ²⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 294, 72. lp.
- ²⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lietas 388, 390, 391, 402, 209., 23., 29., 59. lp.
- ³⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lietas 442, 417, 547, 28., 184., 115. lp.
- ³¹ LPSR Kultūras ministrijas Kolēģijā. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 19. dec.
- ³² 41.PA – f. 101, apr. 49, lieta 136, 8. lp.
- ³³ LVA – f. 270, apr. 2, lieta 5729, 30. lp.
- ³⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 283, 10. lp.
- ³⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 377, 147. lp.

- ³⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 390, 114. lp.
- ³⁷ PA – f. 101, apr. 42, lieta 93, 2. lp.
- ³⁸ **Reiters, D.** Dziedās Tautas kori. *Literatūra un Māksla*, 1969. g. 15. martā.
- ³⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 472, 73. lp.
- ⁴⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 610, 8. lp.
- ⁴¹ **Šalka, A.** Dziesmu laivu Gauja nes. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 13. jūl.
- ⁴² LVA – f. 678, apr. 1, lietas 440, 454, 65., 170. lp.
- ⁴³ *Kur vīru dziesma skan.* Rīga: Zvaigzne, 1974, 50., 51. lpp.
- ⁴⁴ **Albiņa, D.** Mēs esam tie, kas sauli sirdī glabā. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 22. aug.
- ⁴⁵ **Briede, B.** Viru koku koncerts Liepājā. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 5. sept.
- ⁴⁶ **Zvelnieks, E.** Plašs draudzības koncerts. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 27. maijā.
- ⁴⁷ **Grāvītis, O.** Skan vīru dziesma. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 16. jūn.
- ⁴⁸ **Eidiņš, A.** Viru koku kopkoncerts Liepājā. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 1. sept.
- ⁴⁹ **Ģeibaks, M.** Pirmais tūkstotis vienkopus. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 11. jūl.
- ⁵⁰ *Literatūra un Māksla*, 1964. g. 20. jūn.
- ⁵¹ *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 8. aug.
- ⁵² **Muižarājs, E.** Pūtēju orķestru salidojumā. *Literatūra un Māksla*, 1960. g. 4. jūn.
- ⁵³ LVA – f. 678, apr. 1, lietas 487, 533, 125., 20. lp.
- ⁵⁴ *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 10. jūn.
- ⁵⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 428, 113. lp.
- ⁵⁶ **Volmārs, A.** Tradīcijas sākums. *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 31. jūl.
- ⁵⁷ **Ēlerte, S.** LPSR Tautas teātru salidojums Cēsīs – 1978. *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 4. aug.
- ⁵⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 13, 32. lp.
- ⁵⁹ Par partejiskumu mākslā, par sociālistisko reālismu. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 9. febr.
- ⁶⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 87, 112. lp.
- ⁶¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 89, 112. lp.
- ⁶² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 327, 328, 3., 77., 23.–26. lp.
- ⁶³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 51, 89., 117., 141. lp.
- ⁶⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 297, 78. lp.
- ⁶⁵ PA – f. 101, apr. 38, lieta 126, 1. lp.
- ⁶⁶ LVA f. 678, apr. 1, lieta 400, 7. lp.
- ⁶⁷ **Bērziņa, V.** Tautasdziesmas gājums. Rīga: Zvaigzne, 1989, 130. lpp.
- ⁶⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 414, 82. lp.
- ⁶⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 427, 26. lp.
- ⁷⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 376, 144. lp.
- ⁷¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 588, 6. lp.
- ⁷² *Latvijas PSR Tautas teātru 6. salidojums.* Rīga: E. Melngaiļa Republikāniskais TM un kultūrizgl. centrs, 1978, 47. lpp.

- ⁷³ Oriģināldramaturģijas nedēļa. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 23. apr.
- ⁷⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 327, 3. lp.
- ⁷⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 375, 37. lp.
- ⁷⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 400, 3. lp.
- ⁷⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 400, 166. lp.
- ⁷⁸ *Tūkstošgades dziesma. Ievadvārdi*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1998.
- ⁷⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 367, 95. lp.
- ⁸⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 400, 5. lp.
- ⁸¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 430, 223. lp.
- ⁸² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 472, 50. lp.
- ⁸³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 404, 40. lp.
- ⁸⁴ *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 19. maijā.
- ⁸⁵ **Cisers, I.** Saskare. *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 6. janv.
- ⁸⁶ *Latvijas konversācijas vārdnīca I*. Rīga: A. Gulbja apgāds, 375. lpp.
- ⁸⁷ **Kaminska, R.** Mantojuma apzināšana darbībā. *Literatūra un Māksla*, 1980. g. 31. okt.
- ⁸⁸ **Auziņš, V.** Kinoamatierisma plašums un šaurība. *Literatūra un Māksla*, 1980. g. 26. sept.
- ⁸⁹ *Tūkstošgades dziesma. Ievadvārdi*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1998.
- ⁹⁰ *Latvijas Mūzikas akadēmija*. Rīga, 1999.
- ⁹¹ Koru un orķestru republikāniskais seminārs. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 3. apr.
- ⁹² **Āboliņa, Ā.** Dzirkst dzīvesprieks. *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 17. apr.
- ⁹³ **Bērziņš, T.** Darba veterānu koru un deju kolektīvu salidojums. *Literatūra un Māksla*, 1968. g. 17. aug.
- ⁹⁴ **Zariņš, M.** Par dziesmām un dziedāšanu. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 16. febr.
- ⁹⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 284, 104. lp.
- ⁹⁶ **Bērziņš, T.** Komponistu – pašdarbnieku konkurss. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 28. sept.
- ⁹⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lietas 221, 469, 443, 29., 34., 46. lp.
- ⁹⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 608, 175. lp.
- ⁹⁹ Patriotiskās mūzikas festivāls aizritējis, jautājumi paliek. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 8. janv.
- ¹⁰⁰ **Bula, D.** *Dziedātājtauta*. Rīga: Zinātne, 2000, 94. lpp.
- ¹⁰¹ **Riekstiņš, E.** Strauji kā Mēmeles ūdeņi. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 16. febr.
- ¹⁰² **Stumbre, S.** Attaisnot Tautas kora nosaukumu. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 1. jūn.
- Stumbre, S.** Tautas kora pavasaris. *Literatūra un Māksla*, 1966. g. 28. maijā.
- Mediņš, K.** Divu Tautas kora koncertā, 1966. g. 19. febr.
- Stumbre, S.** Par mūsu kora tagadni un nākotni. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 21. janv.
- Briede, Dz.** Par kora ikdienu. *Literatūra un Māksla*, 1970. g. 24. janv.

- ¹⁰³ **Vaivarājs, A.** Skan mūžam dzīvā māksla. *Literatūra un Māksla*, 1963. g. 3. aug.
- ¹⁰⁴ Dziesmu kamanās. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 6. martā.
- ¹⁰⁵ Liepājā skan vīru dziesma. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 22. jūn.
- ¹⁰⁶ *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 1. jūl.
- ¹⁰⁷ Dziedāja Cēsu puse. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 10. jūn.
- ¹⁰⁸ Pirmais starptautiskais "Rīga dimd". *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 7. okt.
- ¹⁰⁹ LVA – f. 236, apr. 1a, lieta 83, 10. lp.
- ¹¹⁰ *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 25. febr., 1988. g. 13. maijā.
- ¹¹¹ Dziesmusvētki intervē Daini Ivānu. *Dziesmusvētki*, Nr. 4, 2001. g., 3. lpp.
- ¹¹² *Latvijas PSR Kultūrizglītības iestādes*. Izdevniecība "Statistika" Latvijas nodaļa, Rīga, 1967, 120. lpp.
- ¹¹³ *Kultūras celtniecība Latvijas PSR*. Statistikas krājums. LPSR Statistikas komiteja, Rīga, 1988, 157. lpp.
- ¹¹⁴ **Edžiņš, M.** Gatavošanās Dziesmu svētkiem – tautas kultūras sasniegumu kalve. *Literatūra un Māksla*, 1955. gada 24. aprīlī.
- ¹¹⁵ LVA – f. 678, apr. 1 lieta 6, 92. lp.
- ¹¹⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 376, 54. lp.
- ¹¹⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 608, 88. lp.
- ¹¹⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 588, 21. lp.
- ¹¹⁹ **Zaķe, I.** Prieki un bēdas Tautas teātros. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 27. maijā.
- ¹²⁰ **Čaklais, M.** Tautas teātra nedēļa. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 21. apr.
- ¹²¹ *Latvijas PSR Tautas teātru 6. salidojums*. Rīga: E. Melngaiļa Republikas tautas mākslas un kultūrizgl. darba zin. met. centrs, 1987, 68., 16. lpp.
- ¹²² LVA – f. 236, apr. 1 a, lieta 89, 36. lp.
- ¹²³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 376, 144. lp.
- ¹²⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 517, 83. lp.
- ¹²⁵ *Latvijas PSR Tautas teātru 6. salidojums*. Rīga: 1987, 36. lpp.
- ¹²⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 517, 83. lp.
- ¹²⁷ **Vētra, M.** Pašdarbības režisoru kursi. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 30. dec.
- ¹²⁸ **Brance, J.** Apburtais loks un Talsu Tautas teātris. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 10. jūn.
- ¹²⁹ Par pašdarbības dramatisko kolektīvu repertuāru. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 21. aug.
- ¹³⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 79, 1. lp.
- ¹³¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 330, 11. lp.
- ¹³² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 400, 7., 106. lp.
- ¹⁴⁵ **Melngailis, E.** *Latviešu dancis*. Rīga, 1949, 12. lpp.
- ¹⁴⁶ *Latvijas Padomju enciklopēdija 5²*. Rīga: Galv. enciklopēd. red., 1984, 640. lpp.
- ¹⁴⁷ *XX Vispārīgie latviešu Dziesmu svētki un X latviešu deju svētki*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1990, 20. lpp.

- 148 **Mediņš, K.** *Latviešu dziesmu svētki*. Rīga, 1955, 130. lpp.
- 149 *LPE 5²*. Rīga: Galv. encikl. red., 1984, 640. lpp.
- 150 *Sporta Pasaule*, Nr. 391, 1937, 392. lpp.
- 151 **Siliņa, E.** Latviešu tautas deju daile. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 24. jūl.
- 152 *LPE 5²*. Rīga: Galv. encikl. red., 1984, 640. lpp.
- 153 **Siliņa, E.** Deju svētki. *Literatūra un Māksla*, 1960. g. 30. jūl.
- 154 Sadancošana Talsos. *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 26. dec.
- 155 **Čikste, B.** Šī gada deju karos. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 14. okt.
- 156 Deju kolektīvu jaunrades deju skate. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 30. apr.
- 157 **Siliņa, E.** Pārdomas par festivāla dejojāju konkursu. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 22. jūn.
- 158 **Donass, A.** Latviešu deju jaunrades problēmas. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 12. janv.
- 159 **Tangiņeva-Birzniece, H.** Neder ne patvaļa, ne konservatīvisms. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 9. febr.
- 160 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 218, 111. lp.
- 161 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 221, 21. lp.
- 162 **Siliņa, E.** Laikmetīgas ieskaņas deju jaunradē. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 23. jūn.
- 163 **Siliņa, E.** Jaunas latviešu dejas. *Literatūra un Māksla*, 1964. g. 30. maijā.
- 164 **Siliņa, E.** Jauni sasniegumi mākslinieciskās pašdarbības dejā. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 11. nov.
- 165 *LME III*. Rīga: Zinātne, 1970, 490. lpp.
- 166 Diena jaunrades dejai. *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 9. dec.
- 167 LVA – f. 678, apr. 1, lietas 473, 498, 120., 44. lp.
- 168 **Bīte, I.** Mana tautas dejas. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 22. jūn.
- 169 Jaunrades deju konkursa rezultāti. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 9. apr.
- 170 **Tivums, Ē.** Dancis – vedams vai vadāms? *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24. apr.
- 171 **Čikste, B.** Šā gada deju karos. *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 14. okt.
- 172 *XX Vispārīgie latviešu Dziesmu svētki, X latviešu deju svētki*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1990, 21. lpp.
- 173 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 218, 111. lp.
- 174 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 222, 5. lp.
- 175 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 83, 179. lp.
- 176 **Bute, H.** Sarikojuma deju konkurss. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 12. maijā.
- 177 **Bute, H.** Deju virpulī. *Literatūra un Māksla*, 1968. g. 18. maijā.
- 178 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 428, 132. lp.
- 179 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 415, 181. lp.
- 180 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 515, 23. lp.
- 181 *XX Vispārīgie latviešu Dziesmu svētki, X latviešu deju svētki*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1990, 21. lpp.

- ¹⁸² **Ķēniņš, I.** *Latvija gadsimtu lokos.* Rīga: RaKa, 2003, 209. lpp.
- ¹⁸³ *LME II.* Rīga: Zinātne, 1969, 374. lpp.
- ¹⁸⁴ Turpat, 472. lpp.
- ¹⁸⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 110, 8. lp.
- ¹⁸⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 312, 15. lp.
- ¹⁸⁷ PA – f. 101, apr. 11, lieta 31, 93. lp.
- ¹⁸⁸ *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 24. jūl.
- ¹⁸⁹ **Stankēvičs, A.** Organizētību lietišķās un tēlotājas mākslas pašdarbībā. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 24. jūn.
- ¹⁹⁰ **Pujāts, J.** Mākslas izstāde Daugavpilī. *Literatūra un Māksla*, 1958. g. 1. nov.
- ¹⁹¹ Pirmo reizi Latgalē. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 4. jūl.
- ¹⁹² **Murāns, J.** Pašdarbnieku kursi Daugavpilī. *Literatūra un Māksla*, 1965. g. 21. aug.
- ¹⁹³ **Ludis, U.** Jēkabpīliešiem – sava studija. *Literatūra un Māksla*, 1964. g. 31. okt.
- ¹⁹⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 256, 280, 172., 96. lp.
- ¹⁹⁵ **Granīts, G.** Pašdarbības māksla. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 1. apr.
- ¹⁹⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 219, 80. lp.
- ¹⁹⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 90, 19. lp.
- ¹⁹⁸ *Literatūra un Māksla*, 1960. g. 30. apr.
- ¹⁹⁹ Apspriežas daiļamata meistari. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 25. nov.
- ²⁰⁰ **Pujāts, J.** Tautas mākslas nosaukumam. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 8. dec.
- ²⁰¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 279, 108. lp.
- ²⁰² LVA – f. 678, apr. 1, lietas 257, 284, 28., 92. lp.
- ²⁰³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 258, 159. lp.
- ²⁰⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 390, 99. lp.
- ²⁰⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 608, 175. lp.
- ²⁰⁶ **Kūkojs, A.** Skaisti vajadzīgi svētki. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 7. maijā.
Tautas mākslas dzīvais vārds. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 17. aug.
- Adermane, A.** Lielie māla svētki. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 15. apr.
- ²⁰⁷ **Avotiņš, V.** Svētki podu un svečturu dārzos. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 10. apr.
- ²⁰⁸ **Kaminska, R.** Latgales keramika Maskavā. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 12. nov.
- ²⁰⁹ Saules akmens Krimas piekrastē. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 22. jūn.
- ²¹⁰ **Kalniete, S.** Par saturu un formu. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 23. jūn.
- ²¹¹ **Ņekrasova, M.** Tautas mākslas vieta mūsdienu kultūrā. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24. apr.
- ²¹² LPE 5². Rīga: Galv. encikl. red., 1984, 604. lpp.
- ²¹³ LPE 5². Rīga: Galv. encikl. red., 1984, 749. lpp.
- ²¹⁴ **Zeile, P.** Fotomākslas un kinoestētikas sākumi Latvijā. *Literatūra un Māksla*, 1972. g. 2. sept.

- 215 **Strautmanis, I.** Otrā republikāniskā... *Literatūra un Māksla*, 1963. g. 30. martā.
- 216 LVA – f. 678, apr. 1, lieta 347, 95. lp.
- 217 **Janaitis, G.** Kamerz, acs, doma. *Literatūra un Māksla*, 1966. g. 11. jūn.
- 218 **Janaitis, G.** Fotogrāfija paliek. *Literatūra un Māksla*, 1970. g. 16. maijā.
- 219 **LPE 5².** Rīga: Galvenā encikl. red., 1984, 750. lpp.
- 220 **Volmārs, A.** Pulcējas fotoamatieri. *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 16. okt.
- 221 PA – f. 101, apr. 49, lieta 136, 1. lp.
- 222 **LPE 5².** Rīga: Galvenā encikl. red., 1984, 750. lpp.
- 223 Krāsu diapozitīvu rezultāti. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 27. apr.
- 224 **Birkmanis, G.** Rāda fotoamatieri. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 22. jūn.
- 225 Fotoizstāde Cēsīs. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 27. aug.
- 226 Kuldīgas fotopavasaris. *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 6. maijā.
- 227 Fotoizstādēs. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 2. martā.
- 228 Starpklubu fotomākslas 4. izstāde "Lauku dzīve". *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 20. janv.
- 229 *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 27. maijā.
- 230 **Bite, A.** Manifesta melnraksts. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 12. martā.
- 231 **Krieviņš, J.** Agra gaita. Rīga: Avots, 1983, 7. lpp.
- 232 *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 3. apr.
- 233 *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 27. maijā.
- 234 **Rudzītis, M.** Visjaunākā mākslinieciskās pašdarbības nozare. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 31. janv.
- 235 **Grauze, E.** Soli tuvāk darba cilvēkam. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 4. febr.
- 236 *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 31. dec.
- 237 **Riekstiņš, E.** Plašumā un dziļumā. *Literatūra un Māksla*, 1965. g. 13. febr.
- 238 **Rieksts, V.** Uz ekrāna liepājnieku devums. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 15. dec.
- 239 **Heidemanis, I.** Kinoamatierisms un vēriens. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 1. jūl.
- 240 *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 14. janv.
- 241 Beigusies kinoamatieru filmu skate. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 25. febr.
- 242 **Folkmanis, V.** Kinoamatieru veikums. *Literatūra un Māksla*, 1968. g. 6. janv.
- 243 **Jēruma, I.** Vairāk pašatklāsmes. *Literatūra un Māksla*, 1969. g. 30. apr.
- 244 *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 18. dec.
- 245 **Stankēvičs, A.** Festivāls "Engure – 69". *Literatūra un Māksla*, 1969. g. 13. dec.
- 246 **Valters, A.** Rīgas kinoamatieri saņem balvas. *Literatūra un Māksla*, 1970. g. 14. martā; 1972. g. 4. martā.
- 247 *Literatūra un Māksla*, 1972. g. 17. apr.
- 248 Gadskārtējā kinoamatieru nometne Aglonā. *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 4. aug.

- ²⁴⁹ LME II. Rīga: Zinātne, 1969, 65. lpp.
- ²⁵⁰ **Volmārs, A.** Kad kvantitāte pārtop kvalitātē. *Literatūra un Māksla*, 1968. g. 2. nov.
- ²⁵¹ Rīgas kinoamatieri starptautisko festivālu laureāti. *Literatūra un Māksla*, 1966. g. 8. okt.
- ²⁵² Galvenā balva mūsu republikai. *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 29. maijā.
- ²⁵³ *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 19. okt.
- ²⁵⁴ LPE 5². Rīga: Galv. encikl. red., 1984, 748. lpp.
- ²⁵⁵ **Lejiņš, A.** Kinoamatieru darba gada rezumējums. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 30. apr.
- ²⁵⁶ **Lejiņš, A.** Festivāla spožums un bālums. *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 31. okt.
- ²⁵⁷ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Musica Baltica, 2004, 40. lpp.
- ²⁵⁸ *Latviešu mūzika X*. Rīga, 1973, 209. lpp.
- ²⁵⁹ LVA – f. 277, apr. 5, lieta 118, 1. lp.
- ²⁶⁰ **Ozols, K.** Muzicē Cēsu pašdarbnieki. *Literatūra un Māksla*, 1966. g. 30. apr.
- ²⁶¹ *Latviešu mūzika X*. Rīga, 1973, 209. lpp.
- ²⁶² **Griķis, M.** Pašdarbības orķestra jubileja. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 30. okt.
- ²⁶³ Pašdarbnieku sarīkojums Talsos. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 5. febr.
- ²⁶⁴ **Bērziņš, T.** Pūtēju orķestri gaida palīdzību. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 15. maijā.
- ²⁶⁵ Jāņi klāt, visur skan Ligo dziesmas. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 23. jūn.
- ²⁶⁶ **Rasa, I.** Mākslinieciskās pašdarbības sistēmas izveidošanās Latvijā 1945.–1950. gadam. Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1978, 31. lpp.
- ²⁶⁷ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Musica Baltica, 2004, 126., 50. lpp.
- ²⁶⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 346, 21. lp.
- ²⁶⁹ LVA – f. 425, apr. 7, lieta 587, 22. lp.
- ²⁷⁰ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija*. Rīga: Musica Baltica, 2004, 127. lpp.
- ²⁷¹ Turpat, 52. lpp.
- ²⁷² LVA – f. 678, apr. 1 lieta 487, 125. lp.
- ²⁷³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 469, 137. lp.
- ²⁷⁴ Klausies! Spēlē pūtēju orķestris. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 30. martā.
- ²⁷⁵ *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 1. jūl.
- ²⁷⁶ *Daudzas balsis skanēt skan*. Rīga: Zvaigzne, 1984, 86. lpp.
- ²⁷⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 80, 73. lp.
- ²⁷⁸ **Broks, S.** Simfonisko koncertu vasaras sezona. *Literatūra un Māksla*, 1958. g. 16. aug.
- ²⁷⁹ LVA – f. 678, apr. 1, 2, lietas 78, 84, 23., 89., 1., 4. lp.
- ²⁸⁰ LVA – f. 678, apr. 2, lieta 78, 23. lp.
- ²⁸¹ **Akte, V.** Tautas instrumentu orķestra jubileja. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 12. dec.

- ²⁸² **Pumpurs, I.** *Latviešu tradicionālā sadzīves muzicēšana: pagātnes pieredze un mūsdienų prakse.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 2006, 40. lpp.
- ²⁸³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 308, 22. lp.
- ²⁸⁴ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija.* Rīga: Musica Baltica, 2004, 129. lpp.
- ²⁸⁵ *Dies saulīte atkal trīskrāsaina.* Rīga: Sol Vita, 1993, 63. lpp.
- ²⁸⁶ *Dziesmu svētku mazā enciklopēdija.* Rīga: Musica Baltica, 2004, 129. lpp.
- ²⁸⁷ *Padomju Latvijas dziesmu svētku simtgade.* Rīga: Zvaigzne, 1973, 46. lpp.
- ²⁸⁸ **Raits, A.** Ļeņingradas estrādes mākslinieku viesizrādes. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 11. martā.
- ²⁸⁹ Estrādes orķestra atskaites koncerts. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 17. martā.
- ²⁹⁰ **Reihmanis, O.** Mākslas žanrs, kas palicis bez repertuāra. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 12. febr.
- ²⁹¹ **Grāvitis, O.** Dažas domas par estrādes mūziku. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 8. dec.
- Krasinska, L.** Padiskutēsim. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 23. febr.
- ²⁹² **Sams, V.** Kāpēc atpaliēk estrādes žanrs. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 22. jūn.
- ²⁹³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 81, 23. lp.
- ²⁹⁴ *LME I.* Rīga: Zinātne, 1967, 487. lpp.
- ²⁹⁵ Estrādes mākslinieku konkurss. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 8. jūl.
- ²⁹⁶ **Krasinska, L.** Neveiksmīga konkursa neveiksmju saknes. *Literatūra un Māksla*, 1958. g. 15. nov.
- ²⁹⁷ **Stankēvičs, A.** Muzicē REA. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 7. sept.
- ²⁹⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 92, 170. lp.
- ²⁹⁹ **Strauts, O.** Estrādes mākslas attīstībai. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 18. febr.
- ³⁰⁰ *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 18. martā.
- ³⁰¹ *LME I.* Rīga: Zvaigzne, 1967, 486. lpp.
- ³⁰² **Šidlovskis, V.** Pirmais Rīgas estrādes mūzikas festivāls. *Literatūra un Māksla*, 1965. g. 12. jūn.
- ³⁰³ **Remess, A.** Estrādes mūzikas festivāls Liepājā. *Literatūra un Māksla*, 1967. g. 16. sept.
- ³⁰⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 296, 297, 27., 107. lp.
- ³⁰⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 330, 344, 152., 33. lp.
- ³⁰⁶ **Kaminskis, V.** Estrādes un džeza mūzika sadzīvē. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 26. aug.
- ³⁰⁷ LVU aulā džeza mūzikas vakars. *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 5. jūn.
- ³⁰⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 375, 142. lp.
- ³⁰⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 377, 94. lp.
- ³¹⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 456, 487, 147., 109. lp.
- ³¹¹ PA f. 101, apr. 55, lieta 163, 16. lp.
- ³¹² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 455, 148. lp.
- ³¹³ Mūsu radišanas gadi. *Avots*, Nr. 10, 1987.

- ³¹⁴ **Zemzare, I.** Atslēga parastajā vietā. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 20. apr.
- ³¹⁵ **Vilcāns, J.** Žanra interesēs. *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 1. aug.
- ³¹⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 472., 8. lp.
- ³¹⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 531, 62. lp.
- ³¹⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 548, 68. lp.
- ³¹⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 609, 53. lp.
- ³²⁰ **Zemzare, I.** Atslēga parastajā vietā. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 20. apr.
- ³²¹ PA f. 101, apr. 55, lieta 163, 25. lp.
- ³²² Liepājas dzintars – 72. *Literatūra un Māksla*, 1972. g. 2. sept.
- ³²³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 485, 156. lp.
- ³²⁴ Atkal "Liepājas dzintars". *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 8. maijā.
- ³²⁵ **Mazvērsīte, D.** Mēs Liepājai! Liepāja mums! *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 2. okt.
- ³²⁶ **Zemzare, I.** Auseklītis Dzintars. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 9. sept.
- ³²⁷ Liepājā augustā. *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 19. aug.
- ³²⁸ **Vanzovičs, S.** Liepājas dzintars trīsdesmitais. Vai pēdējais? *Neatkarīgā*, 2006. g. 12. aug.
- ³²⁹ **Bērziņa, V.** Tautasdziesmas gājums. Rīga: Zvaigzne, 1989, 67. lpp.
- ³³⁰ *Pašdarbības mākslas veidošanās Latvijā no 19. gs. sākuma līdz 1941. gadam.* Rīga, 1976, 56. lpp.
- ³³¹ **Vītolīņš, J.** Tautas mākslas daile. *Literatūra un Māksla*, 1955. g. 8. maijā.
- ³³² **Zariņš, M.** Lībiešu un ventiņu etnogrāfiskais ansamblis. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 30. jūn.
- ³³³ **Stankēvičs, A.** Vakarēšana latgaliešu zemnieku sētā. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 2. febr.
- ³³⁴ **Stankēvičs, A.** Saulgrieži. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 9. martā.
- ³³⁵ **Dreiže, B.** Etnogrāfisko kolektīvu skatē. *Literatūra un Māksla*, 1957. g. 22. jūn.
- ³³⁶ **Strauts, V.** Tautas dziesmu un deju ansamblis. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 4. apr.
- ³³⁷ **Vītolīņš, J.** Pie tautas dziesmas avotiem. *Literatūra un Māksla*, 1961. g. 12. aug.
- ³³⁸ **Cimmermanis, S.** Etnogrāfu ekspedīcija Latgalē. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 24. nov.
- ³³⁹ **Sams, V.** Folkloristu darbu skate. *Literatūra un Māksla*, 1970. g. 31. okt.
- ³⁴⁰ *Literatūra un Māksla*, 1972. g. 12. aug.
- ³⁴¹ **Bērziņa, V.** Tautasdziesmas gājums. Rīga: Zvaigzne, 1989, 10. lpp.
- ³⁴² **Čaklā, I.** "Skandinieki" un dzejnieki. *Literatūra un Māksla*, 1980. g. 19. dec.
- ³⁴³ *Literatūra un Māksla*, 1980. g. 20. jūn.
- ³⁴⁴ **Jakubāns, A.** Cik veci mēs esam. *Literatūra un Māksla*, 1980. g. 5. sept.
- ³⁴⁵ Folkloras dienas. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 23. jūl.
- ³⁴⁶ Folkloras svētki Aizputē. *Literatūra un Māksla*, 1982. g. 13. aug.

- ³⁴⁷ **Kubliņa, A.** Vai spēsim pārvērst par tradicionāliem svētkiem. *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 15. aug.
- ³⁴⁸ **Kubliņa, A.** Tautas svētki. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 17. jūl.
- ³⁴⁹ Folklorā kā mūsdienu kultūras komponents. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 22. maijā.
- ³⁵⁰ **Klotiņš, A.** Folklorā un dejas. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 22., 29. apr.
- ³⁵¹ Folklorā mūsdienu kultūrā. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 29. jūl.
- ³⁵² *Baltica – 2000*. Rīga: Valsts Tautas mākslas centrs, 2000, 6. lpp.
- ³⁵³ **Pētersons, P.** Folklorā nav vispārēja jautrība. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 22. jūl.
- ³⁵⁴ **Zālite, M.** Pirms festivāla. *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 22. jūl.
- ³⁵⁵ *Baltica '91*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1991, 2. lpp.
- ³⁵⁶ *Latviešu tautas instrumentālā mūzika: process, mijiedarbe, problēmas*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 2006, 5. lpp.
- ³⁵⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 239, 10. lp.
- ³⁵⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 471, 127. lp.
- ³⁵⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 608, 246. lp.
- ³⁶⁰ Festivāla "Gaujas atbalsis" rezultāti. *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24. jūl.
- ³⁶¹ Individuālo izpildītāju skate. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 28. apr.
- ³⁶² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 6, 92. lp.
- ³⁶³ **Rasa, I.** Mākslinieciskās pašdarbības sistēmas izveidošanās Latvijā 1945.–1950. gadam. Rīga, 1978, 48., 49. lpp.
- ³⁶⁴ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 216, 221, 102., 14. lp.
- ³⁶⁵ **Muižniece, N.** Aģitbrigāžu skate. *Literatūra un Māksla*, 1965. g. 24. apr.
- ³⁶⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 278, 88. lp.
- ³⁶⁷ PA – f. 101, apr. 44, lieta 94, 16.–18. lp.
- ³⁶⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 500, 12.–16. lp.
- ³⁶⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 517, 532, 88., 129. lp.
- ³⁷⁰ PA – f. 101, apr. 49, lieta 136, 26. lp.

5. nodaļa

KULTŪRAS DARBINIEKU VEIKUMS LATVISKĀS IDENTITĀTES SAGLABĀŠANĀ

Tā kā sociālistiskās ideoloģijas pamatā bija reliģijas noliegums, tad Latvijas PSR iedzīvotājiem pēc Otrā pasaules kara radās problēmas dažādu sadzīves jautājumu kārtošānā – bērnu kristīšanā, jaunas ģimenes dibināšanā, izvadīšanā pēdējā gaitā un citos jautājumos, jo padomju vara sludināja ateismu un centās nepieļaut vēršanos pie mācītāja. Ja ar laulībām un iesvētīšanos sevišķas grūtības neradās, jo pēckara apstākļos lielu kāzu un iesvētību rīkošana materiālo apstākļu dēļ nebija iespējama, tad mirušos izvadīt vajadzēja, arī jaundzimušajiem dzimšanas apliecība bija nepieciešama. Tāpēc lielākais vairums iedzīvotāju pirmajos pēckara gados tomēr izmantoja mācītāja pakalpojumus. Taču mācītājam nebija tiesību izsniegt atbilstošus dokumentus, pie tam daudzas draudzes bija likvidētas un mācītāji deportēti, bet, piemēram, skolotāji un citi padomju darbinieki tika atbrīvoti no darba, ja atradās jebkādās attiecībās ar baznīcu.

Tādēļ kultūras darbinieki meklēja izeju, kā organizēt un padarīt svinīgākus un emocionālākus sadzīves rituālus. Tā arī radās jaunas tradīcijas, kuras 60. gados nosauca par "padomju tradīcijām", kaut gan pamatā tām tāpat izmantoja latviešu ģimenes godu rituālus, tikai darbība nenotika vairs baznīcā, bet Dzimtsarakstu nodaļās, kultūras namos un ceremonijas vadītājs bija kultūras nama darbinieks, amatierkolektīva loceklis vai vēlākā laikā speciāli apmācīts tradīciju vadītājs. Scenāriju rakstītājiem vajadzēja ievērot padomju terminoloģiju un atspoguļot sociālistisko dzīvi.

Vieni no pirmajiem 50. gadu otrajā pusē bija Palsmanes ciema kultūras darbinieki, kuri kopā ar ciema padomi sāka rīkot svinīgu dzimšanas apliecību izsniegšanu jaunpiedzimušajiem

bērniem, faktiski kristības, kuras nosauca par vārda došanas svētkiem, jo terminus "kristības", "krustmāte", "krusttēvs" lietot bija aizliegts, jo vārda saknē ietverts jēdziens "krusts". Arī Kurzemes pusē Medzes ciemā katru gadu rīkoti vārda došanas svētki un pilngadības svētki iesvētīšanas vietā. Ilūkstē kristības nosauca par vārdībām, rīkoja pilngadības svētkus un jaundzimušo sveikšanas¹, bet Daugavpils rajonā 1961. gadā pilngadības svētki sarīkoti jau 22 vietās. Lai jauniešiem liktu apzināties, ka viņi dzīvo Padomju Savienībā un ir "padomju pilsoņi", tika ierosināts pases izsniegšanu organizēt svinīgi un parūpēties arī par to, lai pastiprinātu jauniešu pienākuma izjūtu un lepnumu par dienestu Padomju armijā. Tā radās pases izsniegšanas svētki un jauniešu svinīga izvadīšana dienestā. 1961. gadā pases izsniegšanas svētki notika 16 vietās un jauniešu aizvadīšana Padomju armijas dienestā – 24 vietās. Ieviestas arī komjauniešu kāzas, protams, bez baltās kleitas un plīvura.²

Lai šos sarīkojumus padarītu emocionālākus, bija vajadzīga mūzika, dziesmas, arī dzejoļi. Parasti tika izmantotas tautasdziesmas, bet partijas nostādnes prasīja "padomju repertuāru". Nokritizēts tika pirmais sadzīves dziesmu krājums, 1958. gadā izdots "Jaunatne dzied", jo dzejās "skopi un nepārliciecināši tvertis padomju īstenības atainojums", bet dziesmu tekstos attēlota lauku idille, liksmā dejošana, dziesmas par mīlu, Daugavu, Rīgu u. c. nav atspoguļojušas "partijas prasības".³ Komponistu savienībai bija nepieciešams izsludināt konkursu sadzīves dziesmu radīšanai. Ar 1959. gada beigām gandrīz katra nākamā laikraksta "Literatūra un Māksla" numurā tika publicēta kāda no jaunrades dziesmām, piemēram, O. Grāvīša "Raudzībās" ar Reģīnas Vanagas vārdiem, A. Žilinska "Apklusušu mūžu dārzā" ar Adīnas Ķirškalnes vārdiem. Tika publicēti arī dzejoļi, piemēram, Z. Purva "Ir cilvēks piedzimis", A. Krūkļa "Mīlestība", Ā. Elksnes "Atvadoties", I. Ziedoņa "Pagaidiet, lieli kuģi" u. c.⁴

Domājams, ka kultūrizglītības darba vadība tā pa īstam jauno tradīciju organizēšanai sākusi pievērsties tikai ar 1960. gadu, kad Maskavā notika starprepublikāniska apspriede par jaunu bezreligisku sadzīves tradīciju ieviešanu. Tad arī Klubu darba metodiskais kabinets kopā ar Civilstāvokļa aktu reģistrā-

cijas nodaļas (Dzimtsarakstu nodaļa) darbiniekiem izstrādāja un nodeva aprītē rituālu norišu rekomendācijas laulību un bērnu reģistrācijas tradīcijām.

60. gados ieviesās arī dažādu paaudžu dzīves posmu tradīcijas – izvadīšana pensijā, pirmās skolas dienas svinības, darba veterānu godināšana, kā arī tā sauktās “darba tradīcijas” – lopkopju dienas, pirmrindnieku svētki, “komunistiskā darba kustības trieciennieku” salidojumi u. c. Noteiktas arī prasības tradīciju saturam, piemēram, bērības svētku uzdevums – lai bērni izaugtu par pilnvērtīgiem “komunistiskās sabiedrības locekļiem”, kāzās jāuzsver, ka ģimene ir “tautas kolektīva pamatšūna”. Uzsvērtā nepieciešamība pēc tradīciju pasākumiem atbilstošiem mākslas darbiem – dzejas, mūzikas, arī dokumentiem – apliecībām, apsveikuma kartītēm. Sabiedrībai esot jāsaprot, ka “mūsdienu laikmets atmet un nodod aizmirstībai vecās sadzīves parašas, kas vairs neatbilst šīsdienas jaunajai ekonomiskai iekārtai, šīs iekārtas morālei”. Daži autori presē pat ierosināja izveidot jaunu sveiciens formu, piemēram, “sēkmīgu dienu, biedri” un aizmirst vecos “ar dievu”, “dievs palīdz” u. c.⁵

Pirmās pases izsniegšanas svētki Olainē 1978. gadā

Klubu darba metodiskais kabinets 1964. gadā izdeva pirmo pieredzes krājumu tradīciju organizēšanā "Pirmie grodi", bet LKP CK Birojs interesējās galvenokārt par jautājumu, kā "padomju tradīcijas" sekmē cīņu ar reliģiskiem aizspriedumiem. Šajā sakarībā 1963. gadā rajonu komitejām bija jāiesniedz regulāras atskaites par tradīciju pasākumiem baznīcās salīdzinājumā ar kultūras iestādēm. Atskaites liecina, ka, piemēram, Rēzeknes rajonā bijis slikts antireliģiskās propagandas darbs, ka vāji tiek ieviestas "padomju tradīcijas"⁶, bet Ogres rajonā toties pie katra pagasta ir nodibināta sadzīves tradīciju padome, kas nodarbojas ar tradīciju ieviešanu.⁷ Rajoni sniedza atskaites datus salīdzinājumā pa gadiem no 1960. līdz 1963. gadam, kas kopumā liecina, ka samazinās baznīcu rituālos piedalījušos skaits, bet palielinās "jauno" tradīciju dalībnieku skaits. Piemēram, Saldus rajonā baznīcā kristīti 1960. gadā 123 bērni, 1961. gadā – 105, 1962. gadā – tikai 29, bet sabiedriskajās vārdībās piedalījušies 1961. gadā – 171, 1962. gadā jau 242 bērni. Ja baznīcā iesvētīti 1960. gadā 102 jaunieši, tad 1961. gadā tikai – 31, jo pilngadības svētkos piedalījušies jau 133 jaunieši, 1962. gadā baznīcā iesvētīti 4 jaunieši, bet pilngadības svētkus svinējuši 243. Līdzīga aina arī Talsu rajonā: ja 1960. gadā baznīcā laulājušies 60 pāri un iesvētījušies 32 jaunieši, tad 1962. gadā baznīcā bijušas tikai 4 laulības un iesvētījušies 6 jaunieši.⁸

Arī Kultūras ministrijas Kolēģijas sēdēs 60. gados regulāri tika apspriesti tradīciju organizēšanas jautājumi, ņemot par pamatu vienā sēdē divu rajonu atskaites un lēmumus vispārinot arī uz visiem republikas rajoniem. Piemēram, 1966. gadā konstatēts, ka Tukuma rajonā mazinājusies reliģijas ietekme, ka rajonā pēdējos gados no reģistrācijas izslēgtas 8 draudzes, iekārtotas labas telpas tradīciju organizēšanai, pie Komunālo uzņēmumu kombināta nodibināts Apbedīšanas birojs, bet Ludzas rajonā vēl 1971. gadā baznīcā kristīti 76,2% bērnu, ar mācītāju izvadīti 62,9% mirušo, kas liecina, ka rajonā lieli trūkumi padomju tradīciju organizēšanā.⁹ Turpretī Daugavpils rajons atskaitījies par plaši izvērstu antireliģisko propagandu, rīkojot lektorijus "Tumsas kalpi" un "Izejamās dienas klubus". Pie Kul-

tūras nodaļas izveidots tradīciju līdzekļu organizēšanas fonds, metodiskajā kabinetā iekārtota skaņdarbu fonotēka un veikti citi pasākumi. Taču arī tur saņemti pārmetumi par novārtā atstāto individuālo darbu ar ticīgajiem un par jaundzimušo reģistrācijas tradīciju sistēmas neizveidošanu, kā arī par neapmierinošu apbedīšanas biroja darbu.¹⁰ Līdzīgi trūkumi konstatēti arī citos Latgales rajonos, jo tur grūtības radīja stingri iesakņojies katolicisms. Tāpēc nolemts 1972. gadā rīkot Latgales zonas skati "padomju tradīciju" ieviešanā, kas piespiestu organizatorus domāt par emocionālāku pasākumu veidošanu, lai pārspētu baznīcas svinīgumu.

Lai gan jaunās tradīcijas tika organizētas visā Latvijā, tās ne visur bija tādā emocionālā līmenī, lai cilvēki atteiktos no baznīcas rituāliem. Lai darbu uzlabotu, veica dažādus pasākumus, galvenokārt, lai palīdzētu apgūt pieredzi organizatoriem. Viens no šādiem pasākumiem bija Tradīciju fakultātes pie rajonu un pilsētu Tautas universitātēm. Otrs pasākums – orķestru un

Kāzu ceremonija Olaines DDP Izpildu komitejā. 70. gadi

sadzīves tradīciju biroju organizēšana, kuru uzdevums bija nodrošināt repertuāru tradīciju organizatoriem. Gan republikāniskais Klubu darba metodiskais kabinets, gan rajonu metodiskie kabineti organizēja rituālu scenāriju paraugu izstrādāšanu, kā arī izsludināja scenāriju konkursus. Metodiskie kabineti rūpējās arī par repertuāra sastādīšanu pasākumiem, bet Kultūras nodaļām uzdeva regulāri pārbaudīt, kādu repertuāru tradīciju pasākumos izmanto, jo tas ne vienmēr bija "vajadzīgā ideoloģiskā līmenī". Izveidota arī Republikas padomju tradīciju komisija, kuras priekšsēdētājs P. Kampars uzskatīja, ka tradīciju organizācija no vietējās pašdarbības jāpaceļ profesionālā līmenī, iesaistot profesionālus māksliniekus, komponistus, dzejniekus, scenāristus, režisorus, ka vajadzīgi īpaši ceremoniju nami vai telpas un obligāti nepieciešami apbedīšanas biroji.¹¹

Daļēji attiecībā uz telpām šīs prasības sāka realizēties. Speciālas norīšu telpas iekārtoja Liepājas Civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā, Daugavpilī radīja Laulību namu, labas rituālu telpas izveidotas Balvu rajonā u. c. Speciāli organizētā republikas tradīciju telpu skatē piedalījās 70 iestādes. Tukuma rajona kolhozā "Zemgale" izbūvētas greznas tradīciju telpas, Līvberzes ciemā telpas noformētas ar kombināta "Māksla" palīdzību, u. c.¹²

Atsevišķos rajonos, piemēram, Alūksnes un Valkas, radīti kolektīvi ar speciālu repertuāru, kuri izbrauca uz rajona kultūras namiem un ciema padomēm tradīciju rituālu nodrošināšanai. Madonas un Rēzeknes rajonos nodibināti dziesmu ansambļi, kas uzstājās tradīciju rituālos,¹³ labi ansambļi bijuši arī Jaunpilī, Ziemeros, Otaņķos u. c.¹⁴

Kultūras ministrija 1969. gadā izsludināja konkursu "Par labāko rajonu padomju tradīciju ieviešanā", kur nolikumā pirmajā vietā izvirzīta prasība revolucionāro tradīciju ieviešanā un tikai otrajā vietā sadzīves tradīciju emocionāli mākslinieciskās iedarbības pastiprināšana.¹⁵

Grūti formulēt, kas tolaik bija domāts ar terminu **revolucionārās tradīcijas**, jo revolūciju (1905. gada un Oktobra revolūcijas) notikumu atceres pasākumos tika iekļauta arī Otrā pasaules kara (Lielā Tēvijas kara) notikumu un kritušo atcere.

Dažkārt šīs tradīcijas dēvētas par Revolucionārām un kaujas slavas tradīcijām, dažkārt revolūcijai pievienota arī darba slavas tēma. Pēc tam nāca vēl klāt tā sauktie interešu klubi, kas arī nodarbojās gan ar revolucionāro, gan kaujas slavas, gan darba slavas un citām tradīcijām, tāpēc, domājams, ka atskaitēs notikusi liela dubultošanās, jo viens pasākums pieskaitīts dažādām darbības jomām. Iespējams, ka kultūras darbinieki šo dubultošanos pat sekmēja, lai saņemtu mazāk pārmetumu par prasību nepildīšanu.

Tradīciju organizatori tiešām centās revolucionārās un kaujas slavas tradīcijas padarīt emocionālas un pieņemamas iedzīvotājiem, mēģinot izzināt konkrētus vietējos vēsturiskos notikumus, kas cilvēkiem saistījās ar pašu piedzīvoto, gan nostāstiem, gan aculiecinieku atmiņām, vairāk runājot par cilvēku likteņiem, mazāk par politiku. Piemēram, Valmieras rajona Burtņiekos, Kocēnos, Mazsalacā, Rūjienā, Valmierā u. c. 50. un 60. gados atklātas piemiņas plāksnes gan revolūcijas dalībniekiem, gan Otrajā pasaules karā kritušajiem vietējiem iedzīvo-

Piemiņas brīdis Otrajā pasaules karā kritušajiem. 80 gadi

tājiem. Daudzi pasākumi saistīti ar iedzīvotāju līdzdarbošanos, piemēram, Jēkabpils rajonā organizēti pārgājieni pa bijušo partizānu takām ar uguns kuriem un tikšanās ar bijušajiem partizāniem un Padomju Savienības Varoņiem, bet Valmieras pionieri pētīja Otrā pasaules kara laikā Valmierā apbedīto karavīru pagātni, meklēja viņu ģimenes locekļus un aicināja uz piemiņas pasākumiem Valmierā pilsētas atbrīvošanas no fašistu armijas 1944. gadā gadadienā. Īpaši emocionāls bija ikgadējais pasākums pie Valmieras 11 komjauniešiem – varoņiem veltītā pieminēkla ar lāpu gājienu vakara krēslā, dzeju un mūziku, ar komjaunatnes biedra karšu pasniegšanu jaunajiem komjauniešiem, jo jaunieši ticēja 11 komjauniešiem piedēvētajiem varoņdarbiem. Ikgadējie pasākumi Valmieras vācu okupācijas laika masu slepkavības vietā Ķelderlejā bija rūpīgi izstrādāti, bet Liepājā organizēti tematiski vakari “Vecās revolucionāru dziesmas”, lai nebūtu atkārtoti jārunā par visiem zināmo revolūciju, bet radītu muzikālu baudījumu, mazāk uzmanības pievēršot dziesmu tekstiem. Ventspilī revolūcijas gadadienai pieskaņoja vokālo ansambļu patriotisko dziesmu skati. Talsu rajonā revolucionārās tradīcijas rīkoja kopā ar muzeja darbiniekiem. Šeit interesanta forma bija salidojumi, kas arī saistījās ar konkrētu personu meklējumiem, piemēram, “Pirmo partorgu salidojums”, “40. gadu komjauniešu”, arī “Pirmo pionieru vadītāju salidojumi”, “Ļeņina ordeņa un Oktobra revolūcijas ordeņa kavalieru salidojums”, kā arī tematiska pēcpusdiena, veltīta Ziemeļkurzemes partizānu kustībai.¹⁶ Kaut arī minētie ir politiski temati, taču konkrētu cilvēku stāstījumos atklājās patiesie vēsturiskie fakti bez izskaistinājumiem un viltota patriotisma. Tukuma rajonā kopā ar interesentiem izstaigātas 130. latviešu strēlnieku korpusa cīņu takas Otrajā pasaules karā, izpētīta partizānu grupas “Uzvara” darbība u. c. pasākumi.¹⁷

Tā kā vietējo materiālu daudzums, gadu no gada pētot, sāka izsīkt, tad izmantoja tādas formas kā ekskursijas, lai apskatītu muzejus, piemiņas vietas, memoriālus, kas jau bija uzcelti citos rajonos un republikās. Piemēram, Saldus rajonā bija iecienītas ekskursijas uz Salaspils memoriālu, Sarkano strēlnieku muzeju Rīgā u. c.¹⁸

Revolucionāro tradīciju organizācijas intensitāti veicināja arī 1967. gadā Kultūras ministrijas un organizācijas "Zinība" kopīgi organizēta Revolucionāro un darba tradīciju skate. Kolēģija 70. gados jau sāka pievērst uzmanību tradīciju rezultativitātei, piemēram, 1977. gadā izskatīts jautājums par revolucionāro un kaujas slavas tradīciju lomu iedzīvotāju komunistiskajā audzināšanā Valmieras un Daugavpils rajonos, taču kā parasti secinājumi attiecināti uz visu republiku. Grūti spriest, kādi tad ir bijuši rezultāti, jo rīkoto pasākumu daudzums vien par rezultātu neliecina. Ko, piemēram, dod Kuldīgas rajona atskaitē minētie 56 revolucionāro tradīciju pasākumi, kuros piedalījušies 7687 apmeklētāji,¹⁹ jo nevar taču apgalvot, ka caurmērā uz katru pasākumu esošie 137 cilvēki ir izaudzināti par komunistiem. Lai palīdzētu kultūras darbiniekiem iedziļināties dokumentos, atrast vēsturiskas un militāras personības, precizētu notikumus, organizēja sadarbību ar Kara komisariātiem, pasu galdiem, muzejiem, arī ar Izglītības nodaļām, jo lielākā daļa pasākumu apmeklētāju bija organizēti skolēni.

Nākamā tradīciju grupa "**Militāri patriotiskās tradīcijas**". Šai tēmai pieskaitāmas pirmās pases un komjauniešu biedra karšu izsniegšanas, kas vairāk attiecās uz mācību iestādēm vai pasu galdiem. Kultūras namos populāras bija jauniešu izvadīšanas Padomju armijā un sagaidīšanas svētki no tās. Tā kā dienests armijā bija ilgstošs un ļoti nedrošs no jauniešu savstarpējo attiecību viedokļa, tad šie svētki veidojās ļoti sirsniņi un emocionāli ar vecāku, iemīļoto meiteņu un draugu piedalīšanos. Mazāk gan tajos kultūras darbinieki risināja patriotisma un Dzimtenes mīlestības tēmas, vairāk izmantoja humora un izklaides elementus, lai šķiršanās uz ilgu laiku paliktu labā atmiņā. Militāri patriotiskās tradīcijas bija arī pārgājieni pa kaujas slavas takām, ekspedīcijas, tikšanās ar kara veterāniem u. c., kas savukārt dublējās ar jau iepriekš minētajām revolucionārām un kaujas slavas tradīcijām.

Iepriekš minēto tēmu risināšanā iekļāvās arī interešu klubi. To darbība bija tematiski daudzslāņaina, risināja gan militāri patriotiskas, gan revolūciju slavinošas tēmas. Piemēram, 1959.

gadā Grobiņas pilsētā nodibinājās klubs "Dedzīgās sirdis", kura darbības pamatā bija disputi un tikšanās ar rakstniekiem, māksliniekiem, revolucionāriem, sportistiem²⁰, Kuldīgas rajona kultūras nama jauniešu un bērnu klubi "Ventas dzirkstis" un "Sprīdītis", vidējās paaudzes klubs "Domu biedri" rīkoja dažādus tematiskus ciklus – "Dzimtenes pulsā klausoties", "Darbā mēs kaldinām Dzimteni savu", "Kāda tava darba vieta" u. c., kas ietvēra sarunas par pašiem jauniešiem un viņu ikdienas veikumu.²¹ Tematiski vienotāks bija visā republikā populārais klubs "Sarkanā Valmiera", kurš dibinājās 1969. gadā un darbojās līdz 80. gadu beigām, vēl 1988. gadā apvienojot 38 stabili darbojošos biedrus.²² Klubs koordinēja visa rajona revolucionāro tradīciju norises, bet risināja arī citas tēmas, piemēram, novadnieka mākslinieka Gustava Kluča 77. dzimšanas dienas svinības ar literāri muzikālu montāžu "Skaņa, krāsa un gaisma" 1971. gadā ar mākslas zinātnieces Ināras Ņefedovas piedalīšanos. Otrs līdzīgs tematiski vienotāks un arī populārs visā republikā bija 1967. gadā dibinātais Cēsu rajona kultūras nama klubs "Sarkanā neļķe"²³, kurš īpaši aktīvi darbojās Leņina 100. gadadienas svinību organizēšanā un bija populārs ar teatralizētu uzvedumu veidošanu, piemēram, 1982. gadā pilsētas laukumos rīkoja svētkus "Mirdzot šķēpiem zeltsaules staros", veltītus latviešu sarkanajiem strēlniekiem. Līdzīgs klubs "Dzirkstis" darbojās arī Mazsalacā no 1979. gada ar stabiliem 35 biedriem un plašu sabiedrisko aktīvu.²⁴ Tematiski līdzīgi bija internacionālās draudzības klubs "Vadugunis" zvejnieku kolhozā "Banga", tautu draudzības klubi Baltinavā – "Sarkanā neļķe", Balvos – "Globuss" u. c.²⁵

Tikai 70. gadu otrajā pusē interešu klubus sāka dalīt pa tēmām. Piemēram, republikāniskajā konkursā par interešu klubiem 1980. gadā izdalītas septiņas grupas: sabiedriski politiskie, mākslas mīlētāju, vēstures, novadpētniecības, dabas aizsardzības klubi, tehniskās jaunrades, kultūras un sadzīves, profesionālās orientācijas, kolekcionāru klubi.²⁶ Taču arī tad daudzveidība izrādījusies vēl plašāka, piemēram, Ventspils Zivju konservu kombināta kultūras namā klubs "Pusaudzis" ar 180 biedriem, sieviešu klubs, klubs "Labam garastāvoklim", Liepājas grāmatu

draugu klubs, Jelgavas rajonā klubs "Jaunarmietis", meiteņu klubs "Vizbulīte", jauniešu klubs "Nemiers", Ventspilī jauniešu klubs "Stella Polaris", "Orfejs", "Dzirkstele" u. c.²⁷, kurus grūti iekļaut kādā no norādītajām grupām. Daļa interešu klubu skaitījās arodbiedrību pakļautībā, galvenokārt Rīgas pilsētā, piemēram, Rīgas konservu fabrikā "Kaija" bija tiesiskās audzināšanas klubs "Es un likums", Rīgas Radio rūpnīcā – jaunatnes klubs "Aicinājums", Rīgas kultūras namā "Oktobris" – džeza klubs, Daugavpils Lokomotīvu depo – jauno ģimeņu klubs.²⁸ Interešu klubi darbojās arī pie citām organizācijām, piemēram, Cēsīs pie Namu pārvaldes – motoklubs "Dzirkstele", Nepilngadīgo lietu komisija vasarā organizēja speciālas nometnes "Lotoss" kā darba nometnes grūti audzināmiem pusaudžiem, komjaunatnes komitejas un Zinību biedrības sadarbībā veidojās jauniešu klubs "Nota bene".²⁹ Parādījās arī klubi, kas par uzdevumu izvirzīja cīņu pret dzeršanu, piemēram, Rīgā LRAP kultūras nama "Laba garastāvokļa klubā" izveidota pretalkohola sekcija, Līvānu kultūras namā darbojās atturības klubs "Gaisma" u. c. Līdz ar to gan pakļautības, gan darba satura ziņā interešu klubus kādai sistēmai pakļaut bija neiespējami, kaut gan 1987. gada skatē to dalījums grupās atkal mainījās. Taču būtiski bija tas, ka jaunieši tur piedalījās labprāt. Jāuzsver, ka tikai no organizatoriem un klubu darbības līderiem bija atkarīgs, cik interesantas un saistošas nodarbības notika. Tā kā interešu klubu kustība bija plaši izplatījusies pa visu republiku, to darbības saturu nebija tik viegli izkontrolēt. Tāpēc arī daudzos klubos valdīja liela brīvdomība, un nereti vēlāko laiku Latvijas atmodas darbinieki bija rūdījušies tieši šajās klubu diskusijās.

Visciešāk ar Padomju valsts politiku kolektīvisma veidošanā saskārās **darba tradīcijas**. Arī organizācijas ziņā tās kultūras darbiniekiem sagādāja mazāk grūtību, jo notika noteikta darba kolektīva robežās un interesēs ar izteiktu atšķirību starp pilsētu un laukiem. Galvenie darba tradīciju uzdevumi bija darba ražības celšana, "komunistiskā darba kustības" sekmēšana, "sociālistiskās sacensības" nodrošināšana, arī darba disciplīnas paaugstināšana un netiešā veidā – cīņa pret alkoholismu.

Laukos daļa darba tradīciju apslēptā veidā turpināja latviešu senās lauku darbu paražas, piemēram, Miķeļdienas vietā svinēja Ražas svētkus, pavasara tradīciju vietā – Apsējības vai Pirmās važas svētkus. Dažās svinībās kultūras darbinieki tiešā veidā ieviesa senlatviešu rituālus, mēģinot pieskaņot valdošajām prasībām, piemēram, Pirmā ganu diena, Pļaujas svētki, Pirmā vāla diena, kuros izmantoja arī latviešu tautas folkloru, ticējumus, arī dažas rituāla darbības. Piemēram, pirmajā ganu dienā govīs pušķoja ar vainagiem, teliņiem piešķīra vārdus un izvēlējās krustmātes, ganiem dāvināja modinātāja pulksteņus, gana tarbiņas ar sviesta cibiņu un rupjmaizi, notika rumulēšanās un citas izdarības. Lai arī klātesošiem pietrūka šo rituālu darbību dziļākas izpratnes, tomēr tas deva iespēju sajust kaut ko latviski savdabīgu.

Pirmā vāla diena sākās ar kombainieru un automašīnu parādi, "sociālistisko saistību" parakstīšanu (cik katrs nokuls, cik ilgā laikā), vienotu atribūtu pasniegšanu (cepurītes, kaklauti u. c.). Līdz 60. gadiem šajos tradīciju pasākumos izmantoja aģitbrigādes, kas ar saviem uzvedumiem piedalījās uz lauka, mehāniskajās darbnīcās, lopu novietnēs. Vēlākajos gados tra-

*Jauno strādnieku vakars Olaines Ķīmisko reaktīvu rūpnīcā.
1973. gads*

dīciju pasākumos vairāk izmantoti pūtēju orķestri, apsveikumi un dažādas emocionālas rituāla darbības. Piemēram, Talsu rajona kolhozā "Uzvara" Pirmās labības pļaujas dienā uz lauka sapulcēja visus kolhoza speciālistus, mehanizatorus, kombainierus, šoferus, kantora darbiniekus un citus ieinteresētos. Spēlēja pūtēju orķestris, pacēla speciālu ražas karogu, nobeigumā visus cienāja ar rudzu maizi un pienu kā nākamās ražas simboliem.³⁰

Otra daļa lauku tradīciju bija tā sauktie profesiju svētki – lopkopju, laukkopju, dārzkopju, šoferu, celtnieku un citu lauku profesiju svētki, kuros godināja labākos darba darītājus, pasniedza prēmijas, goda rakstus, ciemos aicināja "sociālistiskās sacensības" partnerus no citām saimniecībām vai rajoniem, bagātākajās saimniecībās aicināja māksliniekus ar vieskoncertiem, nabadzīgākajos kolhozos iztika ar amatiermākslas priekšnesumiem. Kultūras darbinieki centās šos svētkus padarīt iespējami emocionālākus, un tie bija ļoti iecienīti. Daži lielāka apjoma svētki, piemēram, ražas svētki, kombainieru svētki, beidzās ar plašiem saietiem kultūras namos un bagātīgi klātiem mielasta galdiem, kuros kā pateicību kolhozniekiem par padarīto organizēja profesionālu mākslinieku brigāžu koncertus ar tikšanos un kopīgu līksmošanos, arī pamatīgu piedzeršanos.

Bija arī kopīgi rajona darba darītāju svētki, piemēram, 60. gados popularitāti ieguva rajonu svētki "Darbam slava", kuros godināja rajona labākos darba darītājus dažādās profesijās, arī "Komunistiskā darba brigāžu salidojumi", svētki "Preti komunisma rītdienai". Cēsu rajonā iecienīti bija strādnieku un kolhoznieku svētki, kuros uzaicināti viesi no Ļeņingradas, Pleskavas, Tallinas, Tbilisi u. c.³¹ Nereti šie svētki tika saskaņoti ar rajona dziesmu un deju svētkiem, kuros tikai nelieli iestarpinājumi liecināja par nosaukumā pausto tēmu.

Pilsētu darbaļaudis savus profesionālos svētkus svinēja kalendārā noteiktajās oficiālajās profesiju dienās, kuras padomju laikā aizpildīja gandrīz vai katru svētdienu. Tos parasti organizēja plašāk ar fabriku vai rūpnīcu vadības iniciatīvu, bet atsevišķu darba kolektīvu, cehu vai citu apvienību tradicionālos

svētkus rīkoja paši aktivisti un kultūras darbinieki. Arī šo svētku galvenie uzdevumi bija tādi paši kā lauksaimniekiem, tikai citas darbības vietas – lauku vietā izmantoti rūpnīcu korpusi, cehi, atpūtas istabas vai kultūras nami. Lai piesaistītu kolektīviem stabilus darba darītājus un profesijas speciālistus, nozīmīga tradīcija bija svinīga uzņemšana darba kolektīvā. Lai iemācītu jaunos strādniekus cienīt savu darba algu un it kā nenotērēt to grādīgos dzērienos, rīkoja pirmās algas svētkus. Svinēja arī ar konkrētu fabriku ražoto produkciju saistītos svētkus, piemēram, tūkstošā produkcijas ražojuma atzīmēšana vai jaunas produkcijas pirmās partijas izlaidums. Protams, neiztika arī bez pirmrindnieku, “sociālistiskās sacensības” parakstīšanas un noslēgšanas un citiem svētkiem.

Pilsētu darba kolektīvos ļoti iecienīta bija Sieviešu dienas – 8. marta – svinēšana, kad darba kolektīvos strādājošie vīrieši sava kolektīva sievietes sveica ar siltumnīcās uzplaucēto tulpju pušķiem, kam sekoja plašas uzciņāšanas darbavietās no apsveikto sieviešu puses. Skaistākās tomēr bija svinības kultūras namos ar izcilāko sieviešu – darba darītāju sveikšanu, plašiem koncertiem un atpūtas vakariem. Varbūt tieši šī iemesla dēļ arī šodienas apstākļos daudzi vēlas šo svētku atzišanu par oficiālu brīvdienu.

Gan pilsētās, gan laukos regulāri notika darbinieku izvadīšanas pensijā un arī darba veterānu svētki, kas populārāki bija pilsētu darba kolektīvos, it īpaši fabrikās un rūpnīcās, kur darba veterāni nodeva savu pieredzi jaunajiem strādniekiem, uzņēmas “šefību” par mazāk pieredzējušajiem.

Sadzīves tradīciju nepieciešamību noteica Kultūras ministrijas Kolēģijas lēmums “par zinātniski izglītojošās propagandas realizēšanu un kapitālisma palieku likvidēšanu cilvēku apziņā”. Lai mazāk cilvēku ietu uz baznīcu, vairāk uzmanības vajadzēja veltīt materiālistiskā pasaules uzskata propagandēšanai.³² Viens no līdzekļiem šo uzdevumu realizēšanā bija bijušo baznīcas ceremoniju (kāzu, kristību u. c.) pārņemšana uz citām telpām un realizēšana bez mācītāja piedalīšanās. Civilās ceremonijas tika veidotas, no vienas puses, izmantojot latviešu

tautas folkloru un etnogrāfiju, no otras puses – arī baznīcas ceremoniju elementus. Bērnu reģistrācija un dzimšanas apliecību izsniegšana bija jāizdara trīs mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas, tādēļ Bērnu vārda došanas svētki dažviet notika vairākas reizes gadā, bet lielākā daļā kultūras namos šādā sarīkojumā piedalījās bērni, kuri jau dzimšanas apliecības bija saņēmuši un vārdu ieguvuši bez svinīga rituāla. 50. gados šādos svētkos reizēm piedalījās bērni, kuriem vecuma robežas bija no 1 līdz 5 un vairāk gadiem, jo pēckara bērniem šādu svētku nav bijis. Tā kā Bērņības svētkos nebija atļauts lietot vārdus “krusttēvs” un “krustmāte”, tādēļ izmantoja no folkloras ņemtās “kūmas”, no baznīcas ceremonijas aizņemta kūmu parakstīšanās reģistrācijas grāmatā, no etnogrāfiskās “pādes dīdišanas” izmantota ideja par bērna šūpošanu šūpolēs vai šūpojamā gultiņā maziem bērniem. Māmiņām pasniedza puķes, un bērns saņēma dāvanu, parasti rotaļlietu vai kādu arodbiedrības sagādātu velti no attiecīgā uzņēmuma, kurā strādāja vecāki. Vēlākajos gados modē nāca tradīcija dāvināt bērnam sudraba karotīti. Ceremonijas kuplināšanai izmantoja mūziku (ļoti bieži Brāmsa “Šūpļa

Bērņības svētki Olainē 1973. gadā

dziesmu”), runāja dzeju (S. Kaldupes “Bērnām”, A. Ķirškalnes “Uz bērņības svētkiem”), vokālais ansamblis dziedāja latviešu tautasdziesmas.

Vēlākos gados šādus bērņības svētkus rīkoja bērņiem, kas sasnieguši vismaz 5 līdz 6 gadu vecumu, ar līdzīgu ceremoniju, taču ar citu mērķi – jaunā pilsoņa ievēšana sabiedrībā. Papildus iepriekš minētajam bērņis saņēma Bērņības apliecību un vēlējumus izaugt par pilntiesīgu “padomju pilsoni”. Bet ik pa trīs vai vairāk mēnešiem reizi vai nu Dzimtsarakstu nodaļā, vai ciema padomē vai kultūras namā sarīkoja dzimšanas apliecību svinīgas izsniegšanas, kuras nosauca par Vārda došanas svētkiem, un tajās piedalījās vecāki, kūmas un zināmā laika posmā jaundzimušie, lai svinīgi atzīmētu bērņa piedzimšanu. Šie svētki vairāk domāti vecākiem ar mērķi stiprināt ģimeni un risināt demogrāfiskās problēmas. Iespējams, no šā laika pieredzes mācījušies vairāki mazpilsētu kultūras namu darbinieki, rīkojot svētkus bērņiem pirmsskolas vecumā, lai svinīgi reģistrētu un apsveiktu viņus kā jaunus pilsētas iedzīvotājus, lai novērstu iespējamo jauniešu aizplūšanu uz lielākām pilsētām vai ārzemēm.

Visa vecuma bērņiem, vecākiem un sabiedrībai organizēja Bērņu svētkus katra gada 1. jūnijā Bērņu aizsardzības dienā (vai tuvākā svētdienā), kas mantoti kā tradīcija no neatkarīgās Latvijas valsts laikiem, tikai ar “sociālistisku” saturu.

Pilngadības svētkus sāka svinēt jau 1955. gadā, lai jaunieši neietu iesvētīties baznīcā. Pirms svētkiem līdzīgi baznīcas mācībām vairākas dienas jauniešus aicināja pavadīt kopā, noklausoties dažas lekcijas, koncertus, dodoties ekskursijās, kas viņiem šķita daudz interesantāk. Pievilšanas spēks bija publicitāte, meitenēm baltās kleitas un kopīga balle, ko varbūt katrs atsevišķi nevarēja atļauties. 1958. gadā PSRS AP Prezidijs noteica jūnija pēdējo svētdienu par Padomju jaunatnes dienu, tad arī parasti rīkoja pilngadības svētkus. Bieži vien svētkus organizēja rajonu centros, dažkārt pat brīvdabas estrādēs, dažreiz skolās reizē ar izlaidumiem. Jaunieši saņēma pilngadības apliecības, ziedu klēpjus un novēlējumus, klausījās profesio-

nālu mākslinieku koncertus un ballējās pie estrādes orķestru mūzikas. Tajos pagastos vai uzņēmumos, kur nebija atbilstošu cilvēku, kas varēja vadīt ceremonijas, izmantoja dažos rajonos izveidotās speciālās brigādes, kas izbrauca pēc aicinājuma. Bija arī profesionālu mākslinieku brigāde, kuru kopā ar komponisti E. Īgenbergu un Operetes teātra māksliniekiem izveidoja aktrise V. Singajevska, kas pēc sava scenārija vadīja svētkus tur, kur aicināja.³³ Taču šajā gadījumā pietrūka vietējo apstākļu pārziņāšanas un ceremonijā nejuta attieksmi pret katru dalībnieku, kas svētkiem piešķīra formālu raksturu un ārišķību.

1963. gads bija kā atskaites punkts par paveikto sadzīves tradīciju ieviešanā, kad LKP CK pieprasīja atskaites no visiem rajoniem. Liekas, ka vislielākais skaits, kas piedalījušies pilngadības svētkos, ir bijis Jēkabpils rajonā – 763 jaunieši, arī Madonas rajonā – 620, bet Kuldīgas, Ogres, Valkas un citos rajonos – caurmērā 300–400 jaunieši, kur pilngadības svētki notikuši 25–30 vietās. Turpretī Latgales pusē, piemēram, Ludzas rajonā – tikai 8 vietās, Balvu rajonā – 10 vietās, pie tam dalībnieku skaits nav uzrādīts, acīmredzot tas bijis pārāk niecīgs. Arī Bērņības svētkos piedalījušos skaits visos rajonos bijis ap 300–400 dalībnieku.³⁴

Pilngadības svētki Ogrē. 70. gadi

Ar laulību reģistrācijām bija grūtāk, jo tur tomēr ļoti svarīgs nosacījums svinīgumam bija telpas. Sākumā šo tradīciju organizēja galvenokārt Dzimtsarakstu nodaļās, un tikai vēlākos gados tās kļuva svinīgākas jau speciāli veidotās Laulību zālēs, kur klavieru vietā dažkārt izmantots harmonijs. Reģistrācijas vadītājam bija speciāls tērps un atšķirības zīme, šķivis gredzeniem, piedalījās daiļrunātājs un vokālais ansamblis vai solists, rituālā izmantoja sveces un citus atribūtus.

70. gados un vēlāk tradīciju klāstam pievienojās sēru tradīcijas – Kapu svētku vietā rikoja Mirušo piemiņas dienas, veļu laiku atzīmēja ar Svečīšu vakariem, kaut gan Kapu svētkus paralēli atļāva rīkot arī ar mācītāju, tikai citā laikā.

Tā kā visur republikā bija liels bērnodārzu skaits, tad izveidojās tradīcija – bērnu izvadīšana uz skolu, ko sadzīvē bija iesaukuši par “Portfelišu svētkiem”, jo galvenā dāvana nākamajam pirmklasniekam parasti bija skolas soma. Skolas tradīcijas papildināja svinīga Pirmā skolas diena ar pirmo zvanu un pirmklasnieku ievadīšanu skolā, absolventu salidojumi u. c.

Ģimenes stiprināšanas uzdevumu veikšanai tika publiski svinētas sudraba un zelta kāzas, kā tradicionāls pasākums veidojās Jauno ģimeņu vakari un vēl citas vietēja rakstura un atsevišķu kolektīvu iekšējas tradīcijas.

80. gados jau bija izstrādāta noteikta organizācijas struktūra, kur atbildība par tradīciju norisēm uzlikta arī Latvijas PSR MP Padomju tradīciju, svētku, rituālu un reliģisko kultu likumievērošanas veicināšanas komisijai, Kultūras ministrijai, arī Tieslietu ministrijai un Komunālās saimniecības ministrijai.³⁵ Padomju tradīciju, svētku un rituālu norišu un telpu republikāniskajās skatēs atsevišķi vērtēja Civiltāvokļa aktu reģistrācijas nodaļas, DDP Izpildu komiteju Kultūrizglītības iestādes, Apbedīšanas birojus un Kapliču pārvaldes. Analizēja norišu kvalitāti, telpu atbilstību, simboliku, amata tērpus un tehnisko nodrošinājumu, kas liecina par tradīciju norišu augstu māksliniecisko un emocionālo līmeni.³⁶

Tas novērtēts arī Vissavienības mērogā, jo 1984. gada nogalē Daugavpilī sarīkota Vissavienības seminārs par jauno

sadzīves tradīciju nostiprināšanu, vadoties no 1983. gada PSKP CK Plēnuma uzdevumiem, kurā piedalījās pārstāvji no citām republikām. Katra republika demonstrēja savus scenārijus un diskutēja par to, vai nevajadzētu izveidot noteiktus vienādu rituālu scenārijus, kas gan īpašu piekrišanu neguva.³⁷

Nākamajā tradīciju skates nolikumā 1986. gadā jau paredzēti noteikti vērtēšanas kritēriji: veiktais partijas un valdības lēmumu realizēšanā žūpības un alkoholisma apkarošanā; tradīciju norises kvalitāte, telpu noformējums; tautas sadzīves ieražu pozitīvo principu propaganda un izmantošana svētkos; simbolika un atribūtika; amata tērpi un to atbilstība; nodrošinājums ar mūzikas instrumentiem un tehniskajiem līdzekļiem. Skatē kopā ar amatiermākslas kolektīviem paredzēts iekļaut tās grupas vai vienības, kuras nodrošina atsevišķu tradīciju norises pēc izstrādāta scenārija un realizē pēc pieprasījuma un kuras darbojas regulāri. Ka šādu grupu bijis pietiekoši daudz, liecina tas, ka skate organizēta trīs posmos ar noslēgumu Ogrē 1987. gadā, kur katra grupa uzstājās ar 15 minūšu garu programmu.³⁸

Tradīciju pasākumu propagandēšanai republikā rīkoja speciālus foto konkursus – izstādes. Piemēram, 1981. gadā izstāde "Padomju tradīcijas, svētki un rituāli", kuras uzdevums bija atspoguļot revolucionārās un kaujas slavas tradīcijas, darba svētkus, profesiju dienas, kristības, kāzas, pilngadības svētkus, mākslas svētkus. Skate guva lielu atsaucību, jo tajā piedalījās 120 autori ar 400 darbiem, pie tam izstāde bijusi "augstā idejiskā un mākslinieciskā līmenī".³⁹

80. gadu beigās pamazām par tradicionāliem izveidojās latviešu gadskārtu ieražu svētki – Meteņi, Lieldienas, arī Ziemassvētki. Galvenie iniciatori bija LVK Kultūrizglītības darbinieku nodaļas studenti, kuri savos diplomdarbos esošajās vai nākamajās darbavietās organizēja šos latviskos svētkus, kas šodien ir neatņemama sadzīves sastāvdaļa. Toreiz studentiem vajadzēja ar teatralizācijas palīdzību skatītājiem atgādināt vai drīzāk mācīt no jauna latviešu gadskārtu svētku rituālus, jo tā laika jauniešiem un arī viņu vecākiem tādu zināšanu nebija, bet ģimenēs tradīcijas centās nepopularizēt, lai pasargātos no padomju varas represijām.

Tādā veidā kultūras darbinieki nodrošināja latviešu sabiedrībai pilnvērtīgu sadzīves tradīciju kopumu, kas par spīti "sociālistiska satura" prasībām atšķīrās ar tautiskumu un nacionālu savdabīgumu, palīdzot saglabāt latvisko mentalitāti.

Paralēli tradīciju pasākumiem radās arī cita veida **tautas svētki**, kas būtībā bija pārmantojums no neatkarīgās Latvijas "Pļaujas svētkiem", "Dārza svētkiem", "Ziedu svētkiem" u. c., tikai ar citu saturu un ideoloģisko virzību, kā to pieprasīja padomju vara. Jau 50. gados bez kārtējiem dziesmu svētkiem brīvdabas estrādēs tika organizēti dažādi koncerti un uzvedumi, veltīti dažādām politiska rakstura gadadienām. Otrs tradicionāls pasākums bija brīvdabas teātra izrādes ar amatierkoru un deju kolektīvu piedalīšanos. Tāpēc arī presē risināts jautājums, kas tad īstenībā ir brīvdabas izrāde.⁴⁰

Cita veida svētku organizēšanu rosināja izsludinātais Vissavienības tematisko un teatralizēto svētku konkurss 1964. gadā.⁴¹ Vieni no šādiem svētkiem bija Mākslas dienas.

Mākslas dienu vai sākotnējā nosaukumā – Mākslinieku dienas – pirmsākumi meklējami 1959. gadā, kad PSRS Mākslinieku savienības valde pieņēma lēmumu, ka "māksliniekiem jātuvinās tautai, jārod personiski kontakti ar darbaļaudīm". Par aktivitāšu ierosinātāju kļuva V. I. Ļeņina monumentālās mākslas propagandas plāna realizēšanas dekrēta parakstīšanas gada diena. Un tā 1959. gada 12. aprīlī arī Latvijā tiek noorganizētas pirmās Mākslinieku dienas ar izstādēm un mākslinieku tikšanās muzejos, ar lekcijām un pārrunām, ar Rīgas mākslinieku izbraukumiem uz rajonu centriem.⁴²

Liepājā Mākslinieku dienu sarīkojums sākās ar svinīgo sēdi Lietišķās mākslas vidusskolā. Muzejos bija izstādes, bibliotēkās – tikšanās ar māksliniekiem, 6. vidusskolā – tikšanās ar tēlniekiem u. c. pasākumi.⁴³

No tā laika katru gadu aprīļa mēnesī tiek svinētas Mākslinieku dienas Latvijā. 1960. gadā pasākumi notika jau plašākā mērogā. Skolās organizēja izstādes un tikšanās ar māksliniekiem. Izstādes sarīkoja Rīgas muzejos un teātros, radās iespēja ielūkoties mākslinieku darbnīcās. Bez Liepājas muzeja un Lie-

tišķās mākslas vidusskolas, kuri Mākslinieku dienu pasākumos iesaistījās jau otro gadu, pasākumi notika arī Cēsu muzejā, Jelgavas un Limbažu kultūras namos, Talsu, Tukuma, Ventspils muzejos.

Katru nākamo gadu izstāžu tematika konkretizējās un dažādojās – atsevišķi bija akvareļu, grāmatzīmju, foto (Jelgavā) u. c. izstādes. 1962. gadā izstādes notika jau gandrīz visos Latvijas rajonos. Jaunums šā gada Mākslinieku svētkos bija Mākslinieku savienības biedru svinīgs gājiens pie Ļeņina pieminekļa Rīgā un ziedu nolikšana, kas kalpoja kā zināma veida nodeva ideoloģijas propagandai, lai citos pasākumos varētu brīvāk izvērsties. Vairākos rajonos realizēja lietišķās mākslas izstādes – pārdošanas. Ar 1964. gadu izstādes un tikšanās ar māksliniekiem organizēja arī rūpnīcās, bet nākamajos gados Mākslinieku dienu pasākumos iekļāvās arī pagasti, piemēram, Lejasciems, Cēsaine, Kazdanga u. c.⁴⁴

Sākot ar 1965. gadu, Mākslinieku dienas norises visā Latvijā notika jau veselu nedēļu. Ja mākslas svētku aizsākums saistās ar profesionālo mākslinieku piedalīšanos, tad vēlākajos gados, īpaši lauku rajonos, apvienojās gan profesionāļi, gan amatieri, gan lietišķās mākslas meistari.

1967. gadā svētku uzsvars tika likts uz "mākslinieku iziešanu perifērijā". Tautu draudzības nolūkos uzaicināja viesoties māksliniekus no citām republikām. Par Mākslinieku dienu plašumu liecina laikraksta "Literatūra un Māksla" dubultlapā reklamētie pasākumi, piemēram, 1968. gadā Rīgas pilsētā notika 21 izstāde un tikšanās, 37 vietās – atvērto durvju dienas, 43 vietās – rajonos pasākumu cikli plus vēl nublicētie pasākumi.⁴⁵ Organizēja arī piemiņas izstādes, piemēram, 1970. gadā – L. Koklem, V. Stepanovam, G. Šķilteram u. c.⁴⁶ 1971. gadā pirmo reizi notika gleznotāju plenērs Vecrīgas ielās, kā arī bērnu zīmēšanas konkurss Sporta pili. Ar šo gadu aizsākās un katru nākamo gadu notika arī mākslas vingrošanas sacensības, kurās sacensību uzvarētāju balvas dāvināja mākslinieki un paši tās pasniedza,⁴⁷ bet 1977. gada svētku nobeigums noritēja 17. jūnijā (Doma) laukumā.

1978. gadā pirmo reizi mākslas svētku svinēšana Rīgā sākās ar "komunistisko sestdienas talku" Elektromašīnu rūpnīcā, kurā piedalījās mākslinieki, jo Mākslinieku dienu mērķis bija "vairāk tuvināties darba kolektīviem" rūpnīcās, karaspēka daļās, arī zvejnieku kolektīvos, tikties ar dažādu profesiju pārstāvjiem.⁴⁸ Arī turpmākajos gados, kad ieviesa nosaukumu "Mākslas dienas", notika talkas dažādās Rīgas vietās.

80. gados Mākslas dienas joprojām paplašinājās, papildinoties ar citu mākslas veidu iesaistīšanu. Regulāri notika kinoamatieru filmu konkurss "Aprīļa palete", realizēja aktieru, muzikālo kolektīvu un citu priekšnesumu iekļaušanu sarīkojuma norisēs. Ar 1980. gadu aizsākās Republikas skolēnu tēlotājas mākslas olimpiāde skolām ar padziļinātu zīmēšanas apmācību, un ieviesa atsevišķu pasākumu – Jauno mākslinieku dienu, ar 1982. gadu svētkus kuplināja Mākslas skolu diena 17. jūnija laukumā. Lielu skatītāju interesi izraisīja Mākslas dienām veltītais basketbola zibensturnīrs, kurā piedalījās mākslas un mūzikas skolu un augstskolu, arī aktieru un mākslinieku komandas. Daudz domāja par telpu un laukumu noformējumu, kā arī ieviesa teatralizētas un citas darbības, piemēram, 1982. gadā notika mākslinieku brauciens retro automobiļos no Mākslas akadēmijas uz 17. jūnija laukumu, 1984. gadā ieliņās ap 17. jūnija laukumu – mākslas darbu tapšanas demonstrācija, kas atklāja profesijas virtuvi, Lēdurgā teatralizētā Mākslas dienu sarīkojumā caurviju darbību veidoja Mūzas tēls un J. Kulakova un M. Melgalva rokmuģzika "Mākslas darbi rodas mokās". 1986. gadā Mākslas dienas plaši izvērsās arī Rīgas pilsētas rajonos, piemēram, Purvciemā notika ēku fasāžu apgleznošana, pie tam siltuma sadales mezgla apgleznošanu veica bērni "grafiti" tehnikā. Ar katru gadu vairāk Mākslas dienu pasākumos iesaistījās lietišķās mākslas studijas, rīkojot loterijas un tirdziņus, sarīkojumus kuplināja kori un estrādes ansambļi. 1982. gadā LVU aulā izveidotajā izstādē "Ainava glezniecībā" notika mūzikas un dzejas sarīkojums.

Plaši Mākslas dienu sarīkojumus organizēja visos rajonos ar vietējo un uzaicināto profesionālo mākslinieku, kā arī ar ama-

tiermākslinieku piedalīšanos. Latgalē akcentēja keramiku, kur par tradīciju kļuva līdz šodienai populārās Keramikas dienas ar centrālo pasākumu parasti Rēzeknē, bet vietējās Keramikas dienas notika arī Viļānos, Ludzā, Daugavpilī, Mālnavā, Preiļos un Līvānos. Bez izstādēm bija skatāmi arī citi pasākumi, no kuriem ļoti lielu popularitāti iekaroja cepļu atvēršanas, kur interese sabrauca pat no visas Latvijas. Latgales keramiķi viesojās arī ārpus republikas, piemēram, Gdaņskā, Viļņā u. c.⁴⁹

Kā piemērs rajonu Mākslas dienu plašumam un popularitātei lai kalpo Kuldīgas rajona Mūzikas un mākslas dienu programmas apskats 1983. gada svētkiem. Kaut arī kuldīdznieki apvienojuši svētkos divus mākslas žanrus – mūziku un mākslu, tas nav traucējis padarīt tos par īstiem tautas svētkiem. Kuldīgas muzejā atvērta Līgas Purmales un Miervalda Poļa darbu izstāde, Lietišķās mākslas vidusskolā – gleznotāja R. Vilsona darbi, Koncertzālē (Kuldīgas baznīcā) – Kuldīgas keramiķu grupas darbu skate. Pirmo reizi Kuldīgā notika brīvdaibas izstāde, kurā savus darbus rādīja amatiergleznotāji un keramiķi. Pasākumi realizējās visā rajonā: Rendā – mākslinieka P. Sidara darbu izstāde, Kabilē – J. Lauvas darbi, padomju saimniecībā "Vilgāle" – Z. Grigorjeva darbu demonstrācija, Alsungā – Kuldīgas bērnu mākslas skolas darbi, muzeja filiālē "Sauleskalnos" – keramiķa I. Genera ražojumi. Skrundas kultūras namā notika neliela konference un tikšanās ar izstādes dalībniekiem – mākslinieku Eltermaņu ģimenes locekļiem Annu, Lieni un Zani. Sarīkojums beidzās ar amatiermākslinieku koncertu un komponistes S. Mences apsveikumu māksliniekiem un klausītājiem. Visi rajona sarīkojumi un izstādes ir bijušas plaši apmeklētas, jo šādi svētki Kuldīgā pazīstami jau no 1977. gada. Piesaistīja tas, ka visos pasākumos piedalījās vietējie mūziķi un mākslinieki, bet intrigai vienmēr bija uzaicinātie profesionāļi un ietverts kāds pārsteiguma moments. Uzmanību pievērsa arī muzejā izvietotais stends ar iepriekšējā gada Mūzikas un mākslas dienu apskatu fotogrāfijās, kā arī izdots buklets "Mākslas dienas – 84", "Mākslas dienas – 85", arī Mākslas dienu plakāts.⁵⁰

Mākslas dienu struktūras veidošanā īpašu ieguldījumu devuši Liepājas, Cēsu, Madonas, Kuldīgas, Valmieras u. c. kultūras darbinieki un vietējās mākslinieku apvienības. Madonas (1978) un Valmieras (1980) rajonu muzeji noslēdza pat sadarbības līgumus ar Mākslinieku savienību mākslas dzīves aktivizēšanai rajonos. Mākslas dienu atzīmēšanas Latvijā plašais vēriens rosināja PSRS Mākslinieku savienību 1983. gadā Rīgu izvēlēties par Vissavienības mākslas dienu centru.

1982. gadā UNESCO Mākslas padomes rīkotajā sanāksmē par tēmu "Māksla tautai", kur kopā ar citiem PSRS pārstāvjiem bija uzaicināta arī latviešu māksliniece Džemma Skulme, katrs pārstāvis 6 minūtes lasījis garus neinteresantus pārspriedumus par tēmu. Dž. Skulme atceras, ka viņas uzstāšanās bijusi diapozitīvu rādīšana par Mākslas dienu norisi Latvijā. Tā visos izraisījusi lielu sajūsmu un izbrīnu par tik lielu cilvēku masu pulcēšanos Doma laukumā ar interesi par mākslu.⁵¹

Taču 80. gadu beigās parādās šo svētku kritisks un analītisks vērtējums. Ja savulaik Mākslas dienas veica nozīmīgu darbu mākslas propagandā un popularizēšanā tautā, tad "ir pienācis laiks iet dziļumā", par galveno uzskatot izstāžu darbu bez īpašām ārišķīgām aktivitātēm Doma laukumā, jo šādi pasākumi nevar piespiest mīlēt mākslu kā tādu.

Nākamajās Mākslas dienās realizēja vairākus eksperimentus – veidoja vides objektus, akcijas, supergrafiku u. c. ar mērķi skatītājus iesaistīt aktīvākā mākslas uztverē, rosināt domāšanu, sajūtas, ko literārā darbā nevar uzrakstīt. Tēlnieku darbus, vides objektus mākslinieki izstādīja nedēļu pirms oficiālās svētku atklāšanas, iekārtoja jautājumu kastītes, lai Mākslas dienu laikā varētu atbildēt uz iesūtītajiem jautājumiem un veidotos saruna ar skatītājiem. Diemžēl dialogs nenotika, jo jautājumu nebija. Tātad vides objekti nebija saprasti. Vēl sliktāk – objekti tika aprakstīti, apskribelēti, uz dažiem sēdināti mazi bērni, lai papriecātos, tekstilnieku objekts pie 3. vidusskolas bija jāapsargā milicijai, un tomēr to pēc svētkiem sapostīja. Līdz ar to radās rinda jautājumu par Mākslas dienu būtību un turpmākajām norisēm. Vissvarīgākā problēma bija jauniešu attieksme pret mākslu, jo

acīmredzot nenotika atbilstoša audzināšana ģimenē, arī par maz sniegta informācija publiskajā telpā par mākslas attīstības jaunākajām tendencēm. Daļēju atbildi uz šiem jautājumiem pauda Dž. Skulme ar domu, ka "par mākslu – tā ir intīma saruna". Īstas sarunas var notikt tikai ne pārāk lielā auditorijā. Bet mākslinieki kopumā nonāca pie secinājuma, ka turpmākajās Mākslas dienās būs atsevišķa bērnu diena, ka Doma laukums jāveido tā, lai bērniem būtu iespēja visādos veidos pašiem piedalīties, lai tie jau no mazām dienām pierastu pie mākslas, lai atraisītos radošā aktivitātē.⁵²

Kopumā 80. gadu Mākslas dienas vērtēja kā pārāk ārišķīgas. Mākslinieki pierādīja, ka var noorganizēt izstādes brīvā dabā, var izvest mākslu, kam muzejiska vērtība, uz ielām. Tātad mākslinieki it kā izklaidējuši sabiedrību, bet ne ar ko vērtīgu, jo muzejiskas vērtības uz ielas neiznesīs. Līdz ar to Mākslas dienas ir it kā devalvējušās, jo nevar piesaistīt skatītāju un maldināt viņu ar mākslu kā karnevālisku momentu. Pie tam galvenā sarīkojuma organizācija balstījās uz Mākslinieku savienības pleciem, realizēta ar tās līdzekļiem un mākslinieku entuziasmu, kaut gan pasākumu vajadzētu organizēt (vismaz Rīgā) Kultūras pārvaldei, jo faktiski Mākslas dienas kļuvušas par lieliem kompleksiem Kultūras svētkiem.⁵³

Pilnīgi atšķirīga situācija Mākslas dienu organizēšanā bija lauku rajonos. Tur svētku rīkošana pamatā bija vietējo Kultūras nodaļu, Izpildu komiteju un kultūras darbinieku iniciatīva. Pie tam šo svētku realizēšana aktivizēja lielu sabiedrības daļu, jo, piedaloties pašdarbībā, cilvēki bija vienlaikus gan skatītāji, gan izpildītāji, gan organizatori. Bet svētki vienmēr deva lielāku emocionalitāti, interesi, rezultativitāti, ja skatītājs vienlaikus jutās kā svētku līdzautors.

Mākslas dienu organizēšanā iesaistījās gan mākslas un mūzikas skolu pedagogi un audzēkņi, gan vispārīzglītojošo skolu skolotāji un skolēni, gan bērnudārzu audzinātāji un bērni (izstādes, koncerti, konkursi), gan visu žanru amatiermākslas kolektīvi, īpaši lietišķās un tēlotājas mākslas, foto un kinoamatieru studijas, muzeji, bibliotēkas un kultūras nami. Sabiedrība bez pozitīvām emocijām un estētiska baudījuma guva arī zināmu

māksliniecisku izglītību, kas palīdzēja celt vispārējo izglītības līmeni un sekmēja jaunu talantu un jaunu amatiermākslas žanru veidošanos (keramika, pinēji, kokgriezēji, foto un kino amatieri, gleznotāji, vokālisti). Ļoti svarīga bija arī kopā būšana, kopīga pārdzīvojuma rašanās, īpaši tāpēc, ka šie svētki nebija varas uzspiesti, bet notika pēc pašu iniciatīvas.

Jau no lielāka attāluma 2006. gadā, novērtējot Mākslas dienas un domājot par to tālākas attīstības iespējām, mākslinieki, piemēram, Dž. Skulme, konstatēja: "Tie bija visnotaļ iespaidīgi masu svētki. Mēs, mākslinieki, ar to lepojamies. Nē, mākslu uzspiest nevar. Toreiz mēs mācējām situāciju pārņemt savās rokās un virzīt vēlamajā gultnē. Tolaik jau mums bija tāds nodoms – palīdzēt cilvēkiem atrasties."

Mākslas zinātniece Ingrīda Burāne: "Mēs jau varam ironizēt par Ļeņina saukli: "Māksla pieder tautai", kuru kā moto drukāja Mākslas dienu programmās, taču nevaram noliegt, ka tie tik tiešām bija tautas svētki. Tam par iemeslu kalpoja daudzi apstākļi: kopā būšanas fenomens, atklāsme, ka var izkāpt no ikdienišķā riteņa un dzīvot citādi."

Rakstnieks Jānis Peters meklēja atbildi uz jautājumu: kam vairāk bija vajadzīgas Mākslas dienas – māksliniekiem vai tomēr tautai? I. Burāne domā, ka arī māksliniekiem, jo "jāsaka atklāti, ka savā dzīvē neesmu piedzīvojusi otru tādu precedentu, kad tik atšķirīgas personības spēja nolikt malā savas ambīcijas un vienoties kopīgam darbam. Turklāt bez jebkādas atlīdzības", bet digitālo mediju mākslinieks Jānis Garančs apstiprina jau iepriekš izvirzīto domu: "Man šķiet, ka šīs Mākslas dienas tomēr ir svarīgs izpausmes veids arī tā saucamajiem nemāksliniekiem, jo tā ir reize, kad arī viņiem ir iespēja kļūt par māksliniekiem."⁵⁴

Dzejas dienu rašanās pamatiemesls bija valdības rūpes par Raiņa piemiņas iemūžināšanu, tādā veidā parādot sociālistiskās iekārtas rūpes par nacionālā kultūras mantojuma saglabāšanu, jo šo latviešu dzejnieku varēja pieskaitīt pie "revolucionāru noskaņu paudējiem", "latviešu nacionālās buržuāzijas kritiķiem" ar "marksistiskā pasaules uzskata izpratni".⁵⁵ 1954. gadā LPSR

MP pieņēma lēmumu 4. septembrī atzīmēt 25. gadadienu kopš dzejnieka nāves ar svinīgo sēdi Operas teātrī, kultūrizglītības iestādēs rajonos un pilsētās organizēt lekcijas, koncertus, grāmatu izstādes un citus pasākumus. Tika nolemts Rainim uzcelt pieminekli Rīgā.⁵⁶ Turpmāk katru gadu septembra sākumā atzīmēja Raiņa dzimšanas dienu. Rīgā noturēja piemiņas brīžus Raiņa kapos. 1957. gadā Mežaparka estrādē notika Raiņa lugas "Spēlēju, dancoju" brīvdabas izrāde. Kultūrizglītības iestādēs Raiņa piemiņas sarīkojumos iesaistīja arī citus rakstniekus un dzejniekus. Rīgā un citās lielākās pilsētās organizēja arī rakstnieku tikšanās ar rūpnīcu un fabriku strādniekiem viņu darbavietās pusdienas pārtraukumos. Piemēram, 1963. gadā septembrī notika tikšanās ar rakstniekiem un dzejniekiem fabrikā "17. jūnijs" u. c.

Lieli kultūras svētki 1965. gadā visā Latvijā notika sakarā ar Raiņa 100. dzimšanas dienas piemiņu. Rīgā 11. septembrī atklāja Raiņa pieminekli, Operas teātrī notika svinīga sēde, tika organizēts piemiņas brīdis Raiņa kapos. Teātros varēja noskatīties Raiņa lugu uzvedumus, uz jubilejas svinībām sabrauca viesu delegācijas no Maskavas, Ļeņingradas un citām republikām. Izskanēja koncerti Doma koncertzālē. Dzejnieka dzimtenē Tadenavā un Jasmuižā pasākumos kopā tikās aktieri, dzejnieki un amatiermākslas kolektīvi. Jūrmalā Dzintaru koncertzālē skolu jaunatni aicināja klausīties dzeju un dziesmas ar Raiņa tekstiem, Majoru muzejā bija skatāma ekspozīcija par Raiņa darbību Jūrmalā. Arī citu rajonu muzejos atklāja izstādes, veltītas Raiņa dzīvei un darbībai, kultūras namos rikoja Rainim veltītus sarīkojumus. Pat Maskavā Čaikovska koncertzālē par godu Rainim notika svinīga sēde un koncerts.⁵⁷

Nākamajā gadā LPSR Rakstnieku savienība nolēma Raiņa atceres dienā rīkot sarīkojumus visā Latvijā, līdz ar to aizsākot Dzejas dienu tradīciju. Un tā par Dzejas dienu rašanās sākumu var uzskatīt 1965. gadu.

Visus turpmākos gadus tradīcijas atklāšanas pasākums bija Dzejas stunda pie Raiņa pieminekļa Komunāru laukumā (Esplanādē). Par neatņemamām sarīkojuma sastāvdaļām kļuva arī

partijas un valdības pieprasītā tautu draudzības realizēšana, uzaicinot viesoties dzejniekus no brālīgajām PSRS republikām. Tiem veltītus literārus vakarus rīkoja LVU aulā, vēlākajos gados – LRAP kultūras namā. Jūrmalā tradicionāla kļuva Dzejas stunda pie Raiņa priedēm, kā arī dzejnieku tikšanās un literāri sarīkojumi visas Latvijas klubos, kultūras namos, skolās, rūpnīcās. Katru nākamo gadu Dzejas dienas palika aizvien bagātākas un plašākas. To galvenais organizators bija Rakstnieku savienības Literatūras propagandas birojs, bet lauku rajonos – vietējās Rakstnieku savienības nodaļas, kultūras darbinieki un pašvaldības.

1967. gadā iznāca pirmais Dzejas dienai veltītais krājums, kurā ievietota oriģināldzeja, atdzejojumi un kritiķu viedokļi un pārdomas par dzeju. No šā gada jau kā Dzejas dienu simbols kļuva krājums "Dzejas diena", kuru varēja nopirkt jau sarīkojumu laikā. Ar katru nākamo gadu krājums veidojās kvalitatīvāks. 1972. gadā Knuts Skujenieks publikācijā laikrakstā "Literatūra un Māksla" atzīst, ka izdevums ir lasītāju ļoti iecienīts, ka patīkams ir grāmatas mazais intīmais formāts, gaumīga apdare, fotogrāfiju pielietojums. Taču varētu vēlēties, lai tajā būtu vairāk visapcerošu rakstu un lai rubriku iekārtojums būtu efektīgāks, bet pats būtiskākais būtu panākt, lai katru gadu nemainītos krājuma sakārtotāji un tam veidotos sava seja.⁵⁸

Lai aptvertu visu republiku, Rakstnieku savienība izveidoja divus maršrutus, dzejnieki sadalījās grupās un irētā autobusā apbraukāja iepriekš saplānotos sarīkojumus, kuros uzaicināti uz tikšanos skolās, klubos un kultūras namos, arī brīvdabas pasākumos. Piemēram, 1968. gadā dzejas dienu sarīkojumi notika deviņos rajonos, bet 1969. gadā diviem iepriekšējiem literātu maršrutiem pievienojās trešais, un izbraukumos piedalījās gandrīz visi Rīgas rakstnieki un dzejnieki, arī aktieri, kas lasīja dzejas.⁵⁹

Lauku rajonos, pilsētās, pagastos Dzejas dienas blakus Mākslas dienām, bija lieli tautas svētki. Tika rādīti teātra uzvedumi, literāri muzikālas kompozīcijas, dzeju lasījumos piedalījās vietējie amatiermākslinieki, uz tikšanos aicināja vietējos autorus,

bibliotēkās notika sarunas ar rakstniekiem, grāmatu izstādes, skolās izdeva jauno autoru žurnālus un avīzes. Lauku sarīkojumos publikas nekad netrūka, jo interesi piesaistīja iespēja redzēt "dzīvu" dzejnieku, kā arī iepazīšanās ar vietējiem rakstniekiem un dzejniekiem. Patīkamu iespaidu radīja arī profesionālu aktieru uzstāšanās kopā ar amatiermāksliniekiem. Bez tam 60. gadu dzeja bija sabiedrībā ļoti iecienīta, jo tajā varēja saklausīt zināmas ilgas pēc kaut kā nacionāla, varēja mēģināt atšifrēt zemtekstos ietverto domu, tā deva iespēju emocionālam iekšīgam pārdzīvojumam, kas krasi kontrastēja ar ikdienas "komunisma celtniecības rutīnu".

80. gados Dzejas dienu pasākumi papildinājās ar jauniem notikumiem. Piemēram, 1970. gadā raksturīga bija kociņu stādīšana – dzejas aleja Birķeneļos, piemiņas ozola stādīšana Vietalvas Ausekļa kalniņā. Neretā skolas ielu pārdēvēja par Kārļa Pelēkā ielu, Rēzeknē atklāja vairākas piemiņas plāksnes rakstniekiem. Pasākumus kuplināja amatiermākslas un profesionāļu kolektīvu uzstāšanās. Tas zināmā mērā liecina par to, ka mazāk uzmanības tika veltīts pašai dzejai, kā Knuts Skujenieks saka: jūtams dzejas atplūdu laiks, salīdzinājumā ar 60. gadu sākumu vairāk uzmanības veltīts visādām darbībām ap dzeju.⁶⁰

Ja 60. gadu beigās Dzejas dienas Latvijā notika vienu nedēļu, tad ar 1971. gadu tās organizētas vesela mēneša laikā, tā kā 70. gadu Dzejas dienu svētki aptvēra visu republiku pilnībā. Ja 60. gadi sāka reabilitēt rakstīto vārdu un klausītāju saistīja pats dzejoļu saturs, tad 80. gados izaugusi jauna paaudze, kam iepriekš minētā dzeja jau bija mantojums. Ne autoros, ne klausītājos vairs nebija kopējo sāpju un citu līdzīgu emociju, bet vairējās "runas plūdi". Jaunā paaudze vairāk izmantoja TV, radio un citu informāciju, grāmatu lasīšana vairs nebija cieņā. Tātad bija jāreķinās ar jaunā klausītāja viedokli. Bet klausītājs gāja uz Dzejas dienām gūt estētisku baudījumu un stimulu turpmākajam darbam, tātad gribēja, lai dzejnieks ieiet noteiktā lomā, priekšnesumā, lai viņš sevi pierādītu kā vispusīgu, erudītu personību, būtu gatavs sarunai par visu aktuālo, ne tikai par dzeju. Klausītājs negribēja vairs būt tikai pasīvs uztvērējs, viņš gribēja

līdzdarboties, tāpēc labprāt pieņēma teatralizāciju. Un būtībā, kā uzsver dzejnieks Jānis Peters, ja dzejnieks kopā ar aktieriem, kuriem un diriģentiem kāpj uz skatuves un tāpat kā mākslinieki saņem arī ziedus, tad viņš arī piedalās teātrī – Dzejas teātrī. Tikai tādām izdarībām jābūt ar gaumi, ar brīnuma atklāsmi, ar režisora un scenārista piedalīšanos, svarīgi ir neatkārtot citus svētkus, radīt savu simboliku un rituālu.⁶¹

Līdzīgi Mākslas dienām arī Dzejas dienu sarīkojumi no iepriekš minētā viedokļa labāki un emocionālāki bija laukos, bet Rīgā dažkārt pat uz atklāšanu pie Raiņa pieminekļa skolēni bija speciāli jāorganizē. Tāpēc 1986. gadā Dzejas dienu programmās mēģināts akcentu likt uz skolotāju iesaistīšanu, kas palīdzētu izaudzināt nākamos dzejas mīlētājus, izvirzot moto: literatūra – skolotājs – jaunais lasītājs, ar devīzi – “Galvu augšā, Skolotāj!” . Pēc atklāšanas sarīkojuma Rakstnieku nama zālē sarīkoja skolotājiem veltītu dzejas uzvedumu. Dzejas dienās sāka vairāk domāt par pasākumiem bērniem, Pionieru pili un Doma laukumā notika Bērnu grāmatu nedēļas noslēguma pasākums, jauno autoru dzejas lasījumi u. c.

Līdz ar to Dzejas dienu sarīkojumi arī 80. gados paplašinājās galvenokārt kvantitatīvi. Piemēram, 1983. gadā notika 74 Dzejas dienu pasākumi, 1984. gadā tie papildinājās līdz 120. Ja Rīgā kvalitātes ziņā bija pazaudēti daži svarīgi akcenti, tad laukos skatītājs bija atvērtāks, brīvāks, gatavāks sarunai un improvizācijai, cilvēki, kopības izjūtas ietekmēti, kļuva domājošāki. Lauku skolās skolēni nebija sadzīti, nobrīdināti par kārtīgu uzvešanos, tur valdošajā gaisotnē bija mazāk rutīnas un ārišķīgas uzspēles. Sevišķi atsaucīgi bija latvieši Latgales pusē, īpaši Daugavpili, kur ikdienā maz dzirdēja latviešu valodu, klausītāji kāri tvēra katru uzstāšanos.

Par paraugu Dzejas dienu organizācijā izveidojās Liepājas pilsēta. Tur katrs nākamais sarīkojums sākts gatavot jau kārtējo Dzejas dienu laikā. Organizatori necentās pēc milzīga dzejnieku skaita uzaicināšanas, bet par galveno izvirzīja mērķtiecību. Pilsētas Kultūras nodaļa un kultūras darbinieki sīki un precīzi izplānoja visas Dzejas dienu norises pilsētā, katram sarīkojumam

tika uzrakstīts scenārijs, iekļaujot dzejnieku un rakstnieku uzstāšanos, kā arī sakārtotas amatiermākslas uzstāšanās, lai radītu vajadzīgo emocionalitāti un pārdzīvojumu skatītājos. Par ļoti svarīgu gatavošanās sastāvdaļu Liepājā uzskatīta savlaicīga auditorijas plānošana un informēšana, kas darīta zināma arī uzaicinātajam dzejniekam, lai tas būtu gatavs sarunai, lai attiecīgi izvēlētos lasāmos dzejoļus. Klausītāju ieinteresētību rosināja katrām Dzejas dienām izgatavotais plakāts, afiša, programmas, ielūgumi u. c. materiāli. Piemēram, 1984. gada Dzejas dienu sarakojumi Liepājas pilsētā:

- 1) Teātra mazajā zālē O. Vācieša piemiņas vakars;
- 2) Saulcerītes Vieses autorvakars "Rainis Šveicē" ar J. Krieviņa diapozitīvu demonstrēšanu;
- 3) K. Baronam veltītais folkloras sarīkojums ar A. Pumpures un viņas audzēkņu piedalīšanos;
- 4) Bērnu dzejas svētku gājiens vēlā vakara stundā pa pilsētas ielām ar lāpām līdz Pedagoģiskā institūta ēkas pakāpieniem, kur, dzejas ugunīm plīvojot, runāja dzejnieki.

Bet divu dienu rīta cēlieni veltīti sarunām ar viesiem un kultūras darbiniekiem par dzeju, Dzejas dienām, to trūkumiem un nepilnībām, ierosinājumiem u. c. jautājumiem.

1988. gada Dzejas dienas tiek uzskatītas par augstāko punktu šo sarīkojumu vēsturē, jo sabiedrība bija elektrizējusies, domājot par neatkarības un brīvības idejām. Akcenti šajos svētkos likti uz pagātnes mantojuma gaismā celšanu. Tā Liepājas rajonā centrālās tēmas bija saistībā ar F. Brīvzemnieku, J. Janševski, Z. Mauriņu u. c., Kuldīgas rajonā lielākais notikums bija talkas Oskara Kalpaka piemiņas vietā, Daugavpilī notika Pumpura svētki, kuru ietvaros parkam Puškina vārda vietā piešķīra Pumpura vārdu. Ludzā Dzejas dienas izvērtās par latgaliešu valodas svētkiem, Pušmuovas kapos vairāku simtu cilvēku klātbūtnē atklāja pieminekli dzejniekam Aleksandram Adamānam u. c. pasākumi.⁶²

Nākamo gadu Dzejas dienās aktīvi līdzdarbojās arī ārzemju latvieši – dzejnieki un rakstnieki. Kopumā ņemot, arī Dzejas dienas tāpat kā Mākslas dienas, būdamas sociālisma laika pro-

dukts, deva latviešu sabiedrībai pamatu optimismam un emocionalitātei, bagātināja latviešu kultūru, mācīja mīlēt dzeju, literatūru un pievērsa ļaudis grāmatai un lasīšanai. Droši vien lielākai daļai 60.–70. gadu paaudzes cilvēku grāmatu plauktos joprojām atrodas Dzejas dienu izdevumu komplekts.

Mūzikas dienu ideja radusies jau 1960. gadā, kad grupa komponistu no PSRS rosināja rīkot "Padomju mūzikas dienas". Latvijas komponisti ideju atbalstīja, lai "realizētu partijas nostādnes par mākslas kalpošanu tautai". Tomēr līdz idejas realizēšanai pagāja daudz gadu, un tikai 1976. gadā Kuldīgas rajona Kultūras nodaļa sāka sarunas par mūzikas svētkiem, kas varētu būt līdzīgi jau esošajām Dzejas dienām. Doma realizējās 1977. gadā, kad uz Kuldīgu atbrauca LPSR Komponistu savienības pārstāvji ar komponistu Ģedertu Ramanu priekšgalā un vienojās par svētku norisi. Kuldīgas rajona partijas komitejā, Izpildkomitejā, arī Kultūras nodaļā vadošajos amatos toreiz strādāja bijušie skolotāji, kas aktīvi domāja, kā celt sabiedrības garīgo kultūru, sekmēt amatiermākslas attīstību un tautas talantu rašanos. Līdz ar to saskanēja Kultūras nodaļas vēlmes ar komponistu mērķiem tuvināties saviem klausītājiem, ieinteresēt ļaudis par komponistu daiļradi, iepazīties ar vietējiem muzikālajiem kolektīviem. Rezultātā 1977. gada pavasarī realizējās sadarbība – tapa jauna tradīcija – "Mūzikas un mākslas dienas". Sarīkojums veltīts gan tikai mūzikai, bet mākslas svētki pievienojās vēlākajos gados. Centrālajā sarīkojumā Kuldīgā notika Latvijas PSR filharmonijas mākslinieku koncerts ar komponistu un muzikologu piedalīšanos.

Vienojoties ar Komponistu savienību, nolēma, ka nākamās Mūzikas dienas notiks Alūksnē 1978. gadā. Atšķirībā no Dzejas un Mākslas dienām Mūzikas dienas veidojās tā, ka katru gadu vienā republikas rajonā notiek tā sauktās "lielās" Mūzikas dienas, bet citi rajoni pēc savas izvēles var organizēt savas Mūzikas dienas, kas vēlākos gados ieguva nosaukumu "mazās" Mūzikas dienas, pie tam šie svētki nenotika Rīgā, bet tikai lauku rajonos.

Sagaidot mūzikas svētkus Alūksnē, komponisti speciāli bija veltījuši pasākumam sešas dziesmas. Ar šo gadu arī izkrista-

lizējās Mūzikas dienu struktūra – Komponistu savienība sarūpēja profesionālos māksliniekus – izpildītājus no Rīgas, bet kopējo programmu veidoja rajona Kultūras nodaļa, iekļaujot amatiermākslinieku piedalīšanos un plānojot sarīkojumus dažādos rajona pagastos un pilsētās. Saskaņā ar programmas tematiku tad arī izvēlēti komponisti un muzikologi, kas izbrauca uz Mūzikas dienu sarīkojumiem. Vairāku dienu robežās koncerti, tikšanās ar komponistiem, māksliniekiem notika skolās, bērnodārzos, kultūras namos, tehnikumos u. c. Tikšanās reizēs komponistiem izdevās saklausīt sociālā pasūtījuma virzienus, amatiermāksliniekiem palielinājās atbildība par kvalitatīvu uzstāšanos komponistu un profesionālu mākslinieku klātbūtnē, bet klausītājiem radās iespēja pilnveidot muzikālo gaumi, paplašināt priekšstatu par mūzikas iespējām, gūt emocionālu pārdzīvojumu, klausoties profesionāļu izpildījumu. Piemēram, daļa alūksniešu noteikti pirmo reizi mūžā klausījās “dzīvu” simfonisko orķestri, kas atbrauca no Rīgas, kā arī varēja salīdzināt sava pūtēju orķestra spēli ar profesionālo pūtēju orķestri “Rīga”.

1979. gadā Mūzikas dienu stafeti pārņēma Rēzekne, pēc tam Talsi, Jēkabpils, Gulbene, Valmiera, Ventspils, Valka, Bauska, Cēsis, Ludza. Kaut gan mūzikas svētki organizēti pēc vienotiem principiem, katrā rajonā to izpausmes bija citādas atkarībā no rajona īpatnībām, iespējām un organizatoru radošuma. Piemēram, Talsu rajona Mūzikas dienu mērķis bija pilnveidot rajona mūzikas dzīvi, jo tobrīd tur nav bijis neviena Tautas kolektīva. Tādēļ arī Talsu rajona Mūzikas dienas kuplināja E. Dārziņa mūzikas skolas zēnu koris, profesionālais pūtēju orķestris “Rīga” un arī simfoniskais orķestris, kas rosināja amatiermākslas kolektīvus pilnveidoties kvalitatīvi.

Valmierā Mūzikas dienās piedalījās visa rajona dziedātāju un dejojāju saime, jo sarīkojums notika jūnijā un koncertēt varēja brīvdabas estrādē. Bez tam muzejā bija izstāde, kas atainoja Valmieras mūzikas dzīves vēsturi, atklāja piemiņas akmeni komponistam J. Vītolam, bet kultūras namā izskanēja plašs koncerts L. Vignera vadībā. Nedēļu vēlāk šo pašu Mūzikas dienu ietvaros Rūjienā notika zēnu koru salidojums.

Tā kā Ventspilī jau 20 gadus pēc kārtas tika realizēts muzikālais pasākums "Dziesmu kamanas", kurās "vizināti" komponisti un mākslinieki, tad šajā reizē pamatiecere bija, Mūzikas dienas apvienojot ar "Dziesmu kamanām", tās veidot kā jauniešu svētkus. Izmantoti visa rajona amatiermākslinieki, kas sniedza trīs plašas programmas rajonā un pilsētās. Savu varēšanu parādīja arī rajona bērnodārzu audzēkņi. No viesiem piedalījās tikai E. Dārziņa mūzikas skolas zēnu koris un Latvijas Radio koris, bet kopā ar komponistiem trīs dienās notika 18 tikšanās.

Cēsis Mūzikas dienu sarīkojumus organizēja visa gada laikā ar komponistu ierašanos skolās, autorkoncertiem u. c. pasākumiem. Bet centrālajā Mūzikas dienu sarīkojumā jūnijā akcents tika likts uz rajona muzikālo kolektīvu labās kvalitātes prezentāciju, jo virsdiriģents bija republikā plaši pazīstamais kordiriģents maestro I. Kokars, kurš prata nodrošināt koru teicamu māksliniecisko līmeni. Otrs izcils sasniegums – gatavojoties Mūzikas dienām, Cēsis atjaunots simfoniskais orķestris.

Tā kā Ludzā mākslinieciskos kolektīvus pārstāvēja galvenokārt folkloras ansambļi (13 kolektīvi), tad akcents arī bija likts uz tautas mūziku un lauku kapellu muzicēšanu ar pūtēju orķestra "Ludza" un skolotāju kora piedalīšanos. Uz profesionālās mūzikas klausīšanos aicināja sieviešu koris "Dzintars" no Rīgas. Koncertēja arī vietējais krievu tautas instrumentu orķestris.

Jēkabpilī un arī Gulbenē Mūzikas dienas veltītas I. Kalniņa daiļradei, bet mūzikas svētku noslēguma sarīkojums Gulbenē beidzās ar teatralizētu uzvedumu estrādē "Sēju beidzot", kur apvienota pirmrindnieku sumināšana ar plašu Mūzikas dienu noslēguma koncertu.

Pārskatot Mūzikas dienu saturu, var konstatēt, ka šajos svētkos nav tikusi izmantota estrādes mūzika, pie tam komponisti secinājuši, ka pārāk maz Mūzikas dienās tikusi izmantota instrumentālā mūzika, varbūt arī tāpēc, ka klausītāji mazāk sagatavoti šādas mūzikas uztveršanai. Diskutēts arī par Mūzikas dienu repertuāru – vai vajadzētu dot iespēju klausītājiem uztvert sarežģītāku repertuāru, vai ļaut vairāk piedalīties arī vietējiem mazākiem kolektīviem ar atvieglotu repertuāru, vai

vajadzīgi plaša mēroga koncerti ar lielu klausītāju skaitu vai intīmāka kamerstila saruna ar komponistiem. Bet pats svarīgākais tomēr bija uzdevums bagātināt tautas garīgo dzīvi, tāpēc vērtīgāki bija tie sarīkojumi, kuri veidoti mērķtiecīgāki, piemēram, iespējami vairāk tuvināt mūzikai jauniešus un bērnus vai piesaistīt vietējiem kolektīviem vairāk dalībnieku, vai rosināt klausītājus uz sarežģītākas mūzikas uztveršanu.

Daudzos rajonos notika arī mazās Mūzikas dienas, piemēram, 1980. gadā "Kalāču" muzejā Dzejas un mūzikas dienas izskanēja ar Knuta Skujenieka piedalīšanos un Latvijas Valsts konservatorijas iestudējumu "Atliks miršanu uz rītu" (J. Kulakova mūzika), 1982. gadā Valkā gadskārtējos mūzikas svētkus veltīja J. Cimzem un Bērnu mūzikas skolas 35. gadskārtai, atklāja J. Cimzes krūšutēlu un mūzikas skolu nodēvēja viņa vārdā. Notika arī tautasdziesmu pēcpusdiena un A. Žilinska dziesmu vakars. Cēsu rajona Inešu ciemā aizsākās Imanta Kalniņa dienas ar vokāli instrumentālā ansambļa "Menuets" piedalīšanos un plašu amatiermākslas koncertu.⁶²

Mazās mūzikas dienas notika arī Gulbenē, Dikļos Neikena kalniņā u. c., taču visplašāk un mērķtiecīgāk ikgadējie mūzikas svētki notika Kuldīgas rajonā. Mērķtiecību radīja attiecīgam laika posmam izvirzītas vēsturisku notikumu atceres, piemēram, Alfrēda Kalniņa 100 gadu jubilejas, Jāzepa Vītola 120. dzimšanas dienas atzīmēšana, par līdzvērtīgām uzskatītas arī vietējo kolektīvu Skrundas kultūras nama sieviešu vokālā ansambļa "Noskaņa" 25 gadu un vīru kora "Skrunda" 30 darbības gadu jubileja. Paralēli autorkoncertiem (R. Kalsonam, G. Ordellovskim u. c.) Kuldīgā un visa rajona pagastos koncertus un tikšanās rīkoja ar tādu saturu, lai vienlaicīgi kā izpildītāji, tā arī klausītāji būtu pieaugušie un bērni ("Knīpas un Knauķi", "Dzeguzīte", bērnodārzu audzēkņi), lai vienlaikus programmās skanētu nopietnā un arī vieglā mūzika (R. Pauls, U. Stabulnieks, P. Plakidis). 1983. gada svētkos realizēja pat dažādu paaudžu nopietnās mūzikas klausīšanos (J. Vītols, V. Kaminskis, S. Mence). Ar 1980. gadu aizsāka parka veidošanu Ventas krastā, kur katru gadu Mūzikas un mākslas dienu viesi stādīja

kociņus. Neatņemama svētku sastāvdaļa bija "Mūzikas rīti" pionieru namā skolu un bērnudārzu audzēkņiem, lai skolēni, kas pieradināti pie pionieru un oktobrēnu pasākumiem, sāktu iejusties mūzikas pasaulē, klausoties un sarunājoties ar komponistiem un muzikologiem. Kuldīdznieki panāca to, ka Mūzikas dienu sarīkojumi krasi atšķīrās no citiem pārmērīgi politizētiem pirmrindnieku u. c. sarīkojumiem. Kultūras darbinieki uzdrošinājās aicināt ciemos, piemēram, M. Braunu ar "Sīpoliem" un kori "Sindi Putnudārzs". Visu pasākumu rezultātā nodibinājās ciešas saiknes ar Komponistu savienību un atsevišķiem komponistiem, kas pēc tam rakstīja skaņdarbus Kuldīgas kolektīviem.⁶³

Mūzikas dienas bija vieni no tiem svētkiem, kas pilnībā prasīja atsevišķu rajonu kultūras dzīves vadītāju iniciatīvu un vēlēšanos, mūzikas skolotāju, mūzikas skolu, bērnudārzu audzinātāju, diriģentu entuziasmu, kā arī vietējo padomju materiālo un morālo atbalstu. Klausītāju šajos svētkos nekad netrūka.

Teātra dienas kā oficiāli svētki sākti atzīmēt ar 1961. gadu, kad Starptautiskā teātra institūta IX kongresā (Vīnē) pieņēma lēmumu katru gadu 27. martā atzīmēt Starptautisko teātra dienu ar mērķi nostiprināt savstarpējo saprašanos un mieru starp tautām. Taču Latvijā svētki ar amatiereteātru piedalīšanos notika jau daudz agrāk. Tie veidojās no dramatisko kolektīvu viesizrādēm. Vienā pagastā izrādi vairākas reizes neizrādīs, tādēļ vajadzēja pagastiem ar izrādēm mainīties un iepazīstināt ar teātri tos pagastus, kur dramatisko kopu nebija. Bez tam teātru brīvdabas izrādes jau pašas par sevi bija savīļņojošs notikums, ko bieži arī nodēvēja par teātru svētkiem. Piemēram, Aizputē 1958. gadā iestudēts J. Janševska romāna "Dzimtene" dramatisējums brīvdabas izrādei ar 100 amatiermākslinieku – korus un orķestru – piedalīšanos, notika viesizrādes Durbē, Koknesē u. c.⁶⁴ Par teātru svētkiem dēvētas arī rajonu un pilsētu dramatisko kolektīvu skates, kad izrādes notika vairākas dienas pēc kārtas ar lielu skatītāju daudzumu, tikšanos ar profesionāliem aktieriem, teātra kritiķiem un noskatīto lugu analizēm.

Tikai ar 1964. gadu LPSR Kultūras ministrija rosināja arī

profesionālajiem teātriem domāt par Teātra dienas atzīmēšanu. Atsaucoties uz aicinājumu, visos profesionālajos teātros izsludināja izrādes, notika radošās inteligences vakari, tikšanās ar aktieriem un režisoriem skolās, tehnikumos, augstskolās, rīkoja pārrunas, skatītāju konferences un citus pasākumus.⁶⁵

Plašāk Teātra dienas izvērtās tikai 70. gados. Un atkal aktīvāki izrādījās lauki, piemēram, 1972. gadā Kuldīgā sarīkoja nedēļu ilgus svētkus – amatierteātris ar V. Lāča "Zītaru dzimtas" un V. Sauleskalna "Silaines muižas" trīs brīvdabas izrādēm svinēja savas pastāvēšanas 25. gadadienu. Rīgā plašāka svinēšana 1972. gadā notika ar Drāmas teātra R. Blaumaņa lugas "Skroderdienas Silmačos" 300. izrādes atzīmēšanu. Tas īpaši svinīgi bija tāpēc, ka luga tika izrādīta pēc ilgāka aizlieguma posma. No amatierteātriem Teātra dienu atzīmēja Popova radiorūpniecības kolektīvs ar J. Hašeka lugas "Šveiks" fragmentu iestudējumu un tikšanos ar profesionāliem aktieriem.

1978. gadā Rīgā teātris "iznāca laukumā", lai 26. martā, atzīmējot Starptautisko teātra dienu, aicinātu skatītājus uz 17. jūnija (Doma) laukumu, kur kopā ar aktieriem darbojās kaskadieru grupa, cirka mākslinieki, ansamblis "Menuets", pūtēju orķestris "Rīga", bet visus apdziedāja folkloras kopa "Suitu sievas". Pasākums notika, pateicoties režisoru M. Kublinska un V. Lūriņa iniciatīvai un organizācijai. Tas bija publikas ovāciju pavadīts.

Turpmākajos gados abu režisoru pūļu rezultātā Teātra svētki katru gadu notika laukumos, galvenokārt ar profesionālo teātru aktieru piedalīšanos. Teātra dienas ik gadu kuplināja ar jauniem elementiem. Piemēram, 1980. gadā aizsākās basketbola zibensturnīrs "Dinamo" stadionā, organizēja režisoru un aktieru tikšanās ar skatītājiem, notika aktieru svētku gājiens uz Operas laukumu, kur ar īsām programmām uzstājās visi teātri. RPI Studentu klubā – Anglikāņu baznīcā – notika sarīkojumi jauniešiem ar Valmieras teātra un Rīgas pantomīmas priekšnesumiem, citu vakaru tur skanēja teātra dziesmu koncerts aktieru izpildījumā un citi pasākumi.

1982. gadā jau sākās neapmierinātība ar Teātra dienu rīkošanu. Nebija nemaz tik vienkārši saorganizēt visu teātru ak-

tierus publiskiem bezmaksas pasākumiem, balstoties uz režisoru un aktieru entuziasmu, kas realizēti vairāk gan tādēļ, lai apmierinātu lielo publikas vēlēšanos. Kritiski vērtēta arī fragmentu izvēle darbībai laukumā, ārišķīgums, pie tam dažkārt sarīkojums notika nepiemērotos laika apstākļos. Un tā basketbola turnīram pielika punktu, bet vairāk uzmanības veltīja pasākumiem teātru telpās. Realizēja gan teatralizētu braucienu autobusos no Drāmas uz Dailes teātri, kur notika 300. izrāde "Īsa pamācība milēšanā", taču brauciens autobusos nav iespējams ar skatītāju līdzdalību un līdz ar to bezmērķīgs. Bet 1983. gada Teātra dienas pārsteidza sniegputenis un stiprs vējš, kas liedza realizēt plānoto, un tā arī skatītāju simti, kas bija sapulcējušies laukumā, saprata, ka šādos laika apstākļos sarīkojums ir bezjēdzīgs, ka nevar prasīt no aktieriem iejušanos lomās šādā situācijā. 1986. gadā mēģināja atjaunot darbošanos 17. jūnija laukumā, taču iepriekšējo līmeni sasniegt neizdevās, un teātra dienas Rīgā turpmākajos gados notika katrā profesionālā teātrī pēc paša kolektīva ieskatiem.

Lauku rajonos Teātra dienas atzīmēja gan ar dramatisko kolektīvu pirmizrādēm, gan teatralizētiem uzvedumiem, gan tikšanās ar aktieriem, gan profesionālo teātru viesizrādēm un citiem pasākumiem, kam var pieskaitīt arī skates un Tautas teātru salidojumus. Piemēram, Balvu kultūras namā 1982. gadā notika astoņu dienu gari Teātra svētki, kuros iekļauta dramatisko kolektīvu skate, uzaicināts Valmieras teātris ar speciāli sagatavotu koncertu, Rīgas teātru mākslinieku grupa, kuri viesojās arī rajona pagastos. Rēzeknē par Teātra dienu centrālo pasākumu izvirzīja ilggadējo teātra aktieru godināšanu un izrādes. Teātra svētki 1985. gadā notika arī Valkā, 1986. gadā Tautas teātri pulcējās Bauskā, 1987. gadā – Limbažos.⁶⁶ Tikai ne vienmēr šie svētki atzīmēti tieši Starptautiskajā teātra dienā, jo patiesībā grūti izšķirt, vai tiem jābūt svētkiem publikai, vai tie ir svētki pašiem teātra ļaudīm. Ja svētki publikai, tad aktieriem jāstrādā, bet varētu taču būt arī tā, ka šajā teātra dienā godinātu aktierus un citus teātra ļaudis, bet par svētku sarīkošanu viņiem varētu rūpēties kultūras nama darbinieki. Plašo brīvdabas notikumu

trūkums Teātra svētkos nemazināja latviešu tautas teātra mīlestību, jo tolaik gandrīz katra jauna profesionālā vai amatier-teātra izrāde ļaudīm bija līdzīga svētkiem.

Zvejnieku svētki bija vieni no ievērojamākiem profesiju svētkiem. To rosinātāja kārtējo reizi bija valdība – 1965. gada maijā PSRS AP Prezidijs pieņēma dekrētu par Zvejnieku dienas atzīmēšanu jūlija mēneša otrajā svētdienā. Latvijā tajā pašā gadā svētku sākums organizēts ar svinīgu sēdi un plašu koncertu Operas teātrī, kur runāts par “padomju zvejnieku” sasniegumiem, slavēti pirmrindnieki, izsniegti goda raksti.⁶⁷ Turpmākajos gados tā arī sāka organizēt Zvejnieku svētkus visās pilsētās un pagastos, kur pastāvēja zvejnieku kolhozi. Un atkal perifērijas kultūras darbinieki bija radošāki un Zvejnieku svētkus gadu gaitā pārvērtā par īstiem tautas svētkiem, uz kuriem publika sabrauca liksmoties no visiem Latvijas novadiem.

Latviešu zvejniekiem bija arī senas zvejnieku tradīcijas, kad Vatslāvī jeb Metenī svinēti svētki sakarā ar jaunu vadu draudžu veidošanu, kas bijušas vairāku zvejnieku apvienības, lai realizētu kopīgu zvejošanu. Tā kā zvejnieku kolhozs jau bija oficiāla apvienība, tad senās tradīcijas pilnībā izmantot nebija vajadzības, taču no tām saglabāti tādi elementi kā kopīga dziedāšana, ballēšanās un diemžēl arī iedzeršana, kas padomju laika Zvejnieku svētkos kļuva par masveidīgu svētku nobeigumu. Taču bija arī daudz pozitīvu momentu – vispirms godāja zvejnieku profesiju, jo parasti rīkoja sacensības profesionalitātes pārbaudei (reņģu vēršana, tīklu lāpīšana, mezglu siešana), gājienu no ostas līdz svētku vietai, cildināja zvejniekus un viņu sasniegumus, notika plašs koncerts, bieži vien ar profesionālu mākslinieku vai populāru kolektīvu piedalīšanos, notika citi pasākumi. Visas izdarības risinājās brīvā dabā stadionos, estrādēs vai citos laukumos, bija arī zivju un citu preču tirdziņi, notika dažādas rotaļas un sacensības, vizināšanās ar laivām un kuģīšiem jūrā, kurās varēja piedalīties visi svētku dalībnieki.

Otrs pozitīvais moments bija bojā gājušo zvejnieku piemiņai veltītie pasākumi – ziedu nolikšana pie pieminekļiem, braucieni jūrā ar piemiņas vainagu nolaišanu ūdenī. Bet svarīgākais

bija skolēnu un jauniešu piesaistīšana visos pasākumos, lai rosinātu interesi par zvejnieku profesiju. Notika dažādi konkursi skolās, kuru noslēgumu realizēja Zvejnieku svētkos, organizēja arī speciālas sacensības tikai skolēniem un jauniešiem jūrniecības jautājumos.

Svētkos bija daudz humora, jautrības pretstatā zvejnieku pietiekoši smagajai ikdienas dzīvei, lai svētkos gūtu iespēju aizmirsties. Astoņdesmitajos gados Zvejnieku svētku organizatori sāka izmantot teatralizāciju, lai padarītu svētkus emocionālākus. Parasti uzmanību piesaistošs elements bija Neptūna un viņa svītas iebraukšana ostā un izkāpšana krastā. Dažkārt Neptūns darbojās visu svētku garumā, un tikai nobeigumā atgriezās jūrā ar solījumu palīdzēt zvejniekiem lomu sarūpēšanā. Paši zvejnieku ciemu iedzīvotāji padomju Zvejnieku svētkus atceras ar lielu mīlestību, jo tie tiešām bijuši svētki zvejniekiem, bet galvenokārt arī tāpēc, ka toreiz visa svētku norise bija bezmaksas.⁶⁸

Jāņu jeb Līgosvētku svinēšana latviešu tautai gan nebija jāmāca. 50. gados tos plaši svinēja galvenokārt laukos, tikai ar to atšķirību, ka kolhozos kopīga darbošanās bija ikdienas dzīves veids, un sanākšana kopā uz ligošanu atšķīrās tikai ar specifiskām Jāņu kā latviešu gadskārtu saulgriežu svētku izdarībām, kas pārmantotas no iepriekšējām paaudzēm. Pat, gatavojoties Vispasaules jaunatnes un studentu festivālam 1956. gadā, ietvēra arī Līgosvētku pasākumus, tikai ar prasību svinēt pa jaunam sociālisma apstākļos.⁶⁹ Lidz 1959. gadam šo svētku svinēšana plaši atspoguļota arī laikrakstos, taču tad sekoja ilgs klusuma brīdis, kad Jāņu svinēšanu aizliedza. Par spīti aizliegumam laukos tā kā tā tika dedzināti uguskuri, pīti ozollapu vainagi, brūvēts mājas alus un dziedāts, tikai bez sevišķas publiskošanas, jo tiešas represijas jau netika veiktas, bet visas izdarības piefiksētas, un vienmēr atradās kāds gadījums, kad netiešā veidā pieķertie Jāņu svinētāji tika sodīti vai nu ar prēmijas nepiešķiršanu, vai cita veida aizliegumiem. Lai klaji neizpaus tos Jāņu svētku aizliegums, mēģināja legalizēt svinēšanu, tikai bez rituāla izdarībām, aicinot atzīmēt 23. jūnijā Padomju jau-

natnes dienu.⁷⁰ Taču no tā nekas tomēr neiznāca. Tikai 80. gadu vidū gan it kā neoficiāli bez īpašas publiskošanas daudzās vietās laukos individuāli sāka Jāņus svinēt. 1983. gadā komponists Raimonds Pauls uzdrošinājās sarīkot Kandavā savu autorkoncertu ar tam sekojošu līgošanu,⁷¹ bet tikai 1989. gadā oficiāli tiek izsludināts festivāls "Latvija, Ligo" ar mērķi atjaunot un bagātināt Līgosvētku tradīcijas Latvijā, organizējot iedzīvotājiem un viesiem atbilstošu kultūras programmu – muzejos izstādes, rajonos – svētkus, arī dziesmu un deju svētkus, svētkus kolhozos un pagastos. Latgales novadā paredzēja folkloras svētkus, bet laukos aicināja organizēt konkursus par sakoptāko sētu, saimniecību, kolhozu.⁷² Līdz ar to latviešiem atdeva iemīļotākos svētkus – vasaras saulgriežus vai Jāņus.

Visi iepriekš minētie svētki visciešākā veidā saistīti ar amatiermākslas kolektīvu piedalīšanos. Bieži vien draudzības koncerti ar kaimiņu viesošanās vai amatieru darbības sezonas sākuma u. c. koncerti veidojās kā pašdarbības svētki. Dažkārt tos nosauca par tematiskiem koncertiem vai uzvedumiem, vai darba un draudzības svētkiem, vai kultūras svētkiem, taču pamatā tie bija tradicionāli amatiermākslas svētki. Piemēram, 1958. gada vasarā Ogres kultūras nama amatiermākslas svētku uzvedums bija veltīts Daugavai ar nosaukumu "Dziesmotā Daugava". Pamatā izmantots diriģenta Paula Kveldes un režisora Kārļa Adernieka veidotais librets un horeogrāfa Harija Sūnas radītā deju programma, organizējot teatralizētu gājienu ar Lāčplēsi, Spīdolu, Melno bruņinieku un citu personāžu līdzdarbošanos,⁷³ Talsu estrādē 1986. gadā līdzīgi svētki bija veltīti komponista R. Paula daiļradei, kuros iesaistījās 16 skolu un 11 pieaugušo kori, lauku kapellas un 3 pūtēju orķestri.⁷⁴ Rīgas Kultūras un atpūtas parkā regulāri notika ne tikai Rīgas amatieru svētki, bet arī rajonu kolektīvu viesošanās. Piemēram, 1980. gadā Mežaparka Zaļajā teātrī Kuldīgas rajona kultūras dienas atzīmēja ar koncertiem un izstādi Lielajā estrādē.⁷⁵ Līdz 1981. gadam Rīgas Kultūras un atpūtas parkā notika 140 amatiermākslas koncerti.⁷⁶ LPSR Kultūras ministrija 70. gadu otrajā pusē speciāli aicināja rajonos rīkot masu svētkus, galveno uzmanību pievēršot

“augstam idejiskam saturam un jaunu formu meklējumiem”, uz ko amatieri nebija skubināmi.

Līdzīgus svētkus sāka rīkot arī Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, 1975. gada vasaras nogalē uzaicinot viesoties piecu rajonu korus, taču saņēma aizrādījumu par Tautas mākslas centram neizprasīto atļauju.⁷⁷ Turpmākajos gados, nokārtojot visas formalitātes un saskaņošanas, Brīvdabas muzejā regulāri katru gadu jūnija sākumā rīkoti amatiermākslas svētki iekļauti gadatirgus formā. Piemēram, 1978. gadā lietišķās mākslas tirdzniecību kuplināja Ogres kultūras nama pūtēju orķestris “Horizonts”, folkloras kopas “Skandinieki” un “Līvlist”, koklētāju ansamblis “Teiksmā”, Rencēnu lauku kapella, Siguldas vīru koris “Satezele”, Kuldīgas skolotāju koris, Rīgas rajona kultūras nama ansamblis “Baltābele” u. c. kolektīvi. Pasākumā piedalījās 36 tūkstoši skatītāju.⁷⁸ Vēlākajos gados kolektīvus viesoties Brīvdabas muzejā aicināja arī citos pasākumos un svētkos.

Svētku izdošanās bija atkarīga no organizatoru spējām un prasmes tos veidot. Arī skatītājs bija kļuvis izglītotāks un prasīgāks pret sarīkojumu norisi un to sagādāto emocionālo baudījumu. Tāpēc arī 70. gadu otrajā pusē Kultūras ministrija izskatīja jautājumu par dažādu svētku mākslinieciskā līmeņa celšanu un režisoru piesaistīšanu svētku realizēšanā. Tajā laikā vadošo Maskavas un Ļeņingradas Kultūras institūtu pedagogi jau bija izstrādājuši zināmu teorētisku svētku režijas programmu un pierādījuši tās nepieciešamību praktiskajā darbībā, īpaši Oktobra revolūcijas svētku teatralizētajos sarīkojumos Maskavas Kremļa kongresa pili, kuros piedalījās amatieru un profesionālie kolektīvi no visas Padomju Savienības, arī revolucionāro svētku organizēšanā Ļeņingradā u. c. Studentus ar specializāciju masu svētku režijā uzņēma arī Latvijas Valsts konservatorijā, taču programmās par pamatu tika ņemtas nevis Padomju Savienības revolucionāro un politisko svētku tradīcijas, bet gan Latvijas nacionālās īpatnības un pieredze. Kultūras ministrija un TMC parūpējās arī par semināru organizēšanu republikas kultūras darbiniekiem masu svētku veidošanā, pieaicinot arī Maskavas un Ļeņingradas speciālistus. Taču pastāvēja

problēma, vai atradīsies līdzekļi speciāla masu svētku režisora štata vietas ieviešanai lielākajos kultūras namos. Bez tam kultūras darbiniekus neapmierināja termins "Masu svētki", jo likās, ka pats nosaukums jau degradē sarīkojuma būtību. Kādu laiku ekspluatēja nosaukumu "Tautas svētki", līdz beidzot akceptēja terminu vienkārši "svētki", kas arī izteica sarīkojuma būtību.

80. gados ļoti populāra kļuva teatralizācijas metode svētku organizācijā. Teatralizēto uzvedumu izplatību Latvijā sekmēja arī KM organizētais teatralizēto uzvedumu konkurss 1984./85. gada sezonā, kas bija veltīts uzvaras pār fašismu 40. gadadienai. Skates norisi plānoja piecās zonās un noteica vērtēšanas kritērijus: tēmas aktualitāte un idejiski mākslinieciskais līmenis, konkrētā vēsturiskā materiāla iekļaušana, dokumentālo personu stāstījumu un amatiermākslas izmantošana, režisoru veikums.⁷⁹ Par teatralizēto uzvedumu popularitāti liecina fakts, ka konkursā piedalījās pilnīgi visi rajoni un pilsētas, kam sekoja arī plašs apbalvojumu klāsts.

Kaut gan svētku rīkošanā uzspiestā prasība pēc masveidības likās traucējoša, taču tā zināmā mērā tomēr bija Latvijas brīvvalsts svētku tradīciju turpinājums. Bez tam svētki notika latviešu valodā (ar nelieliem izņēmumiem dažās Latgales vietās), pārsvarā arī ar latviešu autoru repertuāru, kas deva iespēju latviešu publikai sajust savu nacionālo piederību, un lielākā vairumā tie bija bez ieejas maksas, kas ļāva pulcēties lielām iedzīvotāju masām. Kopīgā līdzdarbībā kā dalībnieki un arī kā skatītāji tika iesaistītas visas paaudzes, sākot ar vecāko, vidējo, turpinot ar skolēniem un bērnudārzu audzēkņiem. Svarīga bija arī vietējo faktu, notikumu, dzejnieku, mākslinieku, vietējo amatiermākslas kolektīvu iesaistišana sarīkojumos, jo pazīstamas lietas, ģimenes locekļu piedalīšanās, arī iespējas publikai līdzdarboties radīja lielāku interesi skatītājos, līdz ar to notika brīva, nepiespiesta mākslas baudīšana. Amatierkolektīviem tā bija motivācija darboties un celt māksliniecisko līmeni, pie tam žanru daudzveidība deva iespēju attīstīties arī individuālām spējām un talantiem, bet skatītājiem aiz labas pašdarbības reizēm mazāk pamanāma bija arī ideoloģiskā propaganda. Tāpēc

gan visa veida svētki, gan teatralizētie uzvedumi bija publikas labi apmeklēti.

Jāatzīmē, ka mākslas svētku organizēšana un realizēšana aktivizēja visu latviešu sabiedrību, izvirzot priekšplānā aizvien jaunas personības, kas spēja uzņemties atbildību un prata pārliecināt partijas funkcionārus par noteikta sarīkojuma nepieciešamību. Īpaši vērtējams radošās inteliģences devums. Kompartijas rosinātos ideoloģijas nostiprināšanas pasākumus tā pārvērta par emocionāli baudāmiem svētkiem, kuru pamatā bija māksla, nevis politika. Lai nebūtu iemesla pārmetst par sarīkojumu apolitiskumu, katru reizi organizatori atļāvās kādu momentu svētkos, kas it kā apliecināja uzticību padomju varai. Tālākā attīstībā mākslas svētkos jau bija neiespējami kaut ko uzspiest vai grozīt, jo tiem bija pārāk liels tautas atbalsts. 80. gadu sabiedrības attīstības procesi radīja problēmas arī svētku satura veidošanā, kuru risināšana turpinājās jau neatkarīgas Latvijas apstākļos.

Atsauces

- ¹ LVA – f. 342, apr. 1, lieta 26, 27, lp. 45., 29.
- ² LVA – f. 342, apr. 1, lieta 28, lp. 25.
- ³ Sams, V. Ar dziesmu pa dzīvi. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 24. janv.
- ⁴ *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 6., 14. nov.
- ⁵ Serdants, A. Laikam atbilstošās sadzīves tradīcijas. *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 17. febr.
- ⁶ LVA – f. 342, apr. 1, lieta 28, lp. 17.
- ⁷ PA – f. 101, apr. 26, lieta 150, lp. 179.
- ⁸ PA – f. 101, apr. 26, lieta 150, lp. 4., 43.
- ⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 297, 376, lp. 102., 82.
- ¹⁰ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 378, lp. 65.
- ¹¹ Kampars, P. Tradīcijas un problēmas. *Literatūra un Māksla*, 1968. g. 25. maijā.
- ¹² *Dziesmai līdzī skanēt*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1986, 20. lpp.
- ¹³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 345, 347, lp. 92., 109.
- ¹⁴ *Dziesmai līdzī skanēt*. Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1986, 26. lpp.
- ¹⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 329, lp. 72.
- ¹⁶ *Pirmie grodi*. Rīga: LVI, 1964.
- ¹⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta, 297, lp. 102.
- ¹⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 416, lp. 21.

- ¹⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta, 457, 485, lp. 3., 104.
- ²⁰ **Kalns, A.** Jaunatnes klubs Grobiņā. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 25. jūl.
- ²¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 442, lp. 61.
- ²² PA – f. 101, apr. 61, lieta 156, lp. 60.
- ²³ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 365, lp. 43.
- ²⁴ PA – f. 101, apr. 61, lieta 156, lp. 60.
- ²⁵ PA – f. 101, apr. 42, lieta 92, lp. 56.
- ²⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 487, lp. 117.
- ²⁷ PA – f. 101, apr. 44, lieta 93, lp. 12., 310., 253.
- ²⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 501, lp. 68.
- ²⁹ *Dziesmai līdzī skanēt.* Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1986, 75. lpp.
- ³⁰ *Dziesmai līdzī skanēt.* Rīga: E. Melngaiļa TMC, 1986, 65. lpp.
- ³¹ PA – f. 101, apr. 26, lieta 150, lp. 98.
- ³² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 73, lp. 4.
- ³³ *Sociālistiskie svētki un ierašas.* Rīga: Zinātne, 1987, 180., 181. lpp.
- ³⁴ PA – f. 101, apr. 26, lieta 150, lp. 8.–179.
- ³⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 563, lp. 48.
- ³⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 532, lp. 175.
- ³⁷ **Prēdele, A.** Ķīmenes tradīcijām. *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 26. okt.
- ³⁸ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 587, 588, lp. 118., 102.
- ³⁹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta, 501, 529, lp. 192., 22.
- ⁴⁰ **Burtiece, A.** Kas ir brīvdabas izrāde? *Literatūra un Māksla*, 1966. g. 15. okt.
- ⁴¹ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 258, lp. 14.
- ⁴² 12. aprīlis – mākslinieku diena. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 4. apr.
- ⁴³ Kultūras dzīve Liepājā. *Literatūra un Māksla*, 1959. g. 18. apr.
- ⁴⁴ Mākslinieku dienās. *Literatūra un Māksla*, 1966. g. 23. apr.
- ⁴⁵ *Literatūra un Māksla*, 1968. g. 13. apr.
- ⁴⁶ Mākslinieku dienu programma. *Literatūra un Māksla*, 1970. g. 11. apr.
- ⁴⁷ **Zemzaris, U.** Mākslinieku dienas ievadot. *Literatūra un Māksla*, 1971. g. 10. apr.
- ⁴⁸ **Zemzaris, U.** Mākslas dienas 1978. *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 14. apr.
- ⁴⁹ *Materiāli no laikraksta „Literatūra un Māksla” ikgadējā Mākslas dienu atspoguļojuma.*
- ⁵⁰ *Skrundas pilsētas bibliotekāres M. Tožas apkopotie materiāli.*
- ⁵¹ *Respublica.* LV. 2006. g. 13.–21. apr., 39. lpp.
- ⁵² *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 15. maijā.
- ⁵³ Kā iesim tālāk? *Literatūra un Māksla*, 1988. g. 15. apr.
- ⁵⁴ *Respublica.* LV. 2006. g. 13.–21. apr., 39. lpp.
- ⁵⁵ *LPE.* Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986, 256. lpp.
- ⁵⁶ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 14, lp. 40.
- ⁵⁷ Lielie kultūras svētki. *Literatūra un Māksla*, 1965. g. 4. sept.
- ⁵⁸ “Dzejas diena” meklē savu seju. *Literatūra un Māksla*, 1972. g. 1. janv.
- ⁵⁹ **Skuja, H.** Šīrudens dzejas dienas. *Literatūra un Māksla*, 1969. g. 30. aug.
- ⁶⁰ Dzejas dienas Latvijā. *Literatūra un Māksla*, 1970. g. 5. sept.

- ⁶¹ Peters, J. Par dzejas un citām dienām. *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 16. sept.; Klausītāju viedoklis. *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 25. aug.
- ⁶² Materiāli no laikraksta "Literatūra un Māksla".
- ⁶³ *Skrundas pilsētas bibliotekāres M. Tožas apkopotie materiāli.*
- ⁶⁴ LVA – f. 342, apr. 1, lieta 24, lp. 15.
- ⁶⁵ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 236, lp. 173.
- ⁶⁶ Materiāli no laikraksta "Literatūra un Māksla".
- ⁶⁷ Cīņa, 1965. g. 11. jūl.
- ⁶⁸ *Latvijas Kultūras koledžas studentes M. Krūmiņas kursa darbs kulturoloģijā* 2005. g.
- ⁶⁹ Padomju jaunatnes Vissavienības festivāls. *Literatūra un Māksla*, 1956. g. 17. martā.
- ⁷⁰ *Literatūra un Māksla*, 1962. g. 23. jūn.
- ⁷¹ *Literatūra un Māksla*, 1983. g. 16. sept.
- ⁷² LVA – f. 678, apr. 1, lieta 617, lp. 52.
- ⁷³ Ģeibaks, M. Koncerta vietā uzvedums. *Literatūra un Māksla*, 1958. g. 26. jūl.
- ⁷⁴ Talsu Sauleskalnā. *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 4. jūl.
- ⁷⁵ *Literatūra un Māksla*, 1980. g. 15. aug.
- ⁷⁶ PA – f. 101, apr. 47, lieta 160, lp. 35.
- ⁷⁷ LVA – f. 678, apr. 1, lieta 404, 429, lp. 49., 17.
- ⁷⁸ *Literatūra un Māksla*, 1978. g. 9. jūn.
- ⁷⁹ LVA – f. 679, apr. 1, lieta 563, lp. 191.

PĒCVĀRDS

Valsts aģentūra "Tautas mākslas centrs" savā 2006. gada publiskajā pārskatā par vidēja termiņa darbības un attīstības stratēģijas virsmērķi izvirza tautas mākslas procesa nepārtrauktības nodrošināšanu, nemateriālās kultūras mantojuma saglabāšanu un attīstīšanu visās tautas mākslas nozarēs. Šādu mērķi var realizēt tikai tāpēc, ka latviešu sabiedrība ar savu entuziasmu un pašizliedzību cauri gadsimtiem ir nodrošinājusi tautas kultūras pārmantošanu. Garajā vairāku gadsimtu ceļā latviešu nacionālās kultūras attīstībā ir bijuši kritumi un kāpumi, aizliegumi un izcīnīti atļāvumi, bet nepārtrauktība ir realizējusies galvenokārt ar latviešu sabiedrības pašas pūliņiem. Nevar noliegt zināmu valsts atbalstu Latvijas neatkarības laikā un sociālistiskās iekārtas materiālo nodrošinājumu tautas un amatiermākslā, tomēr pamatvērtības izglītības un kultūras laukā tapušas sabiedrības aktivitāšu rezultātā.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā tikai pašreiz, pēc 15 gadiem, visumā nostabilizējusies kultūrizglītības sistēma, pieņemts Dziesmu svētku likums, nodrošināts kultūrpolitikas veidošanas un realizēšanas funkciju nodalījums, realizēta visas sabiedrības līdzdalība tautas mākslas procesos, organizēta tās iesaistīšana starptautiskajos pasākumos. Šie rezultāti būtu sasniegti daudz ātrāk, ja savlaicīgi nopietni analizētu sociālisma laika kultūras sasniegumus, izvērtētu, kas pārņemams un pielietojams valsts neatkarības apstākļos. Var jau saprast kultūras darbinieku pirmo reakciju, ka viss, kas bija sociālismā, ir nederīgs. Taču attaisnojuma nav Kultūras ministrijai, kas kultūrizglītības darbu pirmajos neatkarības gados atstāja pašplūsmai. Tā kā pašvaldībām trūka līdzekļu, kolhozi pārtrauca eksistēt, tad daudzi kultūras nami un klubi, nesaņemot atbalstu, vienkārši likvidējās. Mazinājās arī radošās inteliģences un visas sabiedrības atbalsts kultūraktivitātēm, jo iedzīvotājiem radās iespēja baudīt daudz ko tādu, kas sociālismā bija liegts, mainījās interešu amplitūda, amatiermāksla vairs nebija vienīgā sevis izteikšanas iespēja.

Domājams, ka arī šodien Latvijas padomju laika pieredze nav analizēta, un tikai retu reizi parādās ziņa, ka pagātnē atrasts kaut kas jauns un interesants. Piemēram, fotoakcijas "Viena diena Latvijā" atkārtojums pēc 20 gadiem. Vairāk tiek domāts par ārzemju paraugu ieviešanu, sevišķi izklaides industrijā, par komerciāliem mērķiem, bet netiek atzīta mūsu pašu 50 gados uzkrātā prasme pietuvoties cilvēku iekšējai pasaulei. Pārāk maz atzinības, cieņas, mīlestības un materiālā atbalsta saņem tie kultūras darbinieki, kas savas dzīves labākos gadus veltījuši kultūras darbam sabiedrības labā sociālisma laikā Latvijā un līdz ar to palīdzējuši nodrošināt latviskās mentalitātes saglabāšanu.

Latvijas amatiermāksla aktīvas darbības rezultātā sociālisma periodā 80. gados sasniedza visai augstu, profesionālai mākslai tuvu līmeni, kas bija iespējams vairāku iemeslu dēļ. Vispirms jāatzīmē iepriekšējā laikā Latvijā izveidotās amatiermākslas tradīcijas, jo padomju laika pašdarbība nebija jāsāk no nulles punkta. Pie tam bija iedibināta ļoti svarīga tradīcija, ka amatiermākslas kolektīvus vadīja profesionāli izglītotas personības, kas tika konsekventi turpināta sociālismā. Nākamais stimulējošais faktors bija dziesmu svētki kā amatiermākslas augstākā virsotne, kuriem bez dziedāšanas pieklāvās rinda citu amatiermākslas žanru – lietišķā un tēlotāja māksla, dejas, folkloras žanri, orķestri, kapellas u. c. Kaut gan padomju vara centās tos pārvērst par politisku notikumu, kas iespējams tikai sociālisma sasniegumu rezultātā un realizējams kā iekārtas vainagojums, taču ne jau politiskā vara rada dziesmu svētkus, to būtība ir iepriekšējo paaudžu mantojums, attieksme pret dziesmu, ko tauta saglabāja arī padomju iekārtā. Tomēr nevar noliegt padomju varas ieguldījumu latviešu dziesmu svētku pilnveidošanā, masveidības nodrošināšanā, materiālo līdzekļu ieguldījumā, kas gan nebūtu iespējams bez plašu tautas masu prasībām un atbalsta.

Sabiedrības lielais atbalsts amatiermākslai un vēlme piedalīties daļēji izskaidrojama ar to, ka nebija citu iespēju izpausties, pretstatā šodienas dzīves saturam un daudzveidībai. Sabied-

rības aktivitātes stimulēja arī fakts, ka amatiermāksla bija cieši savijusies ar profesionālo mākslu, kas realizējās gan dziesmu svētkos, gan mūzikas, mākslas, teātra, dzejas un citos svētkos. Tas radīja cilvēkos papildu interesi, bet amatiermākslas kolektīviem – vēlmi tuvojties profesionāļu sniegunam.

Arī svētku rikošanā padomju periodā tika izmantota Latvijas neatkarīgās valsts pieredze un tradīcijas. Tā kā svētki pēc savas būtības jūtīgi reaģē uz politiskām un ideoloģiskām pārmaiņām, tad daudzos gadījumos 80. gados tie kļuva par atmodas ideju paudējiem Latvijā tautas nevardarbīgā cīņā par neatkarību.

Liela loma visu mākslas sabiedrisko norišu organizēšanā bija radošajām savienībām. Mākslas svētku saturu veidoja Mākslinieku, Komponistu, Rakstnieku u. c. savienību biedri, piedaloties sarīkojumos, pasākumos visā republikā. Tiešā kontaktā ar iedzīvotājiem veidojās dziļāka mākslas uztvere un domu vienotība. Rakstnieks Knuts Skujenieks atceras: "Tolaik sabiedrība bija totālā informācijas badā, un vienīgais kaut cik brīvāks vārds bija dzejā. Mums jau gāja visādi – kad Dzejas dienās nolasīja ko tādu, kas vēl nebija nodrukāts, cilvēki no sajūsmas lēca gaisā. Bet par to varēja izpelnīties čekas uzmanību, nokļūt uz sarkanā paklāja. Visu laiku notika sacensība ar cenzūru, tie bija nemitīgi mēģinājumi kaut ko starp rindiņām iespeļot iekšā."¹

Kaut arī nācās manevrēt uz atļautības un aizlieguma robežas, 80. gadu beigās arī sadzīves tradīciju norises kļuva aizvien nacionālākas, tuvojoties latviešu ģimenes godu un gadskārtu ieražu svētku rituāliem. Arī šajā jomā liela nozīme bija radošajām savienībām, kas gādāja atbilstošu repertuāru. "Jauno sekretariāts, kas nāca pie varas Rakstnieku savienības kongresā sešdesmit piektajā gadā, nodrošināja to, ka brežņeviskā baroka gados Latvijas Rakstnieku savienība bija starp tām padomju republiku savienībām, kas stūrēja visumā liberālos un no padomju patriotisma tīros ūdeņos un baudīja faktiski lielu uzticību mūsu sabiedrībā un liberālajās aprindās ārpus Latvijas," raksta Uldis Bērziņš žurnālā "Republika. LV".²

Positīvi vērtējama lielo masu svētku organizācijas darba

sistēmas izveidošana, kur katrai institūcijai ieplānota vieta darbības struktūrā ar precīzu uzdevumu norādi un darbības sašķaņošanu un atbildību visos līmeņos, sākot ar vietējo kultūras namu, pašvaldību, pagasta un rajona organizācijām, beidzot ar Kultūras ministriju un augstāk stāvošām institūcijām. Šis modelis miniatūrā tika izmantots rajona svētku organizēšanā, maksimālā apjomā – republikānisko dziesmu svētku rīkošanā, un faktiski tiek pielāgots arī mūsdienās. Struktūra tapusi pašu kultūras darbinieku radošas darbības rezultātā, un par tās lietderību liecina fakts, ka šodien Latvija var lepoties ar augsta līmeņa starptautisku norišu perfektu organizēšanu.

Radošo potenciālu palīdzēja nodrošināt divi padomju kultūrizglītības sistēmas progresīvākie posmi – Tautas mākslas nams un Klubu darba republikāniskais metodiskais kabinets. Kaut arī šīs iestādes tika pakļautas PSKP noteikto uzdevumu realizēšanai, tās galvenokārt rūpējās par amatiermākslas attīstību un dziesmu svētku nepārtrauktības nodrošinājumu. Prakse pierādījusi Tautas mākslas nama nepieciešamību arī šodienā, kas tagad pārtapis par Valsts aģentūru "Tautas mākslas centrs", veicot trīs pamatfunkcijas: tautas mākslas procesu nepārtrauktības nodrošināšana; nemateriālas kultūras mantojuma saglabāšana un attīstīšana; dziesmu svētku norises nodrošināšana.

Aģentūras politikas rezultāts ir plašu sabiedrību aptveroša, aktīva un augstvērtīga kultūras dzīve visā Latvijā, aktīva tautas mākslas kolektīvu darbība un tautas mākslas popularizēšana sabiedrībā. Organizācija pārņēmusi arī bijušā metodiskā kabineta funkcijas, gatavojot repertuāra izdevumus, notis, deju aprakstus, metodiskos norādījumus u. c., kā arī vāc materiālus, apkopo un izdod kultūrvēsturiskus darbus tautas mākslā, piemēram, J. Mikāna darbs "Seno baltu rotas", jaundarbi korjiem "Paskaties...", 2008. gada Dziesmu svētku repertuārs u. c. Tautas mākslas centrs joprojām turpina organizēt kolektīvu skates un konkursus, repertuāru apguves seminārus, realizē valsts nozīmes starptautiskus pasākumus (folkloras festivāls "Baltica", tautas mūzikas svētki "Dzīvā mūzika", pūtēju orķestru festivāls

“Brīze” u. c.). Tiek turpinātas arī citas sociālisma laikā aizsāktās tradīcijas – amatiermākslas kolektīvu salidojumi, senioru koru un deju svētki, kokļu dienas, J. Vītola Mūzikas dienas Gaujienā, lietišķās mākslas izstādes u. c., kas papildināti ar daudz jauniem un interesantiem pasākumiem (folkloras skola, maskošanās tradīciju prasmju pārmantošana, kokļu būves meistaru apmācība u. c.).

Par darbu ar amatiermākslas kolektīviem liecina statistika: 2006. gada publiskajā pārskatā redzams, ka amatiermākslas žanru, kolektīvu un dalībnieku skaits stabilizējies salīdzinājumā ar 2004. gadu, kas liecina par darba sistemātiskumu. Kopīgais amatiermākslas kopu skaits 2006. gadā ir 4142 vienības ar 73,1 tūkstoši dalībniekiem, kas attiecībā pret iedzīvotāju skaitu republikā sastāda 2,65 dalībniekus uz katriem 100 iedzīvotājiem. Žanru ziņā vislielāko popularitāti iekarojuši vokālie ansambļi (808 ansambļi), liels arī deju kolektīvu skaits (790 vienības), kam seko vokāli instrumentālie ansambļi un kori. No rajoniem visbagātākie ir Talsu rajons ar 236 amatiermākslas kolektīviem, Madonas rajons – 199, Liepājas rajons – 167. Salīdzinoši mazāk amatiermākslas mīļotāju ir Daugavpils, Jelgavas un Ventspils rajonos (attiecīgi 87, 71–52 kolektīvi).

Joprojām pastāv arī ar kultūras un tautas namiem nesaistītais kultūras darbs (dažādas asociācijas un apvienības), ko pārstāv 587 amatiermākslas kolektīvi. Interessants ir fakts, ka no kopējā 456 koru skaita trešā daļa – 158 kori – darbojas ar kultūras un tautas namiem nesaistītā sfērā. Būtu nekorekti salīdzināt šodienas rādītājus ar padomju laika statistiku, jo pamatos mainījušies visi apstākļi, bet ar tagadējās ainas analīzi un secinājumiem varēs nodarboties pēc ilgāka laika perioda.

Salīdzinoši nostabilizējies arī kultūras un tautas namu un ar tiem nesaistītās sfēras organizēto pasākumu un norišu skaits. Praktiski nemainīgs palicis profesionālās mākslas norišu skaits (caurmērā līdz 1300 koncertiem, ap 400 izrādēm un izstādēm), nedaudz palielinājies amatiermākslas koncertu un izrāžu piedāvājums (no 9461 pasākuma 2004. gadā līdz 10 008 – 2006. gadā), savukārt samazinājies izklaides sarīkojumu daudzums.

Apmeklētāju skaits liecina, ka ievērojami samazinājies apmeklējums profesionālās mākslas norisēs, bet pieaudzis amatiermākslas pasākumos, iespējams iedzīvotāju materiālo apstākļu nenodrošinātības dēļ. Interesi rosina fakts, ka par 145 tūkstošiem palielinājies informatīvo un izglītojošo norišu apmeklētāju pulks, kas liecina, ka sabiedrība vairāk sāk pievērsties stabilām, personību pilnveidojošām kultūras vērtībām, un tas savukārt pārlicina par kultūrizglītības darba nepieciešamību un tā pareizo darbības stratēģiju.

Nobeigumā var pievienoties mākslinieka Jāņa Anmaņa teiktajam: "Latvijas kultūra ar savu pozitīvo enerģiju ir labs piemērs citām zemēm. Esam jauna valsts, te kultūrai nav senu un dziļu sakņu, bet mēs esam pietiekami nesamaitāti, un no mums varētu mācīties citi."³

Atsauces

¹ *Republika. LV*, Nr. 29, 2006, 39. lpp.

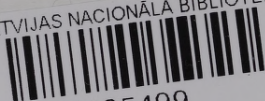
² *Republika. LV*, Nr. 39, 2006, 36. lpp.

³ *Republika. LV*, Nr. 26, 2006, 39. lpp.

UNIVERSITY MICROFILMS
SERIALS ACQUISITION
300 N ZEEB RD
ANN ARBOR MI 48106
3135408

5.00

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308135499

2008-4
382

Pēc profesijas esmu pedagoģe un tajā pat laikā – arī viena no pētījumā atklātajiem kultūrizglītības darbiniekiem, kas savas dzīves labākos gadus aizvadījusi padomju laika Latvijā, darbojoties kultūras laukā, sākot ar piedalīšanos skolēnu korī republikas dziesmu svētkos 1950. gadā, ar teātra spēlēšanu un dejošanu deju ansambli vēlākajos gados līdz vokālā ansambļa vadīšanai un rajona kultūras nama direktora pienākumu pildīšanai.

Uzkrāto pieredzi esmu izmantojusi jauno kultūras darbinieku sagatavošanas procesā toreizējā Kultūrizglītības darbinieku tehnikumā un J. Vītola Latvijas Valsts konservatorijā.

Gadu gaitā esmu saņēmusi gan atzinību un pateicības, gan nopēlumus, pat līdz pazemināšanai amatā par nepakļaušanos Kultūras ministrijas rīkojumiem, taču ar tīru sirdsapziņu varu atskatīties uz aizvadīto dzīves daļu.

Vēlos atvainoties, ka darbā neesmu varējusi nosaukt visus kultūras darbinieku uzvārdus, jo tas prasītu pārāk daudz rakstu rindu, tomēr šī grāmata ir veltījums maniem bijušajiem kolēģiem, audzēkņiem, studentiem par kopīgi aizvadītajiem radošā darba gadiem, par vēlmi pašreizējā darboties latviešu kultūras un tautas labā.

ISBN 978-9984-15-937-9

9 789984 159379